
Hernando De Soto
SERMAYENİN SIRRI
Kapitalizm Batıda Zaferler Kazanırken Diğer Yerlerde Neden Başarısız?

SERMAYENİN SIRRI

Kapitalizm Batıda Zaferler Kazanırken Diğer Yerlerde Neden Başarısız?

HERNANDO DE SOTO

Çeviren
Murat Aygen

HERNANDO DE SOTO
Sermayenin Sırrı
The Mystery of Capital
Copyright©Hernando de Soto, 2000
All rights reserved.

Liman Kitapları: 5
© Liman Kitapları, Mart 2005
Tüm hakları saklıdır.
ISBN: 975-251-005-1

Çeviren/ ***Murat Aygen***
Yayına Hazırlayan/ ***Emrah Akkurt***
İç Tasarım/***Selen Kurtoğlu***
İç Baskı/ ***Aydan Matbaası***
http://www.aydan-ltd.com.tr

Liman Kitapları
GMK Bulvarı No: 108/16
(06570) Maltepe–Ankara
Tel: (312) 230 37 19 - 230 74 90
Faks: (312) 230 74 91
e-mail: limankitap@liberte.com.tr
www.liberte.com.tr

Bana yere sağlam basmayı gösteren
Mariano Cornejo'ya...
Yıldızlarla yön bulmayı öğreten
Duncan Macdonald'a...

İçindekiler

BİRİNCİ BÖLÜM

Sermayenin Beş Sırrı 1

İKİNCİ BÖLÜM

Kayıp Bilgilerin Sırrı 11

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Sermayenin Sırrı 23

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Siyasî Farkındalığın Sırrı 47

BEŞİNCİ BÖLÜM

ABD Tarihinin Gözden Kaçan Dersleri 75

ALTINCI BÖLÜM

Hukukî Başarısızlığın Sırrı 113

YEDİNCİ BÖLÜM

Bitirirken 153

Ekler 171

Notlar 197

İthaflar 207

İndeks 213

Sermayenin Sırrı

BİRİNCİ BÖLÜM

Sermayenin Beş Sırrı

Esas sorun, geçmişte toplumun "kapitalist" diye nitelendirmekte tereddüt etmeyeceğim kesiminin nasıl olup da diğerlerinden tecrit edilip âdeta bir cam fanus içinde yaşamak zorunda kalmış olduğu; nasıl olup da genişleyemediği ve toplumun bütününü fethedemediğidir?... Geçmiş toplumun piyasa ekonomisinde, kayda değer bir sermaye birikimi hızı nasıl olup da sadece bazı sektörlerde mümkün olmuş ve piyasa ekonomisinin bütününde mümkün olamamıştır?

Fernand Braudel, *Ticaretin Çarkları*

Kapitalizmin en büyük zaferini kazandığı an, kapitalizmin krize düştüğü andır. Berlin Duvarı'nın yıkılması kapitalizm ile komünizm arasında bir yüzyıldan fazladır devam eden siyasî rekabetin sonu olmuştur. Artık, kapitalizm, modern bir ekonomiyi rasyonel bir şekilde örgütlemenin tek yolu olarak görünmektedir. Tarihin bu anında, sorumluluk duygusuna sahip bir ulusun başka seçeneği kalmamıştır. Netice itibariyle, hepsi aynı derecede istekli olmasalar da, üçüncü dünya ülkeleri ve eski komünist uluslar, bütçelerini dengelemiş, sübvansiyonları kısmış, yabancı sermayeye kucak açmış ve gümrük duvarlarını yıkmak zorunda kalmışlardır.

Ancak, bu çabalarının karşılığında düş kırıklığına uğramışlardır. Rusya'dan tutun da, Venezüella'ya kadar pek çok ülkede son on yıl, ekonomik acıların çekildiği, gelirlerin azaldığı, endişe ve kızgınlık yılları; Malezya başbakanı Mahatir Mohamad'in yürek sızlatıcı deyimi ile, "açlık, kargaşa ve talan" yılları olmuştur. *New York Times*'ın son sayılarından birinin başyazısında "Dünyanın çoğu ülkesinin vatandaşları için, Soğuk Savaş'ın zafer sarhoşluğu geçtikten sonra, öve öve göklere çıkarılan piyasa ekonomisi, yerini piyasaların acımasızlığına, kapitalizme karşı şüpheci bir yaklaşıma ve istikrarsızlığın tehlikelerine bırakmıştır."

denmektedir. Kapitalizmin yalnızca Batıda geçerli olan zaferi; diğer ülkelerin ekonomik ve siyasî yıkımının habercisi olabilir.

Hem barış hem de refah içinde yaşayan Amerikalılar için, dünyanın başka yerlerinde yaşanan kargaşayı göz ardı etmek ne de kolay olmuştur. Dow Jones Sanayi Endeksi, Sir Edmund Hillary'den daha hızlı bir tırmanış gerçekleştirirken, kapitalizmin "başı" nasıl olup da "dertte" olabilir ki? Amerikalılar diğer uluslara baktıklarında, yavaş ve eşitsiz de olsa, her daim ilerlemekte olduklarını görmektedirler. "Moskova'da Big Mac yiyemiyor musun, Şanghay'da Blockbuster'dan bir video kiralayamıyor musun, Caracas'tan internete bağlanamıyor musun yani?" demektedirler.

Ne var ki, "şeâmet tellâlları"nın sesleri, Amerika Birleşik Devletleri dahilinde bile, bütünü ile kısılamamaktadır. Kolombiya'nın uyuşturucu kaçakçısı gerillalar ile baskıcı milisler arasında çıkacak büyük bir iç savaşın eşiğinde olduğunu, Güney Meksika'daki yola getirilemez isyânı ve Asya'nın büyük bir kısmında baskı ile gerçekleştirilen ekonomik kalkınmanın yozlaşma ve kaosu da beraberinde getirdiğini gören Amerikalıların sayısı hiç de az değildir. Lâtin Amerika'da serbest piyasalara duyulan sempati giderek azalmaktadır: Özelleştirmeyi destekleyenlerin toplam nüfus içinde %46 olan oranı, Mayıs 2000 itibariyle %36'ya gerilemiştir. En kara haber ise, eski komünist ülkelerde kapitalizmin kusurlu bulunması ve eski rejimlerle ilişkili kimselerin iktidara çok yakın durumda olmalarıdır. Bazı Amerikalılar, ülkelerine on yıllardır oluk oluk para akmış olmasının en önemli sebeplerinden birinin, dünyanın geri kalan kısmı ne denli tehlikeli görülürse Amerikan hisse senedi ve tahvillerine uluslararası para için o denli güvenli bir liman nazarı ile bakılır olması olduğunun da farkındadırlar.

Batı iş dünyasında ise, dünyanın geri kalan kısmının kapitalizmi tatbik etmekte gösterdiği başarısızlığın, zengin ekonomileri eninde sonunda durgunluğa sokacağı endişesi giderek artmaktadır. Milyonlarca yatırımcının "doğmakta olan piyasalar"ın fonlarına yatırdıkları paranın buharlaşmasından da öğrenmiş oldukları gibi, küreselleşme, "tek yönlü bir yol" değildir: Nasıl ki, üçüncü dünya ulusları ve eski komünist uluslar, Batının tesirinden kaçamamaktadırlar, Batı da kendisini onlardan bütünü ile soyutlayamamaktadır. Kapitalizme tepkiler, zengin ülkelerde de giderek artmaktadır. Dünya Ticaret Örgütü'nün Aralık 1999'daki Seattle'daki, bundan birkaç ay sonra da IMF/Dünya Bankası'nın Washington D.C.'deki toplantıları esnasında patlak veren sokak gösterileri, göstericilerin kaygıları birbirlerinden farklı olsa da, yeryüzüne hakim

olan kapitalizmin üzerine çektiği öfkenin büyüklüğünü gün ışığına çıkartmıştır. Çoğu kimsenin aklına, ekonomi tarihçisi Karl Polanyi'nin, serbest piyasaların toplum ile çatışarak faşizme yol açabileceği yolundaki uyarısı gelmeye başlamıştır. Bu yaşananların yanı sıra Japonya ekonomisi, Büyük Depresyon'dan bu yana yaşadığı en uzun süreli durgunluktan çıkmaya çabalamakta; Batı Avrupalılar oylarını, Fransa'da en çok satan kitaplardan birinin "*L'Horreur économique*" diye nitelendirdiği şeyi reddeden, kendilerine "üçüncü yol"u vaat eden politikacılara vermektedirler.

Bu alarm fısıltılarının, ne denli rahatsız edici olsalar da, Amerikalı ve Avrupalı liderler üzerinde şu âna değin yaptığı yegâne etki, onların, dünyanın geri kalan kısmına verdikleri şu sıkıcı dersin daha sık tekrarlanması olmuştur: Paranızı istikrara kavuşturun, gıda maddesi yokluğunu protesto eden gösterileri göz ardı edin, ve yabancı sermayenin geri dönmesini sabırla bekleyin.

Yabancı sermaye şüphesiz çok iyi bir şeydir; ne kadar artarsa, o kadar iyi olur. Ulusal paraların istikrara kavuşturulmaları da; serbest ticaret, şeffaf bankacılık uygulamaları, kamu kuruluşlarının özelleştirilmeleri, Batı "eczacılığının" diğer bütün ilaçları gibi, faydalıdır. Yine de küresel kapitalizmin eski çağlarda da tecrübe edilmiş olduğu gerçeğini sürekli unutma eğilimi içindeyiz. Sözgelimi, Latin Amerika'da kapitalist sistemleri yaratma amacına matuf reformlar, İspanya'dan bağımsızlığın kazanıldığı 1820'li yıllardan bu yana en azından dört defa tecrübe edilmiştir. Her defasında da, "o ilk şevk, ilk heyecan" geçtikten sonra, Latin Amerikalılar, kapitalistlere ve onların piyasa ekonomisi politikalarına yüz çevirmişlerdir. Bu ilaçlar gerçekten o kadar yetersiz kalmaktadırlar ki, nerede ise mevzuu ile hiçbir alâkaları olmamaktadır.

Bu çareler derde deva olmadıklarında, Batılılar çarelerin yeterliliğini sorgulayacakları yerde, çoğu kez üçüncü dünya insanlarını müteşebbislik ruhundan veya piyasa yöneliminden yoksun olmakla suçlayarak tepki göstermektedirler. Bütün mükemmel tavsiyelere rağmen zengin olmayı becerememişlerse, bunun nedeni onlardaki bir noksanlık olmalıdır: Protestan Reformu'nu kaçırmışlardır, veya sömürgeci Avrupa'nın acze düşürücü mirası tarafından sakatlanmışlardır, veya IQ'ları çok düşüktür. Fakat, Japonya, İsviçre ve California gibi farklı yerlerdeki başarıyı açıklayan şey ile, Estonya ve Baja California gibi aynı derecede farklılıklar gösteren yerlerdeki fakirliği açıklayan şeyin de kültür olduğunu söylemek, sadece hakkaniyetten uzak bir davranış olmakla kalmamakta, fakat inandırıcı olmaktan da uzak kalmaktadır. Batı ile dünyanın geri

kalan kısmı arasındaki refah farklılığı sadece kültür ile açıklanamayacak kadar büyüktür. Birçok kişi sermayenin meyvelerini istemektedir; o denli istemektedir ki, Sanchez'in çocuklarından tutun da, Kuruşçev'in oğluna varıncaya kadar, pek çok kişi Batılı ülkelere akın etmektedir.

Üçüncü dünya ülkelerinin ve eski komünist ülkelerin şehirlerinde müteşebbis "kum gibi"dir. Bir Ortadoğu çarşısı içinden yürüyerek geçip, bir Lâtin Amerika kasabasında yürüyüş yaparken veya Moskova'da taksiye binerken de, size bir şeyler satmaya çalışan birine rastlamamanız mümkün değildir. Bu ülkelerin insanları yetenekli ve coşkuludurlar, ve neredeyse sıfır denebilecek sermaye ile para kazanmakta üstlerine yoktur. Modern teknolojiyi kavramaya ve kullanmaya muktedirdirler. Zaten öyle olmasaydı, ne Amerikan iş dünyası sahip olduğu patent haklarının yurtdışında yetkisiz kullanımını kontrol altına almaya çalışırdı, ne de ABD hükümeti, modern silah teknolojisini, üçüncü dünya ülkelerinin erişiminden uzak tutmak için, bu denli beyhude çaba harcardı. Bu ülkelerde piyasalar, kadim ve evrensel birer gelenektir: Hz. İsa, tacirleri kiliseden ikibin yıl önce çıkarmıştır, ve Meksikalılar, ürünlerini, Kolombus Amerika'ya varmadan çok önceleri de pazarlarda satıyorlardı.

Peki, kapitalizme geçiş sürecini yaşayan ülkeler acınacak dilenciler değillerse, çıkmaz sokaklara umutsuzca sapmamışlarsa ve işlevsiz kültürlerin eleştirel olmaktan aciz mahpusları değillerse, kapitalizmi, Batıya sağladığı servetin aynısını onlara da sağlamaktan alıkoyan nedir? Kapitalizm, âdeta bir cam fanus içine kapatılmışçasına, neden sadece Batıda hayat bulmuştur?

Bu kitapta, dünyanın geri kalan kısmının kapitalizmden faydalanamamasının en temel sebebini, onların sermaye üretme yeteneğinden mahrum olmalarının oluşturduğunu göstermeye çalıştım. Sermaye, işgücünün verimliliğini arttıran ve ulusların servetini yaratan kuvvettir. Kapitalist sistemin can damarıdır, kalkınmanın temelidir ve dünyanın fakir ülkelerinin insanlarının, kapitalist bir ekonomiyi betimleyen diğer bütün faaliyetlere ne denli büyük bir şevkle girişmiş olurlarsa olsunlar, kendileri için üretemedikleri tek şeydir.

Araştırma ekibim ile Asya, Afrika, Ortadoğu ve Lâtin Amerika'da ev ev ve çiftlik çiftlik dolaşarak toplamış olduğumuz verilerin yardımı ile, çoğu yoksulun kapitalizmin başarıya ulaşması için gerekli varlıklara daha şimdiden sahip olduğunu da ispatlayacağım. En fakir ülkelerde bile, fakir insanlar birikim yapmaktadır. Fakirlerin yaptıkları birikimin değeri, aslında muazzamdır –fakir ülkelerin 1945 yılından bu yana aldıkları dış yardımların toplamının kırk misli-

dir. Sözgelimi Mısır'da fakirlerin biriktirdikleri servet, Süveyş Kanalı ve Assuan Barajı da dahil olmak üzere, bu ülkeye yapılan dış kaynaklı doğrudan yatırımlar toplamının ellibeş misline eşittir. Lâtin Amerika'nın en fakir ülkesi olan Haiti'de, fakirlerin toplam varlıkları, ülkeye, Fransa'dan bağımsızlığını kazandığı 1804 yılından beri yapılan dış kaynaklı yatırımlar toplamının yüzelli mislinden fazladır. Şayet Amerika Birleşik Devletleri, dış yardım bütçesini Birleşmiş Milletler'in tavsiye ettiği seviyeye –ulusal gelirin %0.7'si– çıkartacak olursa, dünyanın yüzelli yıldan beri en zengin ülkesi, dünyanın âtıl kaynaklarına bir o kadar daha ilâve etmek zorunda bırakılmış olacaktır.

Fakat bu kaynaklara kusurlu biçimlerde sahiptirler: Evler, tapulu olmayan araziler üzerinde inşa edilmiştir, şirketlerin yükümlülükleri tanımlanmamıştır, sanayiler, finansör ve yatırımcıların gözetiminden uzak yerlere kurulmuşlardır. Bu mülkler, üzerindeki hakların yeterince belgelenmiş olmamasından dolayı, kolaylıkla sermayeye tahvil edilememekte, insanların birbirlerini tanıyıp, birbirlerine güvendikleri dar yerel muhitler dışında satışı yapılamamakta, kredi almak için ipotek edilememekte ve bir yatırıma karşı hisse olarak kullanılamamaktadırlar.

Batıda ise, aksine, her parsel arazi, her bina, her bir makine ve teçhizat veya envanter toplamı, bütün bu varlıkları ekonominin bütünü ile ilişkilendiren akıl almaz bir gizli sürecin gözle görülür alâmeti olan bir mülkiyet belgesi ile temsil edilmiştir. Bu temsilî süreç sayesinde, varlıklar maddî mevcudiyetlerinin yanı sıra, gözle görülmez, paralel bir yaşam da sürebilmektedirler. Kredi almak için ipotek edilebilmektedirler. Amerika Birleşik Devletleri'nde yeni iş kurmakta en önemli finansman aracı müteşebbisin evi üzerine konulan ipotektir. Bu varlıklar, aynı zamanda, malikin kredi sicilinin öğrenilmesi için bir araç vazifesi görebilir, alacak ve vergilerin tahsili için mesul bir adres, güvenilir ve evrensel kamu tesislerinin kurulmasının mesnedini ve bilahare reeskont edilip ikincil piyasalarda satılabilecek (ipoteğe müstenit tahviller gibi) menkul kıymetlerin tesisi için bir temel de temin edebilirler. Bu süreç vasıtası ile Batı, varlıklara hayat zerk etmekte ve onların, sermaye yaratmalarını sağlamaktadır.

Üçüncü dünya ülkelerinin ve eski Komünist ülkelerin ulusları, bu temsilî süreci yaşamış değildir. Netice itibarı ile çoğunda, tıpkı gelirlerinin ve varlıklarının karşılayabileceğinden fazla menkul kıymet ihraç etmekten çekinen bir firma gibi, sermaye yetersizliği söz konusudur. Fakir ulusların müteşebbislerinin bu hareketi, yeni yatırım ve finans elde edebilmek için hisse senedi ve tahvil ihraç edemeyen şirketleri hatırlatmaktadır. Temsil edilmeyen varlıklar ölü birer sermayedir.

Bu ulusların fakir vatandaşları –ki, bütün nev-i beşerin altıda beşini teşkil etmektedirler– bazı şeylere sahip olmalarına rağmen, mülklerini temsil edecek ve sermaye yaratacak süreçten yoksundurlar. Evleri vardır ama tapuları yoktur; mahsul kaldırırlar ama hiçbir kayda geçmez; şirketlerinin hukukî bir statüsü yoktur. Toplu iğneden tutun da nükleer reaktöre varıncaya kadar diğer her Batı icadına anında uyum sağlayan bu insanların, kendi yerli kapitalizmlerine işlerlik kazandıracak sermayeyi yeterince üretemiyor olmalarının açıklaması, işte bu temsil belgelerinin eksikliğinde saklıdır.

Sermayenin sırrı dediğimiz budur. Bu sırrın çözümü, Batılıların, varlıkları tapular ile temsil etmekle onları sermaye olarak görmeyi ve onlardan sermaye elde etmeyi nasıl başardıklarını kavramayı gerektirir. İnsan aklının çözmesi gereken en yaman sorunlardan biri de, mevcut olduğunu bildiğimiz ancak gözümüzle göremediğimiz bu şeyleri kavramak ve onlara erişimi sağlamaktır. Gerçek ve faydalı olan her şey elle tutulur, gözle görülür değildir. Sözgelimi zaman gerçektir, fakat ancak bir saat veya takvim ile temsil edildiğinde etkin bir biçimde işletilebilir/yönetilebilir. Tarih boyunca, insanoğlu, elleri ile asla dokunamayacağı şeyleri aklı ile kavramak için –yazı, müzik notaları, çift kayıtlı defter tutma gibi– temsilî sistemler icat etmiştir. Aynı şekilde, kapitalizmin entegre tapu sistemlerinin ve şirket hisse senetlerinin yaratıcılarından tutun da, Michael Milken'e varıncaya kadar, bütün büyük uygulayıcıları, biriktirdiğimiz varlıklar içinde hapsedilmiş görülmez potansiyeli temsil etmenin yeni yollarını icat etmekle, başkalarının baktıklarında sadece "döküntü" dedikleri şeylerden sermaye yaratmayı başarmışlardır.

Bu satırları okumakta olduğunuz şu anda Ukrayna, Çin ve Brezilya televizyonlarının neşrettiği, ancak hiçbirimizin göremediği elektromanyetik dalgalar sizi sarıp sarmalamaktadır. Benzer şekilde, içinde "göremediğimiz sermayeyi" barındıran varlıklar tarafından da sarılıp sarmalanıyoruz. Sermayenin varlıklardan çıkartılıp işlenmesi, tıpkı Ukrayna televizyonunun neşrettiği görülmez dalgaların bir televizyon alıcısı tarafından alınıp, deşifre edilip, görülür duyulur hâle getirilmesi gibidir. Fakat görülmezi görülür hâle getirmek için gerekli bu dönüşüm sürecine sadece Batı sahiptir. Neden sadece Batılı ulusların sermaye yaratabildikleri ve üçüncü dünya ülkelerinin ve eski komünist ülkelerin uluslarının yaratamadıkları sorusunun yanıtı, işte *bu* farklılıkta gizlidir.

Bu sürecin, dünyanın –üzerinde insanların üçte ikisinin yaşamakta olduğu– görece daha fakir bölgelerindeki noksanlığı, öyle "tekelci kapitalizm"e

dair kurulan komplo teorileri ile açıklanamaz. Batılılar, su içinde yaşayıp da suyun farkında olmayan balıklar misâli, bu sürecin mevcudiyetine dair bütün farkındalıklarını yitirmişlerdir. Olanca servetlerini bu süreci işletme yeteneklerine borçlu olan Amerikalılar, Avrupalılar ve Japonlar da dahil olmak üzere, hiç kimse, onu, bütün azametine rağmen görememektedir. O, onların mülkiyet sistemleri dahilinde ve derûnunda gizli öyle bir zımnî yasal altyapıdır ki, sahiplenme, bu buzdağının su yüzünde görülen ucu mesabesindedir. Buzdağının geri kalan kısmı ise varlıklar ve işgücünü sermayeye dönüştürebilen sunî ve girift bir süreçtir. Bu süreç ne bir ozalit plâna bakılarak inşa edilmiş, ne de bir lügata bakılarak tasvir edilmiştir; kökeni muğlaktır ve önemi de, Batının kapitalist uluslarının ekonomik bilinçaltlarına defnedilmiştir.

Bu kadar önemli bir şeyi nasıl oldu da unuttuk? Araçların, aletlerin işleyişini anlamadan nasıl çalıştırılacaklarını öğrenmek eski âdetimizdir. Denizciler manyetik pusulayı kullanmaya, tatmin edici bir manyetizm teorisi kurulmadan çok önce başlamışlardır. Hayvan yetiştiricileri, işe yarar bir genetik bilgisine, Gregor Mendel genetik ilkelerini açıklamadan önce de sahipti. Batı, sermaye bolluğundan ihyâ olmasına rağmen, acaba insanlar, sermayenin kökenini gerçekten anlıyorlar mı? Şayet anlamıyorlarsa, Batının kuvvet ve kudretinin kaynağına bilmeden zarar vermeleri ihtimali, az da olsa, var demektir. Sermayenin kökeni hakkında açık bir bilgiye sahip olmak, Batıyı, kendisi ve dünyanın geri kalan kısmını mukadder bir krize karşı korumaya da hazırlayacaktır. Patlak veren her uluslararası kriz sırasında gündeme gelen şu soru yeniden sorulacaktır: Problemi çözmek için kimin parası kullanılacak?

Bugüne kadar, Batı ülkeleri sermaye üretim sistemlerini sorgulamaksızın kabullenmekle mutlu olmuşlar ve onun tarihini kayda geçirilmemiş bırakmışlardır. Bu tarihin yeniden ele alınması gerekmektedir. Bu kitap, sermayenin kaynağını keşif çalışmalarını yeniden açma ve böylelikle de fakir ülkelerin ekonomik başarısızlıklarının nasıl düzeltilebileceğini izah etme gayesi gütmektedir. Bu başarısızlıkların kültürel veya genetik mirastaki bir noksanlık ile alâkası yoktur. Kim, Lâtin Amerikalılar ile Ruslar arasındaki bir "kültürel" ortak paydadan söz edebilir? Yine de, her iki ülke, kapitalizmi sermayesiz inşa etmeye başladıkları son on yılda, şu benzer problemlerle yüz yüze gelmişlerdir: Göze batan eşitsizlik, kayıtdışı ekonomi, yaygın mafyalaşma, siyasî istikrarsızlık, yurt dışına sermaye kaçışı, pervasız kanun tanımazlık. Bu dertlerin menşei ne Ortodoks Kilisesi'nin manastırları, ne de İnka medeniyetidir.

Fakat bu dertlere duçar olmuş olanlar sadece eski komünist ülkeler ve üçüncü dünya ülkeleri değildir. Aynı durum, Başkan George Washington'ın "ülkenin kaymağını çoğu kimseyi zarara uğratmak pahasına sıyıran ve hebâ eden ...haydutlar"dan yakındığı 1783 yılında, Amerika Birleşik Devletleri için de vâritti. Bu "haydutlar" sahip olmadıkları topraklarda izinsiz oturanlar ve küçük müteşebbisler idi. Müteakip yüz yıl boyunca, bu tip kişiler toprakları üzerindeki yasal hakları için, madenciler de işletme imtiyazları için savaştılar, zira mülkiyet yasaları şehirden şehire ve madenden madene farklılıklar arz ediyordu. Mülkiyet haklarını icrâ etmek genç Amerika Birleşik Devletleri'nin dört bir yanında öylesine bir sosyal huzursuzluk bataklığı yarattı ki, Yüksek Mahkeme Başkanı Joseph Story 1820 yılında hukukçuların bu işin altından kalkabileceğinden endişe ediyordu.

Kendilerine ait olmayan topraklarda izinsiz oturanlar, haydutlar ve göze batan kanun tanımazlık hiç âşinâ olmadığımız şeyler midir? Amerikalılar ve Avrupalılar, dünyanın diğer ülkelerine "bize daha çok benzemelisiniz" demektedirler. Aslında bu tavsiyenin muhatapları, bir yüzyıl öncesinin az gelişmiş ülkesi Amerika Birleşik Devletleri'ne fazlasıyla benzemektedirler. Kalkınmakta olan ülkelerin ve eski komünist ülkelerin liderlerinin bugün yüz yüze oldukları dramatik sorunlar bir zamanlar Batılı politikacıların da karşılarına çıkmıştı. Fakat bu liderlerin varisleri; "vahşi Batı"ya açılan öncülerin, işgâl ettikleri toprakların ve sahip oldukları malların tapusuna nadiren sahip olmalarından dolayı sermaye yetersizliği çektikleri günlerle; Adam Smith'in gündelik alışverişini karaborsadan yaptığı ve İngiliz sokak afacanlarının, turistlerin eğlence olsun diye Thames Nehri'nin çamurlu sahillerine attıkları penileri toplamak için koşturdukları zamanlarla; Jean Baptiste Colbert'in teknokratlarının, tek suçları Fransa'nın sanayi kanununu ihlal ederek, pamuklu kumaş üretmek ve ithal etmek olan 16.000 küçük girişimciyi idam ettirdikleri dönemle irtibatlarını bütünü ile kaybetmişlerdir.

Batının mâzisi, çoğu ulusun bugünüdür. Batılı uluslar, fakir vatandaşlarını ekonomileri içine o denli büyük bir başarı ile entegre etmişlerdir ki, bunun nasıl yapıldığına sermaye üretiminin, Amerikan tarihçisi Gordon Wood'un, "toplumda ve kültürde sıradan insanların özlem ve enerjilerini Amerikan tarihinde hiç görülmedik bir biçimde açığa çıkartan bir şey vuku buluyordu,"[1] diye yazdığı gibi, nasıl başladığına dair anılarını bile unutmuşlardır. Burada sözü edilen "çok önemli bir şey", Amerikalı ve Avrupalıların kapsamlı bir mülkiyet kanunu

koymanın ve bu kanun aracılığıyla sermaye yaratmaya olanak tanıyacak dönüşüm sürecini icat etmenin eşiğinde olmaları idi. Batının "başarılı kapitalizm"e giden yolun işaret çizgisini aştığı, bir özel klüp olmaktan çıkıp bir popüler kültür hâline geldiği ve George Washington'ın endişe ettiği "haydutlar"ın, Amerikalıların bugün kutsal saydıkları öncülere dönüştüğü an, işte bu andır.

* * *

Çelişki rahatsız edici olduğu kadar açıktır da: Batının ekonomik kalkınmasının en esaslı bileşeni sermaye, aynı zamanda en az ilgi gösterilen unsur olmuş ve bu ihmal neticesinde bir sır perdesinin arkasına gömülüp kalmıştır.

Kayıp Bilgilerin Sırrı

Hayır cemiyetleri, dünyanın fakirlerinin sefalet ve çaresizliklerini öylesine vurgulamışlardır ki, kimse onların servet biriktirme kapasitelerini doğru dürüst belgelendirmeye gerek duymamıştır. Son beş yıl boyunca, ben ve altı değişik ulustan meslektaşım, kitaplarımızı kapattık ve gözlerimizi açtık; ve toplumların en fakir katmanlarının ne kadar birikimi olduğunu belirleme maksadı ile dört kıtanın sokak ve kırsal alanlarının yolunu tuttuk. Bulduğumuz sayılar muazzamdı. Fakat çoğu ölü sermayeydi.

Sermayenin Sırrı

Bu en önemli sırdır ve kitabımızın ana konusudur. Sermaye, düşünürleri son üçyüz yıl boyunca büyülemiş bir konudur. Marx "altın yumurtlayan tavuk"a dokunabilmek için fiziğin ötesine geçmemiz gerektiğini söylemiştir; Adam Smith ise, aynı tavuğa erişmek için "havaya bir demiryolu hattı" döşemenin gerektiğini seziyordu. Fakat tavuğun nerede saklandığını bize kimse söylememişti. Sermaye ne idi, nasıl üretilirdi ve para ile nasıl ilişkilendirilmişti?

Siyasî Farkındalığın Sırrı

Şayet dünyada bu denli çok fakir insanın elinde bu kadar çok ölü sermaye varsa, nasıl oluyor da hükümetler bu potansiyel servetten yararlanmaya çalışmadılar? Çok basit, çünkü ihtiyaçları olan kanıtlar ancak son kırk yıl içinde –yeryüzünde milyarlarca insanın küçük ölçekli yaşamdan büyük ölçekli yaşama geçmesiyle- ortaya çıktı. Bu şehre göç olgusu işgücünü hızla bölmüş ve fakir ülkelerde muazzam bir endüstriyel ticarî devrimin tohumlarını atmıştır. İnanılır gibi değil ama, neredeyse hiçkimse bu devrimin farkına varamamıştır.

ABD Tarihinde Saklı Dersler

Üçüncü dünya ülkelerinde ve eski komünist ülkelerde bugün yaşanmakta olanlar, Avrupa ve Kuzey Amerika'da eskiden vuku bulmuştu. Kapitalizme geçişte başarısız olan ulusların hikâyeleriyle o denli büyülenmiştik ki, başarılı kapitalist ulusların bunu nasıl yaptıklarını bütünüyle unutmuşuz. Yıllardır Alaska, Tokyo demeden dolaşır, ileri uluslardan teknokrat ve politikacılarla görüşürüm, fakat onların da net bir yanıtı yoktur. Bu bir muammadır. Yanıtı, nihayet, başta ABD tarihine dair yazılmış olanlar olmak üzere, tarih kitaplarında buldum.

Hukukî Başarısızlığın Sırrı: Mülkiyet Yasaları Neden Batı Haricinde İşlemiyor?

Ondokuzuncu yüzyıldan beri, uluslar, vatandaşlarına servet üretebilecekleri kurumsal çerçeveyi verebilmek maksadı ile, Batının kanunlarını kopya etmektedirler. Kanunların kopya edilmesi bugün de devam etmektedir. Ancak bu çabaların bir işe yaramadığı açıkça ortada. Çoğu vatandaş birikimlerini sermayeye dönüştürmekte bu kanunlardan hâlâ yararlanamamaktadır. Bunun neden böyle olduğu ve kanunlara işlerlik kazandırmak için ne yapılması gerektiği, birer muamma olarak kalmaktadır.

Bu muammalardan her birinin çözümü bu kitabın konusudur.

* * *

Kapitalizmin, Batıda zafer kazanmasına rağmen, dünyanın diğer yerlerinde neden saplanıp kaldığı sorusunun yanıtını bulmak için elverişli bir zamanda yaşıyoruz. Kapitalizmin makul tüm alternatiflerinin şu anda buharlaşmış olmasıyla beraber, sermayeyi serinkanlılık ve dikkatle inceleyeceğimiz bir konuma nihayet geldik.

İKİNCİ BÖLÜM

Kayıp Bilgilerin Sırrı

İktisat bilimi yıllar geçtikçe daha da soyutlaşmış ve gerçek dünyanın olaylarıyla ilişkisini kesmiştir. İktisatçıların çoğu gerçek ekonomik sistemin işleyiş biçimlerini incelemiyor; bunlarla ilgili teori kurmakla yetiniyor. Bir İngiliz iktisatçı olan Ely Devons'un bir zamanlar katıldığı bir toplantıda söylemiş olduğu gibi, 'İktisatçılar, atı incelemek istediklerinde ahıra gidip ata bakmazlar. Masalarının başında oturur ve 'Şayet bir at olsaydım ne yapardım' diye düşünmeye başlarlar".

Ronald H. Coarse, *Toplumun Vazifesi*

Kimin neye sahip olduğunu kimsenin bilmediği, adreslerin kolaylıkla doğrulanamadığı, borçluların borçlarını ödemelerinin sağlanamadığı, kaynakların sermayeye kolaylıkla dönüştürülemediği, mülkiyetin hisselerle bölünemediği, varlık tanımlarının belirli bir standardının olmadığı, birbirleriyle kolaylıkla karşılaştırılamadığı ve mülkiyet ile ilgili kuralların, mahalleden mahalleye, hattâ sokaktan sokağa farklılıklar gösterdiği bir ülke hayal ediniz. Yani kalkınmakta olan veya eski komünist bir ülkede yaşadığınızı farz edin; daha açıkcası, kendinizi, Batılılaşmış seçkinlerin, nüfusun %80'ini teşkil edenlerden keskin bir şekilde ayrılmış olduğunu bir ülkede düşünün –bir zamanlar tıpkı *apartheid* rejiminin zencilerinin, Güney Afrika'lı beyazlardan ırk ayrımıyla ayrılmış olduğu gibi.

Bu %80 çoğunluk, Batılıların çoğu kez hayal ettikleri kadar "beş parasız" değildir. Gözle görülür fakirliklerine rağmen, en eşitsizlikçi rejimler altında yaşayan insanlar bile, bugüne kadar kimsenin anlayamadığı ölçüde çok şeye sahiptirler. Ne var ki, sahip oldukları şeyler ilâve değer üretecek şekilde temsil edilmemişlerdir. Kahire'deki Hilton Oteli'nin kapısından dışarı adım attığınız

anda, geride bıraktığınız dünya faks makinelerinin ve buzdolaplarının, televizyon ve antibiyotiklerin dünyası falan değildir. Kahire halkının bütün bunlara erişim imkânı vardır.

O hâlde geride bırakmış olduğumuz dünya mülkiyet hakları üzerinde icrâsı hukukî olarak mümkün olan ticarî işlemler dünyasıdır. İlâve servet üretmek için ihtiyaç duyulan ipotekler ve güvenilir adresler, zenginliklerine şaşıp kalacağınız bu Kahire halkı için bile mümkün değildir. Kahire'nin dışında, fakirlerin en fakirlerinden bazıları "ölü şehir" diye anılan ve eskiden bir mezarlık olan bölgede yaşamaktadır. Fakat Kahire'nin tamamı bir ölü şehirdir –tam kullanımı mümkün olmayan ölü sermaye, ölü varlıklar şehri! Sermayeye hayat veren kurumları –üçüncü şahısların çıkarlarını, çalışmalarınız ve varlıklarınız ile teminat altına almanıza olanak tanıyan– burada bulamazsınız.

Bunun nasıl mümkün olacağını anlamak için, Amerika Birleşik Devletleri'nin vahşi bir toplum yaratmaya çalıştığı 19. yüzyıla bakmak gerekir. Amerika Birleşik Devletleri'ne Britanya'dan sadece akıl almaz derecede karmaşık bir toprak yasası değil, fakat aynı zamanda çelişkilerle malul bir toprak bağışı sistemi de miras kalmıştı. Geniş bir arazi hem İngiltere Kraliyet Ailesi tarafından kendisine bağışlanan bir kimseye, hem onu bir Kızılderili kabilesinden satın aldığını iddia eden başka bir kişiye, ve hem de onu yasama meclisinden maaş yerine almayı kabul etmiş bir üçüncü kişiye ait olabiliyordu –ve bunların üçü de orayı daha önce hiç görmemiş olabiliyordu. Bu arada, arazinin bulunduğu mahal, orayı, hükümetler kendilerine bu fillerde bulunma haklarını vermeden çok evvel parselleyen, tarlalarını süren, üzerine evler inşa eden, devreden ve kredi tesis eden göçmenlerle çoktan dolmuş oluyordu. Bu günler öncülerin ve "Vahşi Batı"nın günleri idi. Bu denli vahşi olmasının nedenlerinden biri de, kendilerine ait olmayan mülklere izinsiz yerleşen bu öncülerin, "toprağa değer kazandıran ve mülkiyeti tesis eden şeyin resmî tapu senetleri veya gelişigüzel çizilmiş sınır çizgileri değil, emekleri olduğunda ısrar etmeleri" idi. Onlar toprağı işgâl ettikleri ve onu ev ve çiftliklerle geliştirdikleri takdirde, onun kendilerinin olacağına inanıyorlardı. Devlet ve federal hükümetler ise aksi fikirde idiler. Çiftlikleri yakmaları ve binaları tahrip etmeleri için subayların komutasında askerî birlikler sevk edildi. Mukimler mukavemet ettiler. Askerler gittikten sonra binaları yeniden inşa ettiler ve hayatlarını zor şartlar altında idame ettirmeye çalıştılar. Bu mâzî, üçüncü dünyanın bugünüdür.

Sürpriz Bir Devrim

1950 yılından önce, çoğu üçüncü dünya ülkesi, bir onsekizinci yüzyıl Avrupalısının kendini evinde hissetmesini sağlayacak tarzda örgütlenmiş tarım toplumları idi. Çoğu kimse, bazıları doğuştan oligark, diğerleri de koloni döneminden kalma ekim alanlarının sahibi olan çok az sayıda büyük toprak sahibi tarafından temellük edilen topraklar üzerinde çalışmakta idi. Şehirler küçüktü ve endüstriyel merkez olmaktan ziyade, çarşı ve liman olarak işlev görüyorlardı; bazı regülasyonlar ve yasal düzenlemelerle menfaatlerini koruyan küçük ticarî seçkin zümrelerin hakimiyeti altında idiler.

1950 yılından sonra, üçüncü dünyada Avrupa'nın 1880'li yıllarda yaşamış olduğu sosyal ve ekonomik karışıklıkları hatırlatan bir ekonomik devrim başladı. Tarımda makineleşmenin yoğunlaşması, kırsal alanda işgücüne olan talebi azalttı. Tıp alanında elde edilen gelişmeler ve halk sağlığı uygulamaları, çocuk ölümlerini azalttı ve insanların ortalama yaşama süresini arttırdı. Bu gelişmeler sonrasında yüz binlerce insan yeni inşa edilmiş karayolları üzerinden, yeni radyo programlarının, "akılları çelecek bir biçimde" diye nitelendirdiği şehirlere akın etmeye başladı.

Şehirlerin nüfusları hızla artmaya başladı. Sadece Çin'de 1979 yılından beri 100 milyondan fazla kişi kırsal alandan şehirlere göç etmiş bulunmaktadır. 1950-1988 yılları arasında, Port-au-Prince metropolünün nüfusu 140 binden 1.55 milyona yükselmiştir. 1998 yılında ise 2 milyona yaklaşmıştır. Bu insanların yaklaşık üçte ikisi gecekondularda yaşamaktadır. Uzmanlar, şehir sakinleri sayısındaki bu artış karşısında bütün umutlarını henüz 1973 yılında kaybetmişlerdi ki, en büyük göç dalgası bundan çok sonra vuku bulmuştur. Bir şehir plânlamacısı, "her şey sanki şehir devriliyormuşçasına vuku buluyor" diye yazmıştır. "Kontrolsüz yapılaşma her nasılsa her yerde. Kanalizasyon sistemi her yağmur yağdığında iflas ediyor. Nüfus, arıtma alt yapısının mevcut olmadığı bölgelerde yoğunlaşıyor. Dessalines Caddesi'nin kaldırımları işportacıların işgâli altında. Bu kent artık yaşanmaz bir hal aldı."[2] diye de ilâve etmiştir.

İnsanların çalışma ve hayat tarzlarındaki bu muazzam dönüşüm çok az kişi için beklenmedik bir gelişme değildi. Günün muteber "kalkınma" teorileri moderniteyi kırsal alana taşımayı hedefliyordu. Köylülerin şehirlere gelerek yirminci yüzyılı arayacakları akıllara hiç gelmemişti. Fakat on milyonlarcası tırmanan bir düşmanca tepkiye rağmen her nasılsa gelmişti. Ancak, kendilerini sosyal ve ekonomik faaliyetlerden men eden, nüfuz edilemez bir kurallar du-

varı ile karşı karşıya buldular. Şehirlerin bu yeni sakinleri için yasal konut edinmek, kayıtlı ticaret yapmak veya yasal bir iş bulmak nerede ise imkânsızdı.

Yasallığın Engelleri

Hayatın bir göçmen için ne denli zor olduğu hakkında bir fikir edinmek maksadı ile, araştırma ekibim ve ben, Peru'nun Lima şehrinin gecekondu mahallelerinden birinde küçük bir elbise dükkanı açtık. Amacımız yeni ve yasal prosedürlere uygun bir işyeri kurmaktı. Ekibimiz, formları doldurmaya, kuyruklarda beklemeye ve Peru'da küçük bir işletme kurmak için yasaların aradığı bütün belgeleri tamamlamak için Lima'nın merkezine otobüs seyahatleri yapmaya başladı. Ruhsat, günde altı saati yalnızca bu işlere ayırmamıza rağmen, ancak 289 gün sonra alınabildi. Bu ruhsat bize tam 1.231 Amerikan dolarına mâl olmuştu; ki bu meblağ, bu ülkede yürürlükte olan aylık asgari ücretin otuzbir misli idi. Kamu arazisi üzerinde bir ev inşa etmek için gerekli olan ruhsat, elliiki devlet dairesinde 207 idarî işlemin tamamlanması ile ancak altı yıl onbir ayda alınabildi (bkz: Şekil: 1). Bu toprak parçası için yasal bir tapu almak 728 adımda mümkün oldu. Çalıştığı güzergahın resmen tanınmasını talep eden bir halk otobüsü sahibinin, yirmialtı ay süren bürokratik işlemlerle yüz yüze gelmesine de şahit olduk.

Yerel iş ortaklarının yardımı ile, araştırma ekibim benzer tecrübeleri başka ülkelerde de tekrarladı. Karşılaştıkları engeller çoğu kez Peru'dakileri aratacak kadar çetindi. Filipinler'de, şayet bir kimse, kamuya veya şahsa ait şehir arazisi üzerinde bir ev inşa etmiş ise, onu yasal olarak satın alabilmesi için, devletin iskân finansmanı programından yararlanmak üzere, komşuları ile birlikte dernek kurmak zorundadır. Bütün bu süreç kamusal veya özel elliüç kuruma başvurulmasını gerektirmekte ve bu sürecin tamamlanması onüç ile yirmibeş yıl süren, toplam 168 adım atılmasını icap ettirebilmektedir (bkz: Şekil: 3). Ve bu da, şayet devlet iskân finansmanı programında yeterli fon mevcut ise mümkündür. Şayet, evi, hâlâ "tarımsal" addedilen bir arazi üzerinde inşa etmiş iseniz, araziyi şehir kullanımına dönüştürmek için ilâve engelleri aşmak zorundasınız –otuz teşekküle başvurarak kırkbeş ilâve prosedürü tamamlamanız gerekir ki, bu da, işi, iki yıl daha uzatır.

Mısır'da kamuya ait çöl arazisi üzerinde bir hisse elde etmek ve bunu yasal olarak tescil ettirmek isteyen bir kimse otuzbir kamu ve özel teşekküle başvu-

rarak en azından 77 bürokratik prosedürü tamamlamak zorundadır (bkz: Şekil: 4). Bunlar beş ilâ ondört yıl sürebilmektedir. Eski bir tarım arazisi üzerinde yasal bir ev inşa etmek devlet daireleri ile altı ilâ onbir yıl boyunca cebelleşmeyi icap ettirmektedir ki, bunun daha da uzun sürmesi ihtimal dahilindedir. 4.7 milyon Mısırlı'nın evlerini neden yasadışı inşa etmiş oldukları sorusunun yanıtı işte burada aranmalıdır. Bir sakin, evini inşa ettikten sonra "nâdim olur"(!) da, evinin mülkiyet haklarını satın almak isterse, bu durumda, evinin yıkılması ve yüklü bir para cezasına çarptırılma, hattâ on yıl hapis cezası ile hüküm giyme ile karşı karşıya kalabilir.

Haiti'de, sıradan bir vatandaşın kamu arazisi üzerine yerleşebilmesinin yollarından biri de, onu, önce hükümetten beş yıllığına kiralamak ve daha sonra da satın almaktır. Araştırmacılarımız yerel iş ortakları ile birlikte çalışarak, bu kiralama işlemlerinin gerçekleştirilmesinin, hepsi de sırf bu işe matuf altmışbeş bürokratik adımın atılmasını icap ettirdiğini öğrenmişlerdir ki, bu, ortalama iki seneden biraz daha fazla zaman almaktadır. Toprağın satın alınması ise, ilâve yüzonbir bürokratik engelin aşılmasını icap ettirmektedir ki, bunlar da, işi, oniki yıl daha uzatmaktadır (bkz: Şekil: 5). Haiti'de yasal yoldan toprak edinmek toplam ondokuz yıl sürmektedir. Ancak, bu kadar eziyet bile mülkün yasallığının devamını garanti altına almayabiliyor..

Aslında tetkik ettiğimiz her ülkede, yasal kalmanın da yasal olmak kadar zor olduğunu gördük. Kaçınılmaz olarak, göçmenler, yasaları, yasaların onların haklarını ihlâl ettikleri kadar ihlâl etmemektedirler –ve sistemden feragat etmektedirler. 1976 yılında, Venezüella'da çalışanların üçte ikisi, yasal olarak tesis edilmiş teşebbüslerde istihdam ediliyordu; bugün bu nispet yarının altına düşmüştür. Otuz sene evvel, Brezilya'da inşa edilen yeni konutların üçte ikisinden fazlası kiraya vermek maksadı ile inşa ediliyordu. Bugün ise, yeni inşaatların yüzde 3 kadarı resmen kiralık konut olarak listelenmektedir. Bu piyasa nereye gitmiş, nereye kaybolmuştur? Brezilya şehirlerinin *favelas* tabir edilen, aşırı derecede kurallara bağlanmış resmî ekonominin dışında, arz talep mekanizmasına göre işlev gören yasadışı bölgelerine gitmiştir. Favelas'da kira kontrolleri yoktur; kiralar Amerikan doları cinsinden ödenmekte ve ödeme güçlüğü çeken kiracılar hemen tahliye edilmektedir.

Şehre yeni gelenler, sistemi bir kez terk ettiler mi, adları "yasadışı"na çıkmaktadır. Bundan sonra, varlıklarını korumak ve mobilize etmek için tek seçenek kendi gayriresmî bağlayıcı düzenlemelerini kullanarak yaşamak ve ça-

lışmaktır. Bu düzenlemeler resmî/hukukî sistemden seçici bir biçimde ödünç alınmış kurallar, ayaküstü uydurulmuş bazı kurallar ve memleketten getirilmiş veya bu bölgede oluşturulmuş törelerin bir birleşiminden hasıl olur. Bunlar, topluluğun bütünü tarafından savunulan ve topluluğun seçmiş olduğu makamlarca icra edilen bir sosyal mukavele aracılığıyla bir arada tutulur. Bu yasadışı sosyal mukaveleler, hayat dolu fakat sermaye yetersizliği çeken veya eksik kapitalize edilmiş bir sektör yaratmıştır ki, bu sektör fakirlerin dünyasının merkezini oluşturmaktadır.

Eksik Kapitalize Edilmiş Sektör (EKS)

Göçmenler, ne denli "kanun kaçakları" olsalar da, hiç de öyle tembelliğe kaçmış falan değildirler. Üçüncü dünyanın ve eski komünist ülkelerin dört bir yanındaki eksik kapitalize edilmiş sektörler (EKS'ler) arı gibi çalışmakta ve dahiyâne işler başarmaktadırlar. Giyim eşyası ve kunduradan tutun da, taklit Cartier saatleri ve Vuitton bavullarına varıncaya kadar her şeyi üreten kulübe fabrikalar pıtrak gibi her yerde çoğalmıştır. Makine, otomobil, hattâ otobüs imal eden işyerleri bile vardır. Şehirlerin yeni fakirleri, kaçak elektrik ve su kullanarak faaliyet göstermek zorunda kalan tam tekmil sanayiler ve komşuluklar yaratmış bulunmaktadırlar. Dolgu yapan diplomasız diş hekimleri bile vardır.

Bu hikâye sadece "yoksulun yoksula hizmet vermesi"nin hikâyesi değildir. Bu yeni müteşebbisler, yasal ekonominin boşluklarını doldurmaktan da geri kalmamaktadırlar. Çoğu kalkınmakta olan ülkede, toplu taşımanın büyük bir kısmı ruhsatsız halk otobüsleri ve plakasız taksilerle yapılmaktadır. Üçüncü dünyanın diğer kısımlarında, gerek caddelerde gezdirdikleri el arabalarından olsun, gerekse inşa etmiş oldukları binaların odalarından olsun, satış yapan işportacılar piyasada mevcut gıda maddelerinin büyük bir kısmını temin etmektedirler.

1993 yılında, Meksika Ticaret Odası, 150 bini Mexico City'nin Federal District'inde olmak üzere, kırkdört merkezde faaliyet gösteren işportacıların sayısını 443 bin olarak tahmin etmiştir. Bu minik tezgahların ortalama uzunlukları sadece 1.5 metredir. Sadece Mexico City işportacılarının tezgahları tek bir cadde üzerinde peş peşe dizilecek olsa, 210 km'den daha uzun bir sıra teşkil eder. Binlerce insan, gerek sokaklarda, gerek evlerinde, gerekse de şehrin kayıtsız dükkan, ofis ve fabrikalarında yasadışı sektörde çalışmaktadırlar. Meksika Ulusal İstatistik Enstitüsü 1994 yılında ülkenin bütünü üzerinde faaliyet göstermekte olan gayriresmî "mikro işletmeler"in sayısını 2.65 milyon olarak hesaplamıştır.

Bütün bunlar toplumun eksik kapitalize edilmiş sektöründeki ekonomik yaşamın örnekleridir. Eskiden komünist yönetim altında yaşamakta olan uluslarda, kayıtdışı faaliyetin, bilgisayar donanım ve yazılımı üretiminden tutun da, ihraç maksadı ile askerî savaş uçağı imalatına varıncaya kadar çok daha sofistike örneklerini görebilirsiniz.

Rusya, şüphesiz, Haiti ve Filipinler gibi üçüncü dünya ülkelerininkilerden çok farklı bir tarihe sahiptir. Mamafih, komünizmin tarihe karışmasından sonra, eski Sovyet devletleri de aynı gayriresmî mülkiyet düzenine doğru kaymıştır. 1995 yılında *Business Week* dergisi, komünizmin son bulmasından dört yıl sonra, Rusya'da "10 milyon çiftçiden ancak 280 bin kadarının toprakları üzerinde mülkiyet hakkına sahip olduğu"nu bildirmiştir. Bir başka raporda, alışık olduğumuz bir üçüncü dünya tablosu resmedilmektedir: "(Sovyetler Birliği'nde), toprakla ilgili özel mülkiyetin kullanım, feragat ve temlik hakları yetersiz bir biçimde tanımlanmıştır. Piyasa ekonomilerinde toprak haklarını korumak için kullanılan mekanizmalar, bu yerlerde hâlâ çocukluk çağlarındadırlar. Devlet, bizzat kendisinin sahip olmadığı topraklar üzerindeki kullanım haklarını kısıtlamaya devam etmektedir."[3] Elektrik tüketimine istinat ettirilen tahminler, eski Sovyet devletlerindeki gayriresmî iktisadî faaliyetlerin, 1989 yılından 1994 yılına kadar, toplam üretimin yüzde 12'sinden yüzde 37'sine çıktığına işaret etmektedir. Bazıları bu nispetin daha da yüksek olduğunu savunmaktadır.

Bu yazdıklarımız Batının gelişmiş kapitalist toplumlarının haricinde yaşayanların, gayet iyi bildikleri gerçeklerdir. Evlerle dolmuş şehir çevrelerini, sokakları dolduran işportacı ordularını, garaj kapıları gerisindeki imalathanelerdeki koşuşturmaları ve kirli sokaklarda gidip gelen hurdası çıkmış halk otobüslerini görebilmeniz için bir pencereyi açmanız veya sizi havalimanından otelinize götüren taksinin camından dışarıya şöyle bir göz atmanız kâfidir. Yasadışılığa, çoğu kez, karaborsa, fakirlik veya işsizlik olgularının ileri ülkelerde oldukları türden "marjinal" birer olgu nazarı ile bakılmaktadır. Yasadışı dünya denince insanların akıllarına sadece polisi, antropologları ve misyonerleri ilgilendiren, kötü karakterlerin, gangsterlerin dolaştıkları yerler gelmektedir.

Aslında buralarda asıl marjinal olan yasallıktır; yasadışılık çoktandır adeta bir norm hâline gelmiştir. Yoksulların elindeki gayrimenkullerin ve kontrol ettikleri üretimin miktarı oldukça büyüktür. Danışmanlarını yerel "özel sektör" ile temaslarda bulunmaları için, büyük şehirlerin mutenâ semtlerinde inşa edilmiş cam cephe kaplamalı kulelere jetleyen şu uluslararası şirketler, o ülke-

nin teşebbüs dünyasının sadece küçük bir kısmı ile konuşmaktadırlar. Üçüncü dünyanın ve eski komünist ülkelerin zuhur eden ekonomik güçleri; çöp toplayıcıları, ev aleti imalatçıları ve arka sokakların yasadışı inşaat şirketleridir. Bu ulusların hükümetlerinin ellerindeki tek gerçek seçenek, bu kaynakları düzenli ve tutarlı bir yasal çerçeve içinde entegre etmektir. Aksi takdirde anarşi içinde yaşamaya devam edeceklerdir.

Ne Kadar Ölü Sermaye

Son on yıl boyunca, konu hakkında yeterli bilgiye sahip yerel profesyonellerin de yardımcı oldukları araştırmacılarım, ayrımcı yasalarla kapitalize olmuş ekonominin dışında bırakılmış insanların sahip oldukları malların değerini ölçmek maksadı ile üçüncü dünyanın beş şehrinde –Kahire, Lima, Manila, Mexico City ve Port-au-Prince– keşif yaptılar. (Buldukları sonuçlar sayfa 188-192'deki grafiklerle özetlenmiştir.) Bulduğumuz sonuçlardan daha emin olmak için, dikkatlerimizi en elle tutulur ve fark edilir varlık çeşidi olan emlâk üzerinde yoğunlaştırdık.

Gıda maddesi veya ayakkabı satışının, oto tamiratının veya sahte Cartier saatleri imalatının aksine –ki bunlar sayılması zor, değer biçilmesi daha da zor faaliyetlerdir– binâları gizlemek mümkün değildir. Değerlerini, sadece inşaat malzemelerinin maliyetlerini keşfederek ve kâbili kıyas binâların satış fiyatlarını müşahede ederek belirleyebilirsiniz. Binlerce günümüzü binâları tek tek saymakla geçirdik. Yayın iznini alır almaz, her ülkede elde etmiş olduğumuz sonuçları, tartışılmaları ve eleştirilmeleri için yayınladık. Sahne ışıkları altındaki kimseler ile işbirliği içinde, yöntem ve sonuçlarımızı tekrar tekrar test ettik.

Şu sonuca vardık ki, sermaye yetersizliği çeken sektörde, kaçınılması gereken kaç çeşit hukukî engel varsa, neredeyse o kadar çeşit binâ inşa edilmiştir. En bâriz çeşit ise, kamu arazisi üzerine inşa edilmiş gecekondudur. Fakat araştırmacılarımız emlâk yasalarının etrafından dolanmanın çok yaratıcı yollarının da mevcut olduğunu keşfetmişlerdir. Meselâ Peru'da insanlar, gayrimenkulü eski sahiplerinden satın almak ve mesken veya sanayi tesislerine dönüştürmek maksadı ile tarım(!) kooperatifleri kurmuşlardır. Toprak mülkiyetini hukukî yoldan değiştirmek kolay olmadığından, devlet kooperatiflerinde çalışan çiftçiler, toprağı özel amaçları için kullandıkları küçük parsellere yasadışı olarak bölmüşlerdir. Netice itibariyle, çok azı işlediği toprağın tapusuna sa-

hiptir. Port-au-Prince'de oldukça pahalı bir emlâk bile, işi zaten başından aşmış tapu dairesini hiç haberdar etmeden el değiştirmektedir. Manila'da, münhasıran sanayi amaçlı kullanıma tahsis edilmiş arazi üzerinde meskenler pıtrak gibi bitmektedir. Kahire'de, eski dört katlı kamu meskenlerinin sakinleri, binaların çatılarına yasadışı olarak üçer kat daha çıkmışlar ve daireleri akrabalarına ve sair müşterilere satmışlardır. Yine Kahire'de, yıllık kiraları 1950'li yılların başında bugünün parası ile 1 USD bile etmeyen mertebelerde dondurulmuş apartman dairelerinin yasal sahipleri, bunları daha küçük dairelere bölmüş ve piyasa fiyatlarından kiraya vermişlerdir.

Bu konutların bazıları daha ilk günden itibaren yasadışıdır ve tüm yasaları ihlal ederek inşa edilmişlerdir. Port-au-Prince evleri ve Kahire'nin kiraları kontrol edilen apartman daireleri gibi sair binâlar yasal sistem dahilinde inşa edilmişler, fakat yasal kalmak giderek daha da karmaşıklaştığı ve pahalıya mal olduğundan ötürü zamanla yasadışına çıkmışlardır. Keşif yaptığımız şehirlerin meskûn bölgelerindeki hemen her mesken bir yolunu bularak yasal çerçevenin dışına, özellikle de maliklere sermaye yaratabilmeleri için gereken temsil ve kurumları temin edeceği düşünülerek çıkartılmış yasaların dışına çıkmıştı. Birilerinin ellerinde birtakım tapular ve sair kayıtlar hiç yok değildi; ancak bu varlıkların gerçek sahiplik statüleri resmî kayıt sisteminin dışına kaymıştı.

Sermaye yetersizliği çeken sektörün bu tablosu, kalkınmakta olan dünyanın geleneksel akılcılığı ile taban tabana zıttır. Fakat çoğu insanın yaşadığı yer de burasıdır. Bu dünya, varlıkların kime ait olduğunun izinin sürülmesinin ve doğrulanmasının zor olduğu ve yasal olarak tanınabilir hiçbir kurallar sistemi tarafından yönetilmediği; varlıkların potansiyel olarak faydalı ekonomik vasıflarının tasvir veya teşkil edilmediği; sabit olmayan tabiatlarından ötürü çoklu işlemler aracılığı ile artı değer elde etmek için kullanılamadıkları; ve belirsizliğin yanlış anlaşılma, hatalı tahsilat ve mukavelelerin tersine dönmelerine fazlası ile meydan verdiği bir dünyadır. Kısaca, bu dünyada çoğu varlık ölü sermayedir.

Bu Ölü Sermayenin Değeri Nedir?

Ölü sermaye, her kalkınmakta olan veya eski komünist ülkenin cadde ve sokakları boyunca sanal sıra dağlar gibi dizilmiştir! Hesaplamalarımıza göre, Filipinler'de, şehir sakinlerinin yüzde 57'si, kırsal alanda yaşayanların da yüzde 67'si ölü sermaye olan konutlarda oturmaktadır. Peru'da, şehirlerde yaşayanların yüzde 81'i yasadışı konutlarda ikamet etmektedir.

Bu veriler Haiti ve Mısır'da daha da dramatiktir. Yine yapmış olduğumuz keşiflere göre, Haiti'de şehirlerde yaşayanların %68'i ve kırsal alanlarda yaşayanların da %97'si yasal tapusunun kime ait olduğu belli olmayan konutlarda ikamet etmektedir. Mısır'da, ölü sermaye konutlar şehirlerde yaşayanların %92'sinin ve kırsal alanda yaşayanların %83'ünün meskenidir.

Bu meskenlerden çoğu, batı standartları ile ölçüldüklerinde, fazla bir değere sahip değillerdir. Port-au-Prince'deki bir gecekonduyu 500 Amerikan dolarına, Manila'daki kirli bir suyun kıyısında inşa edilmiş bir kulübeyi 2,700 Amerikan dolarına, Kahire dışındaki bir kasabada inşa edilmiş dört başı mâmur bir evi 5,000 Amerikan dolarına ve Lima'yı çevreleyen tepeler üzerinde inşa edilmiş, garajı ve manzaralı pencereleri de olan saygıdeğer bir tek katlı evi 20,000 Amerikan dolarına satın almak mümkündür. Fakat bu niteliklere sahip pek çok konut vardır ve bunların toplam değerleri zenginlerin servetlerinin toplamından kat be kat daha fazladır.

Haiti'de, tapusuz kırsal ve kentsel emlâk toplam 5,2 milyar Amerikan doları değerindedir. Mukayese edildiğinde bu meblağ ülkede yasal olarak faaliyet gösteren firmaların varlıkları toplamının dokuz katı ve 1995 yılına kadar, kayda geçirilmiş dış kaynaklı doğrudan yatırımların 158 katıdır. Fransızca konuşan Afrika'nın Amerikan yarıküresine yanlışlıkla konulmuş bir parçası olan ve Duvalier rejiminin sistemleştirilmiş bir hukuk sisteminin doğuşunu geciktirmiş olduğu Haiti bir istisnâ mıdır? Belki de...

Sonra, çok farklı bir geleneğe ve etnik yapıya sahip bir İspanyol Kızılderili karışımı ülke olan Peru'yu mütalaa edelim. Peru'da yasadışı olarak elde tutulan kırsal ve kentsel gayrimenkulün değeri 74 milyar dolardır. Bu değer, Lima Menkul Kıymetler Borsası'nın 1998 yılında uğradığı çöküşten evvelki toplam değerinin beş misli, özelleştirilebilir kamu kuruluşlarının değerinin onbir misli ve ülkeye tarihi boyunca yapılmış bütün dış kaynaklı yatırımların da ondört mislidir. Bu gerçekleri bilen kimse, "Peru'nun yasal ekonomisi İnka İmparatorluğu'nun gelenekleri yüzünden geri kalmıştır", "İspanyol emperyalizmi ülkeyi geri bırakmıştır", "Ülkeyi kurtaracak olan Maoist Sendero Luminoso yenilgiye uğratılmıştır" gibi entel açıklamalara iltifat etmez.

Sonra da, eskiden Amerika Birleşik Devletleri'nin himayesinde olan Asya ülkesi Filipinler'i düşünelim. Buradaki tapusuz emlâkin değeri 133 milyar Amerikan dolarıdır ki, bu meblağ da, Filipinler Menkul Kıymetler Borsası'nda kayıtlı 216 yerli firmanın toplam kapitalizasyonunun dört misli, ülkenin ticarî ban-

kalarındaki toplam mevduatın yedi misli, kamu kuruluşlarının sermayelerinin dokuz misli ve bütün dış kaynaklı doğrudan yatırımların da ondört mislidir.

Belki Filipinler de kural dışıdır –Hristiyanlığın eski İspanyol kolonilerinde nasıl geliştiği ile ilgili bir şey. Eğer öyle ise, Mısır'a bakalım. Mısır'daki gayrimenkullerde gömülü ölü sermayenin değeri, Mısırlı meslektaşlarımızla birlikte yaptığımız çeteleye göre, 240 milyar Amerikan doları civarındadır. Bu meblağ, Kahire Menkul Kıymetler Borsası'nda işlem gören hisse senetlerinin değerleri toplamının otuz misli ve, daha önce de değinmiş olduğumuz gibi, Mısır'a yapılmış bütün yabancı yatırımların ellibeş mislidir.

Tetkik ettiğimiz her ülkede, fakirlerin teşebbüs zekası öylesine muazzam bir servet yaratmıştır ki, bu servet kalkınma için gerekli olan potansiyel sermayenin en büyük kaynağını oluşturmaktadır. Bu varlıların toplamı sadece devletin elindeki kaynakları, yerel borsalarda dönen meblağı ve dış kaynaklı doğrudan yatırımları fersah fersah aşmakla kalmıyordu; ileri ülkelerden alınmış bütün yardımları ve Dünya Bankası'ndan alınmış borçları da defalarca katlıyordu.

İncelediğimiz dört ülkede topladığımız verileri bir bütün olarak üçüncü dünya uluslarına ve eskiden komünizmle yönetilmekte olan uluslara teşmil ettiğimiz zaman ortaya çıkan sonuç daha da şaşırtıcı idi. Bu ülkelerdeki şehir parsellerinin yaklaşık yüzde 85'inin ve kırsal alan parsellerinin de %40 ile 53'ünün sermaye yaratmak için kullanılmaya elverişsiz yollarla elde tutulduğunu tahmin ettik. Bütün bu varlıklara değer biçmek, kaçınılmaz olarak kaba bir tahminden öteye gitmeyecekti. Fakat biz tahminlerimizin olabildiğince kesin ve oldukça muhafazakâr olduklarına inanıyoruz.

Hesaplarımıza göre, üçüncü dünya ülkelerinin ve eski komünist ülkelerin fakirleri tarafından elde tutulan, ancak hukukî olarak sahibi olunmayan gayrimenkullerin değeri en az 9.3 trilyon Amerikan dolarıdır. (bkz: Şekil: 2)

Bu üzerinde durup düşünmeye değer bir sayıdır: 9.3 trilyon Amerikan doları tedavüldeki ABD para arzının yaklaşık iki katıdır. Dünyanın en gelişmiş yirmi ülkesinin başlıca menkul kıymetler borsalarında –yani New York, Tokyo, Londra, Frankfurt, Toronto, Paris, Milano, NASDAQ ve diğer onikisinde– kayıtlı bütün şirketlerin değerleri toplamına nerede ise eşittir. Üçüncü dünya ülkelerine ve eski komünist ülkelere 1989 yılını izleyen on yıl zarfında yapılmış bütün dış kaynaklı doğrudan yatırımların yirmi mislinden fazla, Dünya Bankası'nın son otuz yıl zarfında vermiş olduğu bütün borçların kırkaltı misli ve aynı

dönemde bütün ileri ülkelerin üçüncü dünyaya yapmış oldukları kalkınma yardımları toplamının da doksanüç mislidir.

"Taşı Toprağı Altın"

"Uluslararası fakirlik" sözü, akla Kalküta kaldırımları üzerinde yatıp kalkan perişan dilencileri ve çöl kumları üzerinde sürünen aç Afrikalı çocukları getirmektedir. Bu sahneler elbette ki gerçektir ve milyonlarca insan kardeşimiz bizlerin yardımına muhtaç durumdadır ve buna lâyiktırlar. Mamafih, üçüncü dünyanın en kasvetli fotoğrafları, aynı zamanda en gerçek fotoğrafları değildir. Daha kötüsü, dikkatlerimizi, toplumlarının servetini yaratabilmek için akla gelen ve gelmeyen her türlü engeli aşarak harikalar yaratan küçük müteşebbislerden başka şeylere celbederek bizi yanıltmaktadırlar. Daha gerçek bir fotoğrafın, kendileri ve çocukları için bir ev inşa edebilmek ve kimsenin hayal bile edemeyeceği yerde bir teşebbüs kurmak için bin bir acıyla para biriktirmiş bir çifti göstermesi gerekir. Böyle kahraman müteşebbislerin, küresel fakirliğin müsebbipleri olarak görülmesinden hicap duyarım.

Problem onlar değildir. Onlar çözüm yoludur.

Amerikan İç Savaşı'nı müteakip yıllarda Russel Conwell adlı bir öğretmen Amerika'yı baştan başa kat ederek milyonlarca insanı heyecanlandıran bir mesaj iletmiştir. Bir kâhin, kendisine, şayet hazinesini arayacak olursa hayal bile edemeyeceği kadar zengin olacağını bildirdiği bir Kızılderili tacirin hikâyesini anlatmıştır. Tacir bütün dünyayı dolaşmış, ancak evine yaşlanmış, bedbaht ve eli boş olarak dönmüştür. Metruk evine tekrar girip de su içmek istediğinde kuyusunun taş toprakla dolmuş olduğunu görmüştür. Bitkin bir hâlde küreğini almış ve yeni bir kuyu kazmıştır –ve tesadüfen dünyanın en zengin elmas yatağı Golconda'yı bulmuştur.

Conwell'in mesajı faydalı bir mesajdır. Üçüncü dünya ve eski komünist ülkelerin liderleri şanslarını ille de dünyanın dışişleri bakanları ve uluslararası finans kurumlarında aramak zorunda değillerdir. Kendi en fakir mahalleleri ve gecekondularının tam orta yerinde –elmas yatakları olmasa bile– varlıklarını canlı sermayeye dönüştürmenin sırrı çözüldüğünde kullanıma sokulabilecek trilyonlarca dolar yatmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Sermayenin Sırrı

Dünyanın anlamı dünyanın dışında bir yerlerde mevcut olmalıdır. Dünyada her şey olduğu gibidir ve vuku bulduğu gibi vuku bulur. İçinde hiçbir değer yoktur –ve şayet olsaydı, o değersiz olurdu.

Değeri herhangi bir değer olsaydı, o, olup bitenlerin ve varolanların dışında bir yerlerde mevcut olmalıdır. Çünkü tüm olup bitenler ve varolanlar bir kaza eseridir.

Kaza eseri olmamayı sağlayan şey, bu dünyada bir yerlerde olamaz, çünkü aksi takdirde bu da bir kaza eseri olurdu.

O, dünya dışında bir yerlerde olmalıdır.

Ludwig Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus*

Ortadoğu'nun, eski Sovyetler Birliği ülkelerinin veya Lâtin Amerika'nın sokaklarında yürüyüşe çıkacak olursanız, pek çok şey görürsünüz: Barınmak için inşa edilmiş evler, sürülmüş, ekilmiş veya biçilmiş toprak parselleri, satışa sunulan mallar vb... Kalkınmakta olan veya eski komünist ülkelerdeki varlıklar, öncelikle bu tip maddî ihtiyaçları karşılama maksadına hizmet ederler. Batıda ise, benzer varlıkların, aynı zamanda sermaye olarak maddî dünyanın dışında ve ona paralel bir yaşamları vardır. Sözgelimi diğer tarafların menfaatlerine ipotek teminatı olarak hizmet ederek veya sair biçimlerde, kredi ve kamusal hizmetlerin teminini güvence altına alarak, üretimi harekete geçirmek veya arttırmak için kullanılabilirler.

Neden dünyanın başka yerlerindeki bina ve arsalar da bu paralel yaşamı sürdürememektedirler? Neden II. bölümde tartıştığımız muazzam kaynaklar –yani 9.3 trilyon Amerikan doları tutarındaki ölü sermaye– "tabiî" durumlarının ötesinde bir değer üretememektedir? Benim cevabım şudur: "Ölü sermaye, fiziksel bir varlığı sermaye türetecek şekilde dönüştürmenin –yani, meselâ bir teşebbüsü finanse edecek parayı evimizi ipotek ederek borç almak gibi–

çok karmaşık bir süreç olduğu gerçeğini unutmuş (belki de hiçbir zaman anlayamamış) olmamızdan ötürü mevcuttur". Bu, Einstein'ın bize öğretmiş olduğu gibi, bir tuğlanın içinde atomik patlama ile açığa çıkartılabilecek muazzam bir enerjinin depolanmış olması gibi bir şeydir. Benzetme yapılacak olursa, sermaye, fakir fukaranın binalarına yığmış olduğu trilyonlarca tuğla içinde depolanmış potansiyel enerjiyi keşfetme ve salıvermenin neticesidir.

Fakat bir tuğla içindeki enerjiyi salıvermekle tuğladan yapılmış binalardan sermaye salıvermek arasında önemli bir farklılık vardır: İnsanoğlu (veya en azından bir grup bilimci), maddeden enerji elde etme sürecinin üstadı olmuşsa da, varlıklardan sermaye elde etmemize izin veren süreci unutmuşa benzemektedir. Netice odur ki, dünyanın %80'i sermaye yetersizliği çekmekte; insanlar sermaye yaratmak için binalarından (veya diğer varlıklarından) ekonomik canlılığı çekip çıkartamamaktadırlar. Daha kötüsü, ileri ulusların da onlara bunu öğretecek mevkiide görünmemesidir. Batıda varlıkların muazzam servet üretmeleri temin edilebiliyorken, dünyanın geri kalan kısmının bundan çok daha az servet üretebiliyor olması bir muammadır.

Geçmişten İpuçları (Smith'ten, Marx'a...)

Sermayenin sırrını çözmek için, kelimenin etimolojik kökenine geri dönmek zorundayız. Ortaçağ'da konuşulan Lâtince'de, "sermaye"den kastedilen, hayatın idame ettirilebilmesi için zaruri olan gıda maddelerinin ötesinde, bir servet kaynağı olmuş olan bir baş sığır veya sair besi hayvanıdır. Canlı besi hayvanları, çekip çevirmesi nispeten kolay mallardı; hareket edebiliyor ve tehlike olan yerden uzaklaştırılabiliyorlardı; sayılmaları ve ölçülmeleri de kolaydı. Fakat en önemlisi, canlı hayvandan, aralarında süt, deri, yün, et ve yakıt endüstrilerinin de bulundukları başka endüstrileri harekete geçirmek sureti ile ilâve servet veya artı değer elde etmek mümkün oluyordu. Canlı hayvanlar kendilerini yeniden üretebilmek gibi faydalı bir vasfa da sahiptirler. Dolayısıyla, "sermaye" kelimesi varlıkların (canlı hayvanlar) fiziksel boyutunu olduğu kadar, onların artı değer türetme potansiyellerini de elde tutmak gibi iki işi birden ifade etmeye başlamıştı. Ahırlardan, iktisat kâşiflerinin masalarına geçiş çok kolay olmuştu. Bu kâşifler, "sermaye" kelimesini, genellikle, ülkenin ek üretime ön ayak olan ve verimliliği arttıran varlıkları olarak tanımlamışlardır.

Adam Smith ve Karl Marx gibi klâsik iktisatçılar sermayenin, piyasa ekonomisini harekete geçiren motor olduğuna inanıyorlardı. Sermayenin ekono-

mik bütünün aslî unsuru –yani mümtaz üretim faktörü– olduğu düşünülüyordu. Anlamaya çalıştıkları şey, sermayenin ne olduğu, nasıl üretildiği ve biriktirildiği idi. Klâsik iktisatçılarla aynı fikirde olun olmayın, veya onları anlamsız bulun (ki, Smith, Sanayi Devrimi'nin ilerlemekte olduğunu belki de hiç anlamamıştı; veya Marx'ın işgücü teorisinin, pratikte hiçbir değeri yoktur), bu düşünürlerin, bugün üzerinde durabildiğimiz ve sermayenin ne olduğu, ne ürettiği ve Batı harici ulusların neden ondan bu denli az üretebildikleri sorularının cevaplarını bulmaya çalıştığımız muhteşem düşünce kulelerini inşa etmiş olduklarına şüphe yoktur.

Smith'e göre, ekonomik uzmanlaşma –yani, işbölümü ve ürünlerin piyasada müteakip mübadeleleri– verimliliği ve dolayısıyla da "ulusların zenginliğini" arttırmanın kaynağı idi. Bu uzmanlaşma ve mübadeleyi mümkün kılan şey ise, Smith'in üretken maksatlar için biriktirilmiş varlıklar stoku olarak tanımladığı sermaye idi. Müteşebbisler, birikmiş kaynaklarını, ürünlerini, muhtaç oldukları sair şeyleri elde etmek için mübadele edebilecek konuma gelinceye dek, uzmanlaşmış teşebbüsleri desteklemek için kullanabilirlerdi. Sermaye birikimi ne kadar fazla olursa, uzmanlaşma imkânı da, toplumun verimliliği de o nispette artar. Marx da aynı fikirde idi; ona göre, kapitalizmin ürettiği servet kendini muazzam bir emtia yığını olarak takdim ediyordu.

Smith, sermaye fenomeninin, insanoğlunun avcı, besici ve tarımcı toplumdan, üretken güçlerini karşılıklı bağımlılık, uzmanlaşma ve ticaret vasıtası ile muazzam ölçüde arttırabildiği ticarî topluma doğru doğal ilerleyişinin bir sonucu olduğuna inanıyordu. Sermaye, verimliliği arttıran ve artı değer yaratan bir çeşit büyü olmalı idi. Smith, "bir ülkedeki sanayi miktarı, onu kullanan sermaye stokunun artışına bağlı olarak artmakla kalmıyor, fakat bu artışın bir sonucu olarak aynı miktarda sanayinin çok daha fazla miktarda iş üretmesi imkânı da sağlanmış oluyor"[1] diye yazıyordu.

Smith, çözmeye çalıştığımız esrarın derûnundaki bir noktaya işaret etmektedir: Birikmiş varlıkların aktif sermaye olabilmeleri ve ilâve üretimi harekete geçirebilmeleri için, hususî bir özne içinde sabitlenmiş ve gerçekleştirilmiş olmaları gerekir. Bu hususî özne, "işin nihayete ermesinden sonra da, en azından bir süre için kalan" bir hususî öznedir. "O, âdeta, icap ettiğinde kullanılacak biriktirilmiş ve depolanmış bir miktar işgücüdür."[2] Smith varlıkların üretimine sarf edilmiş işgücünün münâsip bir biçimde sabitlenmediği takdirde geride herhangi bir iz veya değer bırakmayacağı uyarısında bulunuyordu.

Smith'in aslında neyi kastetmiş olabileceği tartışılabilir. Benim onun düşüncelerinden anladığım şey ise, sermayenin, birikmiş varlıklar stoku olarak değil, bu varlıklar stokunun içinde barındırdığı yeni üretim yaratma potansiyeli olarak tanımlanması gerektiğidir. Bu potansiyel elbette ki soyuttur. Açığa çıkabilmesi için önce işlenmeli ve elle tutulur bir biçim içinde sabitlenmelidir –tıpkı Einstein'ın tuğlasının içindeki nükleer potansiyel enerji gibi... Bir dönüştürme süreci olmadan –yani tuğladaki potansiyel enerjiyi çekip çıkartan ve sabitleyen bir süreç olmadan– patlama olmaz; bir tuğla, yalnızca bir tuğladan ibâret kalır. Sermaye yaratmak da bir dönüştürme sürecini icap ettirir.

Bu mefhum –yani sermayenin her şeyden önce soyut bir mefhum olduğu ve faydalı bir hâle getirilebilmesi için, ona, sabit ve elle tutulabilir bir biçim verilmesi gerektiği– diğer klâsik iktisatçılar tarafından da bilinmiyor değildi. Ondokuzuncu yüzyılda, İsviçreli iktisatçı Simonde de Sismondi, sermayenin, "çoğalan ve yok olmayan kalıcı bir değer" olduğunu yazıyor ve "bu değer kendisini, onu yaratan üründen ayırır ve hangi şekillerde sabitlenmiş olursa olsun, daima onu üretmiş kişinin mülkiyetinde olan metafizik bir şey hâline gelir" diye de ilâve ediyordu.[3] Büyük Fransız iktisatçısı Jean Baptiste Say, "sermayeyi yapan şey madde değil, fakat o maddenin değeri olduğundan, sermayenin, tabiatı gereği daima metafizik" olduğuna ve değerin "onun cismânî bir unsuru" olmadığına inanıyordu.[4] Marx da aynı fikirdeydi; ona göre, bir masa, tahta gibi maddî bir şeyden yapılmış olabilirdi, "Fakat bir meta olarak ortaya çıkar çıkmaz, o, aşkın bir şeye dönüşür"dü. "O, zemin üzerinde ayakları üstünde durmakla kalmaz, fakat, diğer bütün emtia ile ilişkili olarak başı üzerinde durur ve ahşap beyninden tuhaf fikirler -ahşabın tornadan geçerek masa hâline gelmesinden çok daha iyi fikirler- üretir.[5]

Sermayenin esas manası tarih içinde kaybolup gitmiştir. Sermaye bugün yalnızca para ile karıştırılmaktadır. Zor bir kavramı, esasından ziyade, elle tutulur tezahürlerinden biri ile hatırlamak her zaman daha kolaydır. Fakat sermayeyi nihai olarak sabitleyen şeyin para olduğunu sanmak bir hatadır. Adam Smith'in de işaret etmiş olduğu gibi, para "tedavülün büyük çarkı"dır, fakat sermaye değildir; çünkü değer, "bu metal parçaları içinde barınamaz."[6] Bir başka deyişle, para şeyleri alıp satmamıza izin vermekle işlemleri kolaylaştırır, fakat ilâve üretimin bizatihi atası değildir. Smith'in ısrarla üzerinde durduğu gibi, "Bir ülkede tedâvülde olan altın ve gümüş para, dolaşımdayken ve ülkenin bütün saman ve mısırını pazar yerine taşırken, kendisi ne bir balya saman ne de bir tek mısır üretebilen karayollarına pekâlâ benzetilebilir."[7]

Sermayenin sırrının çoğu, "sermaye"yi "tasarruf edilen ve yatırıma dönüştürülen para" ile eşanlamlı olarak düşünmekten vazgeçtiğimiz anda dağılır. Sermayeyi belirleyen şeyin para olduğu yanılgısı, sanıyorum ki, modern iş dünyasının, sermayenin cinsini para nev'inden ifade ediyor olmasından mütevellidir. Aslında makine, teçhizat, bina ve arazi gibi birçok farklı türden varlıklar koleksiyonunun toplam değerini, paraya müracaat etmeden tahmin etmek zordur. Para, işte bunun için icat edilmiştir; o, şeylerin değerlerini, birbirine benzemeyen varlıkları mübadele etmemizi mümkün kılarak ölçmemizi sağlayan bir standart endekstir. Fakat ne denli faydalı olursa olsun, para, bir varlığın mücerret potansiyelini, onu sermayeye dönüştürmek için hiçbir surette belirleyemez. Üçüncü dünya ülkeleri ve eski komünist ülkeler –yeterince sermaye yaratamadıkları hâlde– ekonomilerini enflasyona sürüklemekle ünlenmişlerdir.

Varlıkların İçerisindeki Potansiyel Enerji

Bir varlığın potansiyelini, ilâve üretimi harekete geçirebilmesini temin edecek şekilde sabitleyen şey nedir? Değeri, basit bir evden ayırarak, onu sermayeye dönüştürebilmemize izin veren şey nedir?

Enerji benzetmemizi kullanarak bir cevap bulmaya çalışabiliriz. Bir dağ gölü düşünün. Bu gölü önce fiziksel bağlamında düşünülebilir ve onda kanoculuk ve balıkçılık yapmak gibi bazı birincil kullanım imkânları görebiliriz. Fakat aynı göle bir de mühendis gözü ile bakacak olursak, onu potansiyel enerji deposu olarak da görebiliriz. Mühendisin çözmesi gereken problem, bu potansiyeli ilâve iş yapmakta kullanılabilecek bir hâle getirmesine izin verecek süreci nasıl yaratabileceğidir. Örneğimizde, bu süreç, gölün suyunun yerçekimi ile hızla aşağı düşmesine izin verip, sakin gölün potansiyel enerjisini gürül gürül akan suyun kinetik enerjisine dönüştürecek bir hidroelektrik santralidir. Bu yeni kinetik enerji, sırası ile, önce türbinleri çevirerek jeneratörlerin elektromanyetik mıknatıslarını döndürecek mekanik enerjiye, ondan sonra da elektrik enerjisine dönüştürülür. Sakin gölün potansiyel enerjisi şimdi kontrol edilebilir elektrik akımı üretmek için gerekli olan biçimde sabitlenmiştir. Akım da, bilahare, yeni üretim konuşlandırmak üzere uzak yerlere iletken tellerle nakledilir.

Dolayısıyla görünüşe göre sakin bir göl, odanızı aydınlatmak ve fabrikadaki makineleri harekete geçirmek için kullanılabilir. Gerekli olmuş olan şey, öncelikle, suyun ağırlığının ilâve iş yapma potansiyelini saptamamıza, sonra da bu

potansiyel enerjiyi bilahare artı değer yaratmakta kullanılabilecek elektriğe dönüştürmemize izin veren haricî ve sun'i bir süreçtir. Gölden elde ettiğimiz ilâve değer (tıpkı toprak altındaki bir elmas cevheri gibi) gölün kendisine ait bir değer olmayıp, gölün haricindeki sun'i sürece ait bir değerdir. Gölü bir balıkçılık ve kanoculuk yeri olmaktan çıkarıp, bir enerji üretimi mahaline dönüştürmemize izin veren süreç işte bu süreçtir.

Sermaye de, tıpkı enerji gibi, uykuda olan bir değerdir. Onu hayata döndürmek, varlıklarımıza oldukları gibi bakmaktan öteye geçerek, ne olabilecekleri üzerinde aktif olarak kafa yormamızı icap ettirir. Bu, bir varlığın ekonomik potansiyelini ilâve üretim başlatmak için kullanılabilecek biçim içine sabitleyecek bir süreç icap ettirir.

Sudaki potansiyel enerjiyi elektriğe dönüştüren bu süreç ne denli iyi biliniyor ise de, varlıklara, daha fazla üretimi harekete geçirebilmeleri için gereken biçimi veren süreç bir meçhuldür. Diğer bir deyişle, gölün potansiyel enerjisini kullanılabilir bir şekle dönüştüren sürecin hidroelektrik enerji sistemindeki türbinler, jeneratörler, transformatörler ve enerji nakil hatları olduğunu bilmemize rağmen, bir evin ekonomik potansiyelini sermayeye dönüştüren anahtar süreci nerede bulacağımızı bilmiyoruz.

Bu, bu anahtar sürecin, sermaye yaratmak amacıyla değil, fakat mülkiyet hakkını korumak gibi daha günübirlik bir amaç için tesis edilmiş olduğundan böyledir. Batılı uluslar, mülkiyet sistemini geliştirdikçe, farkına varmadan sermayeyi sütten tereyağı çıkarır gibi çıkartanfarklı mekanizmalar geliştirmişlerdir. Bu mekanizmaları her zaman kullanıyor olsak da, sermaye üreten işleve sahip olduklarını, böyle bir yafta ile yaftalanmış olmadıklarından idrak edememekteyiz. Onları, bir varlığın ekonomik potansiyelini sermayeye dönüştürebilmemize olanak sağlayacak karmaşık mekanizmalar olarak değil de, sadece mülkiyeti koruyan sistemin parçaları olarak algılıyoruz. Başka bir deyişle, Batıda sermaye yaratan şey, resmî mülkiyet sistemlerinin karmaşıklığına gömülmüş gizli bir süreçtir.

Batının Gizli Dönüşüm Süreci

Bu, size çok basit veya çok karmaşık gelebilir. Fakat, varlıkların, şayet bir şeye veya birine ait olmasalardı, verimli olarak kullanılıp kullanılmayacaklarını bir düşünün. Bu varlıkların mevcudiyetlerini ve onları dönüştüren ve verimlilikle-

rini arttıran işlemleri, resmî bir mülkiyet sistemi bağlamında teyit etmeyeceğiz de, nerede teyit edeceğiz? Varlıkların ekonomik niteliklerinin kaydedildiği yer, resmî mülkiyet sisteminin sicil daireleri ve tapu senetleri değil midir? Varlıkların kullanım ve devirlerini yöneten kurallar, resmî mülkiyet sistemleri çerçevesi dahilinde değildir de, ya nerededir? Varlıkları, onları aktif sermayeye dönüştürmemize izin verecek duruma getiren süreci, şekilleri ve kuralları sağlayan resmî mülkiyet sistemidir.

Batıda bu resmî mülkiyet sistemi, varlıkları sermayeye dönüştürmeye, onların ekonomik ve sosyal olarak en faydalı veçhelerini tasvir ve teşkil ederek, bu enformasyonu –ister tapu kütüğü, ister bir bilgisayarın hard diski olsun, bir kayıt sistemi içinde muhafaza ederek ve nihayet bunları bir tapu olarak vücuda getirerek başlamıştır. Bütün bu süreci teferruatlı ve kesin bir hukukî kurallar manzûmesi yönetir. Resmî mülkiyet kayıtları ve tapular, herhangi bir varlık hakkında ekonomik olarak neyin anlamlı olduğuna dair müşterek anlayışımızı işte böyle temsil ederler. Bir varlığın potansiyel değerini kavramlaştırabilmek için gerekli bütün enformasyonu toplar ve organize ederler; ve böylelikle de, onu kontrol edilmesi mümkün hâle getirirler. Mülkiyet, varlıkları teşhis ettiğimiz, keşfettiğimiz, onları birleştirdiğimiz ve sair varlıklarla ilişkilendirdiğimiz âlemdir. Resmî mülkiyet sistemi, sermayenin hidroelektrik santralidir. Sermayenin doğduğu yer, işte burasıdır.

Ekonomik ve sosyal veçheleri resmî mülkiyet sistemi içinde sabitlenmemiş bir varlığın piyasaya sürülmesi son derece zordur. Bir modern piyasa ekonomisinde el değiştiren muazzam miktardaki varlıklar, resmî mülkiyet sürecinden geçirilerek kontrol edilebilirler. Böyle bir sistem olmaksızın, bir varlığın, meselâ bir gayrimenkulün satışı, sadece işlemin belli başlı unsurlarını belirlemek için bile muazzam bir gayretin sarf edilmesini icap ettirir: Satıcı gayrimenkule ve onu satma hakkına sahip midir? Onu rehin verebilir mi? Yeni malik, mülkiyet haklarını icra edenler nezdinde mal sahibi olarak kabul edilecek mi? Hak iddia edebilecek başkalarını safdışı tutmak için kullanılacak etkili vasıtalar nelerdir? Kalkınmakta olan ve eski komünist ülkelerde böyle soruları yanıtlamak kolay değildir. Çoğu emtia için yanıtların güvenilir bir biçimde sabitlendiği bir mekan yoktur. Bir evin satışının veya kiraya verilmesinin, bütün komşuların müdâhil oldukları uzun ve sıkıcı onay prosedürleri icap ettirebilmesi işte bundandır. Malikin eve gerçekten sahip olup olmadığını ve onun üzerinde hak iddia eden başka bir kimsenin bulunup bulunmadığını saptama-

nın tek yolu çoğu kez budur. Batı haricindeki çoğu varlığın mübadelesinin, mahallî alıcı ve satıcılarla sınırlandırılmış olmasının sebebi de budur.

Bir önceki bölümde görmüş olduğumuz üzere, bu ülkelerin esas meseleleri, müteşebbis kıtlığı değildir: Fakirler son kırk yıl zarfında trilyonlarca Amerikan doları tutarında gayrimenkul biriktirmiş bulunmaktadır. Fakirlerin eksiği, varlıklarının ekonomik potansiyellerini, onları genişletilmiş piyasada daha fazla değer üretmek, korumak veya garanti altına almakta kullanılabilecekleri bir biçimde, hukukî olarak belirleyen mülkiyet mekanizmalarına kolay erişim imkânıdır. Batıda, her bir varlık –her bir arazi parçası, her bir ev, her bir menkul– mülkiyet sistemi içinde ihtiva edilen kurallar tarafından yönetilen güncellenmiş kayıtlarda tescil edilmiştir. Üretimdeki her bir artış, her yeni bina, ürün veya ticarî değeri hâiz şey belirli bir şahsın resmî mülküdür. Varlıklar şirketlere bile ait olsalar, gerçek kişiler, onlara, şirkete "hissedar" olarak sahip olduklarını belgeleyen hisse senetleri vasıtası ile dolaylı olarak sahiptirler.

Tıpkı elektrik gibi, sermaye de, onu üretip sabitleyen sistemin tek bir parçası bile yerinde değilse üretilemeyecektir. Bir gölden kullanılabilir enerji elde etmek için, nasıl ki bir hidroelektrik santralinin bulunması lâzım ise, varlıkların kayda değer artı değer üretilebilmeleri için de resmî bir mülkiyet sistemi gereklidir. Kalkınmakta olan ve eski komünist ülkelerin varlıkları, ekonomik potansiyellerini çekip çıkartacak ve onu kolaylıkla taşınabilen ve kontrol edilebilen bir biçime sokacak resmî mülkiyet olmadığından, And Dağları'nın tepesindeki bir gölün suyu –yani kullanılmayan bir potansiyel enerji deposu– gibidirler.

Sermayenin menşei nasıl olmuştur da bir muammaya dönüşmüştür? Dünyanın ekonomik akıl vermede bu denli hızlı davranan ileri ulusları, resmî mülkiyetin sermaye teşekkülü için ne denli vazgeçilmez olduğunu niye izah etmemişlerdir? Bu soruların cevabı şudur ki, resmî mülkiyet sistemi içindeki varlıkları sermayeye dönüştüren süreci göz önüne getirmek çok zordur. Bu süreç, sistemi yöneten binlerce mevzuat, kanun, yönetmelik ve kurumun arkasına gizlenmiştir. Böyle bir hukukî bataklık içine gömülmüş bir kimse, sürecin gerçekte nasıl işlediğini tarif etmekte büyük güçlük çekecektir. Onu görebilmenin tek yolu, ona sistemin dışından –yani yasadışı sektörden– bakmaktır ki, mesai arkadaşlarımla birlikte yaptığımız işin çoğu da bu idi.

O zamandan beri, kanunlara, nasıl işlediklerini ve ne gibi etkileri olduğunu daha iyi anlayabilmek için, yasadışı bir açıdan bakmaktayım. Bu göründüğü kadar çılgınca bir şey değildir. Fransız filozofu Michel Foucault'nun savunmuş ol-

duğu gibi, bir şeyin ne mana ifade ettiğini keşfetmenin kolay yolu, ona köprünün diğer tarafından bakmak olabilir. Foucault "aklı başında olmaktan toplumun ne anladığını keşfetmek için, belki de delilik alanında neler olup bittiğini tetkik etmemiz lâzımdır. Hukukîlikten ne kast edildiğini anlamak için de, yasadışı alanda neler olup bittiğini..."[8] diye yazmıştır. Dahası, mülkiyet de enerji gibi bir kavramdır, doğrudan doğruya tecrübe edilemez. Saf enerjiyi ne kimse görmüş, ne de ona dokunabilmiştir. Her ikisi de ancak tesirleri ile tecrübe edilebilirler.

Yasadışı sektöre kendi penceremden baktığımda, Batının resmî mülkiyet sistemlerinin, vatandaşlarının sermaye üretmelerine imkân veren altı etki söz konusudur. Sermaye yaratmada ve bunu harekete geçirmede dünyanın başka yerlerinde görülen yetersizlik, üçüncü dünya ve eski komünist ülkelerdeki çoğu kimsenin, bu esas tesirlerle irtibatlarının kesilmiş olduğu gerçeğinden ileri gelmektedir.

Mülkiyetin 1. Etkisi:
Varlıkların Ekonomik Potansiyellerini Belirlemek

Bir evin içinde kilitli kalmış potansiyel değer, tıpkı bir dağ gölünün potansiyel enerjisinin teşhis edilmesi ve bilahare gerçek enerjiye dönüştürülmesi gibi, açığa çıkartılabilir ve aktif sermayeye dönüştürülebilir. Her iki hâlde de, bir "hâl"den diğerine geçiş, fizikî neşneyi temsilî bir evrene "ışınlayacak" bir süreç icap ettirir. Bu evrende, kaynakların, maddî sınırlılıklar ile ilişkileri kesilir ve potansiyelleri üzerinde durulur.

Sermaye, bir varlığı, onun göze ilk bakışta çarpan veçhelerini değil de, ekonomik ve sosyal bakımlardan en faydalı yönlerini –bir tapu, bir menkul kıymet, bir mukavele ve sair vesika üzerine– kayda geçirmek sureti ile temsil etmekle doğar. Burası, potansiyel değerin ilk olarak tasvir edildiği ve kayıt altına alındığı yerdir. Dikkatinizi sözgelimi bir evin, kendisi değil de, tapusu üzerine ilk kez yoğunlaştırdığımızda, maddî dünyadan, sermayenin yaşamını sürdürdüğü kavramsal evrene adım atmış olursunuz. Elinizdeki belge, evin ve yakın çevresinin bütün kafa karıştırıcı teferruatını elekten geçirerek, dikkatinizi onun ekonomik potansiyeli üzerinde yoğunlaştırmanıza yardımcı olan temsilî bir belgedir. Resmî mülkiyet, sizi, evi bir ekonomik ve sosyal mefhum olarak düşünmeye mecbur eder. Sizi, onu bir barınak –dolayısıyla da bir ölü varlık– olarak görmenin ötesine geçerek, bir canlı sermaye olarak görmeye davet eder.

Mülkün sabit bir kavram olduğunun ispatı bir ev el değiştirdiğinde görülür; fizikî olarak hiçbir şey değişmemiştir. Bir evin sahibinin kim olduğunu, ona bir

fizikî nesne olarak bakmakla anlayamazsınız. Bugün size ait olan ev, eğer onu benden almışsanız, bana ait olduğu zaman nasıl görünüyorsa, yine öyle görünür. Ona sahip olsam da, size kiralamış veya satmış olsam da, ev hep aynı görünümdedir. Mülk olan, evin kendisi değil, fakat onun hukukî temsilinde tecessüm etmiş olan, ona dair bir ekonomik kavramdır. Bu demektir ki, bir resmî olarak temsil edilen mülkiyet, temsil ettiği varlıktan ayrı bir şeydir.

Mülkiyeti temsil eden resmî belgelerin, hangi özellikleri, onların ilâve iş yapmalarına imkân tanımaktadır? Bunlar, sadece varlıkları temsil etmezler mi? Hayır. Tekrar ediyorum: Tapu senedi gibi mülkiyeti temsil eden bir belge, sözgelimi bir evin, sanki fotoğrafı gibi bir sûreti değil, fakat ev hakkındaki mefhumlarımızın bir temsilidir. Bunlar, özellikle de, değer üretme potansiyeline sahip gözle görülemeyen özellikleri temsil etmektedirler. Bunlar, evin kendisinin fizikî vasıfları olmaktan ziyade, insanların ona atfettiği (sözgelimi onu ipotek, irtifak hakkı ve diğer akitler ile güvence altına alınabilecek çeşitli maksatlar için kullanabilme yeteneği gibi) ekonomik ve sosyal bakımlardan anlam ifade eden niteliklerdir.

İleri ülkelerde, bu resmî mülk temsili gerekli bütün enformasyon, referans, kural ve icra mekanizmalarını temin etmekle üçüncü tarafların menfaatlerini korumanın ve sorumluluk yaratmanın vasıtası olarak işlev görür. Sözgelimi Batıda, çoğu resmî mülk borç almak için ipotek, yatırımla mübadele edilen öz sermaye, borç ve vergilerin tahsili için adres; hukukî sorumluluklar için "ikâmetgâh" ve elektrik, su, kanalizasyon, telefon gibi kamusal hizmetlerden yararlanmak için gerekçe olarak kolaylıkla kullanılmaktadır. İleri ülkelerdeki binalar, barınak ve işyeri olarak işlev görmelerinin yanı sıra, bunların temsilleri de, diğer tarafların menfaatlerini güvence altına alan çeşitli ilâve işlevler görmektedir.

Dolayısıyla, yasal mülkiyet sayesinde, Batı, maddî varlıklarının çok daha üzerinde ek değerler üretmeye yarayan araçlara sahip olmuştur. Mülkiyeti temsil eden belgeler, insanların varlıkları algılarken, onları sadece maddî olarak görmelerine değil, onların gizli ekonomik ve sosyal niteliklerini tanımlamalarına da imkân vermiştir. Bu bilinç ile kurulmuş olsun olmasın, hukukî mülkiyet sistemi, bu ulusları, tabiî hâllerindeki varlıklar evreninden, varlıkların olanca üretken potansiyelleri ile açık seçik görülebildikleri, sermayenin kavramsal evrenine taşıyan merdiven olmuştur.

Hukukî mülkiyet sayesinde, Batının ileri ulusları modern kalkınmanın anahtarına sahip olmuşlardır; bu ülkelerin vatandaşları, şu anda, sahip oldukları kaynakların potansiyel olarak en üretken özelliklerini, büyük bir kolaylıkla

ve bir süreklilik temelinde keşfetmek için gerekli vasıtalara sahiptir. Aristo'nun 2300 yıl önce keşfetmiş olduğu gibi, bir şeyin üzerinde odaklandığımız takdirde, yapabileceğimiz şeyleri sonsuza dek arttırabiliriz. Varlıkların ekonomik potansiyellerini mülkiyet kayıtları vasıtası ile belirlemeyi öğrenmekle, Batılılar, sahip oldukları şeylerin en üretken veçhelerini keşfetmenin hızlı bir yolunu da bulmuş oldular. Resmî mülkiyet, emtianın ekonomik anlamının keşfedilebildiği ve sermayenin doğduğu kavramsal âleme tırmanan merdiven olmuştur.

Mülkiyetin 2. Etkisi: Dağınık Enformasyonu Tek Bir Sistem Çerçevesinde Toplamak

Bundan önceki bölümde de gördüğümüz gibi, kalkınmakta olan ve eski komünist ülkelerde çoğu kimse, ne denli gayret gösterirse göstersin, hukukî mülkiyet sistemi içine girememektedir. Varlıklarını hukukî mülkiyet sistemi içine sokamadıklarından, onları yasa dışında tutmaya devam etmektedirler. Kapitalizmin, Batıda zafere ulaşmasına rağmen, dünyanın geri kalan kısmında sendelemesinin sebebi, Batılı ulusların sahip oldukları varlıkların çoğunun tek bir resmî temsil sistemi çerçevesinde bütünleştirilmiş olmasıdır.

Bu, tesadüfen vukû bulmamıştır. Ondokuzuncu yüzyılda, siyasîler, yasamacılar ve hâkimler; şehirlerin, kasabaların, binaların ve çiftliklerin mülkiyetini yöneten oraya buraya dağılmış gerçekleri ve kuralları derlemiş ve onları tek bir sistem altında toplamıştır. Mülkiyeti temsil eden belgelerin bu şekilde bir araya toplanarak vatandaşların birikmiş servetleri ile ilgili bilgilerin ve bunların tabi olduğu kuralların tek bir bilgi tabanına yerleştirilmesi, gelişmiş ülkelerin tarihinde bir devrim yarattı. Bu dönüşüm anından evvel, varlıklara dâir enformasyona erişim hayli zordu. Her çiftlik veya köy, varlıkları ve onları yöneten kuralları iptidaî hesap defterlerine, iptidaî sembollerle kaydediyordu veya mülkiyetin kime ait olduğunun tespitinde şifâhî tanıklıkla yetiniliyordu. Bu şekilde elde edilen enformasyon da adeta dört bir yana dağılmış oluyordu ve kimse onlara dilediği anda erişemiyordu. Bugün çok iyi bildiğimiz gibi, bir vâkıa bolluğu her zaman bir bilgi bolluğu olmayabilir. Bilginin işlevsel olabilmesi için, ileri uluslar, mülkiyete dair bütün dağınık ve birbirinden bağımsız (isolated) verileri kapsamlı tek bir sistem içine entegre etmek zorundaydılar.

Kalkınmakta olan ve eski komünist ülkeler işte bunu yapmamışlardır. Araştırma yaptığımız bütün ülkelerde, hiçbir zaman tek bir hukukî sistem değil, fakat küçük müteşebbis gruplarından tutun da, mesken kooperatiflerine varınca-

ya kadar kimi yasal, kimi yasadışı envâi çeşit teşkilat tarafından yönetilen onlar, hattâ yüzlerce hukukî sistem buldum. Dolayısıyla, bu ülke insanlarının varlıkları ile yapabilecekleri şeyler, kendilerinin ve tanıdıklarının hayal güçleri ile sınırlıdır. Mülkiyet enformasyonunun standartlaştırıldığı ve evrensel olarak erişilebilir olduğu Batı ülkelerinde ise, mâliklerin mülkleri ile yapabilecekleri, çok daha geniş çapta bir insan ağının müşterek hayal gücünün etkisi altındadır.

Dünyanın çoğu ulusunun yasadışı mülkiyet mukavelelerini tek bir hukukî sistem içine entegre etmiş olmadıklarını öğrenmek, Batılı okuyucumuzu şaşırtabilir. Batılılar için, olsa olsa tek bir hukuk olabilir –o da devletin hukukudur. Yine Batının entegre mülkiyet sistemlerine itimâdı, en fazla iki yüzyıllık bir olgudur. Çoğu Batı ülkesinde, entegre mülkiyet sistemleri ancak yüz yıl kadar önce zuhur etmiştir; Japonya'nın entegrasyonu elli yıldan biraz fazla bir süre önce vuku bulmuştur. Ayrıntıları ile daha sonra göreceğimiz gibi, envâi çeşit gayriresmî mülkiyet düzenlemeleri bir zamanlar her ülkede norm olarak kabul görüyordu. Ondördüncü yüzyılda Roma hukuku yeniden keşfedilinceye ve hükümetler tüm huhukî akımları koordine edilmiş tek bir sistem içinde birleştirinceye değin, Kıta Avrupası'nda geçerli olan, hukukî çoğulculuktu.

California'da 1849 yılında yaşanan "altına hücûmdan" hemen sonra, her birisi kendi kaydını tutan, mahallî mutabakatla tesis edilmiş, kendine özgü kuralları olan sekizyüz kadar değişik mülkiyet yargı dairesi vardı. California'dan tutun da Florida'ya kadar, Amerika Birleşik Devletleri'nin tamamında hak talepleriyle ilgili örgütler kendi kuralları üzerinde mutabakata varıyor ve kendi memurlarını seçiyordu. ABD hükümetinin ABD varlıklarını entegre eden ve resmîleştiren özel kanunları çıkartması yüz yıldan fazla zaman almıştır ve bu kanunlar ancak ondokuzuncu yüzyılın sonuna doğru tamamlanabilmiştir. Otuzbeşten fazla sayıda rüçhan hakkı ve madencilik kanunu akdetmekle, Kongre, milyonlarca göçmen ve başkalarının mülkünde izinsiz oturanlar tarafından yaratılmış gayriresmî mülkiyet kurallarını tek bir sistem içine tedricen ve güçlükle entegre etmiştir. Sonuç, bilahare Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşanan ekonomik patlamayı körükleyen bütünleşmiş bir mülk piyasdası olmuştur.

Dağınık mülkiyet sistemlerinin entegrasyonunun tarihçesini izlemenin bu denli zor olmasının sebebi, sürecin çok uzun zaman almış olmasıdır. Resmî tapu sicil katiplikleri, meselâ Almanya'da onikinci yüzyılda zuhur etmiş, ancak tamamen bütünleşmeleri, toprak alışverişlerinin kaydı için Grundbuch Sistemi'nin ulusal ölçekte tatbik mevkiine konulduğu 1896 yılına değin mümkün

olmamıştır. Japonya'da, çiftçi mülklerinin resmîleştirilmesi için ulusal kampanya ondokuzuncu yüzyılın sonuna doğru başlamış ve ancak 1940'lı yıllarda tamamlanmıştır. İsviçre'nin, mülkiyet ve mülk alım satımlarını düzenleyen farklı sistemlerini bir araya getirmek maksadı ile yirminci yüzyılın başında sarf ettiği olağanüstü çaba, bugün çoğu İsviçreli'nin bile bilmediği bir konudur.

Bütünleşmenin bir sonucu olarak, ileri ülkelerin vatandaşları piyasadaki herhangi bir varlığın ekonomik ve sosyal niteliklerini, onları görmeden öğrenebilmektedir. Artık her bir varlığın kendisini, sahiplerini ve komşularını tanımak için ülkeyi dolaşmak zorunda değildirler; resmî mülkiyet sistemi onların hangi varlıkların satılık olduğunu ve artı değer yaratmak için hangi fırsatların mevcut olduğunu bilmelerine imkân tanımaktadır. Dolayısıyla, bir varlığın potansiyelini değerlendirmek ve onu mübadele etmek kolaylaşmış, sermaye üretimi artmıştır.

Mülkiyetin 3. Etkisi: İnsanlara Sorumluluk Vermek

Bütün mülkiyet sistemlerinin tek bir resmî mülkiyet kanunu altında bütünleştirilmesi, maliklerin haklarının meşruiyetini, mahallî toplulukların politize olmuş bağlamlarından hukukun gayrışahsî bağlamına kaydırmıştır. Malikleri, kısıtlayıcı mahallî düzenlemelerden kurtarmak ve onları daha geniş kapsamlı bir hukukî sistem içine sokmak, onların sorumlu kılınabilmelerini de kolaylaştırmıştır.

Mülkiyet hakkına sahip olan kimseleri mesûl kimseler hâline getiren resmî mülkiyet sistemi sayesinde, kitlelerden bireyler yaratılmıştır. İnsanların mülkiyetin haklarını koruyabilmek için artık komşuluk ilişkilerine güvenmek veya mahallî sözleşmeler yapmalarına gerek kalmamıştır. İlkel ekonomik faaliyetlerden ve can sıkıcı dar görüşlü kısıtlamalardan âzat edilmiş olan bu insanlar, kendi mülklerinden nasıl artı değer yaratabileceklerini artık keşfedebilirler. Fakat bütün bunlara mukabil ödenmesi gereken bir bedel vardır: Resmî mülkiyet sistemi içine bir kez girdiler mi, maliklerin kimliklerini saklayabilmeleri olanaksızlaşır. Kolaylıkla teşhis edilebilecek emlâk veya şirkete ayrılmaz bağlarla bağlanmakla, insanlar, kitleler arasına saklanıp izlerini kaybettirme yeteneklerini fedâ etmiş olmuşlardır. Kişisel sorumluluk takviye edilirken, bu anonimlik, Batıda pratik olarak yok olmuştur. Satın aldıkları mal ve hizmetlerin parasını ödemeyen kimseler kolaylıkla teşhis edilebilir, temerrüt faizi, para ve hapis cezası, ambargo gibi cezalara çarptırılabilir ve bu kimselerin kredi notları düşü-

rülebilir. İdarî makamlar kanun ihlalleri ve hükmü yerine getirilmeyen mukaveleler hakkında bilgi edinme imkânı bulurlar; verilmekte olan hizmetleri askıya alabilirler, mülk üzerine ihtiyatî haciz koyabilirler ve hukukî mülkiyetle tanınan imtiyazların bir kısmını veya tamamını geri çekebilirler.

Batılı ulusların mülkiyet ve alım satım haklarına gösterdikleri saygının vatandaşlarının DNA'larında şifrelenmiş olduğunu düşünmek abestir; bu, daha ziyade, icra edilebilir mülkiyet sistemlerine sahip olmanın bir sonucudur. Resmî mülkiyetin sadece sahipliği korumakta değil, fakat alış verişlerin selâmetini sağlamakta da oynadığı rol, ileri ülkelerin vatandaşlarına tapulara saygı duyma, mukavelelerin şartlarını yerine getirme ve kanunlara itaat etme cesareti vermektedir. Bir vatandaş kanunları ihlâl edecek olursa, bu davranışı, komşuları, bankalar, telefon şirketleri, sigorta şirketleri ve mülkiyeti vasıtasıyla irtibata geçtiği diğer kurum ve kuruluşlar nezdinde itibarını tehlikeye atacak şekilde sisteme kaydedilir.

Dolayısıyla Batının resmî mülkiyet sistemi değişik nedenlerle kutsanmıştır. Yüz milyonlarca vatandaşa kapitalist oyuna iştirak etme imkânı vermişse de, bu imkânı asıl anlamlı kılan, onu kaybetme ihtimalinin daima vârit olması olmuştur. Hukukî mülkiyetin potansiyel değerinin büyük bir kısmı kaybetme ihtimalinden türetilmiştir. Bu nedenle, kuvvetinin büyük bir kısmı yarattığı sorumluluk, koyduğu kısıtlamalar, ürettiği çok sayıda kural ve tatbik edebileceği müeyyidelerden ileri gelir. Resmî mülkiyet, ileri toplumlarda, insanlara varlıkların ekonomik ve sosyal potansiyellerini görme imkânı vermekle, sadece varlıkları kullanmanın potansiyel mükafatlarının algılanmasını değil, fakat tehlikelerin algılanmasını da değiştirmiştir. Yani hukukî mülkiyet karşılıklı taahhüt altına girme gerekliliğini doğurmuştur.

Hukukî mülkiyetin noksanlığı, kalkınmakta olan ve eski komünist ülkelerin vatandaşlarının neden yabancılar ile kârlı mukaveleler yapamadıklarını, neden kredi alamadıklarını, sigortacılık ve kamu hizmetlerinden yararlanamadıklarını işte böyle açıklamaktadır: Hukuken kaybedebilecekleri bir mülkleri yok görünmektedir de ondan! Böyle olduğundan dolayı, onları herhangi bir sözleşmenin ciddî bir tarafı olarak kabul edecek olanlar yalnızca aileleri ve komşularıdır. Kaybedecek bir şeyleri yok görünen insanlar kapitalizm öncesi dünyanın pis bodrum katında mapus kalmışlardır.

Bu arada, ileri ulusların vatandaşları, oyuna giriş ücreti olan "taahhüt"ü ödemek şartı ile, pratik olarak mümkün olan her türlü mukaveleyi akdedebilir-

ler. Ve "taahhüt"ün anlamı, diğer tarafın menfaatlerini koruyacak ister ipotek, ister ihtiyâtî haciz, ister başka bir çeşit güvence olsun, bir mülk rehini ile desteklendiği zaman daha iyi anlaşılır.

Mülkiyetin 4. Etkisi: Varlıklara Esneklik Kazandırmak

Bir resmî mülkiyet sisteminin yaptığı en önemli işlerden biri de, mülkiyete konu olan varlıkları nispeten daha zor teşhis edilir bir şekilden daha kolay teşhis edilir bir şekle sokması, böylelikle de iş yapma imkânlarını arttırmasıdır. Fiziksel varlıkların aksine, onların "sermaye âlemi"ndeki temsilleri kolaylıkla toplanabilir, bölünebilir, mobilize edilebilir ve ticareti arttırmak için kullanılabilirler. Bir varlığın ekonomik özelliklerini onun katı, fizikî hâlinden ayırmakla, varlıkları "esnek" –pratik olarak her türlü ticarî işlemin icaplarına uygun– bir hale getirirler.

Bütünleştirilmiş resmî mülkiyet sistemi, bütün varlıkları standart kategoriler içinde tasvir etmekle, aynı amaç için –sözgelimi hastane olarak– inşa edilmiş farklı mîmari tarzdaki iki binanın mukayesesini mümkün kılar. Bu, varlıklar arasındaki benzerliklerin ve farklılıkların ayırt edilmesine, her biri ile müstesna şeylermiş gibi ayrı ayrı uğraşmaya lüzum kalmaksızın imkân verir.

Batıda, standart mülk tanımlarının yazılı olarak yapılmasının bir nedeni de, varlıkların birleştirilmelerini kolaylaştırmaktır. Resmî mülkiyet kuralları, varlıkların, sadece tekilliklerinin altını çizecek bir şekilde değil, fakat başka varlıklarla benzerliklerini de vurgulayarak, böylelikle de potansiyel birleşimleri daha bâriz kılacak bir şekilde tasvir ve karakterize edilmelerini icap ettirir. Standartlaştırılmış kayıtların kullanımı ile, bir gayrimenkulün, ofis olarak mı, otel olarak mı, kitapçı dükkanı olarak mı, masa tenisi salonu olarak mı kullanıldığında daha çok kâr getireceğini tespit etmek mümkün olur.

Temsilî belgeler, onlara dokunmaksızın varlıkların bölünmelerini de mümkün kılar. Bir fabrika, gerçek hayatta bölünemez bir birim olsa da, resmî mülk temsillerinin kavramsal evreninde dilendiği kadar çok sayıda parçaya bölünebilir. İleri ülkelerin vatandaşları, böylelikle çoğu varlıklarını, başka haklarla ve muhtelif işlevler görmek maksadı ile her biri bir başka kimseye ait olabilen hisselere bölmeye muvaffak olurlar. Resmî mülkiyet sayesinde, tek bir fabrika, hisselerini fizikî varlığın bütünlüğüne hiçbir zarar vermeksizin elden çıkartabilen sayısız yatırımcıya aynı anda ait olabilir.

Benzer şekilde, kalkınmış bir ülkede, bir çiftçinin babasının işini sürdürmek isteyen oğlu, çiftliğin tamamını, ticarete daha yatkın kardeşlerinden satın alarak onu idâme ettirebilir. Kalkınmakta olan ülkelerin çiftçileri, genellikle bu seçenekten yoksundurlar ve toprak artık hiçbir vârisin geçimini sağlamaya yetmeyecek kadar küçülene değin, mütemadiyen bölünmektedir.

Resmî mülkiyeti temsil eden belgeler, malik ve müteşebbislere, varlıkların alternatif kullanımlarının ne kadar kârlı olacağını araştırmalarına imkân da verir. Düşünecek olursanız, müteşebbislere şirketlerini büyütme ve sermeye biriktirme imkânı veren şey temsilî mülkiyet belgeleridir.

Buna ilâveten, bütün standart resmî mülkiyet belgeleri, bir varlığın vasıflarının ölçülmesini kolaylaştıracak şekilde hazırlanmıştır. Varlıkların standart tasvirleri hemen el altında bulunmasalardı, bir varlığı satın almak, kiralamak veya mukabilinde kredi vermek arzusundaki biri, ona değer biçmek ve –yine standart tasvirleri olmayan– diğer varlıklarla mukayese etmek için, muazzam bir gayret sarf etmek zorunda kalacaktı. Standartları temin etmekle, Batının resmî mülkiyet sistemleri, varlıkları mobilize etme ve kullanım maliyetlerini kayda değer nispette azaltmıştır.

Resmî mülkiyet sistemine dahil olan varlıklar, bölünebilirlik ve toplanabilirlik vasıfları kazanmakla, sahiplerine muazzam bir avantaj bağışlarlar. Üçüncü dünyanın mülk sahipleri, katı ve homojen olmaktan uzak biçimlerin fizikî dünyasına hapsolmuşlarken, Batılılar, varlıklarını, her ekonomik duruma, değeri mütemadiyen artan terkipler üretmek maksadı ile uyarlayabilmektedirler.

Mülkiyetin 5. Etkisi: İnsanlar Arasında Bir Ağ Kurmak

Varlıkları esnek bir hâle getirmekle –malikleri varlıklara, varlıkları adreslere ve sahipliği icraya bağlamakla ve varlık ve maliklerin tarihçeleri hakkında enformasyonu kolay erişilebilir kılmakla– resmî mülkiyet sistemleri, Batı ülkelerinin vatandaşlarını, kişisel olarak teşhis edilebilir ve hesap sorulabilir ticarî ajanlar ağına dönüştürmüştür. Resmî mülkiyet süreci, tıpkı bir demiryolu ağı kumanda merkezi gibi, varlıkların (yani trenlerin) kişiler (yani istasyonlar) arasında selâmetle gidip gelmelerine imkân veren bir altyapı kurmuştur. Resmî mülkiyetin insanlığa katkısı malikin korunması değildir; başkasının mülkünde izinsiz oturanlar, konut teşkilatları, mafyalar ve hattâ ilkel kabileler bile varlıklarını, hem de çok müessir bir biçimde korumanın yolunu ne yapıp edip bulmuş-

lardır. Mülkiyetin asıl zaferi, varlıklar ve potansiyellerine dair iletişimi radikal bir biçimde geliştirmiş olmasıdır. Bu ilerleme neticesinde, varlıkları daha geniş bir ağ dahilinde dönüştürebilen ekonomik ajanlar hâline gelen maliklerin itibarları da arttırmıştır.

Bu, hukukî mülkiyetin, elektrik ve su şebekeleri gibi kamusal hizmet üreten fiirmalara, "yeri yurdu belli" müşterilere hizmet götürme cesareti verdiğini de göstermektedir. Şebekeye bağlanacak binaları malikleriyle hukukî yönden ilişkilendiren resmî mülkiyet sistemi, kaçak elektrik kullanımı gibi problemlerin ortaya çıkma risklerini de azaltacaktır. Bu, işyerlerinin ve meskenlerin gizli ve kayıt-dışı oldukları semtlerin elektrik ihtiyaçlarını yanlış tahmin etmekten ileri gelebilecek teknik kayıpları engelleyeceği gibi, yerinin tespit edilmesi zor kimselerden fatura tahsilatının mâlî kayıplarını da azaltır. Kimin neye hakkı olduğunu bilmeksizin ve yükümlülükleri icra etme yetkisinin yasadışı gruplardan hükümete devredilmiş olduğu entegre hukuk sistemi mevcut olmaksızın, kamusal hizmet üreten firmaların kâr etmeleri çok zordur. Abonelerini başka hangi temelde teşhis edebilir, abonelik mukaveleleri akdedebilir, hizmet bağlantılarını kurabilir, parsel ve binalara erişim sağlayabilirler? Faturalama sistemlerini, sayaç okumalarını, tahsilat mekanizmalarını, kayıp kontrolünü, kaçak kontrolünü, geç ödeme prosedürlerini ve "kesme" gibi cezaî müeyyideleri başka nasıl tatbik edebilirler?

Kamu hizmetlerinin son erişim noktası her zaman binalardır. Binaları hesap sorulabilir ve sorumlu erişim noktaları hâline getiren şey, hukukî mülkiyettir. Bundan kuşku duyan bir kimse dönüp, teknik ve mali kayıplarla toplam kaçak kullanım nispetinin yüzde 30 ile 50 arasında olduğu elektrik, su vs. şirketlerinin dünyanin hangi ülkelerinde bulunduğuna bakmalıdır.

Batının hukukî mülkiyeti, şirketlere, varlıklar ve sahipleri ile ilgili doğrulanabilir adresler ve mülk değerlerinin objektif kayıtları gibi bilgiler verir. Bütün bu bilgiler kredi işlemlerinde kullanılmaktadır. Bu bilgiler ve bütünleştirilmiş hukuk sistemi sayesinde riskleri sigorta türü araçlara yayarak ve mülkleri bir araya getirip, borç karşılığında teminat olarak göstererek riskleri daha yönetilebilir bir hâle getirmek mümkündür.

İleri bir ülkenin hukukî mülkiyet sisteminin, sıradan vatandaşları, gerek hükümet gerekse özel sektörle bağlar kuracak ve böylelikle de ilâve mal ve hizmetler elde edecek şekilde donatan karmaşık bir bağlantılar ağının tam merkezinde olduğu gerçeğinin farkına çok az sayıda kimse varmış görünmektedir.

Resmî mülkiyetin temin ettiği vasıtalar olmadan, varlıkların, Batıda olduğu gibi başarıyla nasıl kullanılabileceğini kestirmek zordur. Finans kurumları güvenilir potansiyel kredi müşterilerini, hem de kitlesel ölçeklerde başka nasıl teşhis edebilirler? Oregon'daki, meselâ kereste gibi fizikî bir nesnenin, Chicago'daki bir sanayi yatırımına dönüşmesi başka ne şekilde mümkün olabilir? Sigorta şirketleri faturalarını ödeyecek müşterilerini başka nasıl bulabilir ve onlarla nasıl sözleşme yapabilirler? Bilgi simsarlığı veya gözetim ve doğrulama hizmetlerinin, etkili ve ucuz olarak verilebilmesinin başka bir yolu var mıdır? Peki, ya verginin toplanması, başka türlü nasıl mümkün olacaktır?

Binalardan soyut potansiyeli çekip çıkartan ve bu potansiyeli, binanın esas maksadının ötesindeki maksatlar için kullanmamıza izin veren temsilî belgeler ile belirleyen sistem mülkiyet sistemidir. Kalkınmakta olan ülkelerde tatbik edilen çoğu tapu sistemi, mülkiyet hakkının basit manada sahipliğin ötesine geçebileceğini kabul etmediğinden sermaye üretmekte yetersiz kalmaktadır. Bu sistemler, varlıkları temsil etmekte, birer tapu kayıtları ve haritalar envanteri olmaktan öteye gidememekte ve varlıkların sermaye olarak paralel bir yaşam sürecekleri bir ağ yaratmak için gerekli mekanizmalara izin vermemektedirler. "Resmî mülkiyet" deyince akla dokuzyüz sene öncesinin İngiliz Kıyamet Günü Kitabı* veya uluslararası hava limanındaki bagaj kontrol operasyonu türünden muazzam envanter sistemleri gelmemelidir. Doğru anlaşıldığında ve doğru tasarlandığında, bir mülkiyet sistemi, kişilerin varlıklarını daha değerli bileşimler hâlinde bir araya getirebilmelerine imkân veren bir ağ yaratır.

Mülkiyetin 6. Etkisi: İşlemleri Koruma Altına Almak

Batılı ulusların resmî mülkiyet sistemlerinin bir ağ gibi çalışmalarının bir başka sebebi de, (tapular, menkul kıymetler ve varlıkların ekonomik olarak kayda değer veçhelerini tasvir eden sair mukaveleler gibi) bütün mülkiyet kayıtlarının zaman ve mekan içindeki seyirlerinin sürekli izlenmesi ve korunmasıdır. Bunların ilk durakları, ileri ulusların temsilî belgeleri muhafaza eden devlet daireleridir. Kamunun kayıt tutucuları; arazi, bina, gemi, fabrika, maden ocağı veya uçak gibi varlıkların, ekonomik yönden faydalı bütün tasvirlerini içeren dosyaları yönetirler. Bu dosyalar, bir varlığı ipotek etme, irtifak hakkı, kiralama, if-

* 1086 yılında Kral William'ın emriyle yapılan araştırmada arazi sahipleri ile bu kişilerin mal ve mülklerinin sayımını kapsayan kitap.

las gibi varlığın paraya çevrilmesini kısıtlayabilecek ya da değerini arttırabilecek konular ile ilgili olarak söz konusu varlığı kullanma niyetindeki birini yanlış bir adım atmaktan koruyacaktır. İlgili devlet daireleri, varlıkların, güncellenebilir ve kolaylıkla erişilebilir formatlarda yeterlilik ve hassasiyetle temsil edilmelerini de güvence altına alırlar.

Kamunun kayıt tutma sistemlerinin yanı sıra, tarafların, temsilleri kolaylıkla ve güvenlikle artı değer üretecek şekilde sabitlemelerine, hareket ettirmelerine ve izlemelerine yardım eden başka bir çok özel hizmet türü gelişmiştir. İşlem kayıtlarını tutan şirketler, tedbir ve ihata organizasyonları, tahkim şirketleri, muhamminler, tapu bilgileri hazırlayan şirketler; temsillerin mobilize edilmelerine, tarafları tapu üzerindeki muhtemel eksikliklerden tutun da, ipoteğin icra edilebilir ve tapunun pazarlanabilir olmamasına varıncaya kadar, çeşitli risklere karşı koruyan poliçeler ihraç ederek, onlara yardımcı olurlar. Kanun gereği, bütün bu teşekküller, vesika izleme kabiliyetlerini, fizikî depolama tesislerini ve personelini katı işletme standartlarına uygun bir şekilde yapılandırmak zorundadır.

Kuruluş amaçları, hem sahipliğin hem de muamelelerin güvenliğini sağlamak olsa da, Batılı ulusların muamelelerin güvenliği üzerinde odaklandığı âşikârdır. Güvenlik, esas itibari ile, kişilerin varlıklarının, sermaye olarak paralel bir hayat sürdürmelerini kolaylaştırabilmek için, muameleleri güvenli kılma maksadı üzerinde odaklanmıştır.

Çoğu kalkınmakta olan ülkede ise, aksine, hukuk ve devlet daireleri, ağırlığı mülkiyetin korunmasına veren eski koloni yasaları ve Roma hukukunun etkisi altındadır. Vasiyetname şartlarının muhafızları olmuşlardır. Bu, Batılı ülkelerdeki varlıklardan sermaye yaratmanın neden bu denli kolay olduğunun yanı sıra, kalkınmakta olan ve eski komünist ülkelerdeki çoğu varlığın, mobilizasyon arayışı ile, resmî mülkiyet sistemi dışına kayma sebeplerinin de açıklaması olabilir.

Batının işlemlerin güvenliği selameti üzerindeki ısrarı Batı ülkeleri vatandaşlarının büyük miktardaki varlığı çok az sayıda işlem ile hareket ettirmelerine izin vermiştir. Kalkınmakta olan ve eski komünist ülkelerin vatandaşlarının, domuzlarını, pazar yerine, bugün de, yüzyıllardan beri yaptıkları gibi, götürmeye devam etmelerine rağmen, Batı ülkelerindeki tacirlerin sadece domuzlar üzerindeki mülkiyet haklarını temsil eden belgeleri piyasaya çıkarıyor olmalarının açıklaması başka ne olabilir? Meselâ Chicago emtia borsasında işlem yapanlar, satın almayı düşündükleri domuzlar hakkında, onları bizzat görmekle edinebileceklerinden çok daha fazla enformasyon temin eden temsilî belgeler

vasıtası ile iş bağlamaktadırlar. Büyük miktarlarda domuzu, işlemin güvenliğinden fazla endişe duymaksızın alıp satabilmektedirler.

Sermaye ve Para

Bütünleştirilmiş bir mülkiyet sürecinin yukarıda zikrettiğimiz altı tesiri Batılıların evlerinin, onları sadece yağmur ve soğuktan koruyan barınaklar olmadıkları anlamına gelmektedir. Kendilerine birer temsilî mevcudiyet de bağışlanmış olan bu evler, artık, *ekonomik* bir anlam kazanmışlardır ve fiziksel varlıklarının dışında, paralel hayatlarını da sürdürebilirler. İyi bütünleştirilmiş bir hukukî mülkiyet sisteminin esas itibari ile iki işlevi vardır: Önce, onları beş duyumuzun çarçabuk kavrayabileceği bir surette temsil etmekle, varlıkların ekonomik özelliklerini bilmenin maliyetini muazzam azaltır; ve varlıkların daha fazla üretim yaratmak ve işbölümünü arttırmak için nasıl kullanabileceği konusunda mutabakata varmayı kolaylaştırır. Batının dehâsı, kişilerin, insan gözünün asla göremeyeceği değerleri dimağları ile kavramalarına ve insan elinin asla dokunamayacağı şeyleri çekip çevirmelerine izin veren bir sistem yaratmış olmasındadır.

Yüzyıllar önce, bilginler (Lâtince "baş" anlamına gelen) "Sermaye" sözcüğünü kullanmamızın nedenini, sermaye yaratmakta kullanılan araçların kafamızın içinde olmasına bağlamışlardır. Bu, akla, sermayenin daima bir esrar bulutu ile sarıp sarmalanmış olmasının sebebinin, onun tıpkı enerji gibi, ancak dimağ ile keşfedilebilir ve yönetilebilir olmasından kaynaklandığı ihtimalini getirmektedir. Sermayeye dokunmanın tek yolu, şayet mülkiyet sistemi onun ekonomik veçhelerini bir kağıt üzerine kaydedebilmiş ve belli bir mekan ve malike bağlayabilmiş ise, onun temsiline dokunmaktır.

Mülk, o zaman, sadece kağıttan ibaret bir şey olmayıp, bir piyasa ekonomisine işlerlik kazandırmak için gereken şeylerin çoğunu kapsayan ve depolayan bir aracılık cihazı olmaktadır. Mülkiyet sistemi, kişileri sorumlu ve varlıkları esnek bir hâle getirerek, varlıkların izlerini sürerek ve böylelikle de para ve banka sistemlerinin işlemesi ve yatırımın işlev görmesi için gerekli olan bütün mekanizmaları temin ederek tohumlarını atar. Sermaye ile para arasındaki bağlantı, mülkiyet vasıtası ile işlerlik kazanır.

Bugün merkez bankası makamına, ilâve para arz etmek için ihtiyaç duyduğu kritik delili, mülk sahipliği ve muamelât kayıtları temin etmektedir. Kavram bilimci George A. Miller ve Philip N. Johnson Laird'in 1976 yılında yazmış ol-

dukları gibi: "Kağıt para, menşeini borç senetlerinin yazılmalarına borçludur. (Dolayısıyla) para, ...mülkiyet müessesesinin kurulmuş olduğunu farz eder."[9] Varlıkların ekonomik karakteristiklerini, ticarî ve mâli muameleleri güvence altına almak ve sonunda merkez bankalarının para basarken esas aldığı gerekçeleri temin etmek maksadı için kullanabilmelerini sağlayacak şekilde sabitleyen, mülkiyet dokümantasyonudur. İnsanların kredi almak ve yatırım yapmak için yüklendikleri şey, varlığın kendisi değil, onu temsil eden ve tüm ülkede uygulanan kurallara tâbi olan, tapu veya hisse senedi gibi belgelerdir.. Para, para kazanmaz. Paradan para kazanabilmeniz için evvelâ bir mülkiyet hakkına ihtiyacınız vardır. Parayı borç bile alsanız, onunla para kazanmanızın tek yolu, onu, sermaye ve faizleri üzerindeki mülkiyet hakkınızı tesis eden bir çeşit mülkiyet dokümanı mukabilinde birilerine borç veya yatırım olarak vermenizdir. Tekrar edecek olursak: Para, mülkiyeti farz kılar.

Tanınmış Alman iktisatçıları Gunnar Heinsohn ve Otto Steiger'in de işaret etmiş oldukları gibi, "Para, vücuda gelmesinden önce, dâimâ mevcut olması gereken mülkiyet açısından bakıldığında, asla yoktan var edilemez."[10] Çalışmalarımız arasındaki benzerlikleri belirterek, dikkatimi, "faiz ve paranın, mülkiyet kurumları olmaksızın anlaşılamayacakları"nı[11] ifade eden bir makalenin yayımlanmamış taslağına çekmişlerdir. Savundukları gibi, bu ilişki, merkez bankalarının piyasaya yeni banknotları, ticarî bankaların ödeme yapma yeteneklerini arttırmak için sürdükleri genel kanısıyla perdelenmiştir. Heinsohn ve Steiger'in iddia ettikleri gibi, gözden kaçan husus, "bütün ilerlemelerin menkul kıymetler" veya benim dediğim gibi hukukî mülkiyeti temsil eden kağıtlar karşılığında "yapılan, iyi bankacılık sayesinde"[12] mümkün olduğudur. Kapitalizmin mülkiyet hakları temelinin, muhakkak olması gerektiği konusunda Harold Demsetz ile hemfikirdirler ve para yaratılmasını güvenli kılan şeyin mülkiyet hakları olduğu hususunda, Joseph Schumpeter'in bir ipucu vermiş olduğuna işaret etmektedirler. Tom Benthell'in *The Noblest Triumph* adlı olağanüstü kitabında isabetle kaydettiği gibi, "Özel mülkiyet sisteminin nimetlerinin tahlili, tam manasıyla gerçekleştirilmemiştir."[13]

Demek oluyor ki, sermaye, daha önce de savunduğum gibi, para tarafından yaratılmamıştır; sermaye, mülkiyet sistemlerinin biriktirdikleri varlıklarını ek üretim yaratmak amacıyla nasıl kullanabilecekleri konusunda düşünmelerine ve işbirliği yapmalarına yardımcı olduğu insanlar tarafından yaratılmıştır. Sermayenin Batıda son iki yüzyılda kaydettiği muazzam artış, ekonomik aracı-

ların, varlıkların içinde gizli potansiyeli keşfetmelerine ve gerçekleştirmelerine imkân veren ve böylelikle de ek üretimi finanse edecek, enflasyonu arttırıcı bir etkisi olmayacak şekilde para üretmelerini sağlayan mülkiyet sisteminin yavaş yavaş gelişiminin bir sonucudur.

Böylece, insanoğlu, kış için gıda maddesi stoklayan ve ertelenmiş tüketim ile meşgul olan sincapların yaptıklarının biraz fazlasını yapmaktadır. Mülkiyet kurumlarının sofistike kullanımı sayesinde, biriktirdiği varlıklara birer paralel yaşam sürdürmesini de bilmektedir. İleri uluslar, bilinen varlıkları hakkındaki bütün bilgileri ve kuralları bir araya toplayıp, onların ekonomik evrimlerinin izini süren mülkiyet sistemleri tesis ederek; sermayenin yaratımının temelini teşkil eden kurumsal sürecin bütününü tek bir düzen içinde toplamayı başarmışlardır. Şayet kapitalizmin bir zihni varsa, bu zihin, yasal mülkiyet sistemi içinde yer alıyor olmalıdır. Fakat zihne özgü çoğu şey gibi, "kapitalizm"in niteliklerinin çoğu, bugünkü idrak seviyemize göre "şuur altı" seviyesinde işlemektedir.

Sermayenin soyut bir mefhum olduğunu ve belirlenmesi gerektiğini bilen klâsik iktisatçılar, nasıl olmuştur da, sermaye ve mülkiyet arasındaki münasebeti kuramamışlardır? Adam Smith'in, hattâ Marx'ın yaşadığı yıllarda mülkiyet sistemlerinin henüz kısıtlanmış ve az gelişmiş olması ve önemlerini ölçmenin zorlukları, bunun bir sebebi olabilir. Bundan belki de daha önemlisi, kapitalizmin istikbali için verilen savaşın teorisyenlerden ziyâde müteşebbisler, finansçılar, politikacılar ve hukukçular "ordusu" tarafından yürütülmekte olması olabilir. Dünyanın dikkati teorilerden uzaklaşmış ve günden güne, mâlî yıldan yıla vukû bulan gerçek hadiseler üzerinde yoğunlaşmıştır.

Kapitalizmin devâsa çarkı yerli yerine bir kez oturduktan ve üstatları da servet yaratmaya başladıktan sonra, bütün bunların nasıl vücûda geldiği sorusu önemini kaybetmiştir. Uzun ırmağın zengin ve bereketli deltasında yerleşmiş insanlar gibi, kapitalizmin müdafilerinin de refahlarının kaynaklarını keşfetmek maksadı ile nehrin akış yönünün tersi yönde yolculuğa çıkmaları âcil bir ihtiyaç olmaktan çıkmıştır. "Efendim ne lüzûmu var?" denmiştir. Gelin görün ki, Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte, kapitalizm, ülkelerin kalkınmaları için tek ciddî seçenek hâline gelmiştir. Bunun üzerine dünyanın geri kalan kısmı, Batıdan yardım istemiş ve kendilerine deltadaki hayat tarzını harfiyen taklit etmeleri tavsiye edilmiştir: Parana istikrar kazandır, piyasalarını aç, özelleştir, yani şu "makro iktisat" denen mefhumun gereklerini yerine getir ve yapısal uyum reformlarını hayata geçir. Deltadaki refahın sebebinin ırmağın

kaynağında aranması gerektiği, ta oraya kadar da kimsenin gitmediği gerçeğini herkes unuttu. Büyük ölçüde erişilebilir hukukî mülkiyet sistemleri, ırmağın sürükleyerek getirdiği bereketli topraklar mesabesinde idi ki, modern sermaye bu topraklarda nevş-ü nema buluyordu.

Makro ekonomik reformların işe yaramamasının başlıca sebeplerinden biri budur. Kapitalizmi, McDonald's ve Blockbuster imtiyazları ithal ederek, onun deltada erişmiş olduğu seviyesini taklit etmek, servet yaratmak için kâfi değildir. İhtiyaç duyulan şey sermayedir ve bu hepimizin muhakkak addettiğimiz karmaşık ve güçlü bir hukukî mülkiyet sisteminin mevcudiyetini icap ettirir.

Braudel'in Fanusu

Kalkınmakta olan ve eski komünist ülkelerin yoksullarının marjinalleşmeleri, mülkiyetin temin ettiği altı tesirden istifade edememelerinden ileri gelmektedir. Bu ülkelerin üstesinden gelmeleri gereken mesele, daha çok üretim yapmaları mı, yoksa daha fazla yardım almaları mı gerektiğine karar vermeleri değil, fakat hukukî müesseseleri anlayıp anlamayacakları ve yoksulların erişimine açık bir mülkiyet sistemini inşa etmek için gerekli siyasî iradeyi gösterip gösteremeyecekleridir.

Fransız tarihçisi Fernand Braudel, Batı kapitalizminin, ilk ortaya çıktığı sıralarda, tıpkı dünyanın başka yerlerinde bugün şahit olunduğu gibi, sadece bir imtiyazlı azınlığa hizmet etmiş olmasının büyük bir muamma olduğunu şöyle ifade etmiştir:

> Esas sorun, geçmişte toplumun "sermayedarlar" diye nitelemekte tereddüt etmeyeceğim şu kesiminin, nasıl olup da diğer kesimler ile ilişkilerini kesmiş olarak âdeta bir cam fanus içinde yaşamak zorunda kalmış olduğu; nasıl olup da genişleyemediği ve toplumun bütününü fethedemediğidir? Bu dönemde piyasa ekonomisinde, kayda değer bir sermaye birikimi artışı, nasıl olup da sadece bazı sektörlerde mümkün olmuşken, ekonominin bütününde mümkün olamamıştır? "O devirde her şey kıt olsa da para kıt değildi, dolayısıyla verimsiz topraklar kolayca satın alınabiliyor ve üzerine malikaneler inşa edilebiliyordu; ve kültürel savurganlık finanse edilebiliyordu" demek, çelişkili olmayacak mıdır? Durgun ekonomik iklim ile Muhteşem Lorenzo hakimiyeti altındaki Floransa'nın süsleme ustaları arasındaki çelişkiyi nasıl çözeceğiz?[14]

Braudel'in sorusunun cevabının, resmî mülkiyete, gerek Batının mâzîsi, gerekse bugünün kalkınmakta olan ve eski komünist ülkelerinde söz konusu olan resmî mülkiyete erişimin kısıtlı olmasında aranması gerektiğine inanıyorum. Yerli ve yabancı yatırımcıların sermayeleri gerçekten vardır; varlıkları az çok bütünleştirilmiştir, esnektir, bir ağa dahildir ve resmî mülkiyet sistemleri tarafından korunmaktadır. Fakat –uzman avukatlar tutabilen, "içeriden" ilişkiler kurabilen ve mülkiyet sistemlerinin bürokratik muameleleri ile uğraşacak kadar sabırlı– bu kimseler, ancak küçük bir azınlıktan ibarettir. Emeklerinin meyvelerini, resmî mülkiyet sistemi içinde temsil ettirme imkânından mahrum büyük çoğunluk ise, Braudel'in fanusun dışında yaşamaktadır.

Bu fanus, kapitalizme, kapıları sadece imtiyazlı bir azınlığa açık olan özel bir kulüp niteliği kazandırmakta ve bu, dışarıda kalan milyarlarca insanı öfkelendirmektedir. Bu kapitalist "ırk ayrımı", çoğu ülkenin hukukî ve siyasî sistemlerinde maalesef mevcut olan ve çoğunluğu resmî mülkiyet sistemine dâhil olmaktan alıkoyan kritik noksanlıklar üzerinde hepimizin mutabakata varacağı gün gelinceye dek kaçınılmaz olarak devam edecektir.

Çoğu ülkenin açık ve resmî mülkiyet sistemleri yaratmaya neden muvaffak olamadıkları sorusunun cevabını vermenin tam da zamanıdır. Üçüncü dünya ülkeleri ile eski komünist ülkelerin kapitalist sistemi tatbik etmek ve fanusu kaldırmak için iddialı teşebbüslerde bulundukları bir zaman aralığında yaşıyoruz.

Fakat bu sorunun cevabını vermeden önce, hükümetlerin, bir fanusun mevcudiyetinin farkına nasıl olup da bu denli yavaş vardıklarının sırrını çözmemiz gerekiyor.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Siyasî Farkındalığın Sırrı

Dur, dinle, bak köpekler havlıyor;
Kente doluşuyor dilenciler;
Kimi paçavralar giymiş, kimi de danteller
Ve bazıları da ipek cübbe içinde.

- İngiliz Çocuk Şiiri -

Nüfus yapılarının ve zorunlu ikamet kanunlarının bozulması, kalkınmakta olan ülkelerde son kırk yıl, eski komünist ülkelerde ise son on yıldır gözden kaçırılması imkânsız birer "trend" olup çıkmıştır. Deng Xiaoping'in ekonomik reformlarının 1979 yılında başlamasından bu yana, 100 milyon Çinli resmî ikametgahlarını yasadışı işler aramak için terk etmiş bulunmaktadır. Pekin'i kuşatma altına alan üç milyon yasadışı göçmen şehrin varoşlarında bir gecekondu işyerleri karmaşası yaratmış bulunmaktadır. Nüfus, Port-au-Prince'de onbeş misli, Guayaguil'de onbir misli ve Kahire'de dört misli artmıştır. Yeraltı piyasası bugün Rusya ve Ukrayna'nın GSMH'sinin yüzde 50'sini, Gürcistan'ınkinin de yüzde 62'sini teşkil etmektedir. Uluslararası Çalışma Teşkilatı ILO'nun bildirdiğine göre, Lâtin Amerika ve Karaipler'de 1990 yılından bu yana yaratılan bütün istihdam imkânlarının yüzde 85'i yasadışı sektörlerde yaratılmıştır. Zambiya'da bütün işgücünün ancak yüzde 10'u kanunlara uygun olarak istihdam edilmektedir.

Bütün bunlar karşısında bu ülkeler neler yapmaktadırlar? Neler yapmamaktadırlar ki(!). Kolları sıvamışlar ve bu problemlerden her birini müstakil problemlermiş gibi ele alarak işe koyulmuşlardır. Meselâ Ağustos 1999'da, Bangladeş makamları başkent Dakka'da 50.000 barakayı yıkmıştır. Bunun mümkün olmadığı yerlerde, kamuya ait veya özel arazileri işgâl etmiş milyonlarca insan için okullar ve kaldırımlar inşa edilmiştir. Aynı zamanda dünyanın

her yerinde, hükümetler, meskun bölgeleri sanayi bölgelerine dönüştürmekte olan gecekondu işyerlerine yardım maksatlı mikro finansman programlarını desteklemişlerdir. Kaldırımları işgâl eden büfelerin kulübelerini geliştirmiş, şehir merkezini başı boş gezenlerden arındırıp yerine çiçekler ekmiş ve binaların Türkiye'de vuku bulan Kocaeli depreminde olduğu gibi yıkılmalarını önlemek için, imar ve güvenlik mevzuatlarını sıkılaştırmışlardır. Hükümetler, trafiği felç eden "dolmuş" ve kılıksız taksileri asgarî güvenlik standartlarına uymaya zorlamışlar; elektrik ve su kullanımındaki kaçak ve kayıpların üzerine gitmişler; patent ve telif haklarını korumaya çalışmışlardır. En meşhur olanlarından başlayarak mümkün olduğu kadar fazla sayıda gangster ve uyuşturucu kaçakçısını tutuklamış, yargılamış ve (bir süre de olsa) cezaevinde tutmuşlardır.

Bu problemlerin her biri ayrı bir akademik ihtisas alanının konusudur ve üstesinden gelinmesi ayrı bir siyasî program icap ettirir. Burada bahis mevzuu olanın topyekün ve dünya çapında bir endüstri devrimi, küçük ölçeklerde düzenlenmiş hayat tarzlarından büyük ölçekte düzenlenmiş hayat tarzlarına geçiş yolunda atılan dev bir adım olduğunun pek az kimse farkında görünmektedir. Bu iyi mi olmuştur, kötü mü olmuştur tartışması bir yana, Batı haricinde, insanların kendi kendine yeterli ve tecrit edilmiş topluluklardan, hayat standartlarını, büyük ölçekli piyasalara bağımlı olarak yükseltmek gayreti ile firar etmekte oldukları bir gerçektir.

En az idrak edilen husus da, üçüncü dünya toplumlarının ve eski komünist toplumların, Batıya bundan ikiyüz yıl önce uğramış olan sanayi devriminin hemen hemen aynısını bugün tecrübe etmekte olduklarıdır. Fark şuradadır ki, bu yeni devrim çok daha hızlı ilerlemekte ve çok daha fazla sayıda insanın hayatını değiştirmektedir. Britanya çiftlikten diz üstü bilgisayara doğru 250 sene süren yürüyüşüne başladığı sıralarda ancak 8 milyon nüfusa sahip bulunuyordu. Endonezya aynı yolculuğu sadece kırk yılda ve 200 milyondan fazla bir nüfusla yapmaktadır. Müesseseleri, bu gelişime ayak uydurmakta elbette güçlük çekmektedir. Fakat ayak uydurmaktan başka bir seçenekleri de yoktur. Bir insan seli ekonomik ve entelektüel mübadelenin giderek genişleyen dairelerine iştirak edebilmek için tecrit edilmiş topluluklarından ve evlerinden uzaklaşmıştır. Jakarta, Mexico City, Sao Paolo, Nairobi, Bombay, Şanghay ve Manila'yı 10, 20, hattâ 30 milyon nüfuslu mega kentlere dönüştüren ve ülkelerinin siyasî ve hukukî müesseselerini felce uğratan işte bu insan seli olmuştur. Hukukî nizamın bu sersemletici ekonomik ve sosyal ayaklanmaya ayak uydurmaktaki başa-

rısızlığı yeni göçmenleri, kurulu hukuk nizamının yerini tutacak yasadışı yollar icat etmeye sevk etmiştir. İleri ülkelerde her türlü ticarî muamele anonim olarak yapıldığı hâlde, kalkınmakta olan ülkelerde göçmenler ancak tanıdıkları ve güvendikleri kimselerle alışveriş yapabilmektedirler. Böyle gayriresmî ve geçici ticarî düzenlemeler mükemmel işlememektedir. Adam Smith'in dediği gibi, piyasa ne kadar büyük olursa işler o kadar küçük parçalara bölünebilir. Ve işgücü de ne denli fazla uzmanlaşırsa, ekonomi o denli müessir olur ve ücret ve sermaye değerleri yükselir. Müteşebbisleri tanımadıkları kimselerle uzlaşmaktan alıkoyan hukukî çöküş işbölümünü yenilgiye uğratır ve müteşebbisleri daha küçük çaplı işbölümü çevrelerine ve düşük verimliliğe mahkum eder.

Müteşebbislik Batıda zafer kazanmıştır, çünkü hukuk, herkesi, daha geniş bir piyasada işbirliği yapmanın ve büyük miktarlarda artı değer üretmenin vasıtalarını da sunarak, tek bir mülkiyet sistemi altında birleştirmiştir. Batının, bugünün elektronik enformasyon ve telekomünikasyon teknolojilerinin üstel gelişimlerine varıncaya kadar bütün ilerlemeleri, bunların işlemeleri için gerekli olan mülkiyet hakları sisteminin yerine oturmuş olması sayesinde mümkün olmuştur. Bütünleşmiş hukukî mülkiyet sistemleri çoğu kapalı topluluğu dağıttı ve sermaye yaratma potansiyelinin büyük ölçüde arttığı daha geniş bir ağın yaratılmasına davetiye çıkarttı. Bu anlamda, mülkiyet (kişisel bilgisayarlar arasında ağ oluşturan Ethernet Standardı'nın mucidi Bob Metcalfe'nin adı ile anılan) Metcalfe Yasası'na uyar. Bu Metcalfe Yasası'na göre:

Bir ağın –bir insan topluluğuna sağladığı fayda olarak tanımlanan– değeri aşağı yukarı ona bağlanmış kullanıcı sayısının karesi ile doğru orantılıdır. Buna verilebilecek örnek telefon ağıdır. Tek bir telefondan ibaret bir ağ faydasızdır: Kimi arayabilirsiniz ki? İki telefon daha iyidir, ama çok da değil. Ne zaman ki nüfusun büyük çoğunluğu birer telefon edinir, ağın gücü toplumu değiştirme potansiyelini bütünü ile ancak o zaman açığa çıkartır.[1]

Tıpkı birisi onları birbirlerine bağlamayı akıl etmeden önce de yıllar yılı kullanılmış olan bilgisayar sistemleri gibi, mülkiyet sistemleri de daha geniş bir ağa bağlandıklarında çok daha güçlü olurlar. Ancak ondan sonradır ki, herhangi bir mülkiyet hakkının potansiyeli, sahibinin, komşularının ve eş dostlarının hayal güçlerinin sınırları ile değil, fakat çok daha geniş bir ağın müşterek hayal gücü ile tahdit edilir olacaktır. Ancak ondan sonradır ki, kişiler bir hukuk sistemine, aksi takdirde zengin olamayacaklarını idrak edeceklerinden ötürü riayet edeceklerdir. Ancak ondan sonradır ki, her yeni yırtığı yamamaktan başka iş-

lere vakit bulamayan hükümetler kalkınma yönetimi yapacak vakti bulacaklardır. Modern çağda bir hükümet ve piyasa ekonomisinin, bütünleşmiş bir resmî mülkiyet sistemi olmadan ayakta durması mümkün değildir. Batı harici piyasaların bugün dûçar oldukları dertlerin çoğu, daha ziyade, mülkiyet düzenlemelerinin paramparça olmasından ve varlık ve ekonomik ajanların birbirleri ile etkileşmelerine ve hükümetlerin de kanunlara uygun olarak yönetmelerine izin verecek standart normların mevcut olmamasından ileri gelmektedir.

Göçmenler, kalkınmakta olan veya eskiden komünizmle yönetilmekte olan ülkelerden ileri ülkelere göç ettiklerinde, bu ülkelerin gelişmiş müesseseleri, onları, artı değer üretmelerine yardımcı olacak bir ağ haline gelmiş mülkiyet sistemi içine er geç dahil etmektedir. Kendi ülkeleri dahilinde göç eden kimselere ise böyle bir imkân –hiç değilse derhal– verilmemektedir. Fakir ülkeler, göçmenlerini kayıtlı sektör içine entegre edecek, varlıklarını esnek hâle getirecek, malikleri sorumlu kılacak, onlara geniş ve hukukî yönden düzenlenmiş bir piyasa dahilinde, üretici olarak etkileşime girme ve sermaye yaratma imkânı verecek birleştirici ve dengeleyici araçlar temin edecek müesseselerden mahrumdurlar. Dolayısıyla, göçmenler, genişletilmiş bir piyasa dahilinde işbirliği yapmak için gerekli olan, hukukun ve müesseselerin yerlerini tutacak yasadışı düzenlemeleri, kanun nizamını bozmak pahasına, kendileri icat etmektedirler.

Dolayısıyla, yasadışı sektörün büyümesinin ve mevcut kanun nizâmının çöküşünün sebebinin, son tahlilde, küçük ölçeklerde tanzim edilmiş hayat tarzlarından büyük ölçeklerde tanzim edilmiş hayat tarzlarına geçilmiş olması olduğunu görememek, siyasî açıdan körlüktür. Ulusal önderlerin gözden kaçırdıkları husus, insanların, devlet onlara tek bir hukukî mülkiyet sistemi temin edecek mevkîye gelene dek, kendiliğinden teşekkül eden müstakil ve yasadışı gruplar içinde teşkilatlanmaya yöneldikleridir.

Batılı olmayan ulusların temel problemi, ne insanların kente göçü, ne çöplerin birikmesi, ne altyapının yetersiz kalması, ne de kırsal alanın terk edilmesidir. Bunların tekmili, ileri ulusların da başlarına gelmiştir. Şehirlerin büyümesi de problem değildir; Los Angeles bu yüzyılda, Kalküta'dan daha hızlı büyümüştür ve Tokyo da Delhi'den üç misli daha büyüktür. Esas mesele, Batı hâricinde vukû bulan düzensizliklerin çoğunun, problemden ziyâde umutla dolu bir devrimci hareketin neticeleri olduğunun idrâkine geç varılmasıdır. Hareketin potansiyel değerine bir kez işlerlik kazandırıldı mı, problemlerin çoğunu çözmek daha kolay olacaktır. Kalkınmakta olan ve eskiden komünizmle yö-

netilmekte olan ülkelerin ulusları, ya sürmekte olan devrimci değişimle uyum sağlamalarına izin verecek sistemler yaratacaklar ya da –tabiî buna bir "tercih" denebilirse– yasadışı kargaşa içindeki yaşamaya devam edeceklerdir.

Gerçek problem neden herkesin gözünden kaçmıştır? Zira gözlerde iki "kör nokta" vardır. Birincisi, dünyanın yasadışı nüfusunda son kırk yılda kaydedilen artışın kendilerine has hukukî düzenlemeleri olan yeni bir müteşebbisler zümresi türetmiş olduğunu çoğumuz gözden kaçırmışızdır. Hükümet makamlarının görebildikleri ise, yasadışı işçilerin kitlesel bir şekilde göçleri ile hastalık ve suç oranlarındaki artıştan ibarettir. Dolayısıyla, imar ve iskân bakanlıkları kendi işlerine, sağlık bakanlıkları kendi işlerine, adalet bakanlıkları kendi işlerine bakmaktan, kabineler, asıl müsebbibin ne öyle nüfus artışı, ne kaotik kentleşme, hattâ ne de bir yoksul azınlık, fakat modası geçmiş bir hukukî mülkiyet sistemi olduğunun farkına varamamışlardır.

Filin ne olduğunu anlamaya çalışan altı kör adama benziyoruz: Birimiz, filin hortumunu tutup onu yılan sanıyor; bir diğerimiz, kuyruğunu tutup halat sanıyor; bir diğerimiz kulağına "yelken" diyor; bir diğerimiz ise ayağına sarılıp "ağaç" diyor. Kimse fili bütün olarak göremiyor ve dolayısıyla da, önümüzde duran çok büyük problemle baş etmek için bir strateji geliştirilemiyor. Görmüş olduğumuz üzere, kalkınmakta olan ve eskiden komünizmle yönetilmekte olan ülkelerin fakirleri, dünya nüfusunun üçte ikisini teşkil etmektedirler. Bunların yasadışı yaşamaktan başka seçenekleri yoktur. Yine görmüş olduğumuz gibi, yoksulların çok şeyleri olmasına mukabil, bunlar üzerindeki mülkiyet hakları hiçbir kanun tarafından tanımlanmamıştır. Lâtin Amerika'da, yeni işlerin yüzde 85'ini dolduran müteşebbis ruhlu milyonlarca insan, Pekin haricinde yasadışı gecekondu fabrikalar işleten üç milyon Çinli ve ülkelerinin GSMH'sinin yarısını üreten Ruslar, bunları, yasadışı düzenlemeler temelinde başarmaktadır. Sıradan insanların eseri olan bu mülkiyet düzenlemeleri hiç değilse resmî, yazılı hukuka aykırıdırlar. Önümüzde duran fil, işte budur.

Büyük ölçekli, az gelişmiş veya gayriresmî sektörlerin orta yerinde, müreffeh ekonomik sektör adacıklarının teşekkül etmesinin kapitalist sisteme geçişin –ister istemez eşitsizlikleri tetikleyecek geçişin– habercisi olduğu görüşüne iştirak etmiyorum. Bir fakirlik denizindeki bu müreffeh adacıkların mevcudiyeti, daha ziyâde, bir ulusun resmî mülkiyet haklarını vatandaşlarının çoğunluğu için yaratma, sunma ve bu haklara saygı gösterme kapasitesini feci bir şekilde geciktirdiği gerçeğini gizlemektedir.

İkinci kör nokta, karşılaşılan problemlerin, ilk kez görülmedikleri gerçeğinin farkına çok az kimsenin varıyor olmasıdır. Kalkınmakta olan ve eski komünist dünyanın şehirlerini rahatsız eden göç ve yasadışılık, kendi sanayi devrimleri sırasında ileri ulusların başlarından geçmiş olan şeylere çok benzemektedir. Onlar da problemlerini ayrı ayrı ele alarak çözmeye çalışmışlardı. Batının çıkartmış olduğu ders, fakirliği azaltmak için bulunan münferit çözümlerin uygulamaya konmasının ve alınan geçici tedbirlerin kâfi gelmedikleridir. Hayat standartları, ancak, hükümetler, hukuk ve mülkiyet sisteminde, işbölümünü kolaylaştıracak reformlar yaptıkları vakit yükselmiştir. Bütünleştirilmiş mülkiyet sistemlerinin faydalı tesirleri sayesinde verimliliklerini arttırma imkânına kavuşan sıradan kimseler, giderek genişleyen piyasalarda uzmanlaşabilmiş ve sermaye oluşumunu arttırabilmişlerdir.

1. Kör Nokta: Fanusun Dışındaki Hayatın Bugünü

Bu yeni sanayi devriminin gelmekte olduğunu niçin göremedik? Arkadaşlarımla birlikte Peru'da çalışmaya başladığımız 1980'li yıllara dönecek olursak, çoğu resmî makamın ülkenin büyük ölçüde kanun hakimiyeti altında olduğunu farz ettiğini söyleyebiliriz. Lâtin Amerika'nın eski, rafine ve çok saygın bir hukuk geleneği vardı. Elbette yasadışı iş ve mülk tutan fakirler de vardı, fakat bu yasadışı sektör nisbî olarak küçüktü; dolayısıyla da mesele marjinal addediliyordu. Üstelik, fakirlik, işsizlik ve karaborsa ileri memleketlerde bile yok muydu; elbette burada da olacaktı. Onlarla uğraşmak polisin ve hariçten gazel okuyan bir avuç sosyologun işiydi. Fakir insanların hâli ancak National Geographic ve Discovery Channel'ın ilgisini çekiyordu.

Fakat hiçkimse kesin verilere sahip değildi. Fakirlerin gerçekten de ne yapmakta olduklarını, nelere sahip olduklarını bile bilen yoktu. Ve dolayısıyla, arkadaşlarımla birlikte kitaplarımızı ve akademik dergilerimizi –ve hepsinden önce de resmî istatistikleri ve haritaları– bir yana bırakarak, bu problemin gerçek mütehassıslarını, yani fakirlerin bizzat kendilerini ziyaret etmeye karar verdik. Arka sokaklara girip de çevremize bakınca ve insanları dinleyince, şaşırtıcı gerçeklerle karşılaştık. Meselâ Peru inşaat sektörü, ani bir çöküş sürecine girmişti. İnşaatlar duruyor ve ameleler işten çıkartılıyordu. Ancak, gelin görün ki, inşaat malzemesi satan dükkanlarda yazar kasalar hâlâ tıkır tıkır işliyordu. Aslında çimento satışları artıyordu. Çimento torbaları yâni... Daha fazla tahkik

ettikten sonra anladık ki, fakirler, tapusu ve iskân ruhsatı olmayan, dolayısıyla devlet memuru iktisatçı ve istatistikçilerin bilgisayarlarının ekranına yansımayan ev, bina ve işyerleri inşa etmek maksadı ile her zamankinden daha fazla çimento almaktadırlar. Kalkınmakta olan ülkelerin şehirlerinde arı kovanı gibi vızıldayan, hayat dolu, bağımsız, resmî olarak tescil edilmemiş ve yasadışı bir ekonomiyi hissetmeye başladık. Meselâ Brezilya'da, çimento sanayi 1995 yılında sadece yüzde 0.1 büyüdüğünü bildirmişti; yine de çimento satışları 1996 yılının ilk altı ayında yaklaşık yüzde 20 artmıştı. Görünüşe göre anormal olan bu durumun bir Deutsche Morgan Grenfell analistine göre sebebi, bölgedeki inşaatların yüzde 60 ile 70'inin hiçbir şekilde kayda geçmemesiydi.[2]

Anladık ki, yasadışı sektör hiç de öyle yabana atılır cinsten değildi. Tek kelime ile muazzamdı.

Büyüyen Şehirler

Şehirlere doğru göç hareketi çoğu kalkınmakta olan ülkede 1960'lı yıllarda, Çin'de de 1980'li yıllarda patladı. Muhtelif sebeplerden ötürü, kendi kendine yeten topluluklar tecrit edilmişliklerine son vererek şehirlerin içlerine ve etraflarına entegre olma gayreti içine girdiler. 1980'li yıllardan beri milyonlarca Çinli köylü şehirlerin etraflarına yasadışı olarak öyle bir kümelendi ki, *Pekin Gençliği Günlüğü Gazetesi* "göçmen nüfusun yönetiminin kontrolden çıktığı"nı[3] itiraf etmek zorunda kaldı.

Akdeniz çevresindeki ülkeler de bu olgunun yabancısı değildir. Henry Boldrick'in bildirdiğine göre, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'de, kırsal alanlarda yaşayanlar şehirlerin yolunu tutarak, kamu arazileri üzerine kendi meskenlerini inşa etmeye başladılar. "*Gecekondu*" diye adlandırılan bu kendiliğinden konutlar, şu anda Türkiye nüfusunun en az yarısının barınma ihtiyacını karşılamaktadır. Bazı gecekondular, en azından kısmen meşrûlaştırılmış ve dolayısıyla bazı belediye hizmetlerinden yararlandırılmış olsa da, çoğunluğu hâlâ gayriresmîdir. [4]

Filipinler'de *Business World* gazetesi, hükümete, "Şehirlerimizi had safhada kalabalıklaştıran insan selini durdur"ması çağrısında bulunmuştur. "Beton ve briketten yapılmış şu *barong barong*'lara bakıyorsunuz ve merak etmeye başlıyorsunuz. Şehirlerimizde giderek büyüyen evsizlik problemi ile ilgili olarak hükümet acaba ne yapmaktadır?"[5] diye de ilâve etmiştir.

Ben de dâhil olmak üzere, bazı gözlemciler Güney Amerika'da yasadışı emlâk sektörünün ikinci büyük patlamanın eşiğinde olduğuna inanmakta-

dır. 1998 yılında *Newsweek*, "Giderek artan sayıda Güney Afrikalı siyahın, hemen her Güney Afrika şehrini çevreleyen işgâlci kamplarını ve baraka kentleri doldurmakta olduğu"nu bildirmiştir. "Irk ayrımı rejimi altında 'Siyahlar giremez' yasağı, çoğu siyahı kırsal alana hapsetmişti. Şimdi ise, pek konforlu vasıtalar ile olmasa da, serbestçe seyahat etmektedirler"[6] diye de ilâve etmiştir. Bu trendi, *The Economist* de teyit etmektedir: "Beyazlara karşı siyasî şiddet eylemleri hiçbir zaman gerçekleşmemiş olsa da, ırk ayrımının sona ermesi fakir siyahların, zengin beyazların oturdukları mahallelere girip aylak aylak dolaşmalarını kolaylaştırmıştır."[7]

Mısır'da yaşayan entellektüeller ve teknokratlar, bir süredir meselenin idrâkine varmış görünmektedirler. Son zamanlarda yayınlanan bir rapora göre, 1947 ile 1989 yılları arasında "Mısır'ın toplam kent nüfusu ... 6,2 milyondan 23,46 milyona çıkmıştır."[8] Gerard Barthelemy tarafından derlenen istatistikler, Haiti'nin Port-au-Prince metropolitan alanının, 1950 yılında 140.000 olan nüfusunun 1988 yılında 1.550.000'e çıktığını ve şu anda da 2 milyona yaklaştığını göstermektedir. Barthelemy, bu insanların yaklaşık üçte ikisinin baraka kentlerde veya Haitililerin "*bidonvilles*" dedikleri konutlarda yaşamakta olduğunu tahmin etmektedir.[9]

Meksika'da, özel sektör, yasadışılık olgusunun giderek daha çok farkına varmış ve bu konuda bir şeyler yapma gayreti içinde olmuştur. Bir haber bültenine göre:

> Özel Sektör Ekonomik Etüdler Merkezi CPSES'in 1987 yılında yapmış olduğu bir çalışma, yasadışı gayriresmî sektörün, Meksika'nın resmî GSYH'sinin yüzde 28'i ile 39'una eşdeğer ekonomik faaliyet gösterdiğini tahmin etmiş; ve 1993 yılında yapılan bir başka çalışma, "kayıtdışı sektör"de çalışan insan sayısını tamamı 23 milyon olan çalışan nüfus içinde 8 milyon olarak tespit etmiştir. 167.000 küçük ve kayıtlı işletmeyi temsil eden bir grup olan Mexico City KOBİ'leri Ticaret Odası CACOPE'nin başkanı Antonio Montiel Guerrero "her bir kayıtlı işletmeye mukabil iki kayıtdışı işletme mevcuttur" demektedir. "Federal bölgede (Mexico City) toplamı kabaca 8 milyon eden bir nüfusa mukabil, yaklaşık 350.000 küçük ve gayriresmî işletme vardır" diye de ilâve etmektedir. Bunun Mexico City'nin metropolitan bölgesinde yaşayan toplam 20 milyon kimse için ne mana ifade ettiğini, özellikle de düzensiz ve büyüyen baraka kentlerin şehir merkezinin dışında yoğunlaştığı düşünülürse, kimse tahmin edememektedir.[10]

Kalkınmakta olan ülkelerdeki yasadışı bölgeler, şehirleri çevreleyen ve "birbiri içine geçmiş" mütevazı evler, bunların ortasında kurulmuş çeşitli iş yerleri, sokak ortalarında avaz avaz bağıran işportacı orduları ve sayılamayacak kadar çok sayıda minibüs hatları ile karakterize edilirler. Hepsi de yoktan varolmuş gibi görünür. Alet ve edevatlarını koltuğunun altına sıkıştırıp sokak sokak gezen zanaatkârlar, şehirde yürütülmekte olan faaliyetlere yeni boyutlar kazandırırlar. Dâhiyane nitelikteki mahallî uyarlamalar; imalat sanayi, perâkendecilik, inşaat ve nakliye sektörlerinin bazı alanlarında görülmeye değer değişikliklere vesile olarak temel ihtiyaç maddeleri ve hizmetlerin üretim ve dağıtımına katkıda bulunurlar. Üçüncü dünya ülkelerinin şehirlerini bir zamanlar çevreleyen pasif manzaralar, metropolün en son uzantıları olmuşlardır ve Avrupa modeline göre kurulmuş bu şehirler; gürültülü, mahallî karakterle Amerikanvârîliğin bir karışımı görüntüsü veren, yarı şehirli bir dönüşüme boyun eğmişlerdir.

Bu şehirlerinin çoğunun sadece büyüklükleri bile çeşitli fırsatlar yaratmaya yetmektedir. Seleflerinin aksine son derece mütevazı bir geçmişe sahip yeni işadamları ortaya çıkmıştır. Dikey hareketlenme hızlanmıştır. Şehirlerin eski sakinlerinin tüketim biçimleri ve aşırı lüksleri, yerini başka ve daha yaygın tüketim alışkanlıklarına bırakmıştır.

Şehirlere Hücum

Kalkınmakta olan ve eski komünist ülkelerde şehirleri büyüten başlıca sebep, şüphesiz, göç olgusudur. Göçü nelerin teşvik ettiğini tam olarak saptamak ise zordur. Yorumcular farklı açıklamalarda bulunmaktadır: Bir savaş, toprak reformu yapılmış olması, uluslararası ticarete ambargo konması, ülkenin dışa açılmış olması, terörizm ve gerillalar, ahlâki çöküş, kapitalizmin hezimete uğramış olması, hattâ "midesizlik" (öyle ya, köyün güzellikleri dururken, şehre gidene başka ne denir?), "sebep" diye ileri sürülebilmektedir.

Daha sonraları ise birkaç ortak sebep üzerinde mutabakata varılmıştır. Kalkınmakta olan dünyada göç dalgasının kabarmış olmasının en bâriz sebebi, karayollarının nitelik ve nicelik yönünden gelişimidir. Karayollarının ve köprülerin inşa edilmeleri ve birbirleri ile irtibatsız yolların bir karayolu ağı hâlinde irtibatlandırılmaları, kırsal alan nüfusunu seyahat etmenin ne kadar kolaylaşmış olduğunun farkına vardırmış ve onlara şehirlerin yolunu tutma imkânını vermiştir. Yeni iletişim araçları da ilâve bir teşvik getirmiştir. Özellikle radyo, tüketim taleplerinin ve gelir beklentilerinin artmasına sebep olmuştur. Binlerce

mil uzaktan şehir hayatının fırsat, kolaylık ve konforunu tanıtan radyo neşriyatı gelmektedir. Modernite, herkese elini uzatsa tutabileceği kadar yakın görünmüş ve insanlara bu hayalin peşine düşme cesareti vermiştir.

Çoğu ülkede patlak vermiş olan tarım sektörü krizlerinin belirleyici faktörler arasında olduğu hususunda da yaygın bir mutabakat vardır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra görülen tarımda modernizasyon ve bazı geleneksel mahsuller için belirsizleşen piyasa şartları çiftlik çalışanlarının kitlesel olarak işsiz kalmalarını ve ne yapacağını bilmeyen insan kitlelerinin yeni ufuklara teveccüh etmelerini tetiklemiştir.

Kırsal alanlarda mülkiyet problemi de vardı. Toprak reformlarının uzun ve karmaşık süreçleri, çiftçilik yapmaya müsait toprak edinmenin geleneksel güçlüklerini sadece katlamış ve giderek daha kötü bir hâle getirmiştir. Toprak sahibi olamayan veya kırsal alanda iş bulamayan çoğu kimse şehirlere göç etmiştir.

Şehirlerin bir başka cazibesi de, oralardaki bebek ölüm oranlarının göreli düşüklüğü idi. Şehirlerde bulunabilen sağlık hizmetleri II. Dünya Savaşı'ndan sonra çoğaldıkça ve çeşitlendikçe, kentsel ve kırsal alanlar arasındaki bebek ölüm oranlarının farkı da büyüdü. Bir teşvik de, ücretlerin şehirlerde daha yüksek oluşu idi. Meselâ Latin Amerika'da, 1970 yılından itibaren belli başlı şehirlerde az beceri gerektiren işler bulmak maksadı ile kırsal alanı terk eden kimseler, aylık gelirlerini ikiye veya üçe katlayabiliyorlardı. Hele bir de "maaşlı iş" bulabilirlerse, gelirlerini dörde katlayabilme imkânları bile vardı. Profesyoneller ve teknisyenler ise altı misli kazanıyorlardı. Yüksek ücret, işsiz kalma riskini şöyle bertaraf ediyordu: Bir sene boyunca işsiz kalan kişi, şehre göç etmekle uğradığı gelir kaybını ikibuçuk ayda çıkartabiliyordu. Uzak şehirlerde hayat, sadece görünüşte değil; gerçekten de daha iyiydi.

Ulusal bürokrasilerin büyümesi bile, göçü teşvik eden sebeplerden biri olabiliyordu. İktidarın devlet memurlarının ellerinde merkezîleşmesi, tavsiyede bulunmak, talepleri cevaplamak, izinleri vermek veya iş bulmakta ihtisaslaşmış devlet dairelerinin çoğunun şehirlerde kurulmaları anlamına geliyordu ve çocukları için daha parlak bir istikbal hazırlamayı arzu eden her göçmen şehirlerdeki eğitim imkânlarının çok daha iyi olduğunu biliyordu. Yaratıcılıklarından başka çok az kaynağa sahip olan ve kolay iş bulamayan köylüler için eğitim gittikçe daha değerli bir yatırım hâline geliyordu. Çoğu ortaokul mezununun yanı sıra, meslekî eğitim merkezlerine, yüksek okullara ve enstitülere kayıtlı öğrenciler ile üniversiteye girmeye çalışan veya bu okullarda okuyan öğrenciler şehirlerde toplanmışlardı.

Dolayısıyla, göç de mantıksız bir eylem değildi. "İçgüdü" ile de alâkası yoktu. Göç, kırsal alanda yaşayanların içinde bulundukları şartları kendilerine başka yerlerde açık olan fırsatlar ile mukayese etmelerinin mahsûlüdür. İster doğru ister yanlış olsun, daha geniş piyasaların olduğu yerlere göç etmenin faydalı olacağına inanmışlardır.

Fakirler, "Go Home"

Şehirlere göç edenleri acımasız bir dünya karşılamıştır. Şehir sakinlerinin kafalarında romantik, hattâ müşfik bir köylü imajı olmasına ve bütün vatandaşların mutlu olma hakkına sahip olduklarını çarçabuk teslim etmelerine rağmen, şehirlilerin "iyi köylü"nün "mutluluğu köyünde arayan köylü" olduğuna inandıklarını idrak etmekte gecikmemişlerdir. Köylülerin moderniteyi aramak için şehirlere gelmeleri arzu edilen bir şey değildir. Kalkınmakta olan ve eski komünist ülkelerin moderniteyi kırsal alana götürmek maksadı ile kalkınma programları benimsemiş olmasının sebebi de esas itibarı ile budur.

Göçmenler en büyük acımasızlığı hukuk sisteminde görmüşlerdir. Önceleri, gelen küçük gruplar statükoyu bozacak bir kıymet-i harbiyeye sahip olmadıklarından, sistem onları kolaylıkla zaptedebiliyor veya görmezden gelebiliyordu. Sayıları artık görmezden gelinemeyecek kadar arttığında ise, yeni gelenler kendilerini hukukî olarak tesis edilmiş sosyal ve ekonomik faaliyetlerden men edilir bir vaziyette bulmuşlardır. Konut edinmek olsun, resmî bir işe girişmek veya hukukî bir iş bulmak olsun, onlar için fevkalâde zor olmuştur. Çoğu üçüncü dünya ülkesinin hukuk müesseseleri, yıllar yılı bazı şehirli grupların ihtiyaç ve menfaatlerine hizmet etmek üzere geliştirilmişlerdir; kırsal alanlardaki köylülerle uğraşmak ise hep bir "başka mesele" olmuştur. Köylüler yerli yerlerinde durdukları sürece bu zımnî hukukî ırk ayrımı su yüzüne çıkmıyordu. Ne var ki, bir kez şehirlere yerleşmeye başladılar mı, resmî hukuktaki ırk ayrımını bizzat tecrübe eder olmuşlardır. Fanus birden bire görülür olmuştur.

Eski Sovyetler Birliği'nin bazı ulusları da mülkiyet sistemlerinde düzensizlik olduğunu görmüşler ve bu ulusların bazı seçkinleri, bu sistemi düzene sokmanın sağlayacağı ekonomik faydaları fark etmişlerdir. 1996 yılında yazılmış bir rapora göre:

> Rusya'da toprak mülkiyetini koruma mekanizmaları daha çocukluk çağlarını yaşamaktadır. Birçok bölgede, arazilerin, binaları tescil eden resmî merciden farklı bir mercide tescil edilmeleri gerekmektedir. Da-

> hası, kayıt yaptırmanın sağladığı hukukî himayeler muğlaktır. Toprak mülkiyetinin korunması ve kullanılması için eski prosedürlerin ve âdetlerin sil baştan yaratılması icap etmektedir. Toprak, Rusya'nın belki de en değerli kaynağıdır; üzerine bir ekonomi ve demokratik toplumun bütünü ile binâ edilebileceği bir kaynaktır bu ...[11]

Görüyoruz ki, üçüncü dünya ülkelerinin tümünde, yasadışı faaliyetler, hukuk sisteminin dışladığı insanların beklentilerine set çektiği zaman baş göstermektedir. II. bölümde gördüğümüz gibi, çoğu ülke hukukî mülkiyet sistemine girmek isteyenlerin önlerine öylesine ürkütücü ve masraflı engeller koymuştur ki, çok az sayıda göçmen kırtasiyeciliğin üstesinden gelebilmiştir –bir özel arazinin satın alınmasını hukukîleştirmenin Mısır'da otuzbir devlet dairesi ve özel ajansa başvurularak ancak ondört yılda tamamlanabilen yetmişyedi bürokratik prosedür ile, Haiti'de ise ondokuz yılda tamamlanabilen yüzyetmişaltı bürokratik prosedür ile mümkün olduğunu hatırlayınız.

Hukukî olmanın bir maliyeti varsa, doğal olarak yasadışında kalmanın da maliyetleri olacaktır. Yasal memuriyet ve resmî iş dünyasının haricinde faaliyet göstermenin şaşırtıcı ölçüde "pahalıya patladığı"nı gördük. Meselâ Peru'da, bir işletmeyi yasadışı olarak işletmenin maliyeti yıllık gelirin yüzde 10 ile 15'ini resmî makamlara rüşvet ve komisyon olarak ödemeyi icap ettirmektedir. Böyle ödemelere cezaları önlemenin, yasal kanallar haricinde transferler yapmanın ve dağınık mekanlardan ve kredisiz iş yapmanın maliyetlerini de eklerseniz, yasadışı müteşebbisin hayatının, yasal iş adamınınkine kıyasla çok daha pahalı ve günlük didişmelerle dolu olduğunu görürsünüz.

Belki de en kayda değer maliyet insanlar için piyasa dahilinde uzmanlaşmanın vereceği ekonomik ve sosyal fırsatları değerlendirme inisiyatifleri yaratan müesseselerin noksanlığından ileri gelmektedir. Yasa dahilinde faaliyet gösteremeyen bu insanların, aynı zamanda, mülkü müessir bir biçimde tutamadıklarını veya sözleşmelerini mahkemeler aracılığı ile icra ettiremediklerini gördük; ne sınırlı sorumluluk sistemleri ve sigorta poliçeleri aracılığı ile belirsizliği azaltabiliyor, ne de ilâve sermaye cezbetmek ve riski paylaşabilmek için hisse senedi ihraç edebiliyorlardı. Yatırım için para bulma imkânından yoksun olmaları, ölçek ekonomisini yakalayamamalarına sebep olmakla kalmıyor; aynı zamanda icatlarını, imtiyaz ve patentler aracılığı ile korumalarına da engel oluyordu.

Fanusun içine girmekten men edilmiş olmakla, yoksullar, sermaye türetmek için gerekli hukukî mülkiyet mekanizmalarının yanına bile yanaşamıyor-

du. Bu hukukî ırk ayrımının yıkıcı ekonomik etkileri en çarpıcı biçimi ile gayrimenkul üzerindeki resmî mülkiyet haklarının noksanlığında görülür. Araştırma yaptığımız her ülkede, arazi parsellerinin ortalama yüzde 80 kadarının, güncellenen kayıtlar ile korunmadıklarını veya hesap sorulabilir maliklerin mülkiyetinde olmadıklarını gördük. Dolayısıyla, bu tür yasadışı mülkler ancak iş ortaklarından oluşan kapalı çevreler dahilinde el değiştirebiliyor ve böylece yasadışı mal sahiplerinin varlıkları genişlemiş piyasanın dışında kalıyordu.

Yasadışı malikler, böylelikle faaliyetlerini genişletmek için –ileri ülkelerde bunu yapma yolunda atılan esaslı bir adım olan– kredi alma imkânından mahrum edilmiş olmaktadırlar. Meselâ Amerika Birleşik Devletleri'nde iş hayatına yeni atılanların kullandıkları kredi hacminin yüzde 70 kadarı resmî tapular üzerine konan ipotekler mukabilinde verilmektedir. Yasadışılık, aynı zamanda, hukukî güvence altında yatırım yapmayı teşvik eden unsurların noksanlığı anlamına da gelmektedir.

Hukuk sistemi ile ilişkisi kesilmiş göçmenin, refaha kavuşabilmek için tek güvencesi kendi elinden geleni yapmaktadır. Sadece rakipleriyle değil, fakat sistemle de rekabet etmek zorundadır. Kendi ülkelerinin hukuk sitemleri onları iyi karşılamıyorsa, kendi yasadışı sistemlerini kurmaktan başka seçenekleri yoktur. Kanaatimce bu yasadışı sistemler, kalkınmakta olan ülkelerin tarihlerinde, statükoya karşı bağımsızlıklarını kazandıkları tarihten, eski Sovyet bloku ülkelerinin tarihlerinde de, komünizmin çökmesinden sonra görülen en büyük isyânı teşkil etmektedirler.

Yasadışı Sistemin Büyümesi

Üçüncü dünyanın belli başlı şehirlerinin nüfusları, son kırk yıl zarfında en az dört misli artmıştır. 2015 yılından itibaren, kalkınmakta olan ülkelerin elliden fazla şehrinin nüfusu, beş milyonu aşacaktır ki, bu nüfusun büyük bir bölümü, yasadışı olarak barınacak ve çalışacaktır.[12] Yasadışı sektör, kalkınmakta olan ve eski komünist ülkelerde hemen her yerde "hazır ve nâzır"dır. Yeni yeni faaliyetler zuhur etmiş ve bu faaliyetler tedricen geleneksel olanların yerlerini almıştır. Bu şehirlerin sokaklarında yürürken; yasadışı dükkanlara, döviz alıp satanlara, nakliyecilere ve sair hizmet verenlere tesadüf etmemeniz imkânsızdır. İşporta tezgahlarında satılan kitapların bile çoğu "korsan baskı"dır.

Yasadışı iskân ve ticaret tarafından, hükümetin koyduğu kuralları zorlayarak veya doğrudan ihlal ederek inşa edilmiş koca mahalleler vardır. Peru'da

inşa edilmiş her yüz evden ancak otuz kadarının tapusu vardır; geri kalan yetmişi yasadışı olarak inşa edilmiştir. Lâtin Amerika'nın tamamında, her sekiz binadan en az altısının eksik kapitalize edilmiş sektörde bulunduğunu ve bütün gayrimenkulün yüzde 80'inin yasa dışında tutulduğunu gördük. Yapılan çoğu tahmine göre, kalkınmakta olan dünyadaki yasadışı sektörler çalışan nüfusun yüzde 50 ile 75'ini istihdam etmekte ve üçüncü dünyanın toplam ekonomik üretiminin beşte biri ile üçte ikisinden fazlasını gerçekleştirmektedir.

Brezilya'yı düşünün: Bundan otuz sene evvel, konut inşaatlarının üçte ikisinden fazlası kiraya vermek maksadı ile yapılıyordu; bugün ise kiralama maksadı ile yapılan konutlar Brezilya inşaat sektörünün bütün üretiminin ancak yüzde 3'ünü teşkil etmektedir. Kiralık ev piyasasının çoğu Brezilya şehirlerinin "*favelas*" tabir edilen gayriresmî kısımlarına kaymıştır. Donald Stewart'a göre:

> İnsanlar "favela"larda yürütülen ekonomik faaliyetin hacminden bîhaberdirler. Bu gayriresmî ekonomiler, şehir merkezlerinin cazibesine kapılarak Brezilya'nın kuzey doğusundan gelmiş köylülerin müteşebbis ruhlarından doğmuştur. Büyük ölçüde regüle edilmiş resmî ekonominin haricinde ve arz talep mekanizmasına uygun olarak işlemektedirler. Bâriz kaynak kıtlığına rağmen, bu gayriresmî ekonomi müessir bir biçimde işlev görmektedir. "Favela"larda kira kontrolleri yoktur; kiralar Amerikan doları cinsinden ödenmektedir ve kira ödemeyen kiracılar hızla tahliye edilmektedir. Kâr getirisi yüksektir ve bunun neticesi olarak da bir konut arzı bolluğu vardır.[13]

Wall Street Journal, 1997 yılında, "Friends of Land" grubuna göre, Brezilya'nın Amazon Ormanları'nda işgâl edilmiş toprakların ancak yüzde 10'unun mülkiyet tapuları ile temellük edildiğini yazmıştır.[14] Diğer ülkelerde de yasadışılık olgusu tırmanıştadır.

"Aşağı tabaka"nın, toplumunun kıyısında yaşayan küçük bir azınlıktan ibaret olduğu ileri ülkelerdeki durumun aksine, bazı ülkelerde, yasadışı "yol", "ana cadde"ye dönüşebilmiştir. Meselâ keşif yaptığımız çoğu ülkedeki, sadece yasadışı gayrimenkulün toplam değeri bile; ticarî bankalardaki toplam tasarruf ve vadeli mevduat hacmi ile bütün dış kaynaklı doğrudan yatırımların ve özelleştirilmiş veya özelleştirilmeyi bekleyen bütün KİT'lerin değerlerinin toplamının birkaç mislidir. Düşünüldüğünde, bu hiç de şaşırtıcı değildir. Gayrimenkul, ileri ulusların millî servetlerinin yüzde 50 kadarını teşkil eder; kalkınmakta olan ülkelerde ise bu nispet, dörtte üçe yakındır. Yasadışı yerleşimler, kalkınmak-

ta olan ve eski komünist ülkelerde, sıradan insanlara açık tek yatırım "caddesi"dirler ve dolayısıyla da, tasarrufların ve sermaye oluşumu sürecinin önemli bir parçasını temsil ederler. Dahası, şehirlerin GSMH'ye giderek artan katkıları, akla, potansiyel sermaye ve teknolojik know-how'ın önemli bir kısmının daha ziyade kentsel bölgelerde biriktiğini getirmektedir.

Yasadışılık Kalıcıdır

Üçüncü dünyadaki yasadışı faaliyetlerde görülen bu patlama, kırsal alanların kitlesel işgâle uğraması, –Peru'daki *pueblos jovenes*, Brezilya'daki *favelas*, Venezüella'daki *ranchos*, Meksika'daki *barrios marginales*, Fransa'nın eski sömürgelerindeki *bidonvilles* ve eski İngiliz sömürgelerindeki baraka kentler gibi– yasadışı şehirler, bir nüfus veya fakirlik ve hattâ yasadışılık artışından ibâret hâdiseler değillerdir. Yasal ayrıcalıkların cam fanusa çarpan bu yasadışı dalgalar belki de yetkili mercileri sınaî ve ticari devrime kucak açmaya zorlayan en önemli etkendir.

Çoğu ülkenin hükümeti, yasadışı güçlerle rekabet edecek mevkiide değildir. Yasadışı teşebbüsler, hükümetlerin göçmen ve fakirlere ev temin etme vazifelerini çoktan üstlenmiş bulunmaktadırlar. Meselâ Peru'da 1980'li yılların sonuna kadar, hükümetin dar gelirliler için yapılan konutlara yaptığı yatırım yasadışı sektörde yapılan konut yatırımlarının yüzde 2'si mertebesinde geziniyordu. Buna "orta direk" için yapılan konutlar ilâve edildiğinde, hükümetin hissesi gayriresmî yatırımların ancak yüzde 10'u mertebesine çıkabiliyordu. 1995 yılında Haiti'de, yasadışı gayrimenkulün değeri Haiti hükümetinin kira ile tutmuş olduğu bütün arazilerin toplam değerinden yaklaşık on kat fazlaydı.

Bu yasadışı sektör, yasal dünya ile uzun bir sınıra sahip olan ve bireylerin yasalara itaat etmenin külfetinin nimetini aştığı zaman sığındıkları, gri bir alandır. Göçmenler, hayatta kalabilmek için yasadışı olmuşlardır: Yasanın içine girmelerine izin verilmediğinden, onlar da dışına çıkmışlardır. Ticaret, imalat, nakliyat yapmaları, hattâ tüketmeleri ancak yasadışı olarak mümkün olabilmiştir.

Yaptıkları yasadışı düzenlemeler, toplumun bazı üyeleri tarafından mülklerini ve faaliyetlerini teminat altına almak üzere açık ve net olarak belirlenen yükümlülüklerden oluşur. Resmî hukuk sisteminden seçici bir şekilde ödünç alınmış kurallar, nev-i şahsına mahsus doğaçlamalar ve sıladan getirilmiş veya mahallî olarak tavsiye edilmiş âdetlerin bir terkîbini temsil ederler ve topluluğun bütününce desteklenen ve topluluğun seçmiş olduğu "makamlar" tarafından icrâ edilen bir sosyal mukavele tarafından bir arada tutulurlar. Böyle yasa-

dışı düzenlemelerin dezavantajı, resmî mülkiyet sistemi içine entegre edilmemiş, dolayısıyla da homojen ve çoğu muameleye uyarlanabilir olmamalarıdır; finans ve yatırım ağı ile irtibatsızdırlar; ve mensuplarının kendi sosyal mukaveleleri haricindeki makamlara karşı herhangi bir yükümlülükleri yoktur.

Bu düzenlemeler, aralarında şehir geliştirme birlikleri, çiftçi konvansiyonları, küçük esnaf birlikleri, mikro müteşebbis toplulukları, nakliyeci federasyonları, madenci hakları dernekleri, toprak reformu müstefitleri, özel konut kooperatifleri, yerleşim organizasyonları, ikametgah kurulları, hemşehrilik komiteleri, kamu konut inşa projeleri müstefitleri komiteleri, küçük çiftçi birlikleri ve şehir klüplerinin de bulunduğu çeşitli organizasyon tarafından yürütülürler. Çöl arazisi üzerindeki bina uzantılarının, şehirlerin tarihî kısımları için özel düzenlemelerin, umuma açık yerlerin parsellenmelerinin, özel mukaveleler ile yerleşimlerin, kamu mukaveleleri ile yerleşimlerin, malikin muvafakati ile kiracının kiraya verdiği gayrimenkulün, tapu işlemleri tamamlanmamış kamu konutlarının, noter huzurunda beyan edilmiş ancak kaydı yapılamamış yasadışı kira mukavelelerinin, kaydedilmiş ancak noter huzurunda beyan edilmemiş yerleşim mukavelelerinin, "ulusal barış süreci" tarafından tanınmış yerleşimlerin, yeri değiştirilmiş göçmenlerin ve elektrik, su vs. şirketleri veya vergi dairelerinin kaydettikleri fakat tapu sicil muhafızlarının kaydetmedikleri yerleşimlerin yönetimleri, hep bu organizasyonlardadır.

Yasadışılık, nâdiren anti sosyal bir niyete yöneliktir. Yasadışıların teşebbüs ettikleri "suçlar" bir ev inşa etmek, bir hizmeti temin etmek veya bir iş kurmak gibi alelâde maksatlara mâtuftur. Düzeni bozucu olmaktan uzak olan bu yasadışı yasa sistemi, yerleşecek yer arayan göçmenler için hayat ve muamelelerini bir düzene sokabilmenin tek yoludur. Netice itibariyle, içtimâi olarak hiçbir şey yoksulların hayat ve çalışma tarzına bu sistemden daha uygun olamamaktadır. Onların "yasaları", resmî hukukun dışında olsa da, sayesinde rahat edebildikleri yegâne hukukî düzenlemelerdir. Bu, onun sayesinde yaşayabildikleri ve çalışabildikleri bir sosyal mukaveledir.

Göçmenlerin ikamet ettikleri yasadışı yerleşim bölgeleri adeta bir harabe gibi görünseler de, ileri ülkelerin yoksul mahallelerindeki harabelerden çok farklıdırlar. Bu ikinciler, ihmal ve fakirlikten dolayı "dökülmekte" olan bir zamanların "mûtenâ semtleri"dirler. Kalkınmakta olan dünyada, fakirlerin başlıca barınakları geliştirilmeye, mâmur hâle getirilmeye ve tedricen "mûtenâ"laştırılmaya müsaittir. İleri ülkelerin fakirlerinin evleri zamanla değer kaybe-

derlerken, kalkınmakta olan dünyanın fakir yerleşim bölgelerindeki binalar on yıllar boyu değişip, dönüşerek, Batıdaki işçi mahallerine benzemekte ve değer kazanmaktadırlar.

Hepsinden önemlisi, yasadışı yerleşim birimleri, bütün yasadışı görünümlerinin aksine, sivil toplumun barış içinde ve üretken bir hayat sürme arzusunu bütünü ile paylaşmaktadır. Simon Fass'ın Haiti ekonomisi üzerine yazdığı kitabının veciz netice bahsinde yazmış olduğu gibi:

> Sıradan kimseler sadece bir bakımdan sıra dışıdırlar. Gelirleri çok düşüktür; öyle düşüktür ki, ciddî bir muhakeme hatası veya bir tedbirsizlik eylemi çoğu kez bir hâne halkının hayatlarını bütünlük içinde idâme ettirmelerini ve bazen de her bir mensubunun hayatını maddî olarak idâme ettirmesini tehlikeye atabilir. Hayret edilmesi gereken şey, fakirliğin nasıl olup da bu denli fazla olduğu değil, fakat insanların ona rağmen hayatta kalmayı nasıl başarıyor olduklarıdır... Bu süreç içinde yaptıkları her şey hayatta kalmaya ve kalkınmaya yapılan üretken katkılardan başka bir şey değildir ve elde ettikleri basit unsurlar da, üretim sürecinin faktör girdileri olarak somut bir işleve sahiptirler.[15]

Alâkalı oldukları ekonomik faaliyetler arttıkça ve çeşitlendikçe, yasadışı organizasyonlar hükümetin oynaması gereken rolü de üstlenmeye başlamışlardır. Karayolları, su tedariki, kanalizasyon sistemleri, elektrik, pazar yerlerinin inşası, ulaşım hizmetlerinin temini ve hattâ adaletin idaresi ve asayişin korunması gibi temel alt yapının temininden değişen ölçülerde sorumlu olmuşlardır.

Yasadışı sistemin gelişmesi, hükümetler geri çekilmişlerdir. Fakat verdikleri her tâvizi, "kriz geçtikten sonra nasıl olsa geri alırız" anlayışı ile vermişlerdir. Gerçekte bu strateji kaçınılmaz olan mağlubiyeti geciktirmenin yolundan başka bir şey değildir. Bazı vakalarda, hükümetler, bazı yasadışı teşebbüsler için, eskiden faaliyet göstermelerine göz yumulan yerleri âdeta birer serbest bölge hâline getirmek sureti ile muafiyetler yaratmış, ancak bunları himaye ve faydalarından istifade edecek şekilde hukuk sistemi ile bütünleştirmekten de kaçınmışlardır. Böyle düzenlemeler açık bir çatışmayı önlemektedirler ve bu bakımdan da yasal barış antlaşmaları olarak mütalaa edilebilirler. Meselâ Mısır'da, uzmanlar daha şimdiden, "yarı resmî konutlar"dan söz etmektedirler:

> Bu konutlar ülke dahilindeki konut stokunu arttırmakla ve nispeten ucuz konut temin etmekle kalmamakta, fakat kent nüfusunun büyük bir kısmına üzerine yatırım yapabilecekleri birer varlık da temin etmek-

tedir. Bu çeşit konutlar bir ölçüde yasadışıdırlar. Konutlar; tesis edilmiş, düzenlenmiş prosedürler vasıtası ile geliştirilmemişlerdir ve onları inşa edenler tanınmış konut kurumlarını kullanmamaktadırlar. Genellikle özel müteahhitler tarafından yasadışı bir şekilde küçük parsellere bölünmüş tarım arazileri üzerinde inşa edilmişlerdir...

Hükümet yarı-resmî konut işi dahilinde toprak edinimi sürecinin, çoğu kez içindedir. Araştırma yapmış olduğumuz yarı-resmî konut bölgelerinde, bunların inşa edilmelerine hükümet teşekküllerinin ön ayak olduklarını tespit ettik ve özel müteahhitlere, bir sonraki aşamada toprağı daha küçük parsellere yasadışı olarak bölme cesareti verenin de bu olduğuna kani olduk. Toprak tarımsal kullanımdan, ikametgâh olarak kullanıma hükümetin örtülü bir rol oynaması vasıtası ile geçmişti. Bu bölgelerin sakinleri, arsalarını, çoğu kez bir gayriresmî küçük parsellere bölme süreci ve gayriresmî toprak ticarileştirmesi vasıtası ile edinirler. Hager El Mawatayah, Exbet Abou Soliman ve Ezbet Nadi El Sid, İskenderiye şehrindeki sözünü ettiğimiz bölgelere verilebilecek en iyi örneklerdir.[16]

Hiç akla gelmeyecek yerlerde bile, hükümetlerin, ülkelerinin hukuk kurumlarının, günün ekonomik şartlarına ayak uyduramadıklarını kabul ve teslim ettiklerini gösterir emâreler bulunabilmektedir. 1992 yılında, Reuters Haber Ajansı, Libya Lideri Muammer Kaddafi'nin ülkedeki bütün toprak tapularını çöp fırınında yaktırdığını bildirmiştir. Rivayete göre, Albay Kaddafi, adalet bakanlığında yapılan bir toplantıda "eski toprak mülkiyet kütüklerinde bir toprağın şu veya bu kabîleye ait olduğunu gösterir bütün kayıt ve belgelerin yakıldıklarını" bildirmiştir. "Yakılmışlardır; zirâ sömürü, sahtekârlık ve talana istinat etmektedirler"[17] demiştir.

Bazı ülkelerin yasadışı sektörü, artık sosyal sistemin motoru hâline dönüşmüştür. Senegal Touba'nın, New York ve diğer ABD şehirlerinin kaldırımlarında işportacılık yapan halkı, çoğu kez, milyonlarca dolar kârı anavatanlarına yönlendiren, gelişmiş bir Afrikalı Müslüman mezhebin mensuplarıdır. *Newsweek*, Touba'yı şöyle tasvir etmektedir:

Touba, Senegal kanunlarından büyük ölçüde muaf olan, âdeta devlet içinde bir devlettir. Ülkenin en hızlı büyüyen şehridir. Bazı kasabalar top yekun buraya göçmüş ve zenginlerin yüksek duvarlı villaları arasına ince barakalar inşa etmişlerdir. Bu "duty-free" şehir; Senegal'in nakliye

> ve emlâk imparatorluklarının, patlama hâlindeki gayriresmî sektörün ve yer fıstığı ticaretinin kalbidir, ve ülkenin de başlıca döviz kaynağıdır."[18]

Dünyanın başka yerlerinde, yasadışı olanların mülklerini kaybetme korkuları açıktan çatışmaları ateşleyebilmektedir. Buna dâir bir vaka, problemleri son yıllarda bol bol haber malzemesi olmakta olan Endonezya'dır. Bundan daha altı yıl önce, *The Economist* şöyle ikaz ediyordu:

> Fakir insanlar mülklerini kaybetme korkusu ile diken üstünde yaşamaktadırlar; çünkü şehirleşme ve sanayileşme, toprak sahibi olmanın fevkalade karanlık bir iş olduğu ülkelerde toprağa olan talebi arttırmaktadır. Endonezya takımadaları üzerindeki toprağın sadece yüzde 7'sinin maliklerinin kim olduğu tam olarak bilinmektedir.
>
> Kaçınılmaz olarak da, gerek gerçek gerekse sahte belgeler, büyük bir ticaretin konusu olabilmektedir. Arazi parselleri satın almaya çalışanların karşılarına bazen çok sayıda "sözde malik" çıkabilmektedir. Ve bankalar da arazi ipoteği mukabili kredi vermekte çok ihtiyatlı davranmaktadırlar.[19]

Başka yerlerde yasadışılık, sefalet ile çok yakından alâkalıdır: "Bombay'da ...şehrin on milyon sakininden üçte ikisi ya bir odalı barakalarda ya da kaldırımlarda yatıp kalkmaktadırlar."[20] Yasadışı olanlar, tüm bu olumsuzluklara rağmen, ekonomik merdivenin basamaklarını tırmanmaktadırlar. Peru'nun Teknik Değerlendirmeler Organizasyonu'na (Cuerpo Técnico de Tasaciones del Péru) göre, Lima'nın resmî sektörün bulunduğu yerlerinde arazi değeri metre kare başına 50 Amerikan doları kadar iken, Peru'nun gayriresmî imalat sektörünün büyük bir kısmını barındıran Gamarra Bölgesi'nde metre kare başına değer, 3.000 Amerikan dolarına kadar çıkabilmektedir. Lima'nın bir başka yasadışı merkezi olan Avicion'da arazi, metrekare başına 1.000 Amerikan doları değerindedir; ve Zarate kısmının Chimu'sunda da, 400 Amerikan doları değerindedir. Lima'nın en prestijli adresleri olan Miraflores ve San Isidro'da ise, tezat teşkil edercesine, hukukî ve tapulu mülkün değeri metrekare başına 500 ile 1.000 Amerikan doları arasında değişmektedir.[21]

Bu Eski Bir Hikâyedir

Hükümetler, fakir fukaranın uçsuz bucaksız gayrimenkulün ve üretken ekonomik birimlerin kontrolünü çoktan ele geçirmiş olduğu gerçeğini bir idrak etseler, yüz yüze oldukları problemlerin çoğunun, yazılı hukukun, ülkelerinin ger-

çek işleyiş biçimi ile uyum içinde olmamasının sonucu olduğunu açık bir şekilde göreceklerdir. Şu açık bir gerçektir ki, şayet yazılı hukuk, vatandaşların kendileri için türettikleri hukuk ile çatışma hâlinde ise, memnuniyetsizlik, yozlaşma, fakirlik ve şiddet ister istemez peşi sıra gelecektir.

Geriye kalan tek sual, hükümetlerin, bu yasadışı oluşumları, düzenli ve tutarlı bir hukuk çerçevesi içine entegre ederek meşrûlaştırmakta ellerini ne kadar çabuk tutacaklarıdır. Bunun alternatifi, mevcut mülkiyet hakları sisteminin sürekli olarak yasadışı sistem ile rekabet ettiği yasal anarşi ortamını devam ettirmektedir. Bu ülkelerin tek bir hukuk sistemini benimseyebilmesi için, resmî hukukun bir gerçeğe –mülkiyet haklarının yaygınlaşmasını talep eden yasadışı bir gücün varlığına– uyum sağlaması gerekir.

İyi haberler şudur ki, hukuk reformcuları dipsiz bir kuyuya adım atmamaktadırlar. Üstesinden gelmeleri gereken zorluk, ne denli muazzam olsa da, bundan evvel çoğu ülkenin üstesinden gelmiş olduğu bir zorluktur. Kalkınmakta olan ve eski komünist ülkeler, ileri ulusların onsekizinci yüzyıl ile II. Dünya Savaşı arasında karşılaşmış oldukları sorunların (çok daha dramatik nispetlerde olsa da) aynıları ile yüz yüzedirler. Yasadışı sistemin büyüklüğü yeni bir olgu değildir. Hükümetlerin, hukuku, insanların yaşama ve çalışma tarzlarına uydurmakta başarısızlığa uğramaları her ülkede görülmüş bir olgudur.

Sanayi Devrimi'nin Avrupa'da başladığı sıralarda, hükümetler kontrol edilemez göç, yasadışı sektörün büyümesi, kentsel fakirlik ve sosyal çalkantı sorunlarının içine batmışlardı. Onlar da, bu problemleri, birbirlerinden bağımsız problemler olarak gördüklerinden, tek tek ele aldılar.

2. Kör Nokta: Cam Fanusun Dışındaki Dünkü Yaşam

Şehirlere Göç

Çoğu sosyal bilimci, büyük sanayi ve ticaret devriminin Avrupa'nın kapısını çalmasını, şehirlere yönelik kitlesel göçlere; nüfusun, salgın hastalıklarda kaydedilen bir azalmanın sonucu olarak artmasına ve kırsal alanlardaki gelirlerin kentsel alanlardaki gelirlere kıyasla azalmasına bağlar.[22] Onyedinci ve onsekizinci yüzyıllarda, şehirlerdeki işçiler, yönetici zümre tarafından sipariş edilen inşaat projelerinde çalışmakla, kırsal alandaki işçilerin elde ettiklerinden daha fazla gelir elde etmeye başlamışlardır. Kaçınılmaz olarak da, köylülerin büyük emelleri olanları, yüksek ücretin cazibesi ile şehirlere göç etmiştir.

İngiltere'de, ilk göç dalgası onaltıncı yüzyılın sonuna doğru başlamıştır. Şehirlerdeki sayıları her gün artan göçmenlerden ve sebep oldukları huzursuzluktan keyifleri kaçan makamlar, barışı fakirlere yiyecek dağıtmak gibi muhtelif palyatif tedbirlerle muhafaza etmeye çalışmışlardır. İnsanları kırsal alana geri dönmeye iknâ etme maksadına mâtuf kalıcı tedbirler de alınmıştır. 1662, 1685 ve 1693 yıllarında kabul olunan bir dizi kanun, vatandaşların yardım alabilmeleri için doğum yerlerine veya eski dâimî ikametgah adreslerine geri dönmelerini şart koşmuştur. Amaç daha fazla işçinin ve ailesinin, iş aramak için şehirlere göç etmesine mânî olmaktı. 1697 yılında, göçmenlerin, İngiltere dahilinde şehir değiştirmelerine, ikamet edecekleri yeni yerin makamlarından bir ikamet sertifikası almaları şartı ile izin veren bir kanun kabul edilmiştir. Bu kanun, aileler ve yeteri kadar sağlıklı olmayanlar arasında göç etme cesaretini bir ölçüde kırdıysa da, gençler, sağlıklılar ve bekâr erkekler, ne yapıp edip şehirlere dönmenin bir yolunu bulmuşlardır. Bunlar aynı zamanda başarılı müteşebbis –veya şiddetli devrimci– olacak yapıda kimselerdi.

Çoğu göçmen umduğunu bulamadı. Kısıtlayıcı düzenlemeler, özellikle de faaliyetleri genişletme veya çeşitlendirme izni almanın zorlukları, resmî ticaretin gelişme ve yeni gelenlere iş verme kapasitesini sınırlandırmıştır. Bu göçmenlerden bazıları geçici işler bulmuş veya ev işlerinde çalışmışlardır.[23] Çoğu, Avrupa şehirlerini çevreleyen, o zamanın yasadışı yerleşim bölgeleri, "varoşlar"a tehlikeli bir biçimde yerleşmeye zorlanmışlar ve bir esnaf loncasına kabul edilmeyi veya resmî bir ticaret şirketinde iş bulmayı bekler olmuşlardır.

Sosyal huzursuzluk kaçınılmaz olmuştur. Şehirlere göçün başlaması ile mevcut siyasî kurumların hızla değişen gerçekliğinin gerisinde kalmaları bir olmuştur. Merkantilist hukuk ve geleneklerin katılığı göçmenleri ekonomik potansiyellerini gerçekleştirmekten alıkoymuştur. Şehirlerin olağanüstü ölçüde kalabalıklaşması, hastalıklar ve kırsal alan insanlarının şehir hayatına intibak etmelerindeki kaçınılmaz güçlükler sosyal çatışmayı daha da kızıştırmıştır. D. C. Coleman, onaltıncı yüzyılda bile, İngiliz Parlamentosu'nda, şehirlerdeki "dilenci çokluğu"ndan ve "hilebâz, serseri ve haydut" sayısındaki büyük artıştan yakınıldığını tespit etmiştir.[24]

Hükümetler, bu yeni şehir gerçeğine uyum sağlayacakları yerde, onu ezip geçme gayreti ile yeni kanun ve düzenlemeler icât etmişlerdir. Daha çok düzenleme, daha çok ihlâle yol açmış ve çok geçmeden eski kanunları ihlal edenleri cezalandırmak için de yeni kanunlar konulur olmuştur. Açılan dava sayısı

hızla artmış; kaçakçılık ve sahtekârlık yayılmıştır. Bununla başa çıkabilmek için hükümetler, "devlet terörü"ne başvurmuşlardır.

Yasadışılığın Boy Göstermesi

Tedricî olarak, hukukî bir iş bulamayan Avrupalı göçmenler, evlerinde yasadışı işyerleri açmaya başlamışlardır. Böyle işlerin çoğu "basit el aletlerinden başka sermaye ekipmanı kullanmaksızın yapılan doğrudan işleme süreçlerinden ibaretti".[25] Şehirlerin eski sâkinleri, esnaf loncaları ve resmî endüstriyel sistem hâricinde yapılan bu işleri küçümsemiştir.

Göçmenler müşkülpesent olma lüksüne elbette sahip değildirler; yasadışı iş, onların tek geçim kaynağıydı ve bu, ekonominin yasadışı sektörünün hızla yayılmaya başlamasına sebep oldu. Eli Hecksher, Oliver Goldsmit'in 1762 yılında yapmış olduğu şu tespiti iktibas etmektedir: "Hayatının hemen her gününde bir kanunu açıkça ihlal etmeyen bir İngiliz bulmak zordur. ...ve kanunları icra etmeye ancak rüşvetçi ve paragözler teşebbüs etmektedirler."[26] Yine Heckscher tarafından iktibas edilen (1687 ve 1693 tarihli) iki Fransız kararnamesi, üretim spesifikasyonlarına riayet edilmemesinin bir sebebinin de, bugünün kalkınmakta olan ülkelerinin işçilerinden bile daha câhil olan işçilerin, imalatçıların isimlerini, ürettikleri kumaşın üzerine yazmaları mecburiyeti gibi basit bir hukukî icabı bile yerine getirecek okur-yazarlıktan mahrum olmaları olduğunu teslim etmektedir. Mamafih, bu göçmen işçiler, yine de verimlidirler. Adam Smith'in bir zamanlar işaret etmiş olduğu gibi, "Şayet işinizin iyi yapılmasını istiyorsanız, onu hiçbir imtiyaza sahip olmayan işçilerin boğaz tokluğuna çalıştıkları varoşlarda yaptırıp, sonra da şehre kaçak olarak sokmanın bir yolunu bulmalısınız".[27]

Rekabet kavramı, yetkili mercileri ve hukukî işadamlarını Adam Smith'i heyecanlandırdığı kadar heyecanlandırmıyordu. İngiltere'de, monarşinin 1660 yılında restorasyonunu müteakip on yıllar boyunca, bazı gelenekçiler, çoğu küçük şehirde sayıları gittikçe artan seyyar satıcı ve işportacılardan, kurulu dükkanlar önünde vukû bulan kargaşadan ve tezgahtarların kılık kıyafetinden şikayet etmeye başlamışlardır. Resmî izni olan tüccarlar, yeni gelenlerden kurtulabilmek için beyhude gayretler sarf etmişlerdir. Paris'te, terziler ile elden düşme elbise tüccarları arasındaki hukukî savaş, üçyüz yıldan fazla devam etmiştir; bu savaş, ancak, Fransız Devrimi ile sona ermiştir.

Bu dönemde konan kanunlara yazılan mukaddimeler, umumîyetle daha önceki kanun ve düzenlemelere riayetsizlikten söz etmektedirler. Heckscher'e

göre, Hindistan'dan basma ithal edilmesi, 1700 yılında, İngiliz yünlü kumaş sanayini korumak maksadı ile yasaklanmıştır. Müteşebbis İngiliz imalatçılar, yasaların istisna ve boşluklarını sürekli kollayarak, kendi basmalarını üretmişlerdir. Örneğin pamuklu kumaş üzerine baskı yapma yasağının etrafından dolanmanın bir yolu, keten çözgülü İngiliz patiskalarını kullanmaktı. Yasadışı müteşebbisleri cezalandıran ülkelerden biri de İspanya idi. 1549 yılında İmparator I. Charles, yasadışı ticareti hedef alan yirmibeş kararname çıkardı. Bunlardan biri, resmî makamlara, kumaş kenarındaki imalatçı markasını, alıcıların yasadışı ürünleri teşhis edebilmelerini sağlamak maksadı ile, kesmeleri çağrısı yapıyordu. Böylelikle toptancılar dize getirilmiş olacaktı.

Hükümetlerin yasadışı olanlara karşı tatbik ettikleri baskılar çok çeşitli ve insafsızdı; hattâ Fransa'da ölümcüldü. Onsekizinci yüzyıl ortasında Fransız halkını pamuklu basma imal ve ithal etmekten veya satmaktan men eden kanunlar, köleleştirme ve hapis cezalarından idama varıncaya kadar, çeşitli ağır cezalar getiriyordu. Fakat bunlar, yasadışı olanları yıldıramadı. Heckscher, onsekizinci yüzyılda, Fransızların, on yıl zarfında, yasadışı olarak basma imal veya ithal etme suçundan, 16.000'den fazla sayıda kaçakçı ve gizli imalatçıyı idam ettiklerini tahmin etmektedir. Daha da fazla sayıda kimse ise, küreğe mahkum edilmiş veya başka türlü cezalandırılmıştır. Sadece Valence şehrinde 77 yasadışı müteşebbis asılmış, 58'i tekerlek üzerinde parçalanmış ve 631'i de kürek cezasına çarptırılmıştır. Resmî makamların merhamet ederek salıverdikleri mahkûm sayısı ise, sadece 1'dir.

Robert Ekelund ve Robert Tollison'a göre, resmî makamların yasadışı müteşebbisleri acımasızca kovuşturmalarının sebebi, sadece kurulu sanayii korumak istemeleri değildi; çok renkli basmalar, vergilerin tahsil edilmelerini de zorlaştırıyordu.[28] Tek renkli kumaşların imalatçılarını teşhis etmek ve dolayısıyla da bu şahısların de bütün vergilerini ödeyip ödemediklerini teyid etmek kolay iken, basmalar, yeni bir baskı sistemi sayesinde rengârenk hâle getirilebiliyorlardı; ve bu da menşelerini teşhis etmeyi zorlaştırıyordu.

Kanunları ihlâl edenleri teşhis etmede devletin en büyük yardımcısı –esas işlevi hukukî teşebbüse erişimi kontrol etmek olan– esnaf loncaları idi. Fakat kanunları, yasadışı imalatçıları da kapsayacak şekilde genişletecek yerde, resmî makamlar, tutumlarını da sertleştirerek, onları faaliyetlerini varoşlarda sürdürmeye mahkum ettiler. 1563 yılında kabul edilen İngiliz Zanaatkârlık ve Çıraklık Kanunu, işçilerin ücretlerini sabitlediği ve ücretlerin yıllık olarak bazı te-

mel ihtiyaç maddelerinin fiyatlarına göre ayarlanabilecekleri hükmünü getirdiği zaman, en eski yasadışılardan çoğu, işyerlerini uzak şehirlere taşımışlar veya devlet müfettişlerinin daha gevşek davrandıkları ve düzenlemelerin kabil-i tatbik olmadıkları yeni varoşlar tesis etmişlerdir. Varoşlara sığınmak, yasadışıların, yargı hakları şehir hudutları ile sınırlı esnaf loncalarının nazar-ı dikkatlerinden kaçmalarını da mümkün kılmıştır.

Aslında yasadışı rekabet o raddeye kadar artmıştı ki, resmî işletme sahiplerinin –vergi matrahlarını daraltabilmek maksadı ile– üretimlerinin bir kısmını varoşlardaki taşeron işyerlerine devretmekten başka seçenekleri kalmamıştı. Kendi yakıtını üreten bir motor böylelikle harekete geçmiş oluyordu: Resmî işyerleri sahipleri vergiden kaçındıkça, devlet vergi oranlarını yükseltiyor, yüksek vergiler işsizliği ve sosyal huzursuzluğu arttırıyor, bu da varoşlara kaçışı ve yasadışı taşeron imalatçıların sayısını çoğaltıyordu. Bazı yasadışılar "oyunu" o kadar iyi "oynadılar" ki, resmîyet kazanmayı –rüşvet vererek ve siyasî baskı yaparak da olsa– başardılar.

Esnaf loncaları, intikamlarını almakta gecikmediler. Tudor hanedanı yönetimi altındaki İngiltere'de çıkartılan pek çok kanun, varoşlardaki yasadışı işyerlerini yasakladı. Fakat yasadışıların sayılarının çokluğu ve teşhis edilmekten sakınma kabiliyetleri, bu gayretleri boşa çıkardı. En çok dikkat çeken hezîmetlerden biri de, şapka ve yatak örtüsü üretme imtiyazlarını, yasadışı işletmelere karşı sürdürülen uzun ve tellâllığı çok yapılan bir kampanyadan sonra bile icrâ ettiremeyen Norveç şapka ve yatak örtüsü imalatçıları loncasının uğramış olduğu hezimettir.[29] Rekabet loncaları sendeletmişti. Coleman, loncaların, tarih sahnesinden çekilmelerini, "artan işgücü arzı, değişen talep kompozisyonları ve genişleyen ticaret"e; ve "yeni sanayilerin gelişmeleri ve iş verme esasına göre organize olmuş kırsal sanayinin hatırı sayılır ölçüde büyümesi"ne bağlamaktadır.[30]

Eski Düzenin Yıkılması

Avrupa hükümetleri, artan yasadışılık karşısında –tıpkı bugünün kalkınmakta olan ve eski komünist ülkelerin hükümetlerinin yapmakta oldukları gibi– tedrîcen geri çekilmek zorunda kaldılar. İsveç'te yasadışı yerleşim yerlerinin kurulmalarını engellemekte âciz kalan Kral Gustavus Adolphus, bunların her birini tek tek ziyaret etmek ve güya devletin kontrolü altında oldukları intibâı verecek şekilde kutsamak zorunda kaldı. İngiltere'de, devlet, yeni sanayilerin, esas itibarı ile loncaların veya hukukî sınırların mevcut olmadıkları yerlerde

kurulmakta olduklarını söylemeye zorlandı; gerçekten de, yasadışılar özellikle devlet ve loncaların kontrollerinden korunmak maksadı ile kendi varoş, hattâ şehirlerini yaratmışlardı. Dahası, yasadışı sanayiler daha verimli ve başarılıydılar. Pamuklu kumaş sanayiinin yünlü kumaş sanayii kadar sıkı düzenlenmemiş olduğundan ötürü patlama yapmış olduğu, üzerinde geniş bir mutabakata varılmış bir tezdi. İnsanlar, çok geçmeden, yasadışı yerleşim bölgelerinde kurulu işletmelerin fanus dâhilindeki rakiplerine kıyasla daha kaliteli ve ucuz ürün ve hizmet üretmekte olduklarının farkına vardılar. 1588 yılında, Kraliçe I. Elizabeth'in nazırlarından Lord Cecil tarafından kaleme alınan bir rapor, yasadışı yerleşim bölgelerinden bir yenisi olan Halifax ahâlisini şöyle tarif etmekteydi:

> Sanatlarını icra etmede ve topraklarını kullanmakta idare ve sanayiinin geri kalan kısmına kıyasla kemâle ermişlerdir, ve vahşî memleketlerinin kaba saba ve küstah tavrına rağmen, akl-ı selimdirler ve zenginlikte ülkenin geri kalan kısmını fersah fersah geride bırakmışlardır. Eski merasimlere bağlı olmaktan ziyâde; yeni, daha kullanışlı ve biraz olsun etkileyici bir icat duyduklarında eski tarzlarını küçümsemekten kaçınmamaktadırlar. Boyun eğmez bir sanayinin yanı sıra gelen yeni buluşlara şevkle sarılmaktadırlar.[31]

Yasadışı yaşayanlar şehirlerin içinde de inşaata başlamışlardı. İnşaat yapabilmek için bir testten geçmenin ve hukukî tasdik almanın mecburî olduğu Almanya'da, bir tarihçinin yazdığına göre, "çok sayıda evin inşa edilmekte olduğu öyle mahalleler vardı ki, mahalle sakinlerinden birinin bile bunları inşa etmeye hukukî selâhiyeti yoktu."[32]

Yasadışı yaşayanların sayısı, ısrarı ve başarıları merkantilist nizamın temellerini sarsmaya başladı. Kazandıkları her başarı devlete rağmen kazanılmıştı ve resmî makamlara düşman gözü ile bakmaktan başka bir seçenekleri yoktu. Devletin yasadışı müteşebbisleri sistem içine entegre edecek yerde yasakladığı ve kovuşturduğu ülkelerde, sadece ekonomik kalkınma geciktirilmiş olmakla kalmamış, fakat zaman zaman şiddet hareketlerine dönüşen sosyal huzursuzluklar da baş göstermiştir. Bunun en çok bilinen örnekleri Fransız ve Rus devrimleridir.

Hızla uyum sağlayabilen ülkeler ise, piyasa ekonomisine nispeten barışçı bir geçiş yapmışlardır. Ne zaman ki devlet; çalışan bir yasadışı sektörün, sayıları gittikçe artan göçmenlerin işsizliklerinden daha evlâ olduğunu idrak etmiştir, resmî makamlar loncalara verdikleri desteği ancak o zaman geri çekmeye

başlamışlardır. Netice itibarı ile, İngiltere'de loncalara kabul edilmek için giderek daha az sayıda insan başvurur olmuş, böylelikle de devletin ticareti sevk-i idare biçiminin temelden değişmesi ile sonuçlanan süreç başlamıştır.

Devletin iktidarı da günden güne azaldı. Sanayi Devrimi'nin hemen öncesinde uygulanan hukuk sistemi kadar sıkı bir hukuk sisteminde, yozlaşmanın alıp yürümesi kaçınılmazdı. 1692 yılında İngiltere'de çıkarılan bir yasa, vergi müfettişlerinin pek çok bölgede işyeri ve fabrikaları, üzerinde mutabakata varılmış vergi meblağlarını, mükellefin aslında ne vermesi gerektiğine hiç bakmaksızın, tahsil etmek üzere dolaştıklarını beyân etmektedir. İster loncalar tarafından, isterse devlet tarafından atanmış olsunlar, çoğu üretim müfettişi sürekli yozlaşma ve vazifelerini ihmal ile itham edilmekteydi ki, bu durum kanuna itaat noksanlığına atfediliyordu.

Onyedinci yüzyıl sonuna kadar işletme kurma yetkisi verme hakları olan parlamento mensuplarının bile rüşvet aldıkları biliniyordu. Mahallî makamlar daha da beterdiler. 1601 yılında Avam Kamarası'nda bir konuşmacı, bir sulh hakimini, "yarım düzine tavuk karşılığında bir düzine kanunu ihlal etmeye hazır bir mahluk" olarak tarif ediyordu. Devlet memurları, yasama başarısızlıklarının suçunu kanunların kötü olmalarına değil, fakat icrânın kifâyetsizliği üzerine atmaya bakıyorlardı. 1577 yılında çıkartılan bir bildiride, "Bu hususlarda daha iyi kanunlar yapılamayacağı sonucuna vardım; sadece uygulanmaları gerekiyor" deniyordu. Joseph Reid, eski nizamın, yaygın yozlaşmanın bütün müesseselerin içlerine işlemiş ve nüfusu, sistemi "atlatabilenler" ve "atlatamayanlar" olanlar olarak ikiye bölmüş olduğu için çöktüğünü savunmaktadır. Bazı insanlara kanunları ihlâl etme cesareti verirken, başkalarını da kanunlardan ötürü mağdur eden bir hukuk sisteminin, her iki tarafın nezdinde de, kaçınılmaz olarak prestij kaybına uğrayacağına işaret etmektedir.[33] Varoşlardaki sulh mahkemelerini, taslağı şehirlerde hazırlanmış ve varoş sakinleri nazarında kabul edilebilir olmayan kanunları icrâ etmeye sevk edecek çok az teşvik vardır. Onsekizinci yüzyılın sonundan itibaren, hukuk sistemi zayıflamış ve bazı ülkelerde de tamamen yozlaşmıştır.

Hükümetlerin herşeyi kontrol ettiği bu dönemde, insanlar bütün ekonomik beklentilerini devlete bağlamıştı. Bu, kapitalizm öncesi bir hayat tarzına temel teşkil ediyordu: Ücretler, gıda maddeleri fiyatlarına kıyasla yükseldiklerinde, tacirler ücret tavanı talep ediyorlardı; gıda maddeleri fiyatları ücrete kıyasla yükseldiğinde de, işçiler ücret tabanı ve gıda maddeleri fiyatları tavanı talep ediyorlardı. Fiyatlar, gelirler ve ücretler siyasî baskı ve tasarruflarla sâbitleniyorlardı

ki, bu, sınaî ve ziraî üretimde bulunmayı ve parayı elde tutmayı câzip olmaktan çıkartan bir durumdu. Dolayısıyla, kıtlık ve işsizlik problemlerini, ne taban ne de tavan fiyat uygulamaları çözebiliyordu. Charles Wilson, "Bu çağ, ekonomik amaçlara ulaşmanın ancak kaba kuvvetin sürekli desteği ile mümkün olduğu, bir şiddet dönemiydi"[34] diye yazmaktadır. Gerek parlamentolarda gerekse sokaklarda, ideolojik ve partizan muharebeler için ne lâzımsa, fazlası ile mevcuttu. Daha 1680'li yıllarda bile, sağlam bir ekonomik ilerlemenin imkânsızlığı karşısında, bir çeşit kadercilik başgöstermişti: "Fakir imalatçıların eçoğunluğu hiçbir zaman on pound'tan daha fazla para kazanamayacaklarına inanıyorlar, ...ve geçimlerini haftada üç gün çalışmakla temin edebildikleri takdirde, dört gün çalışmayı akıllarının ucundan bile geçirmiyorlardı."[35]

Böyle ekonomik kriz ve sosyal huzursuzlukların orta yerinde, en güçlü ve kendilerinden en emin insanlar ya göç etmeyi ya da devrimci hareketlere iştirak etmeyi tercih etmişlerdir. Onyedinci ile ondokuzuncu yüzyıllar arasında, onbinlerce İtalyan, İspanyol, Fransız ve sâir Avrupalı daha iyi bir istikbâl arayışı içinde başka diyarlara göç etmişlerdir. Fransa'da Huguenot'lar* ve tekstil sektöründe yasadışı çalışanlara yapılan zulümler, pek çok müteşebbis ve kalifiye işçinin; başta, gerek kendilerinin gerekse ev sahiplerinin refaha kavuşmanın, -her nasılsa- bir yolunu buldukları İngiltere ve Hollanda olmak üzere, başka ülkelere gitmesine yol açmıştır.

300 Yıl Sonra – Nihayet

Kötü hazırlanmış yasaların resmî ticareti boğması; yasadışı yaşayanların, kanunlara açıktan meydan okumaları ve itilip kakılmaktan duydukları memnuniyetsizliği dile getirmeleri neticesinde, politikacılar, alt tabakaların gerçeklerine uyum sağlamak zorunda kaldılar. Hukuk, göçmenlerin barındıkları yerleşim yerlerinin şehirleri çevreledikleri kadar hızlı kemikleşmişti. İşportacılar, dilenciler ve haydutlar sokakları işgâl ettikçe ve piyasalar yasadışı olarak imal edilmiş veya kaçak mallara gark oldukça, resmî yozlaşma aldı yürüdü ve şiddet eylemleri sivil toplumu kargaşa içine itti.

Çoğu Batı Avrupa ülkesinde, hukuk, ondokuzuncu yüzyıl boyunca ve yirminci yüzyılın başında sıradan insanların, mülkiyet hakkı beklentileri de dahil olmak üzere, ihtiyaçlarına cevap vermeye başladı. Bu zamandan beri, Avrupa-

* Fransız Protestanları (Ç.N)

lılar, Sanayi Devrimi'ni ve devasa boyutlara ulaşmış yasadışı düzeni küçük çaplı, plansız düzenlemelerle yönetmenin imkânsız olduğuna hükmettiler. Siyasîler, problemin, insanlar değil, fakat onların daha çok üretme şevklerini kıran ve onlara ayak bağı olan yasalarda olduğunu nihayet anladılar.

Kapitalizm öncesi toplumların ve bu toplumların gerilemesine yol açan durumlar, çoğu Avrupa ülkesinde birbirine benzemesine rağmen, sonuçlar her zaman aynı olmamıştır. Yasadışı teşebbüsü benimseme yolunda hukukî gayret sarf eden ülkeler, değişime direnen ülkelere kıyasla daha hızlı zenginleşmişlerdir. Resmî mülkiyete erişimi kolaylaştırmakla, işe yaramaz düzenlemelerin hasıl ettikleri engelleri alçaltmakla ve mevcut mahallî düzenlemelerin yasama faaliyetini etkilemesine izin vermekle, Avrupalı politikacılar hukukî ve ekonomik sistemlerindeki çatışmaları bertaraf etmişler ve uluslarının Sanayi Devrimi'ni yeni zirvelere taşımalarına izin vermişlerdir.

Avrupa'nın mâzîsi kalkınmakta olan ve eski komünist ülkelerin bugünlerine çok benzemektedir. Bunların yüz yüze oldukları esas problem, insanların şehirleri istila etmesi; bunun sonucunda, kamu hizmetlerinin yetersiz kalması, çöplerin yığılması, çocukların sokaklarda dilenmesi ve hattâ makro ekonomik reform programlarının nimetlerinin çoğunluğa erişememesi değildir. Bu sıkıntıların çoğu, Avrupa'da da, Amerika Birleşik Devletleri'nde de vardı ve söz konusu problemler er veya geç çözüme kavuşturulmuştu. Asıl mesele, bütün bu zorlukların beklentilerdeki köklü bir değişikliğin neticeleri olduklarını hâlâ idrak edememiş olmamızdır: Yoksullar şehirlere hücum ettikçe ve yasadışı sosyal mukaveleler yarattıkça, bu durum, iktidarın esaslı bir biçimde yeniden dağılımını gerektirmektedir. Kalkınmakta olan ve eski komünist ülkelerin hükümetleri bunu bir kez kabul ettiler mi, akıntıya karşı kürek çekmeyi bırakıp akıntı sayesinde hızla yol almaya başlayabilirler.

BEŞİNCİ BÖLÜM

ABD Tarihinin Gözden Kaçan Dersleri

Tanrının bu topraklara bahşettiği en büyük nimet, sadece tek bir zulmün -statükonun- üstesinden gelmek zorunda olmalarıdır.

Milton ve Rose Friedman

Resmî mülkiyet sistemlerinin ekonomik kalkınmada oynadıkları rol ile giderek daha fazla ilgilendikçe, mülkiyet hakkı mütehassıslarına bir ulusun yasadışı varlıklarını tek bir hukukî mülkiyet sistemi içinde bütünleştirme imkânı verilecek olsa, bunu acaba nasıl yaparlardı sorusunun cevabını bulmak maksadı ile ileri ülkelere de sayısız ziyarette bulundum. Onüç yıl tükettikten, binlerce mil kat ettikten ve saçlarıma biraz daha ak düştükten sonra, ileri dünyadaki –Kraliyet Tapu Dairesi ve Alaska Emlâk Dairesi'ndeki arkadaşlarımdan tutun da, Japonya'daki Toki Bo'ya varıncaya kadar– mülkiyetle alâkalı hemen her organizasyonu ziyaret etmiş oldum. Kimsenin verecek bir cevabı yoktu. Soru sorduğum bütün uzmanlar, mülkiyetle alâkalı çeşitli kurum ve kuruluşlarda çalışan profesyonellerden ziyaret ettiklerimin hepsi, soru üzerinde hiç düşünmemiş olduklarını itiraf ettiler.

İleri ülkelerde mülkiyet sistemini yürüten kimselerin kaygıları, gündemleri bambaşkaydı. Umumiyetle, mülkiyet hakları ile ilgili meselelerle meşguldüler. Benim meselem ise başlı başına mülkiyet hakları değil, fakat mülkiyet haklarına erişim "meta hakkı" idi. Meselâ, bir kayıt tutma sisteminin sahada toplanmış enformasyonun tek bir veri tabanı çerçevesinde bütünleştirilmesini sağlayacak şekilde nasıl yeniden tasarlanması gerektiği veya temel haritalar üzerinde sınırların belirlenmesi için prosedürlerin nasıl geliştirilebileceği gibi müşterek ilgi alanlarımızın sayısının hiç de az olmamasına mukâbil, mülkiyet uzmanları, bana, mülklerini yasadışı düzenlemelerle elde tutan insanların, hukukî mülki-

yet sistemi içine nasıl sokulabileceklerini söyleyemiyorlardı. "İnsanlara hukukî mülkiyete sahip olma hakkını nasıl verdiniz?"

Az da olsa okuduğum Batı tarihinden belli oluyordu ki, mazilerinin belli bir noktasında, bütün Batılı uluslar, dağınık ve gayriresmî düzenlemelerden, bütünleştirilmiş bir hukukî mülkiyet sistemine geçiş yapmış bulunuyorlardı. Öyleyse, mülkiyet sistemlerinin nasıl tekamül ettiğini müşahede etmek için, niye kalkıp da oraya, Batının tarihî derinliklerine yolculuk etmiyordum? Ev sahiplerim de bütün içtenlikleriyle aynı fikirdeydiler ve Kraliyet Tapu Dairesi ve Alman Lisanslı Müfettişler Birliği'nin kitap kurtları, bana en gözde tarih kitaplarını gösterdiler.

Okumalarım, binlerce sayfadan sonra, beni, bütünleştirilmiş bir hukukî mülkiyet sistemine geçişin (VI. bölümde göreceğimiz gibi, çok önemli bir destek rolü oynamışsa da) teknoloji ile fazla alâkalı olmadığı kanaatine götürdü. Asıl can alıcı değişiklik, hukukun, nüfusun büyük bölümünün sosyal ve ekonomik ihtiyaçlarına cevap verir hâle getirilmesi ile ilgiliydi. Sırasıyla her Batılı ulus, resmî hukuk haricinde doğmuş sosyal mukavelelerin meşrû birer hukuk kaynağı olduğunu teslim etmeye ve bu mukaveleleri bünyelerine dahil etmenin yollarını bulmaya muvaffak olmuştu. Böylelikle de hukuk, saygın sermaye teşekkülünün ve ekonomik kalkınmanın hizmetine sokulmuştu. Batının mevcut mülkiyet müesseselerine hayâtiyetlerini kazandıran işte buydu. Dahası, bu mülkiyet devrimi daima bir siyasî zafer olmuştu. Söz konusu ülkelerde bir avuç aydın insanın, nüfusun büyük bir kısmının resmî yasaların dışında yaşaması hâlinde, bu yasaların hiçbir anlam ifade etmeyeceğine karar vermiş olmasının bir sonucudur.

Mülkiyet hakkında Batı Avrupa, Japonya ve Amerika Birleşik Devletleri'nin birbirlerinden farklı tecrübelerinin, kalkınmakta olan ve eski komünist ülkelerin bugünkü kaygıları hakkında söyleyebilecekleri faydalı birkaç sözleri vardı. Bu ülkelerdeki görünür yasadışı durumlar aslında suç ile değil, sıradan insanların yaptığı yasalarla, devletin üst kademelerinde yapılan yasalar arasındaki çatışmayla ilgilidir. Söz konusu ülkelerde yaşanan devrimler, bu iki sistemin yavaş yavaş birleştirilmesinden ibarettir.

Ne var ki, bütün bu ülkelerin tarihlerini ayrıntılı bir şekilde incelemeye bu kitabın sayfaları kâfi gelmez. Bu nedenle, yüzelli yıldan fazla bir zaman önce bizzat kendisi de bir üçüncü dünya ülkesi olan Amerika Birleşik Devletleri üzerinde odaklanmaya karar verdim. Hukukî olarak tam da birleşmemiş genç eyaletlerin hükümet ve yargı organları, bir yandan yasalarla, diğer yandan da

göçmenlerin, işgâlcilerin, altın arayıcılarının, silahlı çetelerin, yasadışı girişimcilerin ve Amerika'nın batısını bu denli vahşi ve bir o kadar da romantik yapan diğer renkli tiplerin yarattığı düzensizliklerle başa çıkmaya çalışyordu. Ben ve arkadaşlarım, bugünün Amerika'sında kendimizi ne denli yabancı hissetsek de, Thomas Jefferson'un Virginia'sındaki işgâlcileri veya Daniel Boone'nin Kentucky'sindeki ahşap klubeleri, hiç mi hiç yadırgamıyoruz.

Üçüncü dünya ülkeleri makamlarının bugün yapmakta oldukları gibi, Amerikan hükümetleri de işgâlcilerin ve yasadışı düzenlemelerin sayısındaki hızlı artışı o zamanlar göğüslemeye çalışıyorlardı; fakat bir ABD Kongre üyesinin deyimiyle, toprak sisteminin esas itibarı ile çökmüş olduğunu ...ve yasama faaliyetinin, olayların önünden değil fakat arkasından gittiğini itiraf ediyorlardı. Francis Philbrick'in deyimi ile, ABD politikacılarının öğrenmiş oldukları husus, "hukuku mutad yollar haricinde değiştiren kuvvetlerin, onun dışında oldukları" idi.[1] Yerleşimcilere sadece onun üzerinde yaşamaları ve orayı geliştirmeleri şartı ile 65 hektar araziyi bedava veren meşhur 1862 Homstead Kanunu bile, resmî bir cömertlik kanunu olmaktan çok, bir emrivâkinin kabullenilmesi idi: Amerikalılar toprağa on yıllardan beri yasadışı olarak yerleşmişti ve onu işletmekteydi. Politikacıların tedricen yapmış oldukları ise, hukuku, bu gerçeğe resmîyet kazandıracak şekilde değiştirmek ve bu pazarlıktan da bazı siyasî kazançlar elde etmeye çalışmaktan ibâretti. Kanunlarını mevcut yasadışı düzenlemelere uygun hâle getirmekle, ABD resmî makamları Amerikalı yerleşimci ve madencilerin varlıklarının sermayeye dönüşebilir hâle gelmesine önayak oldular. Tıpkı ondokuzuncu yüzyılda Amerika Birleşik Devletleri'nde olduğu gibi, üçüncü dünya ülkeleri ve eski komünist ülkelerdeki fakirlerin sermayelendirilmesi için verilen mücadele, son tahlilde, yasal araçlarla yeniden şekillendirilmesi gereken siyasî bir vazifedir.

Bu bölümde göreceğimiz gibi, Amerika Birleşik Devletleri'nde mülkiyetin evrimini tasvir ederken, Amerika'nın tarihini yeni baştan yazacak değiliz; amacım, efsanevi adaşım gibi sadece araştırmak. Süreç içinde, göreceğiniz gibi, bize bugünün kalkınmakta olan ve eski komünist ülkelerini hatırlatacak birçok örnek bulacağız: Kitlesel göç, yasadışı faaliyetlerde patlama, siyasî huzursuzluk ve doktrin ve formüllerinin gerçek hayata artık tatbik edilemez olduklarını teslim etmeye yanaşmayan antika bir hukuk sisteminden duyulan genel hoşnutsuzluk. Barışçı bir nizamı getirmek için, ABD hukukunun yasadışı düzenlemeleri tedrîcen nasıl bünyesine kattığını –ve böyle yapmakla da Justice Hol-

mes'ün, bizim de bir sonraki bölümde göreceğimiz gibi, hukukun insanların hayatlarını düzenleme biçimlerine uygun olması gerektiğini göstererek vardığı, hukuka hayat veren şeyin "tecrübe" olduğu kanaatini teyit ettiğini– göreceğiz. Hukukun hayatta kalma yolu, insanların gerçek yaşamlarında bir araya getirdiği sosyal mukaveleler ile temasını muhafaza edebilmesidir.

ABD Tarihi ile Paralellik

Yasadışı baskının ve siyasî hassasiyetin, Amerika Birleşik Devletleri'nde ne denli mühim oldukları gerçeği, bir kütüphanenin ABD tarihi bölümündeki kitapları ayrım yapmaksızın okumakla zor kavranır. Çoğu reform yanlısı politikacı ve teknokrat için, en çok dikkat etmeleri gereken noktayı, mülkiyetin meşrulaştırılması ile sermaye oluşumu arasındaki ilişkiyi, keşfetmek de kolay olmayacaktır. Tecrübelerin, sosyal ve politik yönden faydalı olabilmesi için, tarihin, eldeki problemi aydınlatacak şekilde derlenmesi lâzımdır. Ve genellikle, mülkiyet konusundaki uzmanlar, yasadışı haklardan, bütünleştirilmiş bir hukukî mülkiyet sistemine geçiş sürecine dair bir şeyler yazmamışlardır. Bunun bir çok sebebi olabilir.

Bunlardan birincisi, tarihsel sürecin henüz tamamlanmamış olmasıdır. Popüler inancın aksine, bütün vatandaşlara açık mülkiyet sistemleri –ikiyüz yıldan daha eski olmayan– nispeten yeni bir hadisedir ve bu dönüşümün tüm etkileri henüz ortaya çıkmış değildir. Çoğu Batı ülkesinde, yaygın mülkiyet reformunun başlıca vazifeleri ancak bir yüzyıl önce tamamlanabilmiştir; Japonya'da ise ancak elli yıldan bile daha kısa bir zamandır yerleşmiştir. Bütünleştirilmiş mülkiyet sistemlerinin vücut bulmasının, yaratmadan ziyade, bilinçsiz bir evrimin sonucu olduğu unutulmamalıdır ve ileri ülkelerdeki mülkiyetin nasıl yaratıldığı ile ilgili faydalı derslerin, kalkınmakta olan dünyanın halklarının dikkatini çekmesinin zaman alacak olması da şaşırtıcı sayılmamalıdır.

İkinci sebep, mülkiyetin geleneksel olarak hep ileri ulusların bakış açısından değerlendirilmiş olmasıdır. Bugün kitapçılarda daha yeni yeni görülmeye başlayan mülkiyet literatürü hep Batı menşelidir.

Resmî mülkiyetin oluşturulması sürecini kavramanın zor olmasının üçüncü sebebi de, hikâyenin izini sürmenin zor olmasıdır. Yasadışı yaşayanların pratik âdet ve normlarının resmî hukuk içerisine yavaş yavaş nüfûz etmeleri, başka tarihî hadiselerin gölgesinde kalmıştır. Amerika Birleşik Devletleri'nde,

sermaye üretimi ve geniş bir piyasada yapılacak işlemlerin temelini oluşturan, yerleşimci ve işgâlcilere resmî mülkiyet haklarının bahşedilmesi vakıası; tipik olarak, Amerika'nın emperyalist ihtiraslarına hizmet edecek, öncülerin, ülkenin zengin doğal kaynaklarını istismar etmelerine yardım edecek ve bölgeler arası çekişmeleri azaltacak bir siyasî strateji olarak mülahaza edilmiştir. Amerika Birleşik Devletleri'nin, hukuk sistemi ile işgâlci ve diğer öncülerin yapmış oldukları yasadışı düzenlemeler arasındaki çatışmayı aşmasının tam da bu adımlar sayesinde mümkün olduğu gerçeği, hiçbir zaman mülkiyet konusunda uzman olan kişilerin birincil odağı olmamıştır.

Bu bölümdeki maksadımız, tekrar vurgulamama izin veriniz, Amerika Birleşik Devletleri'nin tarihini yeniden yazmak değil, fakat hepimizin aşinası olduğu hikâyeyi, kalkınmakta olan ve eski komünist ülkelerdeki kaosun aslında yeni bir hukuk nizâmı arayışı olduğunu anlamamıza yardım edecek bir biçimde yeniden tanzim etmektir. Şimdi, "yasadışı" yasaların çocukluk çağındaki Amerika Birleşik Devletleri'nin ormanlarından, tarlalarından çıkıp, hukuk kitaplarına nasıl girdiklerine bir bakalım.

Köhnemiş İngiliz Yasalarını Geride Bırakmak

Onaltıncı yüzyıl Batı Avrupalıların, Kuzey ve Güney Amerika sahillerine tarihte görülmemiş kadar büyük –tarihçi Bernard Bailyn'in "Yazının icadından bu yana kaydedilmiş en büyük hadiselerden biridir" dediği– göçünün başlangıcına şahit olmuştur.[2] Hoffer'a göre, İngiliz kökenli Kuzey Amerika'da, "Erkek ve kadınlardan oluşan üşümüş, yorgun ve endişeli bir topluluk, sık ağaçlı ormanlarla dolu vahşi tabiatın içerilerine merakla bakarak, Atlantik'in batı sahilinde toplandı. Tüfeklerini ve İncil'lerini sıkı sıkı tutan bazıları, geride bıraktıkları dünyanın hatıralarına dalıp gitmiş olmalıydı."[3]

Bu hatıralar arasında, toplumun nasıl inşa ve muhafaza edildiği, ihtilafların nasıl çözüldüğü, toprağın nasıl edinildiği ve hükümet müesseselerinin nasıl kurulduğu da vardı. Hukuk sistemi bu elemlerin kaçınılmaz olarak yol açtıkları ihtilafların çözüme bağlanmalarında dikkate değer bir rol oynuyordu. Gerçekten de, "İlk koloni hükümetleri, hukukî belgelere –imtiyazlara, beratlara– dayandıklarından", erken Amerika'da hukuk, her yana uzanıyordu. Koloni ekonomileri, fiyatları, ücretleri ve emtianın kalitesini düzenleyen kanunlar altında işliyordu. Hukuk, insanlara, topraklarını başkalarına satmanın veya vasiyetle bı-

rakmanın vasıtalarını veriyor, kırılmış çitler ve yolunu kaybetmiş sürüler hakkındaki ihtilafları hâlletmek için bir forum temin ediyor, ve hattâ onlara nasıl ibadet edeceklerini, evleneceklerini, çocuklarını nasıl yetiştireceklerini ve hizmetlilerine ile komşularına nasıl muamele edeceklerini bildiriyordu."[4]

İlk zamanlar, koloniler, bir düzen kurmak için İngiliz mülkiyet hukukunun doktrinlerini tatbik etmeye teşebbüs ettiler. Fakat İngiliz örf ve adet hukuku, yeni mülkiyet erişimi biçimlerini yerleşmiş ve genel kabul görmüş bir tapulama sistemi mevcut olmaksızın hızla türeten bir cemiyeti hiç tasavvur etmemişti. Söz konusu hukuk, mahkemelerin, meselâ tapusu şüpheli bir toprak parçası satın almış veya böyle bir arazi kendisine miras kalmış kimselerin davalarını görebilmeleri için gerek duyacakları düsturları temin etmiyordu. Netice itibariyle, "Taşra mahkemelerinde tapu davalarının halka açık şekilde görülmeleri kesinlikle zaruri oldu. Böylelikle, ilgili bütün taraflar şahitlik yapabiliyor ve mahkemenin kararı başkaca teminat olmadığı takdirde, nispeten yerleşmiş ve genel bir teminat yerine geçiyordu."[5]

Ne var ki, bu kolonicilerin çoğu, İngiliz hukukunun teknik yönlerini pek az kavrayabilmişti. Çoğu hukukî ilam, hukuk ve hakkaniyet arasındaki farkları ve diğer incelikleri bilmiyordu veya bunları umursamıyordu. Daha da önemlisi, İngiliz örf ve adet hukukunun mülkiyete ilişkin yaklaşımı kolonicilerin karşılaşmakta oldukları problemlerle uğraşmaya çoğu kez müsait değildi. İngiliz kökenli Kuzey Amerika'daki toprağın çok fazla olması, yerleşimcilere geride bırakmış oldukları Avrupa'da hayal bile edemeyecekleri kadar büyük fırsatlar bahşediyordu. "Çoğu toprağın, tâbiî olarak temiz veya Kızılderililer tarafından temizlenmiş olduğu bir kıtaya" varmış olmakla, "İngilizler (ve diğer Avrupalılar), yeni servet kaynaklarını paylaşmak için buralara adeta hücum ettiler. Netice itibariyle, teferruatlara, vicdanların sesini dinleyerek saygı gösterme ilkesi kolaylıkla ihmal edildi. Toprakların tahsisinde ve kaydında baştan sağma işler müsamaha gördü, ve (koloni makamları tarafından) riayet edilecekleri umulan muntazam plânlara pek az dikkat edildi."[6] Toprakların hepsi de bereketli, yeterli sulama imkânına sahip veya çayırlara, yerleşimcilerin sığır ve atlarını otlatabilecekleri kadar yakın değildi.[7] Münasip toprak arayışları sırasında, Amerikalı koloniciler, çoğu kez oradan oraya akıllarına estiği gibi hareket ediyorlar, hudutları niyete göre çiziyor, toprakları işliyor, binaları inşa ediyor ve sonra da bunların hepsini daha bereketli bir yere gitmek üzere geride bırakıyorlardı.

Mülkiyet haklarının hasıl ettiği şey, büyük bir değişkenlik ve yasadışılıktı. Massachusetts kolonisindeki hukukî değişim tahlilinde, David Thomas Konig,

göçün doğurduğu problemleri daha da içinden çıkılamaz hâle getiren bürokratik ve teknik başarısızlıkların ana hatlarını gözler önüne sermektedir. Meselâ, tek bir ölçüm sisteminin mevcut olmaması, farklılıklar ve düzensizlikler yaratmıştır. Massachusetts'in dört bir yanında, koloni makamları toprakların nasıl paylaşılması gerektiği hususunda çoğu kez ihtilafa düşmüşlerdir. "Meselâ, tarlaları birbirinden ayırmak için doğru çizgilerin mi yoksa tabiî engebelerin mi kullanılması gerektiği hususunda mutabakat yoktu. Bir kolonici kendisine Reading'te bahşedilen 120 hektarlık arazinin dikdörtgen biçiminde olduğunu farz etmişti, fakat bilahare korktuğu gibi, bitişik köydeki komşusunun payının dâirevî biçimde ve hudut çemberinin de kendi arazisi içinden geçmekte olduğunu gördü."[8] Ölçüm prosedürlerindeki teknik yetersizlikler de, belirsizlikleri ve kafa karışıklığını arttırıyordu. Konig, Kuzey Amerika'daki meridyen farklılıklarını telafi etme sürecinde çıkan zorlukların, 1763 yılında John Winthrop IV. arazi ölçümü için bir değişimler tablosu çıkartıncaya kadar, çoğu kez birbirleri ile örtüşen mülkiyet iddialarına sebep olduklarına işaret etmektedir.[9]

İngiliz davalarından emsâli bulunması zor çeşit mülkiyet ihtilafı hakkında hüküm verirken, koloni makamları İngiliz hukuk ilmine kolay kolay saygı gösteremiyorlardı. Aksine, "mahkemeler çoğu kez mahallî şehir âdetlerine tevecüh ettiler ve onları toprak alım satımlarını istikrara kavuşturacak yeni bir kanunlar manzûmesine dönüştürdüler."[10] Yerli siyasî özerklikten tutun da, toprağın kullanım ve dağıtımına varıncaya kadar muhtelif meselelerde, koloniciler, koloni hayatının gerçekleri ile mantıkî olarak çok az ilgili veya tamamen ilgisiz olan İngiliz kanunlarından kayda değer ölçüde sapmaya başladılar. Peter Charles Hoffer'in işaret ettiği gibi, "Teoride onlar, kralın şahsî mülkünün birer parçası (ve onun bütün kanunlarına tâbi) idiler, fakat gerçekler, teorinin önüne geçmişti. İngiltere'den uzak, seyrek nüfuslu, tabiî kaynakları zengin ve akıllarına koyduklarını yapan ve tuttuklarını kopartan erkek ve kadınlar tarafından işgâl edilmiş koloniler, kendi kendini yönetmenin eşiğine gelmişlerdi."[11]

Bir Eski Amerikan Geleneği — İşgâl

İlk gelenler, ne denli İngiltere tâbiiyetinde ve İngiliz hukukuna riâyet ediyor olsalar da, Amerika'ya bir kez ayak bastılar mı, bir başka gerçek içine giriyorlar ve birbirleri ile münasebetleri değişmeye başlıyordu. İngiltere'de bir toprak parçasını uzun bir süre tapusu olmaksızın işgâl etmek –yani "squatting" fii-

li– kanuna aykırıydı. İlk kurulduğu sıralarda mukavemeti az, fırsatları çok olan Amerika Birleşik Devletleri'nde ise, müsait arazileri işgâl etme, çarçabuk yaygın bir uygulama hâline geldi. Aslında bu olgu, ülkenin kendisinden daha eskidir. Amelia Ford'un Amerikan toprak sisteminin kolonyal öncüleri üzerinde yapmış olduğu çalışmaya göre, "New England'daki Massachusetts Bay Şirketi gelmeden önce, Körfez sınırları dahilinde muhtelif yerlerde herhangi bir sözleşme imzalamamış veya tahsisatsız olarak yaşayan yerleşimciler vardı. Connecticut'a ilk yerleşenler, toprakları üzerinde hukuken mütecaviz sayılıyorlardı ve haklarını ancak meşguliyet ve Kızılderililerden satın almış olmak temellerine istinat ettirebiliyorlardı."[12] Maryland'in ilk yıllarında, Fransızlar ve İngiliz olmayan diğer kimseler, hibe şartları çerçevesinde sahip olamayacakları topraklar üzerinde ikamet ediyorlardı. Ve 1727 yılında, Pennsylvanialı kanun koyucular, "bulabildikleri boş bir toprak parçası üzerine oturanlar"ı sık sık protesto ettiler. Bu kolonyal Amerikalı işgâlciler, daha o zaman bile, 40.000 hektar toprağı, bir tarihçinin tabiri ile, "herhangi bir hakkın gölgesine" bile sahip olmaksızın işgâl etmiş ve işlemekteydiler.[13]

New England'da, mülk sahibi politikacılar yasadışı mütecavizler nazarı ile baktıkları işgâlcilerin faaliyetlerinde hiçbir fazilet bulmuyorlardı. Daha 1634 yılında Massachusetts'te Yüksek Mahkeme, işgâli, "hür insanlara yapılmış bütün toprak bağışlarının kaydedilmeleri ve bir suretinin de kendisine gönderilmesi" emrini vererek, yasadışı ikameti sınırlamaya teşebbüs etti. "Ekspertiz işlemleri, her bir şehirde, bir polis memuru ve dört hür kişi tarafından yapılacaktı."[14] Bu da bir işe yaramadı. Tıpkı, toprak işgâl edenlerin, "1634 ve 1635 tarihli mahkeme emirlerine itaat etmekte" uğradıkları yaygın başarısızlığın, "Yüksek Mahkeme'yi (1637 yılında) bir kez daha harekete geçmeye ve 'kişileri topraklarını kaydettirmeye, aksi takdirde para cezalarına çarptırılmaları şartı ile sevk edecek bir yol tutulmasını' talep etmeye zorlaması vakasında görüldüğü gibi..."[15]

Ne var ki, çıkan ihtilaflardan çoğunu uzlaştırmanın hiçbir geçerli hukukî yolu yoktu. Netice itibariyle, işgâlciler işgâli meşrulaştırmak için fırsatı yaratan fiilî vasıtalara teveccüh ettiler. En şiddetli ihtilaflardan çoğu, şimdi Vermont ve Maine dediğimiz o zamanlar büyük ölçüde ıssız olan yerlerde vuku buldular. Amerikan Devrimi'nden önce Vermont arazisi üzerinde, hem New York hem de New Hampshire hak iddia ediyordu.[16] New York'un iddiasını geçiştirmek için, New Hampshire Valisi Benning Wentworth "Mülkiyetin hukukun onda dokuzu olduğu prensibine istinâden, bölgede gerek New Hampshire, gerekse Massachusetts yönetimleri, vatandaşlarına toprak bağışında bulun-

dular... (Netice itibariyle, 1764 ile 1769 yılları arasında) altıbinden fazla seçilmiş fert grubuna, yüzotuzbir kasaba, yöre ve bağlantıları ile birlikte bu bölge, bağışlanmış oldu."[17]

Onların açtıkları yoldan giderek, herhangi bir eyalete bağlı olmayan işgâlciler, çok geçmeden bütün bölgeyi istila ettiler. Gerçekten de, "yerleşimciler, Vermont'un içine akmaya ve canları nereyi çekerse oraya yerleşmeye başlamışlardı."[18] Önceleri, müşterek eylemin önemini kavradılar ve "önce New Hampshire, sonra da New York valilerine, yerleşimlerini onaylayan veya kendilerini topraklarında sabitleyecek bir kanun için dilekçe vermeye" başladılar.[19] Her iki koloni de, işgâlcilerin hak iddialarını onlara karşı defaatle tahliye davası açarak boşa çıkartmaya teşebbüs ettiyse de, işgâlcilerin, arazi üzerindeki hakimiyetleri, o denli kuvvetliydi ki, Ethan Allen ve onun "işgâlci yoldaşlar"ı, Devrim'den sonra Vermont'ta bir devlet kurdular. "İşgal gücü"nün bu fevkalade zaferinin en önemli sonucu, mülkiyet düzenlemelerinin resmen tanınması oldu.

İşgal çoğu kez bir koloninin kaynaklarını geliştirmek ve istismar etmek aşkı ile yanıp tutuşan mülk sahibi politikacılar tarafından destekleniyordu. Çoğu kolonide, politikacılar arazi geliştirmenin ancak göç ile mümkün olacağına inanıyorlardı. Bu amaca ulaşmak için de, fert ve gruplara, tapusunu almayı üzerinde ikamet etme ve onu geliştirme şartlarına bağlayarak issız topraklar bağışladılar. Ford'a göre, Virginia'da "Arazi üzerinde oturmak demek, bir ev inşa etmek, yarım hektar toprağı işlemek ve bir yıldan beri hayvancılık yapıyor olmak demekti; şayet bu şartlar üç yıl zarfında sağlanmamışsa, arazi devlette kalıyordu."[20] Massachusetts kanunlarına göre, bir yerleşimcinin mükellefiyetleri arasında, "El koymak ve üç yıl zarfında, çoğu kez 6-7 metrekarelik bir ev inşa etmek ve 2-3 hektar toprağı ekip biçilebilecek şekilde ıslah etmek" de vardı.[21]

1670'li yıllar boyunca Maryland'de Lord Baltimore, "Doğu sahili ve Delaware Körfezi kıyı şeritlerindeki bazı arazi ihtilaflarını hâlletmek" için işgâlcileri kullandı.[22] Kendilerinin gelir kaynaklarının kesilmesi karşısında bir tedbir olarak, Pennsylvania'da Penn'ler, "Herhangi bir toprak üzerinde yerleşmiş bulunan kimselerin, o toprağa, yerleştikleri zamanki piyasa râici bedeli ile o zamandan bu yana işleyen faizin toplamından, toprağı geliştirmek için yapmış oldukları masraflar tutarının çıkarılması ile elde edilecek olan fiyat mukabilinde sahip olabilecekleri tâlimâtı göndermişlerdir; bunu yapmaya muktedir olmayanlar satın alma parası ile orantılı bir "quitrecht"* ödemek zorundaydılar."[23] Ne

* Derebeylik sisteminde, bir mülkün kirasını ödeyerek, diğer vecibelerden muaf olmak. (Ç.N.)

var ki, Penn'lerin de çok geçmeden anladıkları gibi, böyle bir emrin icra edilmesi, şayet işgâlciler ödemek istemeyecek olurlarsa, fevkalâde zordu. Gerçekten de, "def edilemeyen bu kararlı ve toprağa aç adamlarla bir geçici mutabakata varılmadığı takdirde, büyük gelirlerin, kaçınılmaz olarak kaybedilebileceği anlaşıldı... Dolayısıyla, (Pennsylvania'nın) tapu dairesi, mani olamadığı pek çok kullanıma göz yumdu veya izin verdi ve düzenli mülkiyet haklarının yanı sıra, çok sayıda münferit mahallî toprak tapusu çeşidi türedi."[24]

İşgalciler, iskân politikası vasıtasıyla elde etmeyi umdukları haklarını almakta, resmî sistemi çoğu kez meşakkatli veya karmaşık buldular. Amelia Ford'un da işaret ettiği gibi, "İşini bilir işgâlciler için tapu dairesi çok uzaktı, muameleleri çok karışıktı ve işleri de çok ağırdan alıyordu.".[25] İngiltere hukukunun, çoğu insanın hayat ve çalışma tarzıyla bir alâkası yoktu.

Yeni Sosyal Sözleşme: "Kızılderili Hakları"

Yasalar, toprak ve mülkiyetin etrafındaki kaos içinde, göçmenler şayet kendi aralarında barış içinde yaşamak istiyorlarsa, resmî hukuk dışında da olsa, bir çeşit nizamı tesis etmek mecburiyetinde olduklarını anladılar. İşgalciler "Kızılderili hakları", "kulübe hakları", ve "mısır hakları" olarak bilinen, kendilerine has, yasadışı mülkiyet tapusu çeşitleri icat etmeye başladılar. "Kızılderili hakları" birkaç ağacı öldürmek toprağı ıslah eden şahsın adının ilk harflerini bu ağacın gövdesine kazımak suretiyle teminat altına alınırdı. Daha 1660'lı yıllarda, Maryland'deki işgâlciler, arzu ettikleri topraklar üzerindeki ağaçları, toprak daha koloninin "ekspertiz amiri"nin izni ile ekspertiz yapılmadan, işaretleme âdeti edindiler.[26] Amerikan Devrimi'nin sonunda, ağaçları toprak üzerindeki mülkiyet hakkını belirtmek maksadı ile işaretleme pratiği o kadar yaygınlaşmıştı ki, bir subay savaş sekreterine aynen şöyle yazdı: "Sınırdaki adamlar, toprakların en iyileri üzerine, adına 'Kızılderili hakkı' dedikleri işaretleri, bunların tapu vazifesi göreceğini farz ederek koymak sureti ile oturmayı âdet edindiler."[27]

"Kulübe hakları" ve "mısır hakları", topraktan, üzerine bir kulübe inşa ederek veya üzerinden en az bir mısır hasadı kaldırmak suretiyle pay almak anlamlarına geliyordu. Bu yasadışı hakların –tıpkı resmî tapular gibi– alınıp satılmaları kayda değerdir.[28] Ve bu tür haklar, kimseyi, toprak sahibi olmaya hukuken mezun kılmamışlarsa da, bunların, mülkiyet kavgalarını önlemekte işe yaradıklarına, Amerika'nın öncü topluluklarında geniş kabul gördüklerine ve yıllar sonra da, hukukî tapuya mesnet teşkil ettiklerine şüphe yoktur.

Mahallî politikacılar bu yasadışı düzenlemelere zımnen boyun eğiyor olsalar da, işgâlciler yine de acımasız bir dünyada yaşıyorlardı. Topraklarını işgâl etmekle, Amerikan yerlileri ile sık sık çatışmalara sebebiyet veriyorlardı. Fakat işgâlciler, uçsuz bucaksız mülklerini kaybetmekten korkan seçkinler için de bir tehdit unsuruydular. Seçkinlerin bir mensubunun –ki bu, George Washington'dur– 1783 yılında "Bir yandan, ülkenin kaymağını çoğu kimseyi zarara uğratmak pahasına yer ve hebâ ederken, diğer yandan, her türden otoriteye meydan okuyan haydutlar"dan yakınmasının sebebi budur.[29]

Şerif'i Vurmak

Göçmenler, hudutlara, tarlaları sürerek, evler inşa ederek, toprağı temlik ederek ve, hükümet kendilerine bunu yapma hakkı vermeden çok önce, kredi tesis ederek yerleşmeye başladılar. Ne var ki, teşebbüslerine rağmen, çoğu makam, bu yeni Amerikalıların kanunları pervâsızca ihlâl ettikleri ve bu sebepten infaz edilmeleri gerektiği kanaatlerini muhafaza ettiler. Fakat bunu yapmak kolay değildi. Amerika Birleşik Devletleri'nin babası George Washington bile, Virginia'daki çiftliğindeki arazisini işgâl edenleri tahliye etmeye gayret ettiğinde, avukatı kendisini "Şayet mülkü üzerinde oturan işgâlcilere karşı açacağı davayı kazanacak olursa, bu şahısların muhtemelen ahırlarını ve ağıllarını ateşe verecekleri" yollu uyardı.[30]

Mahallî işgâlcilerin, diğer eyaletler ile olan münasebetleri de ısınmaya başlamıştı. Massachusetts'den gelen göçmenler, Devrim'den önce Maine'e yerleşmeye başlamışlardı bile. Maine, Massachusetts'in 1691 yılında üzerinde hak iddia ettiği bir bölgeydi. Önceleri, Massachusetts'li politikacılar, Maine gibi uzak bir yerde işgâlci sayısının hızla artmasına müsâmaha gösterdiler. Ne var ki, Devrim'den sonra, hazinesi iflas etmiş ve parası değer kaybetmiş Massachusetts'in politikacıları, gözlerini, yeni gelir kaynağı olarak Maine'in uçsuz bucaksız topraklarına diktiler.[31] Birdenbire, Maine'li işgâlciler, geniş arazi bloklarının satışına engel teşkil eder hâle gelmişlerdi. 1786 yılında, eyalet valisi Maine'de işgâli yasaklayan bir ilan yayımladı.[32]

Potansiyel alıcıları temin etmek için, Massachusetts yasadışı "mütecavizler"i tetkik etmek ve kendilerinden ödeme talep etmek üzere, bir komite tayin etti.[33] Ne var ki, çoğu işgâlci, gitmeyi veya toprakları için ödeme yapmayı reddetti. İşgalcilerle uzlaşmak yerine, devlet, şeriflere, hukukî tahliye prosedürlerini icrâ

etme emri verdi ki, böyle yapmakla bir tarihçinin "savaş gibi bir şey" diye tasvir ettiği hadiselere yol açan, barut fıçısını ateşlemiş oldu.

Maine'li bir avukat 1800 yılında, "(İşgalcilerin) karakterlerindeki en bariz hususiyet, kanuna karşı duydukları şiddetli ve yatıştırılmaz bir öfke idi" diye yazmıştır. "Mimledikleri şerif ve adamlarının kaderi, kurban edilmek oluyor ve tahliye ilamlarının icrâsı onlara vız geliyordu. Hukuk müessesesinin yok edilmesi, avukatlığın kökünün kazınması ve ofislerinin de yerle bir edilmesi gerektiğini ilan ettiler.[34] Ve bir şerif, bir işgâlciyi tahliye etmeye çalıştığı sırada öldürüldüğünde, jüriler katil zanlısını bulmaya yanaşmadılar. Kısmen de, Maine'deki işgâlcilerin kendi aralarındaki şiddet hadiselerinin siyasî dallanıp budaklanmalarının bir netîcesi olarak, Massachusetts 1820 yılında, Maine'in eyâlet olmasına rıza gösterdi.[35]

Kamu ve özel arazilerin işgâllerini men etmek için diğer koloniler de ellerinden geleni yaptılar. Pennsylvania'da, İskoç ve İrlandalı yerleşimciler, 1730 gibi erken bir tarihte Kızılderililerin topraklarının içerilerine girmeye başladılar ve Kızılderililer buna, savaşarak cevap verdiler. Koloni makamları, yerleşimcileri, "Kızılderililerin topraklarını gasp etmemeleri" hususunda defalarca ikaz etti ve "Bu işgâlcilerin kulübelerini emir vermek sureti ile yaktırdı."[36] Gerçekten de, 1763 ile 1768 yılları arasında Pennsylvania Meclisi, işgâl eylemlerini ölüm cezası ile önlemeye çalıştı. Bu arada Vali William Penn, askerlere, yasadışı yerleşimcileri uzaklaştırma emri verdi.[37] Bu tedbirlere rağmen, işgâlci sayısı ikiye katlandı. Buna mukabil, dönemin bir tarihçisine göre, "Öfkelenen vali, Kızılderililerin toprakları üzerine yerleşenlerin infaz edileceklerini ilân etti. Fakat bunu yapacak ne hâkim, ne söz dinler jüri, ne de bu kadar insanı sığdıracak hapishane vardı."[38]

Yasal Atılım: "Önceden Satın Alma"

Her yerleşimcinin ya bir göçmen ya da bir göçmenin akrabası olduğu bir ülkede, işgâlcilerin, İngiliz örfî hukukunu çoğu yeni yerleşimciye tatbik etmenin ne denli zor olacağını idrak etmiş koloni makamları arasında destekçiler bulmaları kaçınılmazdı. İngiliz hukukunda, bir kimse bir başka kimsenin toprağını bilmeden işgâl etmiş ve üzerine yatırım yapmış olsa da, bu yatırımını geri alması mümkün değildi. Kolonilerde ise, etkili idare ve güvenilir kayıt ve ölçüm noksanlığından, resmî makamlar toprak üzerine yapılmış yatırımların, öden-

miş vergilerin ve komşular arasında yapılmış mahallî düzenlemelerin de mülkiyet hakkı doğurabileceğini kabul etmek zorunda kalıyorlardı. Daha 1642 yılında, Virginia kolonisi, haksız bir malikin, yapmış olduğu yatırımların gerçek karşılığını gerçek malikten tahsil etmesine izin verdi. Virginia kanunları, "Şayet bir kimse, hukuken bir başkasına ait olan bir plantasyon veya yer üzerine oturmuşsa, oniki kişi tarafından bir değer takdir edilir" diyordu.[39] Dahası, gerçek malik, işgâlciye, yapmış olduğu yatırımın karşılığını ödemeye yanaşmazsa, işgâlci, toprağı bir mahallî jürinin takdir edeceği bedel mukabilinde satın alabiliyordu.[40] Bu kanun, çok geçmeden diğer koloniler tarafından taklit edildi. Böyle maddeler, mahallî seçkinlerin, topraklarından artı değer yaratmak isteyen kimselere karşı ne denli anlayışlı olduklarını göstermektedir.

Bir yerleşimcinin üzerine yatırım yapmış olduğu toprağı herkesten önce satın alabilmesi hukukî yeniliği "*önceden satın alma*" adı ile anılıyordu ki; bu, müteakip ikiyüz yıl boyunca, yasadışı mülkiyet düzenlemelerini, Amerikan hukukuna entegre etmekte anahtar vazifesi görecek olan bir prensiptir. Politikacılar ve jüri üyeleri, kanundaki 'yatırım' ibaresini işgâlci lehine giderek daha fazla tefsir etmeye başladılar. Kuzey Carolina ve Virginia'da, kulübe hakları ve mısır hakları da 'yatırım' sayılmaya başlandı.[41] Massachusetts'de, bunlara "Kızılderili hakları" da dâhil edildi.[42] Kayda değerdir ki, böyle mahallî yasadışı düzenlemelerin yasalar ile bütünleştirilmesi, "Yaptıkları masraf ve aldıkları risk mukabilinde, ilk yerleşimcilere bazı haklar tanınması gerektiğinin teslim edilmesinin de ötesinde, işgâlcilerin mütecaviz değil, fakat devlete gelir sağlayan mükellefler oldukları yönündeki yaygın inanışın hukuka yansıması idi."[43] Amerikan Devrimi'nden itibaren, seyyar işgâlcinin mısır hakları, çoğu kimsenin kafasında, zorluk nedir bilmeyen öncülerin işgâl haklarına dönüştü. George Washington topraklarını işgâl eden "haydutlar"dan ne denli yakınsa da, onun memleketi Virginia'nın muhtelif yerlerindeki politikacılar yasadışı tapularını korumak suretiyle işgâlcilere cesaret veriyorlardı.

Para sıkıntısı çeken eyaletler için, "önceden satın alma" aynı zamanda bir gelir kaynağı idi. İşgalcilerin ıslah ettikleri arazinin ölçümünü yapma ve tapusunu çıkartma mukâbilinde vergi alıyorlardı. Netice itibariyle, "önceden satın alma" mevzuatı, gerek Devrim öncesinde, gerekse sonrasında büyük bir artış gösterdi. 1777 yılında, Kuzey Carolina, eyaletin batı bölgesi için bir gayrimenkul ofisi açtı, yerleşimcilere 250 hektar arazi edinme izni verdi ve bölgeyi önceden işgâl etmiş olanlara öncelik tanıdı.[44] İki sene sonra, Virginia, Batı hudut-

larını işgâl etmiş olan yerleşimcilere, ıslah etmiş oldukları toprakların "önceden satın alma" hakkını veren bir kanun çıkarttı.[45]

Ne Kadar Engel – O Kadar İhlâl

İşgalciler pek çok küçük çatışmayı kazanmış olsalar da, büyük muharebeyi kazanmış olmaktan henüz uzaktılar. Yasadışı yaşayan kişilere karşı beslenen düşmanca tutum içinde olmaktan ileri gelen kararsızlık, Amerika Birleşik Devletleri tarihinin ilk yüzyılı boyunca sürdü; ve bu, hiçbir yerde de kendini birden bire uçsuz bucaksız kamu topraklarının hâkimi mevkiinde bulan yeni federal hükümette olduğu kadar bâriz değildi. 1784 yılından 1850 yılına varıncaya kadar, Amerika Birleşik Devletleri gerek fetih gerekse satın alma yolu ile 350 milyon hektar toprak edinmişti: Louisiana Alımı'nda (1803), 200 milyon hektar; Florida Alımı'nda (1819), 17 milyon hektar; Gadsen Alımı'nda (1853) 7 milyon hektar; ve Meksika ile savaş sonucunda (1848) da 130 milyon hektar yeni toprak kazanılmıştı.[46] Bunlara ilâveten, 1802 yılından itibaren federal hükümet, doğu kıyısı eyaletlerinin batı bölgelerini ele geçirmiş bulunuyordu.

1784 yılından başlayarak, yeni konfedere edilmiş eyaletler, (henüz anayasal olarak birleştirilmiş olmasalar da) ulusal topraklara erişim ve bu topraklar üzerindeki hakları kısıtlamak için plânlar formüle etmeye başladılar. En önemli karar, kuzeybatı bölgesindeki yerleşimcilerin, nihâi olarak, ilk onüç eyaletinkiler ile aynı hak ve imtiyazlara sahip olmalarıydı.[47] 1785 yılında, Kongre bir önceki yılın kanununu, kamu arazilerinin ölçümüne ve satışına yönelik bir sistem oluşturarak bir önceki yılın sistemini genişletti. New England'da kullanılan modeli izleyen bu ölçme sistemi, toprağı 10 kilometrekarelik kentlere, her kenti de kendi içinde, her biri bir 1 kilometrekare veya 250 hektar genişliğinde, otuzaltı bölgeye ayırdı. Alan bir kez ölçüldükten sonra, bu 250 hektarlık bölgeler, hektar başına 1 dolara satışa sunulacaklardı.

İki sene sonra, yani 1787'de, Kongre, eski kanunları, kuzeybatı bölgesinin birçok bölgeye ayrılmasını sağlayan ve eyalet haline gelmesine yol açacak daha fazla temsilin üç merhalesini hazırlayan, Kuzeybatı Kanunu içinde konsolide etti. Kanunun, ABD'de, "husûsî vârisler sınıfına münhasır olmayan mülk" kavramını tesis (yani gayrimenkul, sonsuz satma veya elden çıkartma hakkı saklı olmak kaydı ile elde edilebiliyordu) ve mukavele hürriyetinin ilk teminatını temîn ediyor olması kayda değerdir.[48] Bu federal yasalar, kamu toprakla-

rının dağıtımı için şık bir resmî hukuk yapısı temin etmişlerse de, –tarihçiler, Kuzeybatı Kanunu'nu Anayasa öncesi ABD Hükümeti'nin belli başlı muvaffakiyetlerinden biri olarak görmektedirler– ülkenin çevresine göç eden kimselerin giderek artan sayısını ne kontrol edebiliyor, ne de sınırlandırabiliyordu. Başlıca problemlerden biri, federal toprakların fiyatının çok yüksek olmasıydı. Üzerinde 640 Amerikan doları yazan bir fiyat etiketi ile –ki bu, o zamanlar büyük para idi– yüz yüze gelen binlerce Amerikan göçmeni, federal toprak piyasasından dışlanmış oluyordu.[49] Kuzeybatı Kanunu taslağını kaleme alanlar ise, zengin yatırımcıların geniş arazileri küçük parsellere bölerek satacaklarını, bu satışı kredili yapacaklarını veya uygun fiyatlarla kiralayacaklarını farz etmişlerdi. Böyle spekülatif opsiyonlar bile, çoğu kez öncülerin imkânları dahilinde değildi.[50] Göçmenler, bunun yerine, "yasadışı işgâlin risklerini almayı tercih ediyorlardı"[51], ve böylelikle, onbinlerce Amerikalı daha baştan, yasadışı düzenlemeler temelinde işgâlci olup çıkıyordu.

Federal hükümet bu işgâlcileri marjinalleştirmeye ve cezâlandırmaya teşebbüs etti. Kendilerine, Kuzeybatı Kanunu'nun kabulü etrafında kopan kavgada, hararetli bir biçimde hücûm edildi. New York senatörü William Butler şöyle yazıyordu: "Konsey'in, bu ülkenin, dört bir yandan akın akın gelen ve sadece Amerika Birleşik Devletleri'nin değil, fakat bu Eyaletin de topraklarını alan ve üzerine yerleşen halkının alçaklığından haberdar olmuş olduğunu farz ediyorum; yüzlercesi nehirleri aşmışlardır ve her gün aileleri ile birlikte gitmektedirler, Konsey'in böylesine büyük ve büyüyen bir musîbete karşı ihtiyatlı olacağını ümit ediyorum."[52]

Böyle bir hissiyattan oldukça etkilenen Kongre üyeleri, işgâlcileri, çoğu kez şiddete başvurarak, tahliye etmeye çalıştılar. 1785 yılında, Kongre, kamu arazilerinin işgâlini açıkça yasaklayan ve harp bakanına yasadışı işgâlcileri kuzeybatı bölgesindeki federal topraklardan çıkarma yetkisi veren bir karar aldı. Bu politika, tatbik mevkiîne, 1785 yılının ilkbaharında, ABD ordusunun on aileyi evlerinden çıkarttığı ve geri dönmelerini önlemek için de bir kale inşa ettiği, Muskingum ve Ohio nehirlerinin kesiştikleri yerde kondu.[53] Dört sene sonra, Başkan Washington, Amerikalı yerlilere ait Pennsylvania sınır toprakları üzerindeki kulübelerin yıkılmalarını ve buralarda yerleşmiş ailelerin uzaklaştırılmalarını emretti.[54]

Ne var ki, çoğu politikacı yeni egemen ulusun kurulu hukukunu savunmak istese de, bazıları, bunun millî menfaatlere uygun bir biçimde icra edilebileceğinden daha şimdiden şüphe ediyordu. "Önceden satın alma" meselesinin,

böyle birden bire ortaya çıkmasının sebebi budur.[55] 1789 yılında, yeni Kongre'nin ilk oturumları sırasında, bir üye işgâlcilerin yüz yüze oldukları tercihleri dokunaklı bir üslûpla şöyle tasvir ediyordu:

> Şu anda, orta yerde, üzerinde oturmakta oldukları toprağa sahip olma hakkını, satın alma sureti ile ele geçirmeyi arzu eden çok sayıda insan vardır. Boş topraklar üzerine yerleşmiş ve bu arazilerin hükümet tarafından tanzim edilmelerini endişe içinde bekleyen bu insanlar, şayet "önceden satın alma" hakları üzerine milyonlarca hektar toprağın satın alınması sureti ile oturulacak olursa, ne düşüneceklerdir? Bize hayır duası mı edeceklerdir? Şu iki şeyden birisini yapacaklardır: Ya hepten davetsiz olmadıkları İspanyol yurdüna göçecek ve bize karşı tehlikeli bir hudut teşkil etmekte olan bir yabancı ülkenin gücüne güç katacaklar veya Amerika Birleşik Devletleri toprakları üzerinde hareket edecek ve sizlerin izinlerini almadan mülk edineceklerdir. O zaman ne olacaktır? Size para ödemeyeceklerdir. O zaman onları oralardan çıkarmak için kuvvet mi toplayacaksınız? Bu tecrübe edilmiştir, birlikler toplanmış ve verdiğimiz bu görevle kulübeleri yakmışlar, çitleri devirmişler ve patates tarlalarını tahrip etmişlerdir; fakat birlikler gittikten üç saat sonra, bu insanlar geri dönmüş, hasarı tamir etmiş ve şimdi de, Birliğe meydan okurcasına orada oturmaktadırlar.[56]

Zamanın Kongresindeki kafa karışıklığına verilebilecek en iyi örnek, Temsilciler Meclisi'nin Kamu Arazileri Komitesi'nde savunulan görüşlerin zıtlığıdır. 1801 yılında Kongre'nin, işgâlcilerin, "önceden satın alma" hakkı taleplerini reddetmesini tavsiye etmekle birlikte, Komite, işgâlcilerin "bazı toprakların üzerine, çok emek vererek ve zorluklara katlanarak yerleştiklerini, ıslah ettiklerini ve sürdüklerini ...(ve böyle yapmakla da) sadece yerleştikleri toprakların değerini artırmakla kalmayıp, aynı zamanda havâlisinin değerini de arttırıp, Amerika Birleşik Devletleri'ne büyük hizmet ettiklerini" teslim etmiştir. Mamafih, Komite, "gösterilmesi istenen müsamahanın kamu arazilerine tecavüzün teşviki işlevi göreceğini ve kamu menfaatinden tasvibi mümkün olmayan bir fedakârlık gerektirebileceğini de"[57] savunuyordu ve böylelikle Kongre üyeleri arasında ağır basan hissiyat, onlara hiçbir hak tanınmaması istikametindeydi.

ABD Anayasası'nın Birinci Maddesi uyarınca kuruluşundan itibaren geçen yirmi yıl zarfında, Kongre, kamu arazileri üzerinde yasadışı olarak ikâmet etmekte olan yerleşimcilere karşı husumetini sadakatle muhafaza etti. 1796 yı-

lında, kamu arazilerinin asgarî fiyatını, 1785 tarihli Toprak Kanununca tespit edilmiş olan hektar başına 1 dolardan, hektar başına 2 dolara çıkarttı.[58] 1807 yılında, Kongre, kanunun hükümlerine, kendisine bir defa tebligatta bulunulduktan sonra da riayet etmemekte devam edenler için para ve hapis cezası getiren bir tedbir kararı aldı ve kolluk kuvvetlerine, yasadışı işgâlcileri gerektiğinde zorla uzaklaştırma yetkisi verdi.[59] 1812 tarihli bir Temsilciler Meclisi Kamu Arazileri Komitesi vesikası, "Kamu arazileri üzerinde rast gele ve izinsiz yerleşim(in) kamu menfaatini birçok bakımdan rencide" ettiğine işaret ediyordu.[60]

Ne var ki, asıl problem, Kongre'nin gerçeklerle temasının, tıpkı pek çok ülkede bugün olduğu gibi, kesilmiş olmasıydı: Ne işgâlcilerin tatbik etmekte oldukları muazzam tazyîki tasavvur edebiliyordu ne de hükümlerini icra ettirecek vasıtalara sahipti. Kamu arazilerini ölçmek, satmak ve kaydetmek maksatları ile 1812 yılında kurulmuş olan Umumî Toprak Ofisi bile işini yapamıyordu. Taşra teşkilatınca arz edilen arazi patentlerini onaylamakla yükümlü olan yeni federal ajans, aynı zamanda, kredili satın almaların kayıtlarına da nezaret etmek zorunda idi. Kanun koyucular, Toprak Ofisi'nin toprak talep eden vatandaşlara hizmet edecek bir enformasyon merkezi gibi çalışacağını ümit etmişlerdi. Fakat bütün bu vazifeler, ofisin, vazifelerinin üstesinden zaten gelemeyen küçük kadrosunun işlerini büsbütün arttırdı.[61] Patricia Nelson Limerick'in de işaret ettiği gibi, Toprak Ofisi'nin problemlerini çoğaltanlar arasında, bizzat Kongre üyeleri de vardı: "Kongre üyeleri, ofisin çalışma temposunun yavaşlığından, seçim bölgeleri nâmına yakınıyorlardı; kendi işleri düştüğünde ise, memurları günlerce meşgul eden enformasyon taleplerinde bulunuyorlardı; ve tasarruf tedbirleri nâmına, Kongre üyeleri, ofisin tahsisatını arttırmayı reddediyorlardı."[62]

Bunlara ilâveten, ilk günlerinde, Amerika Birleşik Devletleri'nin mâli kaynakları kısıtlı idi ve bu durum, nüfusun bazı kesimlerini tazmin etmek için, toprak bağışlama cihetine gidilmesini zaruri kılıyordu. Muhtelif tarihçiler, hükümetin, "gıda karnesi"nin –toprağa tahvil edilebilen bir çeşit kıymetli evrak– ondokuzuncu yüzyıl muadili olarak tasvîr edilen "toprak senetleri" ihraç etmekle, kanunsuzluğu ve işgâli teşvik ettiği kanaatindedirler.[63] 1780'den 1848'e kadar, Kongre, Devrim'de savaşan askerlere 2 milyon hektar, 1812 Savaşı şehit dul ve yetimleri ve gâzilerine 5 milyon hektar ve Meksika ile yapılan savaşa katılanlara da 13 milyon hektar toprak temin etti. 1851 ile 1860 yılları arasında, Devrim'de, 1812 Savaşı'nda, Kızılderililerle yapılan savaşlarda ve Meksika-Amerika Savaşı'nda hizmet verenler için de 44 milyon hektar toprak dağıt-

tı.[64] İstiklal Savaşı sırasında Continental Kongre* tarafından ilk tasavvur edildiğinde, toprak senedi politikasının, Amerikan hükümetinin, subay ve askerlerin hizmetlerinin karşılığını ödemesine imkân vermesi bakımından doğru bir mantık üzerine kurulduğunu söyleyebiliriz. Kongre, ister kendiliklerinden isterse de İngiliz veya Fransızların paralı askerleri olarak olsun, yerli halkın, yeni cumhuriyet için teşkil ettiği sürekli tehditten de çekiniyordu. Eski askerleri sınırlara yerleştirmekle bir taşla iki kuş vurmuş oluyorlardı.

Ne var ki, ondokuzuncu yüzyılın ortasından itibaren, toprak senetlerinin alınıp satıldığı, hem işgâli hem spekülasyonu teşvik eden bir karaborsa başgösterdi. Toprak senedi alan her yüz askerden seksendördü senetlerini karaborsada sattı –ki, bu, bugün, bazı vatandaş gruplarına toplu konut temin eden çoğu kalkınmakta olan eski komünist ülkedekinden pek de farklı olmayan bir durumdur.[65] Bir tarihçinin söylediği gibi, "(toprak senedi) verilen yarım milyon dul ve yaşlının yabancı istilâsına karşı bir siper teşkil etmesini zaten kimse beklemiyordu."[66]

Federal hükümet, kıtayı boydan boya kat eden yeni demiryolu şebekesine de milyonlarca hektar boş arazi verdi. Ondokuzuncu yüzyıl boyunca, 130 milyon hektardan fazla arazi –ki, bu bütün federal toprakların neredeyse beşte biri ediyordu– ya doğrudan özel demiryolu şirketlerine ya da bilâhare demiryollarına toprak dağıtacak olan eyaletlere dağıtıldı. Bu yüklü hediye dağıtımının mantığı, sınır boylarında düzenli yerleşimi ilerletecek olmasıydı. Verilen toprakların değeri pek fazla olmasa da, hatırı sayılır bir kısmı mineraller ihtiva ediyordu veya sulanabilirdi.[67] Aslan payını ise, kıtanın bir ucundan diğerine uzanan demiryolu şirketleri almıştı. Kongre, demiryolu şirketlerinin, ihtiyaç duymadıkları toprakları, yerleşimi teşvik etmek maksadı ile derhal ve ucuz yoldan elden çıkartacaklarına inanıyordu.[68] Ne var ki, toprak yerleşimlerinin gerçekleri, politikacıların ümitleri ile bir kez daha çatıştı. Dama tahtası düzeni, bir bilim adamına göre, "en iyi toprakların milyonlarca hektarı üzerinde yerleşimi geciktirdi ve onların temellük edilmelerine mâni oldu."[69] Bazı vak'alarda ise demiryolu şirketleri ile yerleşimciler arasında toplu tüfekli çatışmalara yol açtı. Stephen Schwartz, California'nın bilâhare Midye Bataklığı olarak anılan Güney Joaquin Vadisi'nde, 1880 yılında, demiryolu şirketlerinin gayrimenkulleri üzerine yerleşen çiftçi ve kovboylara, şirketlerle bir satış antlaşması üzerinde mutabakata varamamaları neticesinde baş gösteren ihtilaf hakkında bilgi vermektedir. Bu, hukukî bir çözüme ulaşamayacak bir davanın açılması ne-

* 1774 ile 1781 arasındaki Amerikan Millî Meclisi, bu adla anılıyordu.(Ç.N.)

ticesini hâsıl etmekle kalmamış, aynı zamanda, beş yerleşimcinin ölümüne neden olan ateş açma hadisesine de yol açmıştır. Orada hazır bulunan sorumlu polis şefi "İlk kimin ateş ettiğinden emin olmadığını" kabul etmiştir. Hâdise üzerine neşrettiği baş makalede *San Francisco Chronical* gazetesi, "Hukukî hakları ne olursa olsun, bütün hukukî emsalin yerleşimcilerin lehine olduğu inkâr edilemez" diyerek demiryolu şirketlerini suçlamıştır. Her hâlükârda, subayların, tahliye edilmeleri için 200 ile 1000 iyi asker icap edeceği tahmininde bulunduklarına bakılacak olursa, kaba kuvvet dengesinde yerleşimcilerin ağır basmakta oldukları anlaşılabilir.[70]

Federal hükümetin düzenli bir toprak sistemi inşa etme gayretleri, sıradan insanların vatan toprakları üzerindeki haklarını iddia etme arzularının üstesinden gelemiyordu. Ağzı laf yapan bir işgâlci şöyle diyordu: "Amerika'da yapılmış her anayasaya razı olan insanlar, boş topraklar üstüne oturma hakkına sahiptir ve (...) onları bundan men etme yetkisi Kongre'ye verilmemiştir."[71] Ondokuzuncu yüzyılın ilk birkaç on yılı boyunca, politikacılar ve işgâlciler, mülkiyet haklarının nasıl devredilecekleri hususunda didişip durdular. Politikacılar arasında şu soru soruldu: Bu konuda ne yapmalı? Bazıları "askerlere verilmesini" talep etti. Başkaları "ulusal borçları ödemek için kullanalım" dedi. Kimileri ise, "ilerideki nesiller için saklanmasını" tavsiye etti; bütün bunların yanı sıra, canı çeken herkesin onun üstüne yerleşme hakkına sahip olduğu görüşünü savunanlar da vardı.[72]

Hukuksuzluk mu, Yoksa Hukuk Sistemlerinin Çatışması mı?

Ondokuzuncu yüzyılın başlangıcında, Amerika Birleşik Devletleri'nde mülkiyet sistemi, karışık bir karakter gösteriyordu. Mevcut mülkiyet hukuku ve muhalif yasama organları, göçmenlerin yüz yüze oldukları buhranı daha ağırlaştırmaktan başka bir işe yaramıyorlardı. Virginia ve Kentucky'deki işgâlciler ve toprak kanunları üzerinde yapmış olduğu çalışmasında, Paul Gates, resmî hukukun, "Tapuları açıklığa kavuşturmanın, karşı iddialarda bulunanları tahliye etmenin ve toprağı, izinsiz girenlerden ve yağmadan korumanın giderek artan maliyetlerine" katkıda bulunduğunu savunmaktadır. "Mahkeme masrafları ve borç alınan sermaye üzerindeki yüksek faiz" ile birleştiğinde resmî hukukun yetersizliği, "Yatırımların selameti için daimi bir tehdit teşkil ediyor ve davacıları sürekli bir kargaşa içinde tutuyordu."[73]

Tahmin edileceği üzere, bu topraklar üzerine yerleşmiş göçmenler, çoğu kez, mülklerinin resmî tapusuna sahip değillerdi ve tapu konusunda bir değil, fakat iki malik ile uzlaşmak zorundaydılar; ve bundan sonra da, toprağı satın almış ve üzerine yatırım yapmış olsalar bile, arazileri üzerinde eski haklara sahip başkaları tarafından açılacak tahliye davaları ile yüz yüze gelmeleri de pek muhtemeldi.[74] 1802 yılında Kentucky'yi gezen bir yabancı, uğradığı her evde, ev sahibinin, komşusunun tapusunun güvenilirliğinden duyduğu kuşkuyu ifade ettiğini kaydetmektedir.[75]

1785-1890 yılları arasında, Amerika Birleşik Devletleri Kongresi, mülkiyet sisteminde reform yapmak amacıyla, Jefferson'ın, mülkü vatandaşların tasarrufuna bırakma idealine dayanan, beş yüzden fazla kanun kabul etti. Ne var ki, bu kanunların getirdikleri karışık prosedürler, bu amacı çoğu kez köstekliyordu. İşleri daha da karıştırmak için, eyaletler, büyük ölçüde kendi varlıklı seçkinlerine yarayan ve onları kollayan kendi mülkiyet ve toprak dağıtımı kurallarını geliştirdiler. Netice itibariyle, mülkiyet sisteminde reform yapma teşebbüsleri sadece, ulusun toprak engelinin artmasına hizmet ederken, göçmenleri de edinebilmiş oldukları tapu benzeri şeyleri kaybetme endişesine sürükledi. Kentucky'deki reform hakkında yorum yapan bir gözlemci "yöre sakinlerinin çoğunun gayrimenkulünün güvencesini, bu kargaşadan elde ettiğini ...(ve bundan ötürü) haklarını iddia etmekten, yüklü bir tazminat ödemek zorunda bırakılacakları korkusu ile kaçındıklarını" belirtmiştir.[76] Onsekizinci yüzyılın tamamı ve ondokuzuncu yüzyılın başlarında, "eski problemler çözüldükçe, yenileri baş gösterdi. Giderek daha âfâki bir kavram hâline gelen tapunun, ne olduğunu tespit etmekte güçlükler vardı. Tapu, yürürlükten kalkan toprak kanunu kadar can sıkıcı ve içinden çıkılmaz bir konu oldu."[77] Sözün kısası, Amerika Birleşik Devletleri'nin hukuk kurumları, giderek yükünü tutan bu göçmen sorunuyla etkili bir biçimde ele alma konusunda başarısızlığa uğramıştı.

1820 yılından itibaren, ABD'nin orijinal mülkiyet sistemi öyle bir kargaşa içerisindeydi ki, Yüksek Mahkeme Hakimi Joseph Story şöyle yazıyordu: "(ABD mülkiyet kanunları) ile ilgili olarak açılan dava dosyaları, muhtemelen, çağlar geçtikten sonra kapatılacaklardır. Kendisine has üslubu ile o, sonsuza dek, sanki bir yabancı ulusun hukukuymuş gibi araştırılması ve incelenmesi gereken bir meçhul kanun olarak kalmaya mahkûmdur."[78] Hakim Story, Amerika Birleşik Devletleri'nin "Eski ve tutucu bir toplum değil, fakat yasallığın sınırında olan yeni bir toplum" olduğunu yazarken de, alaycı bir ifadeyi bırakmamaktadır.[79]

ABD kanunları, insanı öylesine uğraştırıcı bir hâle gelmişlerdi ki, mülkiyet haklarını teminat altına almak ve böylelikle de "işgâlci" mevkiinde kalmamak isteyen yerleşimciler için bir engel teşkil ediyordu. Bu kesime, başta mülkiyetle ilgili olanlar olmak üzere, kendi "kanunlarını", İngiliz hukuku ile Amerikan hukuk geleneklerini harmanlamak suretiyle kendilerinin yapmaya başlamalarından başka seçenek bırakılmamıştı. Neticede, biri kanun kitaplarında yazılı olan, diğeri de, fiilen uygulanan, iki hukuk ve ekonomi sisteminden mürekkep "bir kazanılmış mülkiyet hakları birliği"nin oluşmasıydı.[80] Ve böylelikle, Amerika Birleşik Devletleri, kendisini, içerisinde çoğu mülkiyet ve sahiplik düzenlemesinin yasadışı yasalarla tanımlanmış olduğu, çoğulcu bir hukuk sistemi ile baş başa kalmış buldu.

Siyasî ve hukukî kodamanlar, resmî hukukun katılığı ile yerleşimcilerin kendi düzenlemelerini yaratma ihtiyaçlarına karşı duydukları sempati arasında sıkışıp kalmışlardı. Thomas Jefferson'ın bir konuşması, politikacıların, orta yerde duran yasadışı düzenlemelere karşı duydukları birbirine zıt hisleri, kısa bir biçimde ifade eder: "(Bu düzenlemeler) yerleşmiş hiçbir hukuk veya adalet ilkesinin uygulayamayacağı kadar çok çeşitli olsalar da; çoğu, bu ülkenin örf ve âdetleri üzerine inşâ edilmiş olduğundan, kendine özgü intikal usullerine tâbî olduğundan ve hemen hemen her tapuya girmiş olduğundan, kesinlikle ihmal edilemezler."[81]

Devletin Cam Fanusu Kaldırma Gayretleri

Amerikalı politikacıların önlerinde üç seçenek vardı. Ya yasadışıları engellemeye gayret gösterecekler veya yok farz etmeye devam edecekler, ya istemeye istemeye taviz verecekler ya da yasadışı hakların koruyucuları kesileceklerdi. İşgâl kanunlarının –yani üzerine yatırım yapılmış bir toprak parçası üzerinde yatırım yapana bir hak tanıyan yasalar– Amerika Birleşik Devletleri'nde ondokuzuncu yüzyılın ilk altmış yılında gösterdiği gelişme, akla, politikacıların, bu üç hareketten sonuncusunu giderek daha fazla benimsediklerini getirmektedir. İşgâl kanunlarının Amerika Birleşik Devletleri'nde kabul edilmelerinin tarihi, aynı zamanda, yasadışıların bir siyasî güç olarak yükselişlerinin de tarihidir.

Mülkiyet sisteminin –çoğu eyalet gibi– karmakarışık olduğu yeni eyalet Kentucky, dönüm noktası oldu. Bu eyaletin valisi, yeni eyaletin toprakları üzerindeki hak iddialarının, eyaletin yüzölçümünün üç mislini bulduğundan ya-

kınıyordu. Tarihçi Paul Gates, bunun, 1797-1820 yılları arasında yasadışı seçmenlere destek olan kanunlar çıkartan politikacıların yüzünden olduğunu savunmaktadır. Bu tedbirler "(Amerikan) yazılı hukukundaki iki büyük adalet ilkesine" katkıda bulunmuştur: "Sâkinlerin yapmış oldukları yatırımlara ve yerleşimcilerin yedi yıl süre ile üzerinde başka birinin hak iddia etmemiş olduğu, bu süre zarfında vergilerini ödemiş oldukları toprakların mülkiyetine ve aksi yönde tapular mevcut olsa dahi sağlam ve açık bir tapuya sahip olma hakları."[82] Ne var ki, Kentucky kanunlarının asıl önemi, hukuk doktrinine yapmış oldukları katkıdan ziyâde, öncülerin giderek artan siyasî güçlerini aksettirmelerindedir. Kayda değer olan, bu yasadışı yerleşimcilerin, seçilmiş makamlar üzerinde uyguladıkları baskı sonucunda, çoğu eyalet hükümetinin, ABD Yüksek Mahkemesi'nin ülkenin geniş yasadışı nüfusunun aleyhine kararlarını, tanımamasına yol açacak olmasıdır.

1821 yılında, Yüksek Mahkeme, Kentucky ikâmet kanununun anayasaya aykırı olduğunu ilân etti.[83] Bakılan davanın tarafları, büyük bir toprak sahibi olan John Green'in vârisleri ile Green'in toprakları üzerine yasadışı olarak yerleşmiş bulunan Richard Biddle adında bir işgâlciydi. İhtilaflı toprak parçası, eskiden Virginia'daydı; fakat artık Kentucky'nin bir parçası olmuştu. Bu Green-Biddle ihtilafında, Yüksek Mahkeme, İngiliz örfî hukukunun teâmüllerine dayanan "mülkiyet kuralları"na işaret ederek, Kentucky ikamet kanununa aykırı bir karar aldı.[84]

Kararı, açıkça, sadece işgâl etmiş oldukları toprakların hukukî tapusuna sahip olanlar destekledi. Yüksek Mahkeme'ye göre, Kentucky kanunları, "Hukukî mal sahibini, işgâlcinin yapmış olduğu gerçek yatırımların yanı sıra, yatırım süsü verilmiş gereksiz şeylerin de bedelini ödemeyi mecbur kıldığından dolayı, adil olmayan bir biçimde işliyordu."[85] Yüksek Mahkeme, Green-Biddle Davası'na, 1823 yılında tekrar baktıktan sonra, eski kararında, ikamet kanununun "haklı mal sahibini, toprağından ve işgâlcinin o topraktan sağladığı kira ve kârdan mahrum ettiğini" belirterek ısrar etti.

Bir zamanlar, yasadışı seçmenlerin desteğini arkalarına alan politikacılar, Biddle'ı, "en yıkıcı" ve Kentucky'lilerin "alarma" geçmelerine sebep olan kimse diye suçladılar.[86] Yüksek Mahkeme, hızla genişlemekte olan Amerikan sınırında biçimlenmekte olan realiteden habersiz olabilirdi; fakat, Batılı politikacıların yapmaları gereken şey, ülkenin ne denli büyük bir hızla değişmekte olduğunu görebilmek için pencerelerinden dışarıya bakmaktan ibâretti. O za-

man, on binlerce zorlu göçmen, ondokuzuncu yüzyılın başında el değmemiş olan verimli topraklar üzerine yerleşmek amacıyla, eski kolonilerinden kalkıp, Appalaş Dağları'nı güç belâ aşarak, batıya doğru yürüyüşe geçtiler. ABD nüfusu, her yirmi senede bir ikiye katlanıyordu. 1620 yılında, İngiliz kökenli Kuzey Amerika'da yaklaşık 5000 yerleşimci vardı. 1860 yılında, ABD nüfusu 30 milyonu aşacaktı ve Amerikan nüfusunun yüzde ellisi Appalaş dağlarının batısında yaşamaktaydı.

Göçmenler, edinmiş oldukları mülk üzerindeki haklarını, mahkemelerin tanımalarını istiyorlardı.[87] Dolayısıyla, Yüksek Mahkeme'nin, Kentucky'de bakılan Green-Biddle Davası hakkında vermiş olduğu karara karşı gösterilen siyasî ve adlî tepki, yasadışı yaşayanlar için büyük bir zafer niteliğindeydi. Çoğu politikacının ve mahallî basın editörünün nazarında "kötü adam", artık ABD Yüksek Mahkemesi idi. Bir yerel gazete, hakimlerin, "yersiz yurtsuz yabancıların" haklarını ortadan kaldırma tehditleri savuran, "haince davranışları"ndan söz ediyordu.[88] Yüksek Mahkeme'nin yetki konusu üzerinde esen bu öfke fırtınası sırasında, Kentucky'nin güçlü simâsı Richard M. Johnson, Senato'da yaptığı bir konuşmada, kararın, "Kentucky'nin belirlenen politikasını alt üst edeceğini ...ve, şayet bunda ısrar edilecek olursa, ihtilafların yıllar önce hâlledilmiş olmasına rağmen, birçok dava açılması sonucunu doğurarak en yıkıcı akıbetlere sebep olacağını ve toprak mülkiyeti ile ilgili ne varsa hepsi üzerinde büyük bir karmaşa yaratacağını" ilan etti.[89] Kentucky'nin işgâlci haklarını liberalce genişletmesinin karşıtı diğer ve daha da etkili ABD senatörü Henry Clay, "Bu insanlar evler inşa etmişler, meyve ağaçları dikmişler, tarlalar açmışlar, toprağı sürmüşler ve ailelerini onların etrafında yetiştirmişlerdir. Aynı zamanda, göç dalgası üstlerine gelmekte, üzerine yatırım yaptıkları toprakların değeri artmakta, onlara talep söz konusu olmakta, topraklarını yeni gelenlere satmakta ve daha batıya ilerlemektedirler... Böylelikle binlerce ve on binlerce insan hayat şartlarını her geçen gün daha da ileriye ve iyiye götürmektedir."[90] demiştir. Kentucky'nin valisi ve parlamentosu da, Yüksek Mahkeme'nin kararına karşı tepkilerini dile getirdiler.[91]

Kurulduğunda beri zaten Yüksek Mahkeme, hiç kimse tarafından seçilmemiş, elit bir tabakadan gelen hâkimlerin otoritesine karşı olan politikacıların, hedefi olagelmişti. Fakat olayların dönüm noktasında, Yüksek Mahkeme'nin kararını, Kentucky eyaletinin hakimleri de reddettiler. İki sene sonra ortaya çıkan benzer bir olayda, bir Kentucky hakimi, davanın, "Amerika Birleşik Dev-

letleri Yüksek Mahkemesi'ni teşkil eden yedi hakimden sadece üçü tarafından karara bağlanmış olduğu; ve hakimlerin çoğunluğu tarafından benimsenmemiş olmakla bir anayasal ilke sayılamayacağı" gerekçesi ile, Green-Biddle Davası'nın izlenemeyeceğine işaret etti.[92] 1827 yılında, bir başka Kentucky hakimi, işgâlci davacılar yasasını "çok sayıda dava olması hâlinde" anayasaya uygun bulunduğunu belirterek, Biddle'ı reddetti.[93]

Bu Green-Biddle Davası'nın sonrasında, batılı politikacılar ve ülkenin her yanından demokratlar, işgâlcilerden oluşan bu büyüyen seçim bölgesine, başka bir açıdan bakmaya başladılar. Onlar, artık ulusun topraklarının kaymağını yiyen sefiller değil, ülkenin kalkınmasına yardımcı olan "asil öncüler" idi. Ve tabiî, potansiyel seçmendi de...[94] Onları anlayan politikacılar, mülkiyet sistemine saldırmaya başladılar. Kansas'tan bir Temsilciler Meclisi üyesi, "Eyaletin her tarafında, yerleşimcilerin kamu arazilerini işgâl ettiklerini, üzerine yatırımlar yaptıklarını, ücretlerini ödediklerini ve sonra da topraklarından İçişleri Bakanlığı'nın almış olduğu kararlarla hiçbir tazminat almaksızın atıldıkları"nı dile getiriyorlardı.[95]

Cam Fanusu Kaldırmaya Yönelik Federal Gayretler

Green-Biddle Davası üzerine yapılan tartışmalarda, İngiltere'ye karşı verilen 1812 Savaşı'nın kahramanı ve öncülerin sözünü sakınmayan destekçisi Andrew Jackson, başkanlık seçimlerini kazanmak üzereydi; ki bu, dört sene sonra gerçekleşti. Onun iki dönem devam eden yönetimi sırasında, seçme ve seçilme hakları üzerindeki son kısıtlamalar da kalktıkça, devlet okulları çoğaldıkça, ceza kanunları insanileştirildikçe ve borçlu cezaevleri kapatıldıkça, işgâlcilerin haklarına duyulan sempati de arttı. Zenginlerin ve güçlülerin işine bağlı temsilcileri olarak algılanan, hakim ve avukatlara karşı duyulan düşmanlık da artıyordu...[96]

1830 yılından itibaren eyalet sayısı, ilk kurulan onüç eyalete, aralarında Washington'daki temsilcileri işgâlcilerin tarafını tutan politikalara bütünü ile adanmış yedi Batı eyaletinin de bulunduğu, onbir yeni eyaletin eklenmesiyle yirmidördü bulmuştu. Tesiri her geçen gün artan bu bloğun desteğini kazanmak amacıyla, Kuzey ve Güney eyaletleri, ne denli Batı yanlısı olduklarını gösterme yarışına girdiler.[97] Batılı eyaletler ve onların topraklarına hâkim olmuş işgâlciler, gittikçe güçlenen siyasî konumlarının farkındaydılar; gerçekleşen sonuç, muhteşemdi. 1834-1856 yılları arasında, Missouri, Alabama, Arkansas, Michigan, Iowa, Mississipi, Wisconsin, Minnesota, Oregon, Kansas

ve California eyaletlerinin hepsi de, Yüksek Mahkeme'nin Green-Biddle davası vesilesiyle reddettiği Kentucky kanununa benzer, ikamet kanunları kabul ettiler.[98] Paul Gates, "Yüksek Mahkeme tarafından karara bağlanan hiçbir davanın, eyalet kanun koyucusu ve eyalet mahkemeleri tarafından, federal mahkemelerin davayı kullanmaktaki başarısızlıları ve nihayet Kongre'nin federal mahkemelerin yetki alanlarını, Green-Biddle davasında olduğu gibi, işgâlcileri kapsayan şekilde genişleten, temyiz edilmemiş kanun çıkartması yüzünden, böylesine tamamen alt üst edilmediğini" savunmaktadır.[99]

Nihayet Washington mesajı almaya başladı. 1806 yılında işgâlcileri kendi sıkıntılarından ötürü suçlama yoluna gitmiş olan Kamu Arazileri Komitesi, 1828 yılından itibaren Temsilciler Meclisi'ne Amerikalı işgâlcilerin, karşılığında tazminat almaya hak kazandığı değerli bir kamu hizmeti icra etmiş olduğunu bildirir oldu.[100] Kendisinden bir zamanlar çok korkulan işgâlci artık, "teşebbüs ve yatırımları ile, ıssız yerlerde kendisi ve ailesi için bir ev yaratmış olan, (ve) ödüllendirilmeye hak kazanmış olması gereken" bir kimseydi. "İşgalci kamu arazilerinin satışı için özel bir hizmet vermişti ve aksi takdirde bir değer taşımayacak, üzerindeki yatırımlar olmasa, kimsenin dönüp bakmayacağı toprakları rekabete sokmuş"tu.[101]

Kongre üyeleri, yerleşimcilerin yapmış oldukları düzenlemelerin hukuk sistemi içine alınmalarını kolaylaştıracak kanun taslakları hazırlamaya başladılar.[102] Bunların merkezinde koloni döneminde işgâlcilerin imdâdına yetişmiş olan (ve ABD Kongresi'nin büyük bir kararlılıkla karşı çıktığı) bir hukuk aracı vardı: 1830 yılında, batılı ve güneyli Kongre üyelerinden oluşan bir koalisyon, "kamu topraklarının herhangi bir parçasını şimdi elinde bulunduran ve 1829 yılında, ekip biçmiş her yerleşimci veya işgâlciye"uygulanacak genel bir "önceden satın alma" kanununun kabulünü sağladı.[103] Böylece, işgâlci, yatırım yapmış olduğu topraklar da dahil olmak üzere, 65 hektar araziyi, hektar başına 1.25 dolar karşılığında satın alma hakkına sahip oluyordu. Ödemenin, toprak açık arttırmaya sunulmadan önce yapılması gerekiyordu ve "önceden satın alma" haklarının, devredilmesi veya satılması kesinlikle yasaklanmıştı.

1832, 1838 ve 1840 yıllarında Kongre, 1830 tarihli genel "önceden satın alma" kanununu yeniledi. Bu yenilemelerde, bir yandan "önceden satın alma" prensibinin suistimal edilmesine set çekerken, diğer yandan da, en yoksul işgâlcinin 65 hektar topraktan alması gereken asgarî miktar, 16 hektara indiriliyordu.

1841 yılından itibaren, "önceden satın alma" prensibi öyle sağlam temeller üzerine oturdu ki, Kongre genel bir "önceden satın alma" kanun tasarını ka-

bul etti. 1841 kanunu sadece mevcut şâgilleri değil, fakat "kamu arazileri üzerine bundan sonra yerleşecek olan herkes"i kapsıyordu.[104] Üzerine yerleşilen arazinin ölçülmesi gerekiyordu; fakat, bu şart bile, daha sonra değiştirildi.[105]

Cam Fanusu Kaldırmaya Yönelik Yasadışı Gayretler

Mülkiyet üzerine yapılan siyasî ve anayasal tartışmalardan, çoğu kez coğrafî açıdan yalıtılmış da olsa, çoğu işgâlci, işgâl ettiği toprağı ele geçirmek için elinden ne geliyorsa yaptı; çoğu, aynı parsel için tekrardan ödeme yaparken, diğerleri de, topraklarını hukukîleştirmelerine yardımcı olsunlar diye avukatlara avuç dolusu para verdiler.[106] Resmî hukuk sisteminin masraflarını karşılamaya çoğunun bütçesi el vermiyordu, dolayısıyla da kendi yasadışı düzenlemelerini yapmakla Amerikan sınırlarında mülk edinmenin yeni yollarını açtılar. Onlar, bütün amaçlar için, kanunu kendi ellerine almışlar ve hukukî kurulu düzeni kendi öncülüklerinin takipçisi olmaya mecbur etmişlerdir. Resmî hukukun yanı sıra, yasadışı mülkiyet sözleşmelerinin biçimlenmiş oldukları ve bunların, ülkenin mülkiyet hakları sisteminin esaslı bir parçasını teşkil ettikleri gerçeğinin farkına varıncaya kadar, politikacılar bir hayli vakit kaybetmişlerdir. Ülkenin tamamına uygulanabilir kapsamda bir hukuk sistemi tesis edilebilmesi, halkın, mülkiyet haklarını nasıl tanımladığını ve dağıttığını anlamakla mümkündü..

Gayriresmî olarak edinilmiş mülkiyet haklarını korumak için kurulmuş yasadışı teşkilatların meydana çıkmasını, şu iki örnek gayet güzel resmeder: Ondokuzuncu yüzyılın ilk yarısında Amerika'nın ortabatı bölgesinde bitiveren "hak sahipleri örgütleri" ve California'da altın bulunduktan sonra Amerika'nın batısını dolduran "madenci bölgeleri". Çoğu Amerikan tarihçisine göre, hak sahipleri örgütleri ve madenci düzenlemeleri, "sınır insanlarının, demokratik eyleme geçme kapasitelerinin bir tezahürü"nü temsil ediyorlardı.[107] Diğerleri ise, bu organizasyonların, "dürüst mal sahibinin malının üzerine oturma fiilini gözlerden gizlemek için oluşturulmuş bir sis perdesi" görevini gördüğünü savunmuşlardır.[108] Ben, buna katılmıyorum. Bu birlikleri ve madenci organizasyonlarının beni ilgilendiren tarafları, onların, Amerika Birleşik Devletleri'nde mülkiyet haklarının tanınmasında ve toprağın değer kazanmasında oynadıkları önemli roldür. Teknik olarak kamu arazilerini işgâl etmiş sayılsalar bile, bu işgâlciler, tarihçi Donald Pisani'nin ifadesi ile, "kuralları tanımlama ve açıklama hakkının hukuk âlimlerinden çok, 'halk'a ait olduğu inancına dayanan bir yasa

tanırlık" anlayışına sahip idiler.[109] Bu bakımdan, yasadışı örgütler, hükümetle uzlaşmaktan tutun da, işgâlcilerin iddia ettikleri mülkiyet haklarını kaydettirmeye varıncaya kadar bir dizi fonksiyon yerine getirmişlerdir.

Hak Sahipleri Örgütleri

Hak sahipleri örgütleri, yerleşimciler tarafından ilk önceleri haklarını spekülatör veya "claim jumper"*lara karşı korumak amacıyla oluşturulmuştur. Örneğin, Iowa'daki iki iddia birliği tüzüğünde, her bir üyenin iddiasını toprağın satışını müteakip iki yıllık bir süre için koruma kararı amaçlı bir madde vardı.[110] Allan Bogue, "İşgalcinin, şayet 'claim jumper'lar mülkünü tehdit edecek olurlarsa, birlikteki arkadaşlarının imdadına yetişeceklerinden ve dostlarının toprak müzayedesinde daha yüksek fiyat vermeye yeltenebilecek spekülatörlerin gözlerini korkutacaklarından emîn olabileceği"ni kaydetmiştir.[111] Bir Iowa tarihçisi, "Ev yapmak ve bizzat barınmak amacıyla toprak isteyen bir yerleşimci, (bir birliğin) topraklarının bir parçası üzerine yerleştiğinde, burnu iyi koku alan tazılar derhal onun üzerine saldırır ve kendisinden, ya iddiasından vazgeçmesini veya onu ödemesini isterlerdi" diye yazmıştır. Şayet "Yerleşimci, bu topraklar üzerinde evvelce hak iddia edildiğin şüphe edecek olursa, (iddia birliği) ilgisinin geçerliliğine tanıklık edecek bir veya birkaç şâhidi daima el altında bulundurması gereklidir."[112]

Birlikler kendi dolaysız ve ilkel adaletlerini dağıtırlardı. Bir mahallî bakan, bir seferinde bir birlik üyesine şayet bir "claim jumper" iddialarını satın almayı başaracak olursa ne olacağını sordu. İşgalci "Neden? Onu öldürürüm; ve yerleşimciler arasındaki anlaşma gereğince korunurum ve şayet yargılanacak olursam, jüride yer alan hiçbir yerleşimci benim aleyhimde karar almaz" diye cevap vermiştir.[113] Daha sık rastlananı ise, hak sahipleri örgütünün "claim jumper"ların davalarına davacı sıfatı ile katılmak üzere –tabıdık işgâlcilerden müteşekkil– jüriler toplamak suretiyle, en azından davanın kanun ve kurallara uygun olarak ele alındığı izlenimini yaratmalarıydı. Bir Iowa köyünde, bir hak sahipleri örgütü üyesine ait boş bir arsayı işgâle teşebbüs eden bir "claim jumper", bir saat sonra bir öfkeli kalabalık tarafından yerleşimcilerden oluşturulan jüri karşısına çıkartılmıştı.[114]

Fakat hak sahipleri örgütlerinin fonksiyonu üçüncü taraflara karşı korunmanın ötesine geçerek, tam da resmî hukukun içerisine giriyordu. Meselâ, bir-

* ABD'de, başkasının maden ocağına, işgâl etmek yoluyla sahip olan kimse. (Ç.N.)

liklerin "Çoğu kez bölgede ilk defa toprak almış işgâlciler" olan üyeleri "müzayedelerde birbirleri ile rekabet etmemek üzerine anlaşıyorlardı."[115] Bir iddia birliğinin tüzüğünün girişi, birliğin misyonunu şöyle tarif ediyordu:

> Hükümetin tasdiki ile toprakları üzerine yerleşmiş ve oraları geliştirmek için zaman ve para harcamış olmamıza karşılık, bu toprakları kurallara uygun fiyatlardan satın almaya hak kazandığımıza inanıyoruz. Ve haklarımıza göz dikecek ve dolayısıyla itimatsızlık, kargaşa ve alarma sebebiyet verecek kimseler olabileceğine göre; bizim durumumuzda güvenliğin ancak muhtelif komitelerimizin, vesayetlerine kesinlikle uymakla ve onları kendilerine verilmiş görevleri yerine getirirken savunmakla –ve kendi aramızda çıkabilecek herhangi bir ihtilafı dostça hâlletmek, karşılıklı olarak taviz vermek ve itimatsızlık ve telaşa sebebiyet verecek hiçbir şeye meydan vermemek– birlik olmakla mümkün olacağı kararına varılmıştır.[116]

Bu belge, bugün üçüncü dünya ülkelerindeki işgâlci gruplarının yapmakta oldukları "yerleşim mukaveleleri"ne benzerliği nedeniyle özellikle dikkat çekicidir.

Hak sahipleri örgütlerinin her biri kendi anayasa ve sözde kanunlarını kaleme alıyor, idarî memurlarını seçiyor, ihtilâfları karara bağlamanın kurallarını koyuyor ve hak sahiplerinin kaydı ve korunması için bir prosedür tesis ediyordu.[117] Meselâ, Iowa'daki Johnson County'deki hak sahipleri örgütünün, bir başkanı, bir başkan yardımcısı, bir memuru ve bir de yazmanı vardı; herhangi beşi, bir mahkeme kurup ihtilafları hâlledebilen yedi hakim seçiyordu; birliğin kurallarını gerektiğinde zorla icrâ etmekle görevli iki polis memuru atıyordu ve toprak üzerinde mülkiyet haklarını tayin eden prosedürleri vardı.[118] Iowa "hak sahipleri" tarihçilerinden Alan Bogue'ye göre, "Kuralların çoğu, izin verilen hak taleplerinin büyüklüklerine; bunların işaret, kayıt ve transfer etme talimatlarına; ve üyeleri, birbirlerinin mülkleri üzerinde hak iddia ettiklerinde, "claim jumper"lar tarafından tehdit edildiklerinde ve toprak satışları günü gelip çattığında takip edilecek prosedürün ne olacağına ilişkindi."[119]

Bu hak sahipleri örgütünün çözüm sözleşmeleri, işgâlcilerin toprak iddialarının değerini aşikâr biçimde arttırdı. Iowa'nın Poweshiek, Johnson ve Webster bölgelerinde örgütler, "üyenin taleplerini uydurması gereken kuralları saptamışlardı."[120] Üyeler, aynı zamanda, taleplerinin korunmayı hak etmesi için alt ve üst sınırlar koydular ve bu örgütlerin çoğu, üyelerine, mülkiyetlerinin değerini elde etmek için haklarını satma izni verdi. Bununla beraber, "Birçok üye,

kanunun kendilerini hak sahibi kıldığı toprak miktarından memnun değildi, fakat öyle genişlikte toprak iddialarında bulundular ki, bazı durumlarda bir alıcının üzerinde iddia bulunmayan bir parça bulması hemen hemen imkânsızdı."[121] Bu uygulama, birliğin çoğu üyesinin gizli desteğine sahipti. İddia birliklerinin üyeleri geniş spekülatörleri korumalarına rağmen kendileri, Bogue'nin işaret ettiği gibi, "Küçük ölçekli spekülatör"lerdir.[122] Amerikan tarihinde hak sahipleri örgütleri, sadece çiftlikleri koruma projesi olmaktan ibaret değildi. Onlar, aynı zamanda hak talepleriyle ilgili ticareti de korurlardı.[123]

Hak sahipleri örgütleri, "herkesin ortak rızasıyla, ortak bir ihtiyaçtan kaynaklanan ... bir çeşit örf ve âdet hukuku"nun yaratılmasına işte böyle yardımcı oldular.[124] Yerleşimciler üzerine akademik çalışmalarda bulunmuş bir tarihçinin de işaret ettiği gibi, "Hak talepleri yasası, Amerika Birleşik Devletleri'nden veya bölgenin kanun kitabından türetilmiş bir yasa olmamasına rağmen, yine de bizzat egemenler tarafından yapılmıştır ve hükümlerine uyulması zorunludur."[125] Ne var ki, bu, yerleşimcilerin resmî hukuktan tamamen vazgeçtikleri manasına gelmez. Yasadışı düzenlemeler, yasal saygınlığa giden yolda, geçici bir duraktı.

Madenci Organizasyonları

24 Ocak 1848 tarihinde James Marshall ve bir grup Kızılderili ve Mormon, California'nın Amerikan nehri civarında altın olduğunu keşfettiler. Madenciler her ne kadar gizlilik yemini etmiş olsalar da, keşif haberi dört ay sonra San Francisco gazetelerine ulaştı. Bu keşif "belki de dünya tarihinde o güne dek yaşanmış en büyük gönüllü insan göçüne neden oldu ve California'ya doğru bir altına hücum başladı."[126] Bunun hemen ardından ortaya çıkan sonuçları vahimdi: "Çiftçiler sabanlarını tarlada bıraktılar. Askerler ve denizciler firâr ettiler. Esnaf dükkanlarını kapattı. San Francisco bir gece içinde hayalet şehre dönüştü."[127] Bir sene içinde, California'ya 100.000 maden arayıcısı geldi; iki sene sonra bu sayı neredeyse 300.000'e ulaştı.

Maden arayıcıları beklenmedik bir zenginliğe kavuşmak ümidi ile California'ya üşüşünce, "Ne bir çit ne de herhangi bir yerleşim alanı buldular."[128] Ama, göz koydukları toprakların çoğunun üzerinde birbirleri ile çatışan yüzlerce hak iddiası söz konusu olduğundan, yasal olarak başkalarının topraklarına izinsiz giriyor sayılıyorlardı.[129] Altına hücûm esnasında, toprakların çoğu federal hükümete aitti, California'nın yüzölçümünün yüzde 9'u Meksikalıların terk ettikleri topraklardı ve geri kalanın çoğu da çöl, dağlık alan veya başka

nedenlerle ulaşılamaz arazilerdi.[130] Ve federal hükümetin, görmüş olduğumuz gibi, toprak kullanımını paylaştırmak amacıyla yasa üzerine yasa çıkarmasına rağmen, Amerika Birleşik Devletleri'nin değerli mineraller içeren federal topraklarının, satışını veya kiralanmalarını düzenleyen herhangi bir kanunu yoktu.[131] Dahası, Kongre "mineral içeren topraklar"ı, "1841 Umumî Önceden Satın Alma Yasası"nın hükümlerinin tamamen dışında tutmuştu.

Meksikalıların terk ettikleri topraklar, ortalıkta görünmeyen mal sahipleri, toprağa susamış yerleşimciler ve federal hukukun bulunmayışı sebebiyle, acil olarak yasadışı düzenlemeler yapılması ihtiyacı ortaya çıktı. Pisani gibi tarihçiler, onların, seslerini yeteri kadar duyuramadıkları kanaatindedir. Şayet, "Bağış taleplerinin reddedileceği umuduyla bir Meksikalı'nın toprağı üzerine yerleşmiş iseler, yapmış oldukları yatırımları kaybetme riskini de göze almaları gerekirdi. Diğer taraftan, sınırları daha sonra netleşecek olan bir arazi üzerinde hak iddia eden ya da başvurusu reddedilmiş birinden arazi satın almaları durumunda sadece yapmış oldukları yatırımı değil, araziyi de kaybetme riskiyle karşı karşıya kalmaktadır."[132] Yerleşimciler kendi düzenlemelerini yapadursunlar, hükümet mevcut resmî hukuka uygun bir çözüm bulmaya gayret ediyordu. Sorun da zaten hükümetin çok yavaş hareket etmesiydi. 1851 yılında Kongre Meksikalı ve İspanyollar tarafından terk edilmiş toprakların meşruiyetleri hakkında hüküm verecek bir komisyon kurdu. Komisyonun resmî görevi 1856 yılına kadar devam etti ise de, mahkemeler ve Umumî Toprak Ofisi, nihai icraatı yıllarca erteledi. Netice, yerleşimcilerin bir dirlik düzenlik duygusunu muhafaza edebilmek için yasadışı hukuklarına giderek daha çok bel bağlamaları oldu. Buna zorlanmışlardı, çünkü bir hukuk tarihçisinin deyimi ile "Onay sürecinin uzaması, hukukî ihtilafları ve şiddet olaylarını arttırıyordu" [133]

Tıpkı Ortabatıdaki hak talebi kulubü üyeleri gibi, madencilerin de önlerinde iki emsal vardı: Önceden satın alma hakkı ve işgâlcilerin yapmış oldukları yatırımlar üzerindeki hakları.[134] Dolayısıyla, yasadışı haklarını korumak ve işgâl ettikleri topraklara ilişkin yükümlülüklerini sistematize etmek için örgütlendiler. Bu yerleşim sözleşmeleri, "Madencilik bölgesi düzenlemeleri" olarak biliniyordu. Madenciler, düzenlemelerini mevcut hukuka mümkün mertebe saygı göstererek, dikkatle kaleme almaları durumunda, hükümetin kendileri ile er geç uzlaşmak zorunda kalacağını biliyordu.

Madencilerin hiçbir şeyi şansa bırakmaya niyetleri yoktu. Çoğu madencilik bölgesi düzenlemesi genellikle dokuz ayrı aşamadan oluşuyordu. Birinci aşa-

mada madenciler yeni bir bölge oluşturmak amacıyla toplantı yapılacağını bildiren ilanlar yapıştırıyordu. İkincisinde, toplantının ilk gündem maddesi olarak, madenci bölgesinin sınırlarını ve yargı hakkını belirliyor ve ona (çoğu kez bölgenin bazı coğrafi niteliklerinden, iddia edilen ilk haktan veya bölgeyi organize eden kişinin adını ölümsüzleştirmekten hareketle) bir ad takıyorlardı. Üçüncüsünde, madenciler, söz konusu bölge için sahip olunacak iddia sayısı ve satın alma üst sınırlarını belirliyordu. Çoğu madenci bölgesinde, yeni bir damarın kâşifinin iki iddia almasına izin verilirken, diğerleri adam başına sadece bir iddia alabiliyordu. "Bedeli ödenmiş, iyi niyetle elde edilmiş ve tapu sicil dairesi tarafından verilen mülkiyet belge ve sertifikaları ile belgelenmiş" olan haklarda, bu tür sınırlamalar yoktu.

Madencilik bölgelerinde üye olma hakkını ve diğer haklardan faydalanmayı sadece ABD vatandaşlarına veya kanun gereğince vatandaş olabilecek kimselere tanımak, dördüncü aşamayı oluşturuyordu. Dolayısıyla Meksikalılar ve Asyalılar, o zamanın ırkçı peşin hükümleri yüzünden genellikle hariç tutuluyordu. Meksikalı ve Asyalı madencilerin "Ülkenin zenginliğine hiçbir katkıda bulunmamış olmak" ve "Genç Amerikalıların morallerini bozmak" ile suçlandıkları bile oluyordu. Beşinci aşamada, düzenlemeler büyük iddialar için iddianın uzunluğu 50 metre ile 100 metre arasında değişirken, bir küreklik haklar bile söz konusu edilebiliyordu. Komşu iddialara tecavüz etmediği takdirde, iddianın her iki yanından herhangi uzunlukta tüneller ve birikintiler yapma anlamına gelmek üzere bir "yol hakkı" genellikle tanınıyordu. Altıncı aşamada, madencilerin iddialarının sınırlarının belirlenmesinde kullanılacak ilkeler belirleniyordu. Genellikle, hak talep etme süreci, ilçenin ve bu ilçenin bağlı bulunduğu idarî bölgenin adının yazılı olduğu bir duyuru yapıştırılması ile başlatılıyordu.

Yedinci aşamada, bölgenin resmî kayıtlarının tutulacağı sicil dairesi kuruluyor ve iddiaların nasıl kaydedilecekleri belirtiliyordu. Kâtipler, genellikle bir yıl için seçiliyordu. Daha da önemlisi, düzenlemeler, madencilerin "iddia ilanlarının yapıştırılmasını takip eden beş ile otuz gün arasında, birer suretlerini kâtibe ibraz etmelerini", katibin de "bunları dosyalamasını ve bölge sınırları içindeki tapu transferlerinin bir defterini tutması"nı talep ediyordu. Sekizinci aşamada düzenlemeler, madenler üzerinde bir iddiada bulunmak için yapılması gereken işin "kapsamı, süresi ve türü"ne göre, iddiaların genişletilmesi ile ilgili şartlar tesis ediliyordu. "Aykırı davranışların cezası hakkını kaybetmekti." Nihayet, düzenlemeler yoluyla ihtilafların hâlli için bir sistem kuruluyordu.[135]

Federal madencilik kanunundaki hukukî boşlukla yüz yüze kalan madenciler biraz da hukuk ferasetlerinin yardımı ile bir çeşit madencilik hukuku yarattılar. Kendi aralarında uzlaşarak, hükümet haklarını geçerli kılmak için harekete geçinceye kadar, onları müdafaa etmeye ve mülklerinin değerini arttırmaya gayret ettiler. Yasadışı yollardan mülkiyet hakları yaratmak hiç de istisnai bir şey değildi. Yasadışılık –tıpkı bugün üçüncü dünyada görüldüğü gibi– oldukça yaygındı. Altının keşfini takip eden yıllarda, California'da her biri kendine has düzenlemeleri olan sekiz yüz kadar farklı yargı dairesi oluşmuştu.[136] Başlangıçta, her yargı dairesi meşruiyetini ve gücünü üyelerinin mutabakatından alıyordu. Tarihçi Charles Howard Shinn, "Bir bölgeye, herhangi bir dış güç tarafından dayatılmış ne bir vâli, ne bir encümen, ne de bir sulh hakimi vardı. Bölge yönetimleri, Devletin kurulması sonrasında bile, çoğu bölgede mevcut yegâne siyasî organizasyondu; ve komşu bölgelerden delegasyonlar sınırlar veya yerel hükümetlerle ilgili konularda müzakere etmek için sık sık buluşuyor ve alınan kararları kendi bölgelerinin halkına açık hava mitinglerinde bildiriyorlardı," diye yazmaktadır.[137]

Çoğu politikacı madencilerin iddialarını desteklemeye başladı ve mahkemeler de onların yasadışı düzenlemelerini onaylamaya başladı. 1861 yılında, California Yüksek Mahkemesi'nin bir hâkimi, Gore-McBreyer Davası'na bakarken karşılaştığı madenci yasadışı düzenlemelerinin meşrûiyeti hakkında şöyle demişti: "Madencilerin, yerel kanunları üzerinde –ister halka açık toplantılarda ya da gerekli duyurunun yapılması sonrasında– anlaşmış olmaları, reddedilmelerini getirecek sahtekarlık ve benzeri sebep mevcut olmadığı sürece yeterlidir."[138]

Madencilerin bölge düzenlemelerinin kolay kabul edilebilir olmasının en önemli sebeplerinden biriyse, bunların, çoğu kez resmî hukukta mevcut olanlardan pek de farklı olmayan prensip, fikir ve prosedürler temelinde kaleme alınmış olmalarıydı. Lacy'ye göre, bölge düzenlemeleri "Cornwall"ın kalay madencilerinin meclislerinin ...bilgi birikimlerini ve geleneklerini; High Peak Bölgesi pratiklerini ve Derbyshire'ın Barmote Mahkemesi'ni; Saxony'nin Burgermeisters örgütlenmesinin uygulamalarını; New Spain ve Peru kral muavinliklerinin İspanyol kolonyal nizamlarını ve Missouri kurşun kuşağı madencilik mıntıkalarının bazı uygulamalarını aksettirdiğine işaret etmektedir.[139] Meselâ "Bir madencinin iddiasını madencilik kural ve âdetlerine uygun olarak kazanması, sınırları kesin olarak belirlenmiş bir iddia üzerinde bir zilyetlik hakkı veriyordu. Bu durum hukukî sebebe dayanmayan fiili zilyetlik yasasının, (bir yönünün) uygulanmasının bir adım ilerisi sayılabilirdi."[140] Madencilerin avukatla-

rından biri hukuklarının resmî mülkiyet hakları sistemine nasıl paralel gittiğini ve onu nasıl basitleştirdiğini şöyle ifade etmektedir.

> Madencilerin hukukuna göre, madenin yerini öğreten kişi kendi kendisinin genel müdürü olarak toprağı alır, kendi kendisine tapu verir, hudutlarını kendisi çizer ve kendi kendini malik ilan eder... Bu ilan, yazılı müracaat yerine geçer; sınırların belirlenmesi, ölçme amacına hizmet eder; maden yasası, imtiyaz; yerel memurların tuttuğu kayıt ise tescil hükmündedir. Yetkili tek merci, madencilerin temsil ettiği ve değiştirilemeyen katı yasalara sahip olan halktı.[141]

Gayriresmî yasal ve mevcut hukukî modellerin bu bileşimi –tıpkı yasadışı ikamet edenlerin üçüncü dünya ülkelerinde bugün yapmakta oldukları gibi– Amerika'nın uçsuz bucaksız mineral zengini toprakları üzerinde resmî hukukun boşluğunu doldurmuştur. 1850'li yıllarda Batının mineral kaynaklarına el koymak amacıyla hiçbir gayret sarf etmemiştir. Tarihçiler bu durumu, madencilerin kendi kendilerini yönetmekte gösterdikleri başarının günün siyaset felsefesine uygun düşmüş olabileceği veya ulusun kölelik meselesi ve Güneyli eyaletlerin ayrılma tehditleri ile çok meşgul olması ile izah etme eğilimindedirler.[142] Belki de, ABD kanun koyucuları arasındaki hukukçular bu uygulamaları gördüklerinde, "İşte, hukuk dediğin böyle olmalı!" demişlerdir. Ne var ki, şurası kesindir: Kongrenin ataleti madencilerin sadece tasarlamakla kalmayıp aynı zamanda tatbik mevkiine de koymuş oldukları toplumsal sözleşmenin inandırıcılığına sadece katkıda bulunmuştur.[143]

Ne var ki, 1860'lı yıllardan itibaren, İç Savaş, onu sürdürmek için fon ihtiyacı ve California, Nevada ve Colarado'daki yatırımcıların kaygıları, Kongre'yi binlerce madencilik kanununu tek bir bütün içinde konsolide etme fikrini mütalaa etmeye zorladı. Yatırımcıların toprak tapuları hakkındaki kaygıları, bu tartışmada önemli bir rol oynadı. Bir gözlemci standart bir tapu sisteminin mevcut olmamasından ötürü "Kapitalistlerin paralarını madencilerin hukuku uyarınca zenginliğine göre sonsuz küçüklükte parçalara bölünebilecek bir damarı keşfetmek maksadı ile pahalı sondaj şaftlarına ve makine ve binalar yapmaya harcamak niyetinde olmadıklarını kaydetmiştir.[144] Federal hükümet kendisine federal topraklar üzerinde yapılmakta olan madenciliği düzenleme imkânı verecek yollar üzerinde ciddî ciddî düşünmeye başladı.[145] Lacy'ye göre, Batılı Kongre üyelerinin belli başlı kaygılarından biri de, "Tapunun güvenliğini sağlama ve mineral zengini toprakları makul fiyatlarından satın alabilmek için kopartılan yaygara" idi.[146]

1866 yılında, Kongre –onbinlerce madencinin California'nın federal topraklarında altın aramaya başlamalarından tam onsekiz sene sonra– ulusun, ABD vatandaşlarının, maden arama faaliyetlerine resmen açık mineral zengini toprak alanları ilk defa ilan etti. 1866 tarihli kanun bütün mineral aramalarının, "Muhtelif madencilik bölgelerindeki madencilerin, ABD kanunları ile çelişmeyen yerel âdet ve kurallara" tabi olacakları hükmünü açıkça getiriyordu.[147] Kanunun amacı, yasadışı olarak doğmuş olan hakları tahrip etmek değil, fakat onların "Nasıl tutulacakları ve nasıl kullanılacakları hususunda, mevcut madencilik kanunları ile çelişmeyen, fakat sistemin bütününe benzerlik ve tutarlılık kazandıran bir dizi yasa ile" sağlamlaştırmak idi.[148] Bu ilk madencilik kanununun bir diğer önemli yanı "tasarının esasının doğrudan doğruya Nevada County Grass Vadisi Maden Bölgesi'nin, ...ve Nevada'daki Storey County Gold Mountain Maden Bölgesi'nin damarlar ile ilgili madencilik düzenlemelerinden alınmış" olmasıydı.[149] Kanunu kabul ederken Kongre, "Yasadışı düzenlemeler yapmakta Amerikan dehasının üzerine yoktur," diyerek Amerikan zekasını övecek kadar ileri gitti:

> Halk tarafından kurulmuş olan ve onun devlet ve nizam kurma dehasının elle tutulur delili olan bu muhteşem sistemin korunması ve onaylanması esastır. Halkın egemenliği burada en büyük yönlerinden biriyle gözler önüne serilmektedir ve bizleri, onu tahrip etmeye değil, üzerine ulusal iktidar ve mutlak otoritenin imzasını atmaya davet etmektedir.[150]

Ve böylelikle 1866 tarihli kanun, sadece resmî hukuk haricinde doğmuş olan sosyal mukavelelerin meşruiyetlerini tanımakla kalmadı, fakat bu topraklara yerleşenlerin kazanmış oldukları önceden satın alma ve iskân haklarını da kapsamına aldı. Kanun aynı zamanda patent haklarını da –ölçümü yapılmış olsun ya da olmasın– toprağın ıslahı ve işlenmesi için en az 1.000 Amerikan doları tutarında emek ve sermaye koymuş herhangi bir kişi veya birliğe teşmil etti. Bu, varlıklar üzerine konan katma değerin hukuk tarafından korunması ve desteklenmesi gerektiği prensibinin açıkça tanınması idi.

10 Mayıs 1872 tarihinde Kongre, günümüze kadar gelen Amerikan madencilik kanununun iskeletini oluşturan genel madencilik kanununu kabul etti. Bu kanun 1866 kanununun en önemli iki prensibini muhafaza ediyordu: Madencilerin hukukunun tanınması ve bir maden ocağına yatırım yapmış herhangi bir kimsenin onun tapusunu hükümetten makul bir ücret karşılığında satın alma hakkı.[151] Takip eden yirmi yıl boyunca, madencilerin yasadışı olarak türemiş hak ve düzenlemeleri yeni bir resmî sistem içerisine entegre edildi. Gayri-

resmî haklara karşı beslediği düşmanlıkla, yasadışı ikamet edenleri destekleyen tepkileri ateşlemiş olan Yüksek Mahkeme bile Jennison Kirk Davası'na bakarken, 1866 ve 1872 madencilik federal kanunlarının geçerliliklerini tekrar teyit etti. Mahkeme'nin görüşüne göre, her iki kanun da, "Yerel gelenekler, kanun ve mahkeme kararları uyarınca elde edilmiş mülkiyet haklarını hükümet tasdikine kavuşturmuş... (ve) hükümetin kendi zımnî onayı ile ortaya çıkmış özel haklara saygı duymakla yükümlü olduğunu kabul etmiştir. Bunlar yeni bir sistem teklif etmiyor, fakat zaten tesis edilmiş ve insanların bağlı oldukları bir sistemi onaylıyor ve düzenliyordu."[152] 1880'li yıllardan itibaren, maden bölgesi yasadışı kural ve âdetleri, tek bir resmî mülkiyet sistemi içerisine entegre edilmiş oldular.[153]

* * *

Ondokuzuncu yüzyılın sonunda, Amerikalı politikacı ve hakimler mülkiyet hukuku alanında epey mesafe kat etmiş bulunuyorlardı ve kılavuzları da yasadışı ikamet edenler olmuştu. Bu konutlar için de geçerliydi: 1862 yılında, kongre beş yıllığına oturmak ve yatırım yapmak isteyen her yerleşimciye 65 hektar büyüklüğünde bir toprak parçası veren meşhur "Ev ve Çiftlik Yasası"nı çıkarttığında yaptığı, yerleşimcilerin zaten yapmış olduklarını tasdik etmekten başka bir şey değildi.[154] "Ev ve Çiftlik Yasası"nın efsanevî ününe rağmen, yerleşmelerin çoğu daha o kabul edilmeden önce sonuçlanmıştı. "1862-1890 yılları arasında, ABD'nin nüfusu 32 milyon artmış, fakat bunların ancak 2 milyon kadarı Ev ve Çiftlik Yasası uyarınca talep edilen 372,649 çiftlikte iskân edilmiştir."[155] Kongre bu yasayı onayladığında, yerleşimciler, işgâl etmiş oldukları kamu arazilerinin tapusunu çıkartmanın birçok alternatif hukukî yoluna zaten bulmuşlardı.[156] Ne var ki, Ev ve Çiftlik Yasası, elit tabaka yanlısı hukuk ile kitlesel göç sonrasının açık ve sürdürülebilir toplumunun ihtiyaçlarının zorunlu kıldığı yeni düzen arasındaki uzun, yorucu ve acı bir savaşımın sonunu işaret etmesi itibariyle, yine de büyük bir sembolik değeri vardır. Sonuçta yerleşimcilerin yapmış oldukları yasadışı düzenlemelerin çoğunu kucaklamakla resmî hukuk, kendini meşrulaştırmış ve bir "mutlu azınlık"ın hukuku olmaktan çok Amerika Birleşik Devletleri halkının çoğunluğunun hukuku olmuştur.

Bütün Bunların Üçüncü Dünya Ülkeleri ve Eski Komünist Ülkeler İçin Önemi

Kapitalizme geçmeye çalışan kalkınmakta olan ülkeler ile eski komünist ülkeler için Amerikan deneyimi büyük bir önem taşımaktadır. Yasadışı mülkiyet hak-

larının tanınması ve entegre edilmesi Amerika Birleşik Devletleri'nin dünyanın en önemli piyasa ekonomisi ve sermaye üreticisi olmasında kilit unsurlardan biri olmuştur. Gordon Wood'un vurguladığı gibi, bu süreç sırasında "Toplumda ve kültürde, sıradan insanların özlem ve enerjilerini Amerikan tarihinde emsali görülmedik bir biçimde açığa çıkartan ciddi şeyler oluyordu."[157]

Bu, "önemli şeyler"; mülkiyet haklarına sahip olma haklarında bir devrimdi. Amerikalılar, sabırsızlıkla veya bilinçli bir şekilde olmasa da, en fakir Amerikalılar tarafından yaratılmış olan yasadışı mülkiyet norm ve düzenlemelerini meşrulaştırmışlar ve bunları toprak hukuku içerisine entegre etmişlerdi. Ondokuzuncu yüzyılın başında, mülkiyet ve onu tabi olduğu kurallara dair bilgiler birbiriyle bağlantısız ve darmadağınıktı. Bu bilgilere, çiftliklerde, madenlerde veya yerleşim alanlarında tutulan basit defterler, kişisel notlar, bölge yönetmelikleri ya da sözlü ifadeler aracılığıyla erişelebiliyordu. Tıpkı kalkınmakta olan ve eski komünist ülkelerde bugün olduğu gibi, bu enformasyonun çoğu sadece yerel toplumu ilgilendiriyordu ve temsili belgelerden oluşan tutarlı bir ağ dahilinde erişilebilir değildi. Amerikan resmî makamlarının niyetinin bu olmadığı kabul edilecek olsa bile, meselâ "önceden satın alma" kanunu ve maden yasası gibi ulusal kanunları inşa ederlerken yaptıkları aslında bütün bu dağınık ve izole mülkiyet verilerini bir yeni mülkiyet sistemi içerisine entegre edecek olan temsili biçimleri yaratmaktı.

Bu kolay veya hemen olacak bir iş değildi; ne de şiddetsiz... Fakat Amerikan tecrübesi üçüncü dünya ve eski komünist ülkelerde bugün vuku yaşanmakta olanlara çok benzemektedir: Resmî hukuk halkın inisiyatifinin gerisinde kalmakta ve hükümet dizginleri elinde tutamamaktadır. Netice itibariyle, Batı ülkelerinin dışında yaşayan insanlar bugün tarihçi G. Edward White'ın tasvir etmiş olduğundan pek de farklı olmayan bir paradoks içinde yaşamaktadırlar: "Madenci, derme çatma kulübesinden ayrılıp çalışmaya gittiğinde, en ileri endüstriyel teknolojiyi kullanıyordu. Çiftçi çim kulübesinden dışarı adım attığında, genellikle en modern tarım makinelerini kullanıyordu."[158] Üçüncü dünyalılar da bugün derme çatma kulübelerde barınmakta ve çalışmakta, ve buralarda televizyon seyretmekte, bilgisayar kullanmaktadır. Onlar da hak sahipleri olarak örgütlenmişlerdir. Ve hükümetleri de onlara "önceden satın alma" haklarını tanımaya başlamıştır.

Fakat hâlâ sahip olmadıkları şey, mülklerini, resmî bir hukukî sistem içerisine, onu sermaye yaratmak maksadıyla kullanmalarına el verecek bir biçimde

entegre etmelerini sağlayacak, iyi tasarlanmış hukukî haklardır. Amerikalılar, işgâl, "önceden satın alma", ev ve çiftlik yasası, madencilik alanındaki düzenlemeler ve benzerleri sayesinde, kavramın "dinamik yönlerini vurgulayan ve ekonomik kalkınma ile bağdaştıran" ve onu, "hızlı değişim karşısında güvenliği ön plâna çıkartan statik" bir kavramın yerine ikame eden, yeni bir mülkiyet kavramı inşa etmişlerdir.[159] Amerikan mülkiyet sistemi eski bir iktisadî düzeni korumanın aracı olmaktan çıkıp, yeni bir düzen yaratmanın güçlü aleti olma yönünde değişmiştir. Sonuçta piyasaların genişlemesi ekonomik kalkınma için gerekli olan sermayenin türetilmesi ile mümkün olmuştur. ABD ekonomik kalkınmasının lokomotifi olmayı sürdüren "ciddî" değişim, işte buydu.

ABD'nin mülkiyet sisteminin kayıt altına alınmasından çıkartılacak dersler, teknik detaylarda değil, fakat siyasî tavırlardaki değişiklikler ve geniş hukukî trendlerde aranmalıdır. Yasadışı nüfusu entegre etmek maksadı ile kanunlar çıkartırlarken, Amerikalı politikacılar hukukî kurumların varlıklarını ancak sosyal ihtiyaçlara cevap vermekle sürdürebilecekleri fikrini benimsemişlerdir.[160] Amerikan hukuk sistemi enerjisini, Amerikan halkının tecrübesi ve yaratmış olduğu yasadışı düzenlemeler üstüne inşa etmiş ve ABD'ye has problemlere çözüm üretemeyen İngiliz geleneksel hukukunun doktrinlerini reddetmiş olmasından almıştır. Yasadışı mülkiyet haklarını entegre etme süreci esnasında, Amerikan kanun koyucuları ve hukukçuları üretken ve dinamik bir piyasa ekonomisi için çok daha iletken bir yeni sistem yaratmışlardır. Bu süreç, sıradan insanların, hükümetin sistematize ve profesyonel bir resmî yapıya dönüştürmüş olduğu normatif beklentilerden doğmuş bir devrimi hayata geçirmiştir.

Bu demek değildir ki, kalkınmakta olan ve eski komünist uluslar ABD deneyimini kelimesi kelimesine kopya etmek zorundadır. ABD tecrübesinin kaçınılması gereken menfi neticeleri hiç de az değildir. Fakat görmüş olduğumuz üzere öğrenilmesi gerekenler oldukça fazladır. Bunlardan birincisi yasadışı düzenlemelerin varlığını inkâr etmenin veya onları hukukî sektöre kanalize etmek için bir strateji geliştirmeden köklerini kazımaya çalışmanın aptalca bir hata olacağıdır. Bu, özellikle de, yasadışı sektörün –II. bölümde görmüş olduğumuz üzere– ülke nüfuslarının çoğunluğunu oluşturduğu ve trilyonlarca dolarlık ölü sermaye biriktirmiş olduğu kalkınmakta olan dünyada böyledir.

Üçüncü dünya ve eski komünist ülkelerde bir mülkiyet devrimi yaratma gayreti o ülkelere has koşullar, engeller ve fırsatlarla karşılaşacaktır. İletişim, enformasyon teknolojisi ve hızlı şehirleşme alanlarında süregelen diğer geliş-

meleri göz önünde bulundurmak zorundayız. Fakat durum, genel olarak aynıdır. Bugün, çoğu kalkınmakta olan veya eski komünist ülkede, mülkiyet hukukunun insanların yaşam ve çalışma tarzlarına uygunluğundan artık söz edilemez. Bir hukuk sistemi nüfusun %80'i ile ilişkisini kesmiş ise, meşru kalmayı nasıl umabilir? İş, bu hukukî başarısızlığı düzeltmektedir. Amerikan tecrübesi bunun üç aşamalı bir iş olduğunu göstermektedir: Önce mülkiyete dair gerçek toplumsal sözleşmeler bulacağız, bunları resmî hukuk içine entegre edeceğiz ve sonra da reformu mümkün kılacak bir siyasî strateji geliştireceğiz. Hükümetlerin bunu nasıl başarabilecekleri bir sonraki bölümün konusudur.

ALTINCI BÖLÜM

Hukukî Başarısızlığın Sırrı

Hukukun hayatı hiçbir zaman mantık olmamıştır; tecrübe olmuştur.

ABD Yüksek Mahkemesi Yargıcı Oliver Wendell Holmes

Hemen hemen kalkınmakta olan ülkeler ile eskiden komünizmle yönetilmekte olan ülkelerin tamamında, resmî bir mülkiyet sistemi vardır. Sorun vatandaşların çoğunun, ona erişme imkânına sahip olamamasıdır. Fernand Braudel'in cam fanusunun, yani batının tarihinde kapitalizmin nimetlerini toplumun ancak çok küçük bir kesitine tahsis etmiş olan şu görünmez yapının çeperlerine çarpıp kalmışlardır. Tek seçenekleri, II. bölümde de görmüş olduğumuz gibi, varlıkları ile birlikte içinde yaşayabilecekleri ve iş yapabilecekleri –fakat varlıklarını asla sermayeye tebdil edemeyecekleri– yasadışı sektöre iltica etmektir.

Cam fanusu kaldırmaya ilk teşebbüs edenin kendimiz olmadığını bilmemiz önemlidir. Bu bölümde göreceğimiz üzere, kalkınmakta olan ülkelerdeki hükümetler 180 senedir mülkiyet sistemlerini fakirin de istifadesine sunma gayreti içerisindedir.

Niçin başarılı olunamamıştır? Sebep genellikle şu beş yanlış anlamadan kaynaklanmaktadır:

• yasadışı mülkiyet ilişkileri içinde olan veya yeraltı üretim sektöründe bulunan herkesin bunu vergiden kaçınmak amacıyla yapmaktadır;

• gayrimenkul varlıkların elde yasadışı olarak tutuluyor olma sebebinin, onların doğru dürüst ölçülmemiş, haritası çizilmemiş ve kaydedilmemiş olmalarıdır;

• mülkiyet hakkında zorlayıcı kanunlar çıkartmak yeterlidirve hükümetler, bu kanunlara riayet etmenin vatandaşa getirdiği maliyetleri ihmal edebilirler;

• mevcut yasadışı düzenlemeler veya "toplumsal sözleşmeler" ihmal edilebilirler;

• insanlar, varlıklarını gerek yasal, gerekse yasadışı yollardan kazanmanın ve elde tutmanın yollarını yüksek seviyeli siyasî liderlik olmaksızın değiştirebilirler.

Bu ülkelerin nüfuslarının genellikle, %50 ile %80'ini istihdam eden yeraltı ekonomilerini, vergi kaçağı ile izah etmeye çalışmak, en hafif tabirle, "kısmen yanlış" bir hareket olacaktır. Çoğu kimse, yasadışı sektöre, vergi cenneti olduğundan değil, fakat mevcut kanunlar, ne denli ustaca kaleme alınmış olursa olsun, onların ihtiyaç ve özlemlerine hitap etmediğinden sığınmaktadır. Çalışma arkadaşlarını küçük yasadışı girişimcileri hukukî sistem içerisine sokma programını tasarlamış olduğu Peru'da bu girişimcilerden 276,000 kadarını, işletmelerini kendilerine hizmet götürmek için –herhangi bir vergi indirimi vaat etmeksizin– kurmuş olduğumuz yeni kayıt ofislerine kaydolmaya razı etti. Yeraltı işletmeleri hiçbir vergi ödememekte idi. Dört sene içinde, eskiden yasadışı olan bu işletmelerden toplanan vergi geliri, 1.2 milyar Amerikan dolarına ulaştı.

Başarmıştık, çünkü şirket ve mülkiyet hukukunu yasadışı kurallara alışkın müteşebbislerin ihtiyaçlarına uyduracak şekilde uyarlamıştık. İşletme kaydettirmenin bürokratik maliyetlerini de hatırı sayılır ölçüde azaltmıştık. Bu, insanların vergi yüklerine aldırış etmedikleri manasına gelmiyordu. Fakat –kar marjları dolarla değil, ancak centlerle hesaplanacak kadar az olan– yasadışı imalathane ve dükkan sahipleri, temel aritmetik biliyor değildi. Bütün yapmamız gereken onları, yasal olarak faaliyet göstermenin maliyetinin, yasadışı sektörde yaşam mücadelesi verme maliyetinin çok altında olduğuna inandırmak, yasallaşmanın gereği olan bürokratik işlemleri kolaylaştırmak, programın avantajlarını tanıtmak için sıkı bir reklam kampanyası düzenlemek ve sonra da, yüzbinlerce girişimcinin yeraltını güle oynaya terk edişlerini mutluluk içinde seyretmekten ibaretti.

Zannedilenin aksine, yeraltında faaliyet göstermenin maliyeti hiç de az değildir. Yasadışı işletmeler mülkiyet hukukundaki noksanlıklar ve faaliyetlerini resmî makamlardan sürekli gizleme mecburiyeti tarafından vergilendirilir. Şirketleşememiş olduklarından, yasadışı girişimciler, hisse senetleri ihraç etmek sureti ile yatırımcıları cezbedemezler; hukukî bir adresleri bile olmadığından düşük faizli resmî kredi alma olanaklarından yararlanamazlar. Risklerini sınırlı sorumluluk ilan etmek veya sigorta şemsiyesi altına girmek sureti ile azaltamazlar. Sahip olabilecekleri tek "sigorta poliçesi", komşularının temin ettiği ve yerel "baba" veya "mafyalar"ın pazarlamaya çalıştıkları "himaye" mekanizmasıdır. Ayrıca sürekli olarak devlete yakalanma ve yozlaşmış yetkililer tarafından

haraca bağlanma korkusuyla yaşayan yasadışı girişimciler, üretimlerini farklı mekanlara yaymak zorunda kalmakta ve dolayısıyla büyük çaplı işletmelerin sahip olduğu tasarruf imkânlarından faydalanamamaktadır. Peru'da yasadışı imalat sanayi sektörünün gayri safi milli hasılaya yaptığı katkının %15'i, "bedava numune" ve özel "hediyeler"den tutun da düpedüz nakit para vermeye kadar farklı şekiller gösteren rüşvete gitmektedir. Polisin sürekli göz altında tuttuğu girişimci, bir müşteri kitlesi yaratabilmek için, açıktan reklam yapamaz veya birim maliyeti düşürecek şekilde toptan teslimat yapma yolunu tercih edemez.

Farklı ülkelerde yaptığımız araştırmalar yasadışı sektörün maliyet ve baş ağrılarından kurtulmanın, vergi ödemekten daha kârlı olduğunu bize göstermiştir. Vergi, cam fanusun içinde de, dışında da vardır. Dışarıda kalıp kalmama kararında göz önünde tutulan yasal olmanın nispi maliyetidir.

Bir başka temel yanılgı, gayrimenkul varlıkların, en son gelişmiş coğrafi enformasyon teknolojileri kullanılarak ölçümlerinin yapılmadığı, harita çizimlerinin ve sicil kayıtlarının tamamlanmadığı bir durumda hukukî bir kimlik kazanamayacakları inancıdır. Bu da, en hafif tabir ile, kısmen doğrudur. Avrupalılar ve Amerikalılar sahip oldukları bütün gayrımenkul varlıklarını bilgisayarlar ve coğrafi enformasyon sistemleri icat edilmeden on yıllar önce kaydetmişlerdi. Geçen bölümde görmüş olduğumuz üzere, ondokuzuncu yüzyıl boyunca ABD'de, yeni yerleşim yerlerinin ölçümlerinin yapılması, mülkiyet haklarının devredilmesinin yıllar sonrasına tesadüf eder. Japonya'da kayıt ofislerinde mevcut dokümantasyonu inceledim ve bazı toprak varlıklarının, II. Dünya Savaşı'ndan sonra –hava fotoğrafçılığı ve küresel pozisyonlama sistemlerinin icat edilmelerinden üç-dört yüzyıl önce kullanılan– Edo devrinden kalma haritalar kullanılarak nasıl kaydedildiklerini gözlerimle gördüm.

Elbette bu, son model hesaplama ve coğrafi enformasyon sistemlerinin, bir hükümetin mülkiyet sistemini fakirlere de açma gayretleri için elzem olmadıkları manasına gelmez. Ancak bütün Batı harici dünyada görülen yaygın eksik kapitalizasyonun, gayriresmî işgâl ve yasadışı iskânın ileri enformasyon ve haritacılık teknolojileri noksanlığından ileri gelmediği manasına kesinlikle gelir.

Braudel'in cam fanusu vergiler, haritalar ve bilgisayarlar değil, fakat kanunlardan yapılmıştır. Kalkınmakta olan ve eski komünist ülkelerin vatandaşlarının, resmî mülkiyeti, sermaye yaratmak maksadı ile kullanmasını engelleyen şey, bu ülkelerin kötü yapılandırılmış hukukî ve idarî sistemidir. Cam fanusun içinde, Batıdan kopya çekilmiş sistematik hukuku kullanarak mülk tutan seç-

kinler vardır. Çoğunluğun yaşamakta olduğu cam fanusun dışında ise, mülk, köklerini gayriresmî mutabakata salmış, türlü yasadışı düzenlemeler aracılığıyla kullanılır ve muhafaza edilir. Bu mahallî toplumsal sözleşmeler şeylerin nasıl edinileceği ve maliklerin birbirleri ile nasıl alâkalı olacakları kollektif anlayışını temsil eder. Mülkiyet hakkında tek bir ulusal kapsama sahip sosyal sözleşme yaratmak, bu yerel sosyal sözleşmelerin ihtiva ettikleri psikolojik ve sosyal süreçleri –inanışları, arzuları, temayülleri, âdetleri ve kuralları– anlamayı ve bundan sonra da profesyonel hukukun temin ettiği aletleri, tek bir resmî ulusal sosyal sözleşme olarak "dokumak" maksadı ile kullanmayı gerektirir. Batılı uluslarının pek de eski sayılamayacak tarihlerde başarmış oldukları şey, işte budur.

Burada, unutulmaması gereken nokta, mülkün, fotoğrafı çekilebilecek veya haritası çizilebilecek fizikî bir nesne olmadığıdır. Mülkiyet, varlıkların birincil vasfı değil, fakat varlıklar üzerinde ekonomik yönden anlamı olan hukukî bir fikir birliğinin ifade edilmesidir. Hukuk, sermayeyi sabitleyen ve gerçekleştiren enstrümandır. Batıda, hukuk, bina veya gayrimenkullerin fizikî gerçeklerini temsil etmekten ziyade, toplumun bu varlıklardan potansiyel artı değer elde etmesine izin verecek bir süreci veya kuralları saptamakla uğraşır. Mülk, varlıkların yalnızca kendileri değil, aynı zamanda insanlar arasında, bu varlıkların nasıl tutulması, kullanılması ve el değiştirmesi gerektiği hususlarında varılmış bir fikir birliğidir. Bugün, batılı olmayan çoğu ülkenin çözmesi gereken problem, ulusun bütün toprak ve binalarını (muhtemelen çoktan çizilmiş bulunan) tek bir harita içerisine koymak değil, fakat cam fanusun içindeki resmî hukukî âdetleri, dışındaki yasadışı benzerleri ile bütünleştirmektir.

Ölçümler yaparak veya haritalar çizerek bu işi başarmak mümkün değildir. Bilgisayar kullanımı, varlıkların, genişletilmiş piyasalara girmelerini ve sermaye olarak kullanılmalarını sağlamak için tek başına yeterli olmaz. III. bölümde görmüş olduğumuz gibi, varlıkların kendilerinin sosyal davranış üzerinde herhangi bir tesirleri yoktur: Teşvik alamazlar, kimseyi sorumlu tutamazlar, hiçbir sözleşmeyi uygulayamazlar. Varlıklar esas itibariyle bölünebilir, birleştirilebilir veya herhangi bir muameleye uygun olacak şekilde mobilize edilebilir değildir. Bu özelliklerinin tamamını modern mülkiyet hukuku sağlar. Varlıkların ekonomik potansiyellerini, onların fizikî varlıklarından ayrı bir değer olarak sabitleyen ve insanların bu potansiyeli keşfetmelerine ve gerçekleştirmelerine imkân veren şey hukuktur. Hukuk, varlıkların finans ve yatırım ağları ile ilişki kurmasını sağlar. Ve varlıklara artı değer yaratma gücünü veren, onların hukukî mülkiyet belgeleri ile temsil edilmesidir.

Altmış yıldan fazla bir zaman önce tanınmış hukuk tarihçisi C. Reinolds Noyes şöyle yazmıştı:

> Günümüz ekonomi oyununun taşları, ekonomi ders kitaplarında incelenmedik tarafları nerede ise bırakılmayan fizikî mal ve gerçek hizmetlerden çok, "mülkiyet" adını verdiğimiz karmaşık yasal işlemlerdir. Bu gelişimi incelemek, bizi, sosyal gerçekliği, bireyi çevreleyen ve diğerlerine bağlayan, ve böyle yapmakla da toplumu organize eden bir gözle görülmez bağlar ağı olarak tasavvur etmeye sevk eder. ...Ve içinde yaşamakta olduğumuz gerçek dünya ile uğraşma süreci, bu ilişkileri şekillendirme sürecidir.[1]

Cam fanusun kaldırılması meydan okuması, o zaman, esas itibariyle bir hukukî meydan okuma niteliği kazanmaktadır. Resmî hukukî nizam, cam fanusun dışındaki yasadışı düzenlemelerle, mülkiyet ve sermaye hakkında bir sosyal mukavele yaratmak maksadıyla etkileşim içine girmelidir. Bu entegrasyona erişebilmek için, daha pek çok disiplinin yapacakları katkılara elbette, ihtiyaç vardır: İktisatçılar, maliyetleri ve diğer sayıları doğru hesaplamalıdır; şehir plânlamacılar ve tarım uzmanları, öncelikleri doğru tayin etmelidir; haritacılar, ölçümcüler ve bilgisayar uzmanları, enformasyon sistemlerine işlerlik kazandırabilmek için vazgeçilemezdir. Fakat nihai olarak, bir entegre ulusal toplum sözleşmesinin elle tutulur hâle gelmesi, ancak yasalarla mümkün olacaktır. Diğer bütün disiplinlerin oynayacakları roller, sadece destekleyici nitelikte olacaktır.

Bu, "Entegrasyon sürecinin başını hukukçular çekmelidir," demek mi oluyor? Hayır. Büyük bir yasal değişimin uygulanması, bir siyasî sorumluluktur. Bu, birçok sebepten böyledir. Birincisi, hukukun kaygısı genellikle mülkiyet haklarını korumaktır. Ne var ki, kalkınmakta olan ve eski komünist ülkelerde yapılması gereken asıl iş mevcut hakları mükemmelleştirmekten ziyade, herkese mülkiyet hakkına sahip olma hakkı –siz buna "meta hakkı" da diyebilirsiniz– tanımaktır. Böyle meta haklar bağışlamak yoluyla insanları kötü hukuktan kurtarmak siyasî bir iştir. İkinci olarak, –çoğu kez ülkenin en iyi ticaret hukuku avukatları tarafından savunulan– çok küçük fakat çok güçlü olan çıkar sahipleri başka yollardan ikna edilmedikleri sürece değişime karşı çıkacaktır. İyi ilişkilere sahip ve maddî gücü olan insanları ekibe dahil etmek müşterilerine hizmet etmeye adanmış müşavirlerin değil, halklarına hizmet etmeye adanmış kabiliyetli politikacıların yapabilecekleri bir iştir. Üçüncü olarak, bir bütünleşmiş sistem yaratmak, kağıt üzerinde güzel gözüken kanun ve yönetmelik tas-

lakları hazırlamaktan ziyade, insanların inançları içerisine kök salarak, onların itaat etmelerini sağlayacak, uygulanma ihtimali yüksek normlar tasarlamaktır. Gerçek şahıslarla temasta olmak politikacıların işidir. Dördüncü olarak, yeraltı ekonomilerini yasal olmaya özendirmek bir siyasî pazarlama işidir. Hükümetler –kendilerine güvenmeyen ve sıkı mahallî düzenlemelere tabi olan– fakir vatandaşları ve onları himaye eden mafyalardan bazılarını, çok daha büyük ve çok daha az sıkı kuralları olan bir oyuna giriş biletlerini almaya ikna etmek zorundadır. Hükümetler, seçmenlerini sermaye üretebilir kılmanın onlara yapılabilecek en büyük iyilik olduğu tezini, çoğu ülkede fakirlerin oylarını daha fazla alan tanınmış solculara da kabul ettirebilmelidir. Cam fanusun gerek içindeki, gerekse dışındaki vatandaşlar, yeniden tasarımlanmış bir entegre mülkiyet sisteminin, mevcut anarşik düzenlemelere kıyasla daha ekonomik, daha verimli ve ülke için daha iyi olduğu hususunda hükümetçe temin edilmeye muhtaçtır.

Hiçbir ülke, hukuk ve siyaset cephelerinde başarıya ulaşmadan, sermaye yaratabilenlerle yaratmayanlar arasındaki hukukî "ırk ayrımı"nın üstesinden gelemez. Resmî mülkiyet hakkı sistemde yerleşmedikten sonra ne kadar çok varlık biriktirirse biriktirsin veya ne kadar çok çalışırsa çalışsın, çoğu kimse bir kapitalist toplumda zenginleşemeyecektir. Politika mimarlarının radarlarının kapsama alanları haricinde, resmî kayıtların da dışında kalmaya ve dolayısıyla da ekonomik olarak görünmez olmaya devam edeceklerdir.

Batılı hükümetler cam fanusu kaldırmayı başarmıştır, fakat bu zig-zaglı bir yol izlemiş olan şuursuz bir sürecin yüzyıllar süren işleyişinin bir neticesi olmuştur. Arkadaşlarım ve ben, doğru olduğunu düşündüklerimizi, formülleştirdik ve bu sürece "sermayelendirme süreci" adını verdik. Bu formülümüz şekil: 6'da ana hatlarıyla gösterilmiştir. Ayrıntılı bir açıklama, bu kitabın kapsamı dışındadır, fakat plânın tamamının teknik açıklamasını görmek isteyecek okurları, Hürriyet ve Demokrasi Enstitüsü arşivlerinin yayımlanmamış dokümantasyonlarına müracaat etmeye davet ediyorum. Bu bölümün geri kalan kısmında, formülün iki vazgeçilmez bileşeni üzerinde odaklanacağım: Hukukî mücadele ve siyasî meydan okuma.

Kısım I: Hukukî Mücadele

Görünüşe göre, Batılı olmayan ülkelerde bütünleştirilmiş tek bir mülkiyet sisteminin yaratılması imkânsızdır. Yasadışı mülkiyet düzenlemeleri düzineler-

ce, bazen de yüzlerce topluluk arasında dağılıp gitmiştir; haklar ve sair enformasyon, sadece yakınlar veya komşular tarafından bilinmektedir. Çoğu üçüncü dünya ve eski komünist ülkeye has yasadışı mülkiyet düzenlemelerinin hepsi, genel hukuk prensipleri çıkartmaya elverişli tek bir sistem olarak "dokunma"ya muhtaçtır. Kısacası, "orada, dışarıda duran" çeşitli toplum sözleşmelerinin, her şeyi içine alan tek bir toplum sözleşmesi içinde bütünleştirilmesi gereklidir.

Bu nasıl başarılabilir? Hükümetler yasadışı mülkiyet düzenlemelerinin ne olduklarını nasıl bulabilir? Endonezya kabinesinin beş üyesinin bana sordukları soru tam olarak buydu. Bir önceki kitabımın Bahasa Endonezya diline tercümesini başlatmak maksadı ile Endonezya'ya gittiğimde, ülke nüfusunun %90'ının geçimini temin ettiği yasadışı sektörde, kimin neye sahip olduğunu nasıl bulabileceklerini konuşmak istiyorlardı. Şayet yasadışı sektör ile yasal sektör arasında bir köprünün nasıl inşa edileceğinin teknik ayrıntılarına girip de dinleyicilerimi kaybetmek korkusuyla, sorularını bir başka yoldan, -Endonezya usulü- cevaplamaya çalıştım. Kitap turum sırasında, yeryüzündeki en güzel yerlerden biri olan Bali'yi ziyaret etme fırsatı bulmuştum. Pirinç tarlaları arasında dolaşırken, mülkiyet sınırlarının nerelerden geçtikleri hakkında hiçbir fikrim yoktu. Fakat köpekler biliyorlardı. Ne zaman es-kaza bir tarladan bir başka tarlaya geçecek olsam, bir başka köpek havlıyordu. Endonezya'nın köpekleri resmî hukuktan habersiz olabilirler, fakat hangi varlığın sahiplerinin kontrolü altında olduğunu biliyorlardı.

Bakanlara Endonezya'nın köpeklerinin bir resmî mülkiyet sistemi kurmak için gerekli olan temel enformasyona sahip olduklarını söyledim. Kentin sokaklarını ve kırsal alanlarını gezerek ve köpeklerin havlamalarına kulak vererek, ülkenin dört bir yanına dağılmış yasadışı temsil sistemlerinin neler olduğunu öğrenebilir ve bunları, bütüncül bir toplum sözleşmesi içinde toplayabilirlerdi. Bunun üzerine bir bakan, "*Jukum Adat*'ı (halkın kanununu) kastediyorsunuz," diye bağırdı. "Halkın hukuku"nu keşfetmek tam da Batılı ulusların resmî mülkiyet sistemlerini nasıl inşa ettikleri sorusunun cevabıdır. Gayriresmî düzenlemeleri tek bir ulusal resmî mülkiyet toplum sözleşmesine dönüştürmekte kararlı bir hükümetin, köpeklerin havlamalarına kulak vermesi gerekmektedir. Mülkiyetin her biçimini birleştirilmiş tek bir sistem içerisine entegre etmek için hükümetlerin yapması gereken, mahallî konvansiyonların nasıl ve neden işlediklerini ve gerçekte ne kadar kuvvetli olduklarını keşfetmektir.

Kalkınmakta olan ve eski komünist ülkelerdeki hukukî değişim çabalarının neden başarısızlıkla sonuçlandıklarının izahı budur. İnsanlar, "toplumsal

sözleşme"ye, sadece Locke, Hume ve Rousseau gibi vizyon sahibi kimselerin düşüncelerinde bulunan, görünmez, ilâhi bir soyutlama olarak bakma eğilimindedir. Fakat arkadaşlarım ve ben, yasadışı sektörün toplum sözleşmelerinin, sadece sosyal davranıştan çıkartılabilecek yükümlülükler gerektirmediğini keşfettik; bunlar, aynı zamanda, gerçek kimseler tarafından açıkça dokümante edilen düzenlemelerdi. Netice itibariyle, bu yasadışı toplum sözleşmeleri elle tutulur hâle gelir ve toplum tarafından tanınan ve uygulanan bir mülkiyet ve sermaye oluşturma sistemi inşa edecek şekilde bir araya getirilebilir.

Pre-kapitalist Mülkiyet Sisteminden Kapitalist Mülkiyet Sistemine Geçiş

Bir modern piyasa ekonomisi entegre bir resmî mülkiyet sistemi olmaksızın tasavvur edilemez. İleri Batı ulusları bütün temsilleri standardize tek bir mülkiyet sistemi içerisine entegre etmemiş ve herkesin erişimine açmamış olsaydı, mevcut servetlerini üretmiş olan genişletilmiş piyasa ağı oluşmuş sermayeyi yaratacak şekilde uzmanlaşamaz ve işbölümü olmazdı. Batı harici piyasaların etkin olmamaları, mülkiyet düzenlemelerinin bölük pörçüklüğü ve standart temsillerin yokluğuyla fazlasıyla ilişkilidir. Bu entegrasyon noksanlığı sadece yasal ve yasadışı sektörler arasındaki etkileşimi değil, fakat fakirlerin kendi aralarındaki etkileşimi de kısıtlar. Yasadışı topluluklar birbirleri ile alım-satım işlemleri yapmaz değildir; ancak bu, çok zor şartlar altında mümkün olabilmektedir. Tıpkı bir düzen içinde, yıldızlar veya manyetik pusula gibi standart kılavuzlara göre değil de, birbirlerini takip ederek seyreden gemi filoları gibidirler.

Modern bir piyasa ekonomisi yaratmak için tek bir hukuk gövdesi içinde müşterek standartların oluşturulması gerekir.[2] C. Reynold Noyes'in işaret etmiş olduğu gibi:

> İnsan tabiatı düzenlilik ve kesinlik talep eder ve bu talep de, başlangıç ilkelerinin tutarlı olmalarını ve böylelikle de bazı kurallar hâlinde –"adına hukuk dediğimiz şu dogmalar veya sistematize tahminler gövdesi"ni oluşturacak şekilde– ortaya konmasına izin verilmesini gerektirir. ...Halkın ikna edilebilirliğinin elverişliliği, ...yasaların temelini sistematize etme gayretlerine tekrar tekrar meydan vermiştir. Kodifikasyon ihtiyacı, halkın yazılmamış hattâ mahkeme içtihatlarına dayanan hukukun esrar ve belirsizliklerinden kurtulma ihtiyacından başka bir şey değildir.[3]

İnsanların karşılıklı mutabakatla tesis edilmiş yasadışı pratikler çeşitliliğine zaten itimat ediyor oldukları bir durumdan kodifiye bir hukuk sistemine geçiş yapmak az buz ve kolay bir iş değildir. Görmüş olduğumuz gibi, bu, Batılı ulusların pre-kapitalist "başlangıç ilkeleri"nden sistematize bir kanunlar bütününe geçmek için yapmak zorunda kaldıkları şeydir. Cam fanusu da ancak böylelikle kaldırabilmişlerdir. Ne var ki, başarılı olmalarına rağmen, bu uluslar, ne yapmakta olduklarının idraki içinde olamamış ve gerilerinde kat etmiş oldukları yolun bir haritasını bırakmamıştır. Sanayi Devrimi'nin faydalarını genişletmeye can atmış olan Britanya'da bile reform gayretleri, hükümet, gayrımenkul varlıkların merkezî olarak kaydedilip kolaylıkla transfer edilebileceklerinden emin olacak bir konuma gelene kadar (1829 yılından 1925 yılına varıncaya kadar) nerede ise yüzyıl sürmüştü. İngiltere'de mülkiyet reformunun ne denli zor olduğunu ve zig-zaglı bir yol izlediğini John C. Payne şöyle özetlemektedir:

Çok sayıda kanun kabul edildi ve İngiliz mülkiyet hukuku tepeden inme yapıldı. Bu reformun çoğu ad hoc doğaçlamalardı ve bunlara bakan kimse hareketin liderlerinin ne yapmakta olduklarının veya neden öyle yapıyor olduklarının her zaman tam idrakî içerisinde olmadıkları kanısına varıyordu. İngiliz toprak hukuku yüzyıllar boyunca öylesine teknik olmuştu ve buna, öylesine çok ekleme yapılmıştı ki, altından kalkılması gereken iş ilk bakışta bunaltıcı görünmüş olmalıydı. Dikkate değer çok sayıda teferruat olduğundan, sadede bir türlü gelinemiyordu. Dolayısıyla İngiliz reformcuları sorunun üzerine bütün iyi niyetleri ile, fakat vuzuhtan ziyade enerji ile gittiler. Uzun vadede işlerini iyi yaptılar, fakat bu onların tam bir yüzyıllarını aldı ve bu arada sonu hüsran ile biten pek çok acı tecrübe onları bazı uzlaşmalara zorladı.[4]

İthal Malı Hukukun Başarısızlığı

Kalkınmakta olan ve eski komünist ülkeler için cam fanusu kaldırmanın bugün nispeten daha kolay olacağı farz edilebilir. Bugün, mülkiyete evrensel erişim hakkı hemen her ülkenin anayasası tarafından ve birçok uluslararası konvansiyon tarafından artık kabul edilmiştir. Mülksüzlere mülk edindirme programları hemen her kalkınmakta olan ve eski komünist ülkede vardır. Batının onsekizinci ve ondokuzuncu yüzyıllarda yapmış olduğu reformlar resmî mülkiyet haklarının paylaşılmasına karşı yaygın entelektüel ve ahlâkî tepkiyle karşılaşmış olsa da, mülkiyete erişim bugün nev-i beşerin en temel haklarının parçasını oluşturmaktadır. 1948 İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve Katolik

Kilisesi kateşizminden tutun da, Uluslararası Çalışma Teşkilatı ILO'nun Bağımsız Ülkelerdeki Yerli ve Kabile Halkları hakkındaki 1989 tarihli 169.uncu sözleşmesine varıncaya kadar geniş bir çağdaş uluslararası antlaşmalar yelpazesi mülkiyetin temel ve kalıcı bir insan hakkı olduğunda ısrar etmektedir. Sırasıyla, dünyanın hemen her yerindeki mahkeme ve kanunlar bu hakkı önemli bir hukuk prensibi olarak görmektedir. İşgâl ordularının yüzlerce yıllık mülkü yağma etme âdetleri 1899 Lahey Uluslararası Konvansiyonu'ndan beri uluslararası hukuk tarafından açıkça yasaklanmıştır. Uluslararası hukuk böylelikle fertlerin mülkiyet haklarını, hükümetler toprak kaybına uğrayacak olsalar dahi, aynı topraklar üzerindeki mülk sahiplerinin haklarını kaybetmeyeceklerini şart koşmakla egemen devletlerin haklarından üstün tutmuş olmaktadır.

Amerika Birleşik Devletleri, Kanada, Japonya ve Avrupa –yani dünyanın en gelişmiş yirmibeş ulusu– kendilerine has bir, bütünleşmiş resmî mülkiyet sistemleri olmayanlara kıyasla, o denli fazla zenginleşmişdir ki, bugün kimse resmî mülkiyete duyulan ihtiyacı göz ardı eden ekonomik çözümleri teklif edememektedir. Kalkınmakta olan ve eskiden komünizmle yönetilmekte olan çoğu ülkenin bugün, mülkiyet haklarına evrensel erişim prensibini bir siyasî ihtiyaç olduğu kadar, makroekonomik bir araç ve piyasa reformu programlarının zımnî bir bileşeni olarak da tanıyor olmalarının sebebi budur.

Fakirlerin varlıklarını hukukîleştirme siyasî anlayışı, Lâtin Amerika hukukunda nerede ise iki yüzyıldır saygı görmektedir. 1824 yılında, yani ülkenin İspanya'dan bağımsızlığını kazanmasından sadece iki yıl sonra yazılan ilk Peru Anayasası, o zamanlar çoğunlukla yerli kökenli olan fakirlerin, topraklarının meşru sahipleri olduklarını açıkça belirtmiştir. Ama, Peru'nun seçkinlerinin yerli fakirleri derece derece mülksüzleştirmekte oldukları belli olunca, hükümet yıllar süren çabalarıyla Peru Anayasası'nda yazılı olan niyeti uygulamaya koymak amacıyla bir dizi kanun çıkarmıştır. Bunların hiçbiri bir işe yaramamıştır. Yerli halklar varlıklarının hukuken kendilerine ait olduğunu teyit eden kanunlara kavuşmuştur. Kavuşamadıkları ise varlıkları üzerindeki ekonomik haklarını kanun tarafından korunan temsiller biçiminde sabitlemelerine izin verecek mekanizmalar olmuştur.

Bunun sebebi artık çok açıktır: Peru'da (ve Batı haricindeki pek çok ülkede), resmî mülkiyet yaratacak olan çoğu hukukî prosedür, bir tapu ile kayıt altına alınmamış yasadışı mülkiyet ispatların –ki, bunlar, bir fakirin sahip olabileceği tek ispat çeşididir– işlerlik kazandıracak aletlerle donatılmamıştır. Mevcut

hukuk, bir varlığın tapusu üzerinde işlemler sürdükçe geçerli olan değişiklikleri ve mülkiyet ilişkilerini zaman içinde tadil edecek şekilde izlemekte ve kaydetmektedir. II. bölümde görmüş olduğumuz gibi, bugün, en iyi şartlar altında bile, modern haritalar, bilgisayarlar, insan hakları örgütleri ve dünyanın en iyi niyetleri ile bile tapuları ve üzerinde vuku bulan muameleleri kaydettirmek için gereken hukukî prosedürler yirmi yıl sürebilmektedir. Bulduğumuz hakikatlerden anlaşılan ondokuzuncu yüzyılda Peru yerlilerinin bunlardan daha iyi olmayan ve muhtemelen daha kötü gecikmelerle yüz yüze gelmiş olabilecekleridir. Böyle engellerle karşılaşmış insanlar için, varlıklarını muhafaza etmeye yarayan yasadışı kurallar yaratmak yapabilecekleri tek akılcı şeydir.

İthal malı hukukun, Peru'nun yerli halkının haklarının cisimlendirilmesine yardım etmediği ortaya çıkınca, ekonomik elitler kanunların niyetini "iyi edecek" yeni hileler düşleyerek tekrar eyleme geçtiler. Resmî tapuların mevcut olmadıkları yerlerde, iyi ilişkileri olanlar ve onların avukatları, bunları, belgeye dayalı delilleri yeniden oluşturarak ve mahallî makam ve noterlere kendi lehlerine yasal tapular (ki, bunlara *titulos supletorios* diyorlardı)sağlayarak resmî mülkiyetler "icat" etmeye başladılar. Seçkinler, yerli Perulular bir kez daha mülksüzleştirmişlerdi veya onları mülklerini yok pahasına satmaya mecbur bırakmışlardı. Hükümet ise, fakir fukaranın hukuku kendi menfaatleri doğrultusunda neden kullanamadığını tetkik edecek yerde, sorununun yasalarla ilgisi olmadığını, fakat yoksulların "doğuştan aptal" olduğunu farz etti. Dolayısıyla yasaları düzelteceğine, yoksulların bazılarını sürmeyi ve toprakların etrafına âdeta ateşten bir çember örmeyi tercih etti. 1924 yılında, Peru'da, yerlileri, yasal hilelere maruz kalmaktan koruyan binlercesini toprak haklarının transferinin açıkça yasaklanmış olduğu kırsal ziraat toplulukları içine doldurmak sureti ile koruyacak önemli bir kanun akdetti. Yerlileri, dalavereci ve dolandırıcı seçkinlerden böyle korurken, onları aynı zamanda sermaye yaratmanın belli başlı aletlerinden, istemeden de olsa, mahrum etmiş oldu.

Bu kırsal yerleşim yerleri ise, yerli nüfusunun sadece küçük bir oranını tutabiliyordu. 1960'lı yılların sonu ve 1970'li yılların başından itibaren, geri kalan çoğunluk hâlâ savunmasız ve mutsuzdu; dolayısıyla da, özellikle güçlü ve iyi örgütlenmiş sol hareketlerin aniden ortaya çıkışından sonra, patlamaya hazır bir sınıf hâline geldi. Bu yeni tehdidi savuşturmak için, Peru hükümeti, çoğu üçüncü dünya ülke hükümetlerinin de yaptığı gibi, toprak sahiplerinin ellerinden büyük çaplı tarımsal arazileri aldı ve bu toprakların devletin kurduğu altı-

yüzden fazla kooperatifin bünyesinde toplanması sağlandı. Maksat yine asildi: Yerlilerin mülk edinmelerini teminat altına almak. Bu gayretlerin bile başarısız olmasının nedeni, yerlilerin çoğunun dayatılmış bürokrasiler içerisinde çalışmaktan nefret etmesiydi. Yerliler, kooperatifleri daha küçük ve özel parsellere böldüler ve yeni tesis edilmiş haklarını korumak için alışık oldukları, esnek yasadışı düzenlemelere bir kez daha geri dönmüş oldular. Hükümetin hesaba katmamış olduğu şey, insanlar mülke bir kez sahip oldular mı, onu nasıl kullanacaklarına ve mübadele edeceklerine de kendilerinin karar vermek isteyecekleri gerçeği olmuştu. Şayet hukuk sistemi insanların ihtiyaç ve ihtiraslarını kolaylaştırmıyorsa, insanların sürüler hâlinde sistemi terk etmesi beklenmelidir.

Peru tarihi, her siyasî meşrepten reformcu için önemli dersler içermektedir. Yoksula mülk edindirme maksadı güden hükümet programları, son 150 yıldır, ister sağ eğilimli (yani ithal malı hukuk aracılığı ile özel mülkiyet hakkı tanımak), ister sol eğilimli (fakirlerin topraklarını kamu yönetimindeki kolektif çiftliklerde koruması) olsunlar, hep başarısızlığa uğramıştır. Sakatlayıcı, "sağ sola karşı" (veya sol sağa karşı) benzeri siyasî gündemler, kalkınmakta olan ülkelerin halklarının büyük çoğunluğunun ihtiyaçları bakımından fazla bir mana ifade etmemektedir. Bu insanlar hukuk dışına, hukuk onları özelleştirdiğinden ya da kollektivize ettiğinden ötürü değil, fakat sadece ve sadece isteklerine hitap etmediğinden ötürü çıkmaktadır. İstedikleri şeyler zaman içinde değişebilir. Bazen mülklerini birleştirme, bazen de birbirinden ayırma ihtiyacı içinde olabilirler. Eğer hukuk onlara yardımcı olmuyorsa, o zaman kendi başlarının çaresine hukukun haricinde bakacaklardır. Kalkınmakta olan ve eski komünist ülkelerde mülkiyet ve sermaye oluşumunun düşmanlarını karakterize eden şey, onların solcu ya da sağcı olması değil, fakat statükocu olup olmadıklarıdır. Kalkınmakta olan ülkelerin hükümetleri, kendilerini, Batılıların yüzyıllar önceki İngiltere'de yaşanmış olan çitleme (enclosure) ve mülk oluşturma gaddarlığı veya bütün Kuzey Amerika'da yerlilerin kanlı bir biçimde mülksüzleştirildikleri sabit fikri ile malul olarak yaşama alışkanlıklarından kurtarmalıdır. Bunların hesabının sorulacağı yer, öyle Asya, Afrika falan değil, fakat ait oldukları Batıdır. Kalkınmakta olan ülkelerin hükümetlerinin yapmak zorunda oldukları şey, kendi toprakları üzerinde havlayan köpeklerin seslerine kulak vermek ve kanunlarının neyi anlatması gerektiğini bulmaktır. İnsanlar, ancak o zaman, onların haricinde yaşamaktan vazgeçecektir.

Resmî hukuk, meşruiyetini, insanlar onun "kapsama alanı" haricinde mülk yaratmaya devam ettikçe yitirmektedir. Elimizdeki veriler, yasadışı sektörün

1960'lı yıllardan 1990'lı yıllara kadar, sadece Peru'da değil, fakat kalkınmakta olan diğer ülkeler ve eski komünist ülkelerde de genişlemiş olduğunu göstermektedir. İthal malı hukukun başarısızlığa uğramasının, sadece Peru'ya has bir hadise olmadığını farz ederek, 1994 yılında, son otuz yıl zarfında uluslararası finans kurumlarının üçüncü dünyada –bütün varlıkların sermaye üretecek şekilde tek bir sistem içinde doğru dürüst temsil ve entegre edilmeleri sonucunu doğuran– başarılı ve büyük çaplı bir "formalizasyon" programı yürütmüş olduklarını rapor edip etmediklerini tespit edecek bir özel araştırma ekibi kurdum. ABD Hazinesi'nin ve uluslararası organizasyonların kayıtlarını, aylar boyunca sistematik bir biçimde didik didik etmemize rağmen, ileri ulusların başarmış olduklarına uzaktan yakından benzeyen hiçbir şey bulamadık.

Bulmuş olduğumuz gerçek, son kırk yıl boyunca, muhtelif hükümetlerin, böyle programlardan bir çoğunu ölçmek, haritalamak ve bilgisayarlaştırılmış kayıt sistemleri gibi bir dizi mülkiyetle alâkalı faaliyeti finanse etmek için milyarlarca dolar tahsis etmek sureti ile başlatmış oldukları oldu. Bu projelerin ortak iki yönü vardır: Büyük bir kısmı alınan sonuçların tatmin edici olmamasından ötürü yarım bırakılmıştı (Brezilya'daki bir kamu proje yöneticisinin deyimi ile "Çok sayıda yeni harita ve bilgisayar programı, ancak az sayıda yeni resmî mal sahibi" hasıl olmuştu.); ve bazı Thai kırsal mülkiyet sertifikasyonu programları dışında, bu gayretlerden hiçbiri yasadışı varlıkları yasal varlıklara dönüştürmeye muvaffak olamamıştı. Varlıkların sermayeye dönüştürüldüklerini gösterir bir kanıta ise kesinlikle rastlamadık.

Bu, hükümetlerin umursamaz olmalarından ötürü mü böyle olmuştur? Kesinlikle hayır. Meselâ, Peru'da hükümet, mülkiyeti, İspanyol istilasından bu yana geçen dört yüz yıl boyunca en azından yirmi iki kez resmîleştirmeye gayret etmiştir. Başarı oranı ise, sıfırdır. Kalkınmakta olan başka ülkelerden de tapulama makamlarını aradık ve benzer cevaplar aldık: Belli başlı programlar ya başarısızlığa uğramışlar, ya da bunların, sadece marjinal bir tesiri olmuştur. Aynı şekilde, kayda değer hiçbir makam, verilen tapuların, içerisinde sermaye üretimine uygun bütünleştirilmiş mülkiyet ağının bir parçası olacak şekilde esneklik kazandıklarını iddia edemedi.

Bulgular kasvet verici idi: Kalkınmakta olan ve eskiden komünizmle yönetilmekte olan uluslar ne kadar çok gayret etmiş olursa olsun, niyetleri ne kadar iyi olursa olsun, ithal malı hukukun emrettikleri ile kanunlara işlerlik kazandırmak için yapılması gerekenler arasında kat edilmesi gerekli olan mesa-

fe yine de aynı kalıyordu. Zorunlu yasalar yeterli değildir. Andrzei Rapaczynski'nin işaret etmiş olduğu gibi:

> Uygun bir hukuk rejimi tesis etmenin, modern bir ekonomik sistemi alttan destekleyebilecek bir mülkiyet hakları seti kuracağı yaklaşımı, çoğu mülkiyet hakkı hukuk sisteminde ancak marjinal olarak uygulanabileceğinden ötürü, akla uygun olmaktan oldukça uzaktır. Sahiplik kurumunun özü, hukuk harici gelişmeler içerisine kök salmış olması gereken bir sorgulanamaz ve büyük ölçüde bilinçsiz sosyal ve ekonomik pratikler meselesidir. Bu eski bir Hobbes problemdir: İnsanların çoğunluğu kanunlara itaat ettiklerinde, hükümet onları, ihlal eden azınlığa etkili ve [nispeten] ekonomik bir biçimde dayatabilir. Fakat itaat hatırı sayılır ölçüde zayıflatıldığında, hiçbir makam herkesin başına bir polis dikecek kadar güçlü değildir. Yasaların uygulanmasının giderek zorlaştığı bu durum ortaya çıktığında, insanlar kendi şahsî menfaatleri peşinde, kara kaplı kitapta yazılı her türlü kısıtlamaya rağmen, koşmak için bir güdülenmeye sahip olur.[5]

Yakın tarih boyunca, kalkınmakta olan ve eski komünist ülkeler, siyasî iradeden ve vatandaşların çoğunluğuna varlıklar üzerinde haklar tanımak maksadına uygun olarak hazırlanmış bütçelerden, uluslararası manifestolardan veya ithal malı kanunlardan mahrum olmamıştır. Problem şuradadır ki, hükümetler, yoksulların mülkiyet haklarını güvence altına almaya koyulduklarında mülkiyet boşluğunun mevcut olduğu bir mekana, meselâ Ay'a gitmeye hazırlanıyorlarmış gibi davranmaktadır. Yapmaları gereken yegâne işin bu boşluğu ithal malı hukukla doldurmak olduğunu farz etmektedirler. Ne var ki, böyle bir boşluk çoğu kez mevcut değildir. İnsanlar, muazzam miktarlarda gayrimenkulü yasadışı düzenlemelerle çoktan ele geçirmiş durumdadır. Yoksulların varlıkları resmî hukukun ne denli dışında da olsa, bu varlıklar üzerindeki hakları, yine de kendi imalatları olan sosyal sözleşmeler tarafından idare edilmektedir. Ve ithal malı hukuk bu yasadışı âdetlerle uyuşmadığı zaman, bu sözleşmelerin tarafları incinecek ve bu fuzuli işgâli reddedeceklerdir.

Hukukun Kökünü Toplumsal Sözleşme İçine Salmak

Mülkiyet üzerine yasadışı toplumsal sözleşmeler, hemen hemen her mülkiyet sistemini destekler ve bugünün ABD'si de dahil olmak üzere, her ülkenin gerçekliğinin birer parçasıdır.[6] Richard Posner'in de bize hatırlattığı gibi, mülki-

yet, sosyal olarak inşa edilmiştir.[7] Bu demektir ki, mülkiyet düzenlemeleri, en iyi, ancak insanlar, varlıkların sahipliği ve onların kullanım ve değişimini yöneten kurallar üzerinde bir uzlaşmaya vardıkları zaman işler. Batı haricinde, yasadışı toplumsal sözleşmeler şu geçerli sebepten ötürü yürürlüktedir: Bunlar, insanlar arasında varlıkların nasıl yönetilmesi gerektiğine ilişkin fikir birliğine dayalı birşeyler kurma konusunda yasalardan daha başarılıdır. Mevcut mülkiyet düzenlemelerini alttan destekleyen kolektif sözleşmeleri umursamayan, birleştirilmiş mülkiyet sistemleri yaratma teşebbüsleri, çoğu kimsenin varlıklarını tutabilmek için dayandığı hakların tam da köküne toslayacaktır. Mülkiyet haklarında reform yapma çabaları başarısızlığa uğramaktadır; çünkü yeni yasal düzenlemeler hazırlamakla görevli devlet memurları çoğu vatandaşın kendi kurallarını toplumsal sözleşmeler ile sıkı sıkıya güvence altına almış olduğunu kavrayamamaktadır.

Başarılı kanunların altında toplumsal sözleşmelerin yattığı fikri, meşruiyetin bir çeşit toplumsal sözleşme üzerine temellendirilmesi gerektiğini öğreten Platon öğretisine kadar gider. Locke'a karşı yazmış olduğu yapıtlarında Immanuel Kant bile, toplumsal sözleşmenin gerçek sahiplikten önce gelmesi gerektiğini söylemiştir; bütün mülkiyet hakları, bir iddianın meşruiyetinin sosyal olarak tanınmasından fışkırır. Bir hakkın meşru olabilmesi için ille de resmî hukuk tarafından tarif edilmiş olması gerekmez; belli bir konvansiyonun bir grup insan tarafından kuvvetle desteklenmesi, onun, bir hak olarak tasdik edilmesi ve resmî hukuka karşı korunması için yeterlidir.

Mevcut toplumsal sözleşmelere atıfta bulunulmadan dayatılan mülkiyet hukuku ve tapuların, sürekli başarısızlığa uğramalarının sebebi işte budur: Bunların eksikleri meşruiyettir. Meşruiyet kazanabilmeleri için, mevcut mülkiyet haklarını tayin eden yasadışı toplumsal sözleşmeler ile irtibata geçmeleri gerekir. Esas mesele, elbette ki, bu toplumsal sözleşmelerin sağa sola dağılmış kasaba ve mahallelerdeki yüzlerce yasadışı nüfuz dairesi içinde yayılmış olmasıdır. Bu toplumsal sözleşmeleri resmî bir mülkiyet sitemi içerisine entegre edebilmenin tek sistematik yolu, insanların kendi yasadışı düzenlemelerine dayanan onların, bir yeni ve her şeyi kapsayan toplumsal sözleşme içerisine, üzerinden güle oynaya geçerek girebilecekleri kadar iyi yapılmış köprü görevi görecek, bir hukukî ve siyasî yapı inşa etmektir. Fakat bu köprü kırılmayacak ve üzerinden geçmekte olanları tekrar yasadışı düzenlemeler sahiline geri döndürmeyecek kadar sağlam ve üzerinden geçen hiç kimsenin aşağı düşmeyece-

ği kadar da geniş olmalıdır. Yüzyıllar almış olsa da Batı bu işi bu şekilde başarmıştır. Harold Berman bize şunları hatırlatıyor:

> Hukukun çeşitli topluluklar içerisinde bir sisteme oturtulması ...sadece ve sadece bu topluluklarda hukukî ilişki gayriresmî yapısının daha önceleri teşekkül etmiş olması sayesinde mümkün olmuştur. Batı Hukuk geleneği –geçmişte– gruplar içi ve gruplar arası sosyal ve ekonomik ilişkiler yapısının içinden çıkarak gelişmiştir. İlişkilerin davranışsal biçimleri, normatif bir boyut kazanmıştır. Kullanış biçimleri âdetlere ...ve âdetler de, hukuka dönüşmüştür.[8]

Sağa sola saçılmış toplumsal sözleşmelerin sahili ile tek bir ulusal hukuk sahili arasında hukukî ve siyasî bir köprü inşa etmek, tam da Eugen Huber'in yirminci yüzyılın başında İsviçre'de yapmış olduğu şeydir. Huber, İsviçre yazılı hukukunu, Roma doktrinlerine ve ülkesinin şehir, kasaba ve köylerinden yayılmış âdet, kural ve davranışlara uygun bir hâle getirmiştir. Mülkiyet üzerinde bütün konvansiyonları bir araya toplamış ve bunları, insanların hak ve görevlerini onların alışık oldukları mahallî normlara uygun olarak teminat altına alan tek bir kodifiye hukuk kalıbı içerisine dökmüştür. Huber üstün körü bir çeviriyle "Kanun insanların dilinden gelmelidir," manasına gelen şu eski Alman özdeyişini zikretmeye bayılırdı: *Das gesetz muss aus dem gedankes des volkes gesprochensein.* Amerikan hukuku da, beşinci bölümde görmüş olduğumuz üzere, mevcut toplumsal sözleşmelere aynı saygıyı göstermiştir. Gücünü kuvvetini doktriner veya profesyonel tutarlılığından değil, fakat az gelişmiş varlıkları üretken varlıklara dönüştürmek isteyen makamların ellerine verdiği kullanışlılıktan almıştır.

İleri ülkelerde yasadışı ilişkilerden, birleştirilmiş resmî mülkiyete geçiş, muallakta inşa edilmiş değildir. Modern mülkiyet hakları sistemlerini alttan destekleyen kanunların sistematizasyonu, sadece resmî makamların insan grupları arasında evvelden beri var olan yasadışı ilişkilerin, resmî hukukun önüne geçmesine izin vermiş olmaları sayesinde mümkün olmuştur: "Hukuk" diye yazar Berman, "Hem bütün bir toplumun yapı ve âdetlerinden çıkarak yukarı doğru gelişir hem de toplumun yöneticilerinin, siyaset ve değerlerinden çıkarak, aşağı doğru hareket eder. Kanun, bunların ikisini entegre etmeye yarar."[9]

Resmî mülkiyet hukukunun köklerini insanların uymayı zaten kabul ettikleri toplumsal sözleşmelerin içine salmakla Batı ülkeleri hükümetleri, herhangi bir itirazın üstesinden gelmek için gerekli olan yaygın popüler kabulü elde etmiştir. Neticede, mülkiyet için tek bir hukuk sistemi oluşturulmuştur. Bu, bir

kez yerli yerine kondu mu, sağa sola dağılmış konvansiyonları tek bir ulusal sosyal mukavele içerisine entegre etmek "çocuk oyuncağı"dır. Ve bir zamanlar, bir evin bir kimseye ait olduğunu ancak o kişinin kendisi ve komşularının teyit edebildiği yerlerde, resmî mülkiyetin icadı ile mülk sahibinin kim olduğunu bütün bir ulusun bilmesi mümkün hâle gelmiştir. Resmî mülkiyet tapuları, insanların, emeklerinin meyvelerini bir dar tasdik bölgesinden genişletilmiş pazara götürmelerine izin vermiştir. Batılı uluslar, modern pazar ve kapitalist sistemin enerjisini üreten santralleri işte bu şekilde kurmuştur.

Sahipliğin tanınmasının yerel düzenlemelerden daha geniş bir ekonomik ve sosyal ilişkiler düzenine kayışı, hayatı ve ticareti çok daha kolaylaştırmıştır. İnsanlar artık varlıkları üzerindeki haklarını korumak için zahmet verici ahbap çavuş politikacılığı yapmak zorunda değildir. Resmî mülkiyet, onları, kapalı toplumlara has zaman alıcı yerel düzenlemelerden kurtarmıştır. Varlıklarını artık kontrol edebilmektedirler. Daha da iyisi, yeterli temsilleri el altında tutmakla, varlıklarının ekonomik potansiyelleri üzerinde odaklanabilmektedirler. Gayrimenkullerin ve işletmelerin adreslerinin belli olması ve bunların ulus çapında teşhis edilebilmesi, mülk sahiplerinin, isimsizliklerinin ortadan kalkmasını ve hesap sorulabilir olmalarını sağlamıştır. Hukukî mülkiyetin bu mekanizmaları, sahneyi, çok sayıda kimseyi ilgilendiren genişletilmiş pazar ve sermaye üretimi için hazırlamıştır.

Pre-kapitalist Toplumsal Sözleşmelerin Güvenirliği

Kalkınmakta olan ülkelerde bugün yürürlükte olan yasadışı toplumsal sözleşmeler resmî hukuk sistemi yaratmaya uygun bir temel teşkil etmekte midir? Şüphesiz evet! Devlet memurları sermaye eksikliği çeken sektörde faaliyet gösterirken yasadışı toplumsal sözleşmelere açıkça uyduklarını gösteren birçok kanıt vardır. Uluslararası bağış organizasyonlarının raporlarında, yasadışı konvansiyonlara, dolaylı da olsa atıfta bulunulmaktadır. Hükümetler, ülkelerinin en fakir bölgelerini geliştirecek kırsal ve kentsel yenileme projelerini nasıl olur da yasadışı lehdar organizasyonları ile uzlaşmadan geliştirir? Hükümetlerin ve uluslararası finans kurumlarının işgâlcilerin yerleşim yerlerine kamu hizmetlerini (yol, su, elektrik, okul gibi) mülkiyet hukukuna meydan okurcasına götürüyor olmaları, yasadışı mülkiyet düzenlemelerinin zımnen tanındığını ispatlamaktadır. Robert Cooter ve Thomas Ulen'in de işaret etmiş oldukları gibi "(mülkiyet haklarının) şartları, insanlar üzerinde uzlaştıkları takdirde, kanun koyucular tarafından dayatıldıkları zamankine kıyasla çoğu kez daha etkili olur."[10]

Yasadışı sosyal mukaveleler; âdetlerin, ad-hoc doğaçlamaların ve resmî hukuk sisteminden seçicilikle ödünç alınmış kuralların bir bileşimidir. Çoğu kalkınmakta olan ülkede devlet tarafından sağlanması gereken hukukî korumanın eksikliği karşısında, vatandaşların varlıklarının çoğunu düzenleyen hukuk yasadışı hukuktur. Bu, uyulması gereken yalnızca tek bir hukuk olduğu fikrine alışık Batılı okur için oximoronik*, hattâ alt üst edici gelebilir. Fakat kalkınmakta olan ülkelere yapmış olduğum ziyaretler ve oralarda çalışmaktan edinmiş olduğum tecrübelerim, bunların hepsinde hukukî ve yasadışı kanunların barış içinde bir arada yaşadıklarını açıkça görmemi sağlamıştır. Margaret Gruter'in ifade etmiş olduğu gibi:

> Hukuk, ...sadece insanların körü körüne itaat ettikleri bir şifahî, yazılı veya resmîleştirilmiş kurallar bütünü değildir. Daha ziyade, davranışsal kuralların, üzerinde nüfusun büyük bir yüzdesinin uzlaştığı, davranışsal eğilimleri yansıtan ve riayet edecek olanlara potansiyel faydalar sağlayan davranışsal kuralları temsil eder. (İnsanlar bu potansiyel menfaatleri tanımayacak veya onlara inanmayacak olursa, kanunlar çoğu kez ciddiye alınmaz ve onlara uyulmaz.)[11]

Bir başka hukukçu Batının "kanun yapmakta ve nizamı sağlamakta devlete olan modern inancın, tarihsel bir norm olmadığına" işaret etmiştir.[12] Tek bir ülkede çok sayıda hukuk sisteminin var olması olgusu yeni bir şey değildir. Hukukî çoğulculuk, kıta Avrupası'nı, Roma hukuku onüçüncü ve ondördüncü yüzyıllarda yeniden keşfedilinceye ve bütün hukuk akımları koordineli tek bir sistem içerisine oturtulunçaya dek yönetmiştir.

O halde, kalkınmakta olan ve eski komünist ülkelerdeki yasadışı faaliyetin tesadüflerin eseri olmadığını keşfetmek bizi şaşırtmamalıdır. Peru'da yüzbinlerce ev ve işletme sahibine, resmî tapularını çıkartırken, arkadaşlarım, iyi tanımlanmış, uzlaşma üzerine kurulmuş kurallara riayet etmeyen bir yasadışı gruba hiç tesadüf etmemiştir. İster Asya'da ister Amerika'da, isterse de Ortadoğu'da olsun, eksik kapitalize olmuş bir bölgeyi ziyaret ettiğimizde, adımımızı attığımız yerler hiç de öyle "kuş uçmaz, kervan geçmez" yerler değildi. Dikkatle gözlediğimizde, bu kuralların bir düzen oluşturduğuna şahit olduk. En kötü ihtimalde ihmal edilmiş bir bahçe bulduk; ama asla bir "jungle" değil.

Batılı selefleri gibi, üçüncü dünya ülkeleri ve eski komünist ülkelerdeki sermaye yetersizliği çeken sektörler de kendi mülkiyet kuralları çeşitliliklerini

* Anlamı kuvvetlendirmek için zıt anlamlı kelimelerin birlikte kullanıldığı ifade. (Ç.N.)

spontane olarak türetmiş bulunmaktadır. Onlar, yeni filizlenmekte olan mülkiyet haklarını başkalarına karşı savunmak için, kendi yasadışı müesseselerini birlikte çalışarak kurmak zorunda bırakılmıştır. Hatırlayınız, size belli bir varlık üzerinde hak tanıyan kendi zihniniz değil, fakat haklarınıza ilişkin sizinle hemfikir olan diğer zihinlerdir. Bu zihinlerin varlıklarını korumak ve kontrol etmek için birbirlerine olan ihtiyaçları, hayati bir niteliğe sahiptir. Dahası, insanlar, başta hükümetler olmak üzere, haklarına yönelik ihlalleri defedebilmek için, toplumsal sözleşmelerini resmî hukuktan bile daha sağlam bir şekilde oluşturmaya mecburdurlar. Toplumsal sözleşmelerin sağlamlığından kuşku duyan bir kimsenin, bunları, ihlal etmeye kalkışması durumunda karşılaşacağı tepki en şiddetlisinden olacaktır.

Yasadışı düzenlemeler, son kırk yıl zarfında, insanı hayrete düşürecek kadar çok yaygınlaşmıştır. "Mantar gibi biten yasadışı sektör" hakkında yazılmış raporlar hemen hemen her üçüncü dünya şehri gazetelerinde nerede ise spor haberleri kadar çok yer tutmaktadır. Bunun sebebi, resmî hukukun hızla gelişen yasadışı düzenlemeleri içine alacak kadar geniş olmamasıdır. Meselâ, gayrimenkul piyasasında yasadışı toplumsal sözleşmeler sadece göçmenlerin yaptıkları düpedüz işgâl eyleminden değil, fakat mesken ve kent veya toprak reformu programları eksikliklerinden, kira kontrol programlarının giderek yozlaşmasından ve toprağın –ister ikamet ister sınai amaçla olsun– yasadışı satın alınması veya kiralanmasından kaynaklanmaktadır. Çoğu toplumsal sözleşme, faal aracılar tarafından kolaylaştırılmaktadır; ki bu aracılar, bu işlemlerden bir menfaati veya koruyacağı bir seçmen kitlesi olan ticarî, politik veya dini olarak motive edilmiş "gayrimenkul komisyoncuları"dır. Bunların müşterilerinin ortak paydaları yasal olarak mülk edinmenin maliyetlerini ödeyecek kadar zengin olmamalıdır. Ziyaret etmiş olduğum ülkelerin bazılarında, silahlı kuvvetlerin bazı şubeleri, küçük rütbeli subaylara lojman olarak yasadışı yoldan gayrimenkul bulmakla vazifeli subaylar atamaktadır. Daha da şaşırtıcısı, "tapu tahsis belgesi" verme yetkisine sahip belediye başkanlıklarının yandaşlarına ev yapacak iyi arsalar temin etmek amacıyla gayriresmî işgâlleri örgütlediklerine şahit oldum. Son zamanlarda ziyaret etmiş olduğum gayriresmî yerleşim yeri 7000 kadar memur ailesine mesken temin etmek maksadı ile, bizzat şehir konseyi tarafından kurulmuştu. Bir başka ülkede, muazzam yasadışı gayrimenkul edinimi mevcudiyeti ihbarımız üzerine meraklanan bir mahallî gazete devlet başkanının resmî ikametgâhının yazılı bir tapusunun olup olmadığını araştırdı.

Yoktu! Gazete, "ulusun kanunlarının yasadışı bir mekanda onaylandığı"na ilişkin bir şakayla bu haberi yayımladı.

Toprak üzerinde haklar, bir kez yasadışı olarak yaratıldı mı, işin içinde olanlar, inşa etmiş oldukları toplumsal sözleşmeyi işler kılmak için yeni kurumlar oluşturur: Gayriresmî işletmeler ve konut organizasyonları düzenli olarak toplanır, kararlar alır, altyapı yatırımları yapar ve bunları denetler, idarî prosedürler oluşturur ve kimlik belgeleri çıkarır. İçinde tipik olarak haritalar ve mülkiyet kayıtlarının tutulduğu defterler görebileceğiniz bir yönetim merkezleri vardır. Bu kurumların en çarpıcı tarafı, dünyanın hangi bölgesinde olurlarsa olsunlar, resmî sektör içerisine entegre olma arzusu içinde olmalarıdır. Kentsel bölgelerde, kaçak yapılar ve yasadışı işletmeler, hukukî olandan ayırt edilemeyecek hâle gelinceye dek, zaman içinde gelişirler. Ziyaret etmiş olduğum kalkınmakta olan ve eski komünist ülkelerde, yasal olan ile olmayanı uzun bir sınır ayırıyordu. Bütün bu hudut boyunca, üzerinde yasadışı organizasyonların resmî makamlarla irtibat kurdukları ve bunlardan öncekiler resmen tanınma mücadelesi verirken, sonrakilerin de "asayiş berkemâl" görüntüsünü kurtarmaya çalıştıkları sınır kapıları vardır.[13] Yasadışı organizasyonlar genellikle, hükümetin bir katmanı ile –belediyecilik veya mahallî seviyede bir tabakası ile– barış içinde bir arada yaşamanın yollarını arar. Çoğu grup, haklarını korumak için hukukî bir köprü başı tutmanın pazarlığını yapmaya çalışırken, diğerleri hukuk haricindeki vaziyetlerine istikrar kazandıracak bir çeşit anlaşmaya çoktan varmıştır. Yasadışıların yasallaşmak arzusunda oldukları gerçeğini gösterir bir başka ipucu da şudur: Kendileri adına müzakerelerde bulunmak için seçmiş oldukları cazip ve diplomatik liderlerin sokak kabadayılarına hiç mi hiç benzememeleri...

Havlayan Köpeklere Kulak Vermek

Kalkınmakta olan ve eski komünist ülkelerdeki çoğu hükümet, yasadışı sektörlerinin geometrik dizi şeklinde büyüyor olmasının sebebinin, insanların kanunlara karşı hürmetini aniden kaybetmesi değil, mülklerini korumak ve geçimlerini sağlamak için başkaca seçeneklerinin kalmaması olduğunu kabul etmeye muhtemelen hazırdır. Hükümetler modern hayatın bu gerçeğini içlerine –zor da olsa– bir kez sindirdiler mi, bir pazarlık içine girmek zorunda kalacaklardır. Yasadışılar köprüyü geçip hukukî tanınma sahiline varmaya dünden hazır olsalar da bunu yapma cesaretini ancak hükümet, kendilerine kolay, emniyetli ve ekonomik seyahat teminatı verdiği takdirde bulacaklardır. Yasa-

dışı sektördeki mülk sahipleri, çoktandır nispeten iyi örgütlenmişlerdir ve riayet ettikleri kanunlar devletin kanunları olmasa da, "kanun tanır"dırlar. Bu yasadışı düzenlemelerin neler olduğunu ve bundan sonra da onları resmî mülkiyet sistemi içerisine entegre etmenin yollarını bulmak hükümetlerin vazifesidir. Fakat bu vazifelerini, Delhi, Cakarta ve Moskova'nın en "lüks semtleri"nde bulunan ofislerinde görevlendirdikleri hukukçulara kanun taslakları hazırlatarak yapmaları mümkün değildir. Köpeklerin havlamalarına kulak vermek için sokaklara, yollara çıkmaları şarttır.

Bugün Batıda yürürlükte olan hukuk, tozlu hukuk kitaplarından doğmamıştır. O, gerçek dünyada doğmuş ve profesyonel hukukçuların ellerine geçmeden önce, sıradan insanlar tarafından beslenip büyütülmüş bir canlı varlıktır. Hukuk sistematize edilebilmesi için önce keşfedilmiş olması gerekir. Hukukçu Bruno Leoni'nin bize hatırlattığı gibi:

> Romalılar ve İngilizler, hukukun düzenlenebilecek bir şey olmaktan ziyade keşfedilecek bir şey olduğu ve kimsenin toplum içinde kendi iradesini kanun diye dayatabilecek kadar güçlü olmadığı kanaatlerini paylaşırdı. Hukuku "keşfetme" görevi iki ülkede de sırası ile hukuk bilginlerine ve hakimlere –yani hiç değilse bir dereceye kadar bugünün bilim adamları ile kıyaslanabilecek iki ayrı kategoriye– verilmiştir.[14]

"Hukuku keşfetmek", arkadaşlarım ve benim, son on beş sene zarfında çeşitli ülkelerin hükümetlerine, bütün vatandaşlarını kucaklayacak resmî mülkiyet sistemleri inşa etmelerinde yardımcı olabilmek için atılması gereken bir ilk adım olarak yapmaya çalıştığımız şeyin ta kendisi idi. Üçüncü dünyalıların hepsini haydut gibi gösteren Hollywood filmlerini bir yana bırakacak olursanız, Batı ile başka yerler arasında iş ahlakı bakımından fazla bir fark olmadığını görürsünüz. Pek çok ülkede yapmış olduğum yıllar süren araştırmalardan sonra şuna kanaat getirdim ki, mülkiyete dair çoğu yasadışı toplumsal sözleşme, esas itibariyle Batılı ulusların ulusal toplum sözleşmelerinin benzerleridir. Bunların her ikisi de kimin, neyin üzerinde hakkı olduğu ve bu haklar ve onlarla ilgili işlemlerin sınırlarına dair birtakım açık veya zımnî kurallar içerme eğilimindedir; aynı zamanda varlıkların mülkiyetinin kaydedilmesinin şartlarını, mülkiyet hak ve iddialarını icra etmenin prosedürlerini, sınırların nereden geçtiklerini belirtmeye yarayan sembolleri, işlemlerin tabi olacağı kuralları, nelerin ruhsata tabi olacağını ve nelerin ruhsatsız yapılabileceğini belirlemek için kullanılacak kriterleri, mülkiyeti temsil eden belgelerin hangilerinin geçerli ol-

duğunu tespit etmeye yarayan ilkeleri, insanları sözleşmeleri uygulama ve kanunlara uymaya teşvik etmeye yarayan aletleri, ve her bir işlem için isimlerin gizli tutulmasına izin verilecek kriterleri de içerir.

Dolayısıyla, insanların mülkiyet hakları hakkında oldukça benzer biçimlerde düşünmeye hazır olduklarını farz etmek yerinde olacaktır. Bu çok da şaşırtıcı sayılmamalıdır; örf ve âdetler bir yerden bir başka yere hep analoji yapmak sureti ile kendiliklerinden yayılmıştır. Dahası, bırakın dünya çapındaki iletişim devrimini, son kırk yılın köyden kente kitlesel göç hadisesi bile giderek daha fazla değer ve ihtirası paylaşıyor olduğumuzun bir ispatıdır. (Üçüncü dünyalılar da televizyon izlemektedir; onlar da sinemaya gitmekte, telefon kullanmakta ve çocuklarının iyi eğitim görmesini ve bilgisayar kullanmayı bilmesini arzu etmektedir.) Belirli bir ülkedeki yasadışı toplumsal sözleşmelerin, birbirlerinden farklı olmaktan ziyade, benzer olmaları kaçınılmazdır.[15]

Yasadışı toplumsal sözleşmelerde sorun, mülkiyeti temsil eden belgelerin, kendi coğrafî sınırları dışında geniş bir uygulama yelpazesine sahip olmalarına imkân sağlayacak nitelikte olmamalarıdır. Yasadışı mülkiyet sistemleri sadece grubun bir parçası olan kimseler için istikrarlı ve anlamlı olup, toplumun daha alt katmanlarındaki bireylerin birbirleri ile kolaylıkla etkileşime geçmelerine izin verecek temsilî belgelerden yoksundur. Burada yine Batının resmî tapuların henüz ortaya çıkmamış olduğu geçmişi ile bir benzerlik görüyoruz. Meselâ onbeşinci yüzyıldan önce Avrupa'da, bugün "Almanya" diye anılan yerin bazı kısımlarında tecrit edilmiş tapu sicil memurlukları olmasına rağmen, mülkiyet işlemlerinin nasıl yapılması gerektiği hakkındaki resmî kuralların çoğu yazılı değildi ve sadece sözlü gelenekler yolu ile bilinirdi.

Çoğu kimse bu ritüel ve sembollere, bugünün resmî tapuları, hisse senetleri ve kayıtlarının temsilî ataları olarak görmektedir. Onsekizinci yüzyıl İngiltere filozofu ve tarihçisi David Hume'a göre, o zamanın Avrupa'sının bazı yerlerinde, toprak sahipleri yaptıkları toprak alışverişlerini hatırlamak için aralarında taş parçaları ve toz toprak değişimi yaparlarmış; çiftçiler, buğday satışını buğdayın depolandığı ambarın anahtarını teslim etmek sureti ile sembolize ederlermiş. Toprak üzerinde mülkiyet işlemlerini kanıtlayan yazılı parşömenler, antlaşmayı temsil etmek için ritüel olarak toprağa basılırmış. Benzer şekilde, yüzyıllar önce Roma İmparatorluğu'nda, Roma Hukuku, mülkiyet haklarının yasal transferini temsil etmek için ot ve dalların elden ele gezdirilmesini şart koşardı. Japonların da kendilerine has işlem onay ritüelleri vardı; meselâ, Gumma

Kodzuke Bölgesi'nde, Tokugawa döneminde, tarım toprağı satışının kanunla yasaklanmış olduğu onyedinci ile ondokuzuncu yüzyıllar arasında, toprak sahipleri varlıklarını, yasadışı satışları satıcının akrabaları ve köy lideri tarafından mühürlenmiş yazılı belge ile onaylamak suretiyle transfer ederlerdi.

Yavaş yavaş, yazılı belgeler yerel sicil memurluklarında toplanmaya başladı. Ancak bu temsillerin bir defter hâlini alması için, bir hayli zaman geçmesi gerekti. Bu farklı sicil memurlukları ve onları yöneten toplumsal sözleşmelerin bir standarta bağlanması ve Batının bugün sahip olduğu bütünleşmiş resmî mülkiyet sistemlerini yaratacak şekilde bir araya getirilmeleri, ancak ondokuzuncu yüzyılda mümkün oldu.

Bugün eski komünist ülkeler ve üçüncü dünya, tam da Avrupa, Japonya ve ABD'nin birkaç yüzyıl önce oldukları yerdedir. Tıpkı Batıda yapılmış olduğu gibi, ülkelerin orasına burasına dağılmış durumdaki mevcut mülkiyet temsillerini saptamak ve bunları bir araya getirmek, sonra da bunları bütün vatandaşların varlıklarına sermaye üretebilmeleri için gerekli olan mislîliği sağlamak, bürokratik mekanizma ve ağ kazandırabilmek için tek bir bütünleşmiş sistem içerisine sokmak zorundadırlar.

Yasadışı Hukukun Şifresini Çözmek

Arkadaşlarım ve ben pre-kapitalist mülkiyet düzenlemelerini bir kapitalist resmî mülkiyet sistemi içerisine bütünleştirme görevi ile ilk kez yüz yüze geldiğimizde, ilhamımızı Batıdan almakta idik. Fakat ileri ulusların yasadışı düzenlemelerini nasıl yapıp da hukuk içine entegre ettikleri konusunda araştırma yapmaya başladığımızda, izleyebileceğimiz bir yol haritamız yoktu. Batılı ulusların mülkiyetin hangi yasadışı delilleri kategorilerinin bir standardize resmî mülkiyet sisteminin ortak paydaları olacağını nasıl saptadıkları hususu maalesef iyi dokümante edilememiştir. John Payne İngiltere'deki durumu şöyle izah eder:

> Tapunun, ticarî maksatlı toprak işlemlerinin bir parçası olarak resmî kanıt olarak kabul edilmesi, İngiliz hukukunda, görünüşe göre geç kalmış bir gelişme olmakla birlikte, mevcut enformasyon böyle bir görüşü savunmaya imkân tanımayacak kadar kıttır. Savaşlar, devrimler gibi büyük olayların saati saatine kayda geçirilmiş olmasına karşın, herkesi ilgilendiren gündelik işlerin nasıl yapıldıklarını yazmaya çok az kişinin üşenmemiş olması, tarihçiler için ne büyük bir talihsizliktir. Böyle yapmak insanlara lüzumsuz ve banal görünmüştür. Öyle ya, biline-

> ni ilan etmenin ne manası vardır? Dolayısıyla bir çağın bilinenleri takip eden çağın meçhulleri olmuştur ve gündelik işlerin tarihi ancak bambaşka maksatlarla kaleme alınmış metinler me'haz kabul edilerek yazılabilmektedir. Bu, kuşkusuz, feragatnamecilerin pratikleri için de böyledir, çünkü (ondokuzuncu) yüzyıla gelinceye kadar işlerini gerçekten de nasıl yaptıklarını gösteren çok sınırlı bir bilgiye sahibiz.[16]

Bulabildiğimiz az sayıda tarihi kaydın kılavuzluğu ile ve boşlukları kendi ampirik araştırmalarımızla doldurarak, yasadışı dünyaları, körlerin Braille alfabesi ile yazılmış metinleri okudukları gibi okumaya çalıştık ve buralarda mülkiyet haklarına temel teşkil eden toplumsal sözleşmelerle temasa geçmeyi nihayet öğrendik. Bu düzenlemeleri keşfetmenin, mülkiyet kanıtlarını, "ilk sahip"i bulabileceğiniz tapu sicil kayıtlarına bakarak aramak yöntemi ile uzak yakın bir benzerliği yoktur. Sermaye yetersizliği çeken sektörde tapu silsilesi, dışarıdan bakan bir göze, en iyi ihtimalle muğlak görünür. Eksik kapitalize olmuş sektördeki kimselerin sahip oldukları şey, bugün kimin neye sahip olduğu hususunda sağlam, sarih ve ayrıntılı bir fikir birliğidir.

Netice itibariyle, belirli bir bölgede mülkiyet hakkındaki yasadışı toplumsal sözleşmeyi bulmanın tek yolu, onunla yaşayan ve onunla çalışan kimselerle temasa geçmektir. Mülkiyeti bir ağaca benzetecek olursak, resmî mülkiyet sistemi, her bir yaprağın orijinini, zaman içinde geriye doğru, sürgün ve daldan gövde ve nihayet köklere varıncaya kadar izlememize izin vermesi anlamında *diyakronik*'tir. Yasadışı mülkiyete yaklaşım senkronik olmak zorundadır: Dışarıdan bakan birinin, hangi hakkın kime ait olduğunu tespit edebilmesinin tek yolu, ağacın, her bir dal ve yaprağın komşularına nazaran statülerinin tanımlanmasına imkân verecek şekilde, gövdenin dikine dilimlenmesidir.

Senkronik enformasyon toplamak saha çalışması yapılmasını gerektirir: Mülkiyetin resmen kaydedilmiş olmadığı (veya eğri büğrü kaydedilmiş olduğu) yerlere gitmek ve mülkiyet düzenlemelerinin neler olduğunu bulmak için yerel yasal veya yasadışı makamlarla temas etmek gerekir. Bu sanıldığı kadar zor bir iş değildir. Bazı ülkelerin kırsal varoşlarında sözlü gelenekler ağır bassa da, sermaye yetersizliği çeken kentsel sektördeki çoğu kimse, mülklerini, riayet ettikleri ve hükümetin de bir yere kadar kabule zorlandığı kurallara uygun olarak tutulmuş yazılı biçimlerle temsil etmenin yollarını bulmuştur.

Meselâ Haiti'de, mülkiyet haklarının temsillerini sabitleyen dokümanlar bulabileceğimize kimse inanmıyordu. Haiti, dünyanın en fakir ülkelerinden

biridir; nüfusunun %55'i okuma yazma bilmez. Buna rağmen, Haiti'nin kentsel alanları üzerinde yaptığımız yoğun bir keşiften sonra, malikinin haklarını –bu haklar "işgâl hakları" olsa bile– savunmasına yarayacak en azından bir kağıt parçasına sahip olmadığı ne bir arsa, ne bir kulübe, ne de bir binaya rastladık. (Haiti'de kullanılmakta olan gayriresmî tapu örnekleri şekil: 7'de sunulmuştur). Ziyaret etmiş olduğumuz hemen her yerde insanlar, gayriresmî mülk üzerindeki iddialarını temsil ve ispat etmeye yarayan, uyduruk da olsa bir çeşit tapuya sahip idi. Ve kayıt ve mülakatlarımızın yanı sıra, bu yasadışı temsiller sayesinde de, mülkiyeti alttan destekleyen toplumsal sözleşmelerin özüne nüfuz etmeyi, gitmiş olduğumuz her yerde başardık.

Mülkiyet âdetlerini saptamakta, yasadışı enformasyon kaynaklarına başvurmak her ne kadar gerekli ise de, resmî ve hukukî kaynaklar da büyük önem taşımaktadır. En tepedeki politikacılar, hükümetin idarî alt kademelerindeki memurların yasadışı sektör ile ne denli fazla temas içinde olduklarının nadiren farkındadır. Belediye makamları, şehir plâncıları, sağlık memurları, polis ve başkaları, yetki bölgeleri üzerine gelişigüzel yayılan gayriresmî yerleşimler ve yeni iş kolu gruplarının ne ölçüde yasadışı olduklarını resmen tayin etmek zorundadır. Resmî dokümantasyonun yasadışı toplumsal sözleşmelerin yürürlükte olduğu bölgeleri belirleme amacına yönelik, nasıl okunması gerektiğini öğrenmiş bulunuyorduk.

Hükümetler yasadışı temsilleri nerelerde aramaları gerektiğini bir kez öğrendikten ve bunlara el attıktan sonra, toplumsal sözleşmenin ipucunu bulmuşlar demektir. Temsiller kimin hangi mülke sahip olduğu ve her bir mal sahibinin onunla neler yapabileceği hususlarında saygı-değer bir uzlaşmaya varmış bulunan spesifik bir grup insanın ürünleridir. Bu temsilleri okumak ve içlerinde barındırdıkları manaları çözmek için arkeolog olmak şart değildir. Bunlar, deşifre edilmesi gereken esrarengiz harflerle yazılmış falan değildir. Bu dokümanlar, ilgili bütün tarafları kontrol ettikleri spesifik varlıklar üzerinde iddia etmekte oldukları hakların neler olduğundan kesinlikle haberdar etmek isteyen, açık sözlü ve ticaret yönelimli insanlar tarafından yazılmıştır. Bu insanlar, haklarının meşru olduğunu bildirmek istemektedir ve bu yüzden ilgilenenlere ellerinden geldiğince çok delil sunmaya hazır bulunmaktadır. Temsillerinde gizlenmesi gereken hiçbir şey yoktur; bu temeller, ne olduklarının kolaylıkla teşhis edilebileceği biçimlerde tasarlanmıştır. Bu, her zaman bu denli aşikâr değildir, çünkü ne yazıktır ki, yoksullarla uğraştığımızda yeknesak kayıt tutma

becerisi noksanlığına "cehalet" nazarı ile bakmak eğilimindeyizdir. John P. Powelson'un *Toprağın Hikâyesi* adlı eserinde tespit etmiş olduğu gibi, kalkınmakta olan ülkelerin en ilkel kırsal alanlarında bile, insanlar, kendi kendilerinin avukatıdır ve kendi kendilerini akıllıca temsil etme kabiliyetine daima sahiptir.[17]

Hükümetler, temsillerin belgesel kanıtlarını ele geçirdiklerinde, bunları, kendilerine sürdürülebilirlik kazandıran toplumsal sözleşmeyi teşkil eden prensip ve kuralları saptamak maksadı ile "sökebilirler". Reformcular bunu bir kez başardılar mı, yasadışı hukukun belli başlı bütün ilgili parçalarını ele geçirmişler demektir. Bundan sonraki aşamada yapılması gereken, bunları kodifiye etmek, yani mevcut resmî hukuk kıyaslamalarını mümkün kılacak kanun taslakları hâlinde organize etmektir. Gevşek sistemleri kodlamak zor bir iş değildir. Gerçekten de, bu, hükümetlerin, kanun metinlerini (meselâ ABD Birleştirilmiş Ticaret Kanunu örneğinde olduğu gibi) bir ülke dahilinde veya (meselâ Avrupa Birliği veya Dünya Ticaret Örgütü tarafından üretilen çok sayıda kod örneklerinde olduğu gibi) ülkeler arasında, uluslararası düzeyde yeknesaklığı sağlama prosedürlerinden pek de farklı bir iş değildir. Yasadışı kodları yasal kodlar ile mukayese etmekle, hükümet liderleri, her ikisinin birbirine uyacak şekilde nasıl ayarlanmaları gerektiğini görebilir ve mülkiyet için gerek yasal, gerekse yasadışı gerçekliği yansıtıyor olacağından dolayı gerçek anlamda meşru ve kendi kendini icra edebilen bir düzenleyici çerçeve –bütün vatandaşlar için bir ortak hukuk zemini– inşa edebilirler. Kalkınmakta olan ve eski komünist devletlerin uluslarının, yürürlükte olan hukukun meydan okumasına yanıt vermelerinin yolu budur, ve Batılı hukuk da esas itibarı ile bu şekilde inşa edilmiştir: Faydalı ve icra edilebilir olmayanı tedricen elimine ederek ve işleyeni de özümleyerek...

Bütün bunların bir hukuk reformunun temelinden ziyâde, antropolojik maceraya benzemesinin sebebi, yoksullar hakkındaki bilgi tekelinin, reform amacından çok merhamet ve entelektüel merak güdüsüyle hareket eden akademisyen, gazeteci ve eylemcilerin ellerinde olmasıdır. Hukukçular nerededir? Kendi halklarının üretmiş olduğu hukuk ve nizamı neden ciddîye almamışlardır? Gerçek şudur ki, böyle yapmaya, Batı hukukunu okumak ve adapte etmekten vakit bulamamışlardır. Yerel pratiklerin gerçek hukuk değil, fakat halk bilimcilere bırakılması gereken romantik bir konu olduğuna körü körüne inanmışlardır. Fakat, şayet hukukçular, iyi kanunların yapılmasında bir rol oynamak istiyorlarsa, hukuk kitaplıklarından çıkıp, gerçek anlamda meşru bir resmî hukuk sistemi inşa edebilmeleri için başvurabilecekleri yegâne enformasyon kay-

nağı olan yasadışı sektöre adım atmalılardır. "Halkın hukuku"nu etüt etmek ve mantığını kavramakla, reformcular, kendi kendini icra edecek bir hukuk sistemi yaratmak için neye ihtiyaç duyacakları hakkında bir fikir edinebilir.

Bunu yaptıkları zaman, hükümetler toplumsal sözleşmeye gerçekten de temas etmiş olacaklardır. Yoksulları ve sahip olduklarını, yasal bir çerçeve içerisine, kendisini kapitalist sistemin bir hissedarı yapacak şekilde entegre etmek için gerekli enformasyona sahip olacaklardır. Fakat hukuk reformu yapmak demek, statükoyu bozmak demektir. Bu ise, onu aslî bir siyasî görev hâline getirir.

Kısım 2: Siyasî Meydan Okuma

Feodal ve patrimonyal sistemlerden bugün Batıda mevcut olan modern mülkiyet sistemlerine evrimi kimse plânlamış değildir. Ne var ki, moderniteye varan uzun ince yolda, seyahatin reformcuların mülkiyeti daha geniş bir vatandaş kitlesi için erişilebilir kılmak amacıyla kasıtlı programlara giriştikleri aralıklarında, bu programlar iyi düşünülüp taşınılmış politik stratejiler tarafından desteklendiklerinden başarılı olmuşlardır. Thomas Jefferson'un onsekizinci yüzyılın sonunda Virginia'da yapmış olduğu tam da budur. Mülkiyetin mislîliğini başka şeylerin yanı sıra "gerektirme" (entail) pratiğini (mülkün aile dışına transferinin yasaklanması) de ilgâ ederek arttırmıştır. Almanya'da ondokuzuncu yüzyılın başında Stein ve Hardenberg evrensel mülkiyet çağını açtıklarında ve İsviçre'de yirminci yüzyılın başında Eugen Huber ülkenin bölük pörçük bütün mülkiyet sistemlerini tek bir sistem içine entegre etmeye başladığında, statükonun barikatlarını aşmak amacıyla, onlar da dikkatle plânlanmış stratejiler kullandı. Hükümetin halkın desteğini alacak ve önüne geçilemez kansız devrimler yaratmasına izin verecek akıllıca hedeflendirilmiş mevzuat silahlandırılmasını teminat altına aldılar.

Bir politik strateji bugün niye lâzımdır? Adaletsiz olduğu bu denli bâriz olan bir hukukî ırk ayrımının ortadan kaldırılmasına kim muhalefet edebilir? Reform ihtiyacını aslında pek az kimse tartışmaya kalkacaktır. Fakat küçük ve güçlü bir azınlık reformun, fildişi kulelerini yıkacağını sezecek ve sessiz ve sinsice buna karşı koyacaktır. Buna ilişkin bir başka problem de şudur: Halkın çoğunluğunu mülkiyet hakkından men eden kanunların çoğu güçlü grupların hayâtî çıkarlarını kollayan şartlar da içerebilmektedir. Kapitalizmin kapılarını yoksullara da açmak, öyle bir çöp yığını üzerinden buldozer geçirerek yol aç-

mak kadar kolay olmayacaktır. Daha uygun bir benzetme, bir kartalın yuvasını oluşturan binlerce dal ve samanı kuşu rahatsız etmeden yeniden düzenlemek olabilir. Bu yeniden düzenleme, "mutlu azınlık" için yoksulları sermaye sahibi kılma "ulusal kazanımı"na kıyasla küçük sayılması gereken terslikler getirecekse de, bundan rahatsız olacaklar, bu kazanımları, reform güçlü bir siyasî inisiyatif ile yönetilmediği takdirde umursamayabileceklerdir.

Açıkçası, bu ancak kartalın yuvasını gagalanmadan yeniden düzenleyecek beceriye sahip tecrübeli siyasî ustaların altından kalkabilecekleri bir iştir. Çoğunluk için değişim ile ihtiyatlı bir azınlık için istikrarı, ancak onlar senkronize edecek mevkidedir. Yoksulların sermayelendirilmesine yönelik stratejisinin, görünüşe göre birbiri ile çelişen iki mülkiyet sistemini aynı hukuk gövdesi içerisinde birleştirmek zorundadır. Şayet başarıya ulaşacaksa, sadece bir teknokrat olmanın ötesinde vasıfları olan bir başkan veya başbakan işbaşına geçmeli ve resmîleştirmeyi hükümet politikasının ana başlıklarından biri yapmalıdır. Reform, ezici bir desteğe ancak en üst siyasî seviyede sahip olabilirse statükonun inatçı karakterini silmede başarılı olabilir. Bürokrasinin mukavemetinin ve siyasî ihtilafların reformun ilerleyişini felçe uğratmalarına ancak hükümetin en üst seviyesi engel olabilir. Bir ulus, konu ister paranın istikrara kavuşturulması, ister KİT'lerin özelleştirilmesi, isterse de bütün etnisiteler için okullar açılması olsun, büyük değişimler gerçekleştirmeye soyunduğunda, değişime devlet başkanı komuta eder. Fakir fukarayı kurtarmak kuşkusuz ulusun liderinin sorumluluk alanı dahilindedir.

Tarihin ve şahsî tecrübelerimizin bize öğretmiş olduğu üzere, mülkiyet devriminin yürütebilmesi için bir lider, en azından şu üç spesifik şeyi yapmak zorundadır: Yoksulların görüşlerini almak, elitleri razı etmek, ve cam fanusların muhafızları olan hukukî ve teknik bürokratik yapı ile uğraşmak.

Yoksulların Görüşünü Almak

Bir ülke dahilindeki kapitalizmin küreselleşmesinden herkes faydalanacaktır; fakat en açık şekilde yararlanacaklar, yoksullar arasından çıkacaktır. Yoksulları kendi safına çekebilmiş bir liderin reform eğilimi, savaşın en azından yarısını kazanması manasına gelmektedir. Bu durumda herhangi bir muhalefetin, öncelikle devlet başkanını ve halkın çoğunluğunun aşması gerekecektir. Fakat devlet başkanının kazanabilmesi için dava inşa etmek için gerekli olan verileri bir araya getirmesi zorunludur. Bu orijinal araştırmalar yapmak demektir: Re-

formcular kendilerini fakirlerin yerine koymalı ve onların yürümekte oldukları yollarda yürümelidir. Aradıkları bilgileri resmî istatistiklerde bulamayacaklardır. Gerçekleri ve verileri bulmak için cam fanusun dışına çıkmak şarttır.

Peru'da yoksullara resmî mülkiyete erişim imkânı verilmesi konusunu 1980'li yıllarda etüt etmeye başladığımda, başvurmuş olduğum belli başlı her hukuk firması beni sermayeye erişim maksadı ile resmî bir işletme açmanın sadece birkaç günlük bir iş olduğu hususunda temîn etti. Bunun, benim ve avukatlarım için böyle olduğunu gayet iyi biliyordum, fakat Perululların çoğunluğu için de böyle olduğundan kuşkuluydum. Dolayısıyla arkadaşlarım ve ben Lima'nın kenar mahallerinden birinde iki dikiş makinesi kapasiteli bir terzi dükkanı açma kararı aldık. Süreci yoksulun gözüyle tecrübe edebilmek için, Lima'daki tipik bir girişimcinin kırtasiyecilik labirentinden geçmek için sarf etmek zorunda olduğu zamanı ölçmek için bir kronometre kullandık. Meşru olmanın, günde altı saat çalışmak şartı ile üç yüz günden fazla zaman aldığını keşfettik. Maliyeti asgarî ücretin otuziki katıydı. Kalıcılığını hükümetin tanımış olduğu bir yasadışı konutta ikamet eden bir kimsenin evinin hukukî tapusunu almasının kaça mal olacağını bulmak için de benzer bir girişimde bulunduk. Sadece Lima Belediyesi'nden –ki, bu, izin alınması gereken onbir kamu kurumundan sadece biri idi– onay almak 728 bürokratik adım (bkz: Şekil: 8) atılmasını icap ettirdi. Bu, işin başından beri duymakta olduğum kuşkuların ne kadar yerinde olduğunu teyit ediyordu: Bilinen verilerin çoğu meselâ danışmış olduğum avukatlar gibi kapağı cam fanusun içine çoktan atmış kimselerin yansıtıyordu. Cam fanusun ancak ona dışından içine doğru –yani yoksulların perspektifinden– bakanların gözlerine görünmesinin sebebi işte bu idi.

Hükümet bu enformasyonu ele bir kez geçirdi mi, niyetini yoksulların akıl erdirebileceği ve ilişki kurabileceği bir biçimde izah etme imkânına kavuşmuş demektir. Netice itibariyle, reformun gündemini içtenlikle destekleyeceklerdir. Toplumun alt seviye gelire sahip kesimi, programın yürürlükte tutulması için gerekli olan sokaklardan geri beslemeyi temin etmekle, en müessir halkla ilişkiler faaliyetini yürütecektir.

Peru'da tam da böyle olmuştur. 1984 ile 94 yılları arasında, arkadaşlarım ve ben, bütün gayretlerimizi, halkı (o zamanlar "resmîleştirme" dediğimiz) cam fanusun kaldırılmasının faydalarından haberdar etme faaliyeti üzerinde yoğunlaştırdık. Amacımız, siyasîlere, reform konusunda gizli bir ulusal uzlaşımın var olduğunu ve yoksulların varlıklarını resmîleştirmenin siyasî bakımdan kazan-

dırıcı bir strateji olduğunu göstermekti. 1980'li yılların sonuna doğru, seçimler şunu teyit etti: Resmî mülkiyet sistemini değiştirme tekliflerimiz neredeyse yüzde 90'a varan bir halk desteğine sahip olmuştu. Bu seçim sonuçları ile, organizasyonumca hazırlanmış olan ilk resmîleştirme kanun ve kararname taslakları 1988 yılında ve 1990 yılı başında Peru Kongresi'nin onayına sunulduğunda, bunların oybirliği ile kabul edilmeleri sürpriz olmadı. 1990 yılı başkanlık seçimi kampanyası sırasında, hürriyetçi muhafazakâr koalisyonunun roman yazarı adayı Mario Vargas Llosa, halkçıların sürpriz adayı ve seçimin galibi olacak olan Alberto Fujimori ve sempatik sosyalist başkan Alan Garcia da dahil olmak üzere her aday resmîleştirme gündemini savundu. Bugün bile, hatalarla dolu ve eksik yönleri fazla olsa da, resmîleştirme, Peru siyasî arka plânının tartışmasız ve dâimî bir demirbaşıdır.

Hepsi de reformdan yana olan bütün vâkıa, veri ve efkar-ı umumî ile hükümet, yoksulluk meselesini ekonomik kalkınma gündemine dramatik bir biçimde sokacak bir mevkide olacaktır. Yoksulluğu azaltmak, artık, ancak ekonomik kaynak bulunabildiğinde başarılabilecek bir hayırseverlik meselesi olarak görülmeyecektir. Aksine, yoksulların geleceği hükümetin kalkınma programının artık ilk sırasında yer alabilecektir.

Seçkinleri Razı (Coopt) Etmek

Yoksulların, yani nüfusun çoğunluğunun ekonomik potansiyeli açığa bir kez çıkartıldı mı ve reforma verdikleri desteği belli etti mi, reformcular, seçkinler tarafından fark edilmiş olacaktır. İşte o anda, cam fanusun kaldırılmasının sadece yoksulların yararına olduğu yanlış önyargısını yıkmanın zamanı gelip çatmış demektir. Bu öyle sadece sınıflar arasındaki uçurumlar üzerine köprü kurmanın sosyal bir fayda sağlayamayacağına ilişkin bir anlatım değildir. Bu türden bir hukukî entegrasyonun ulusu oluşturan hemen her menfaat grubuna vaat ettiği bazı şeyler vardır. Reformcular nasıl ki yoksulların desteğini kazanmak için birtakım veriler toplamışlarsa, sair menfaat gruplarını kazanmak için de muhtemelen başka verileri toplamalıdırlar. Seçkinler reformu yurtseverlik ve diğerkamlık duygularından değil, fakat kendi adres defterlerini de kabartacağından ötürü desteklemelidir.

Meselâ, yasadışı sektörün hukukun içerisine sokulması, fakir fukaraya, sadece daha iyi inşa edilmiş olmakla kalmayıp aynı zamanda bizzat inşa ettiklerine kıyasla çok daha ucuza mal olacak gayrimenkuller temin edecek ekonomik

toplu konut programları için de bir fırsat yaratacaktır. Yasadışı sektörün tepe takla dünyasında bir ev yaratmak, giyinmeye önce ayakkabıları, sonra çorapları giyerek başlamak gibi bir şeydir. Kırsal alandan gelen bir göçmenin, büyük şehrin kenar mahallerinden birinde, ailesi için bir ev yaratmasının ne manaya geldiğini bir düşünün hele. Önce uygun bir arsa bulması ve daha sonra da orayı kişisel olarak veya ailesi ile birlikte işgâl etmesi gerekir. Bir sonraki adım, bulunduğu ülkenin şartlarına bağlı olarak saman, hasır, çamur tuğlaları, karton, kontrplak, oluklu sac veya teneke kutulardan bir çadır veya sığınak kurmak ve böylelikle de (yasalı mümkün olmadığından) bir fizikî iddianın sınırlarını belirlemelidir. Göçmen ve ailesi daha sonra mobilya ve benzeri ev eşyalarını zamanla getireceklerdir. Açıktır ki, daha yaşanabilir ve dayanıklı bir binaya ihtiyaçları vardır. Fakat bunu kredi alma imkânına sahip olmadan nasıl inşa edebilirler? Herkes nasıl inşa ediyorsa onlar da öyle inşa edeceklerdir: İnşaat malzemesi biriktirecekler ve daha iyi bir evi biriktirebildikleri malzemenin çeşitlerine bağlı olarak adım adım inşa etmeye başlayacaklardır.

Bu yeni bölgenin sakinlerinin, sahip olduklarını koruyacak kadar örgütlendikten veya yerel makamlar yoksunlukları karşısında insâfa geldikten sonra yol, su, kanalizasyon ve elektrik gibi imkânları –evlerinin orasını burasını delmek pahasına da olsa– getirmeleri imkân dahiline girer. Bu ev sahipleri, konforlu bir hayata, ancak tekrar ve tekrar inşa etmek ve inşaat malzemesi biriktirmekle geçecek yıllar sonrasında kavuşabilir.

Batıda bir ev inşa etmek önce çorapları sonra ayakkabıları giymek gibidir; dolayısıyla da çok daha az tehlikeli, pahalı ve haysiyet kırıcıdır. Bir inşaatçı, kendisine (yol, su, elektrik gibi) altyapı yatırımlarını yapma güvencesi veren bir arsa tapusuna tipik olarak sahiptir. Sonunda müşterisinin tercihlerine uygun olarak inşa etmiş olduğu evi ona satar. Eve vereceği paranın büyük bir kısmını muhtemelen bir bankadan borç almış olan yeni mal sahibinin yapması gereken mobilyalarını, sonra da ailesini ve kendisini taşımaktan ibarettir.

Yoksulların, resmî hukuk tarafından sorumlu tutulması ile birlikte, gayrimenkul ihtiyacını giderecek imkânlara sahip olacak ve böylelikle de yasadışı sektörün tepe takla dünyasından kaçabilecektir. Böylelikle de seçkinler, kendi mükâfatlarını toplamaya başlayacaklardır: İnşaatçılar ve inşaat malzemesi imalatçılarının yanı sıra bankalar, ipotek firmaları, tapu ajansları ve sigorta şirketleri de pazarlarının genişlediğini görecektir. Resmîleştirme, kamu hizmeti veren kurumların ev adreslerini güvenilir abonelere dönüştürmelerine de yar-

dımcı olacaktır. Hükümet ve iş âlemine ticaret yapabilmek, faiz alabilmek ve borçları, harçları ve vergileri tahsil edebilmek için lâzım olan enformasyonu temin edecektir. Dahası, bir resmî mülkiyet sistemi sağlık, eğitim, vergi tayini ve çevre plânlaması konularında yatırım kararlarının alınabilmesi için gerekli veri tabanını da temin eder.

Hukukî mülkiyetin yaygınlaşması genişleyen kent yoksulluğuna dair şikayetlerden en çok gürültü koparan ve ayak direyen birinin çözüme kavuşturulmasına bile yardımcı olacaktır. Bu, daha çok, "kanun hakimiyeti ve düzen"e duyulan ihtiyaçtır. Piyasa ekonomileri sivil toplumlarını sadece daha zengin olmalarına borçlu değildir. Mülk sahibi olabilme hakkı kanuna saygıyı da doğurur. Ünlü tarihçi Richard Pipes'in Rus Devrimi hakkında yazdığı kitabında işaret etmiş olduğu gibi:

> Sosyal ve siyasî bütünleşmenin tartışmasız en önemli kurama özel mülkiyettir. Mülk sahipliği, siyasî ve hukukî düzene, bunlardan ikincisi mülkiyet haklarını güvence altına aldığından, bir bağlılık durumu yaratır: Vatandaşı millî egemenliğe âdeta ortak eder. Böylelikle mülkiyet, nüfusun çoğunluğuna kanuna hürmet etme ve statükonun muhafazasından bir menfaat umma hissiyatının aşılanması için en önemli araç işlevi görmektedir. Tarih tanıklık eder ki, başta toprak ve konut olmak üzere yaygın bir mülkiyet dağılımına sahip olan topluluklar daha muhafazakâr ve istikrarlıdır, ve bundan ötürü de her türden ayaklanma karşısında daha az kırılgandır. Dolayısıyla, onsekizinci yüzyılda bir istikrarsızlık kaynağı olan Fransız köylüsü, ondokuzuncu yüzyılda Fransız Devrimi'nin kazanımları sayesinde muhafazakârlığın bir koruyucusu kesilmiştir.[18]

Yoksulların topraklarının ve işletmelerinin hukukî olarak kendilerine ait olduğundan emin olması, başkalarının mülkiyetine duyduğu saygının da artmasına sebep olacaktır.

Resmî olarak güncellenen mülkiyet kayıtları, polise medenî sınırlamalar için ihtiyaç duyacağı enformasyonu da sağlayacaktır. Kalkınmakta olan veya eskiden komünizmle yönetilmekte olan ülkelerde yaşayan suçluların ortak noktası, hukukî bir adreslerinin olmamasıdır. Bir suç işlendiğinde, polis, başlıca zanlıların "izini sürmek" için gereken kayıt, ipucu ve sair mülkiyet temelli bilgilere sahip değildir. İcrâcı makamların, zanlıları sorgularken, Batılı meslektaşları kadar seçici olmamaları, dolayısıyla da masum insanların haklarını daha çok ihlâl etmeleri işte bundandır.

Resmî mülk sahipliğinin itaatsiz davranışı caydırıcı bir etkisi de vardır. İnsanlar mülklerini giderek küçülen parsellere bölmeye zorlandıklarında, hisseleri giderek azalan varislerin başka yerleri işgâl etmeleri daha muhtemeldir. Yine, bir kimsenin bir şeye sahip olduğunu ispat etme imkânı olmadığından, bürokrasiye rüşvet vermeye daha meyillidir. Daha da fenası, yükümlülükleri uygulayacak iyi kanunlar yoksa, toplum işbaşına gangster ve teröristleri davet edecektir. Arkadaşlarım ve ben, teröristleri, bölgenin gerçek veya hayali toprak istimlâki tehdidine karşı sözde güvenlik gücü rollerine gerek bırakmayarak devre dışı bırakan resmî tapulama kampanyaları yürüttük.

Mülkiyet uyuşturucu kaçakçılığına karşı da bir hukukî alternatif sunar. Çiftçilerin, yasadışı toprak sahipleri olarak kaldıkları sürece, koka ve haşhaş gibi nakit bitkilerden başka seçenekleri olmayacaktır. Kalkınmakta olan dünyanın bazı bölgelerindeki küçük çiftçiler için uyuşturucu kaçakçılığından kazanılan para, pratik olarak bulabilecekleri yegâne kredi kaynağıdır ve mülkiyet düzenlemeleri hiçbir resmî sistemde görünmediğinden, devlet bırakın onları alternatif ürün programlarına katmayı, onların yerlerini bulmaktan bile âcizdir. Bu, hukukun koruma eksikliği, aynı zamanda nakit bitkileri ziraatı yapanların varlıklarını müdafaa edebilmek için bir araya gelerek çeteleşmeleri veya kendilerini savunmak için kaçakçılardan yardım istemek zorunda kalmaları anlamına da gelir. Bu şekilde, toprak sahiplerini de kapsayan bir resmî mülkiyet sistemi olmadan, uyuşturucu bitkileri ziraatı yapanları kontrol etmek, uyuşturucu kaçakçılarının izlerini sürmek ve çevreyi kirletenleri teşhis etmek nerede ise imkânsızdır. Resmî makamların, insanların, çıkarlarını korumak maksadıyla yaratmış oldukları sıkı yasadışı düzenlemeleri delmeleri mümkün değildir.

Mülkiyeti hukukîleştirmeyi yoksullara merhamet göstermek olarak görmek zordur. Mülk sahiplerini hesap sorulabilir kılabilecek ve evlerine rehin gösterilebilir tapular verecek düzenli bir pazarın yaratılması, aynı zamanda pazarın genişlemesini de sağlayacak, kanun ve düzeni teşvik edecek ve seçkinlerin gelirlerini de arttıracaktır.

Cam Fanusun Muhafızları ile Uğraşmak

Reformcuların, yoksulları ve elit tabakanın da bir kısmını kendi saflarına çekmelerinin sonrasında, statükoyu yürüten ve koruyan özel ve tüzel bürokrasi ile –özellikle de hukukçular ve teknisyenlerle– uğraşmalarının zamanı gelmiş olacaktır.

Hukukçular

Teoride, hukuk camiâsının reformu, kanun hakimiyetini genişleteceğinden ötürü, desteklemesi gerekir. Fakat, gerçekte, kalkınmakta olan ve eski komünist ülkelerdeki çoğu hukukçu, kanun hakimiyetini yaygınlaştırıcı şekilde değil de, onu bulduğu hâli ile müdafaa edecek şekilde eğitilmiştir. Hukukçular, mülkiyet ile ilgili günlük işlerle en çok ilgilenen meslek grubudur. Büyük kararları örtbas edebilmelerine imkân sağlayan hükümet mevkilerinde yer almaktadırlar. Teröristler sayılmayacak olursa, kimse kapitalist genişlemeyi sabote etmek için, onların bulunduklarından daha elverişli bir konumda değildir. Ve teröristlerin aksine, hukukçular bunu, yasal yollarla yapmasını da bilirler.

Sermaye ve kapitalizmi inşa edenler ne denli sıradan insanlarsa da, mülkiyet kavramlarını belgelenebilir şekle getirenler ve bu kavramları kanunlarda tanımlayanlar hukukçulardır. Mülkiyetin teminatını, maliklerin hesap verme yükümlülüklerini ve işlemlerin uygulanabilirliğini prosedür ve kurallar hâlinde somutlaştıracak olanlar, eninde sonunda onlar olacaktır. Aslında yasal mülkiyetin bütün yapay unsurlarını mükemmelleştirmek, hukukçuluk mesleğinin işidir: Tapular, sicil kayıtları, markalar, telif hakları, izin belgeleri, kambiyo senetleri, patent hakları, hisse senetleri gibi... Hukukçulardan hoşlanın veya hoşlanmayın, onların hiç değilse bir kısmının desteği olmadan, ne mülkiyet rejiminde ne de sermaye oluşumu sürecinde hiçbir gerçek değişim mümkün olmayacaktır.

Buradaki zorluk, çok az sayıda hukukçunun, yaptıkları işin ekonomik sonuçlarının farkında olmasında ve çoğunun da yasadışı davranış ve geniş kapsamlı değişim karşısındaki tepkilerinin düşmanca olmasındadır. Görüşmüş olduğum, mülkiyeti yoksullar için daha erişilebilir kılma faaliyeti içerisindeki reformcuların hepsi de, hukukçuların düşmanları olduğu varsayıyor. Reform işlerinde çalışan iktisatçılar yasal tutuculuktan öylesine çekinmişlerdi ki, hukukçuluk mesleğini itibardan düşürmek için para ve zaman harcadıkları bile olmuştu. Elliiki ülkenin 1960-1980 yılları arası için toplamış oldukları ekonomik verileri kullanarak, Samar K. Datta ve Jefferey B. Nugent, çalışan kişi başına düşen hukukçu sayısındaki her yüzde 1'lik artışa karşılık ekonomik kalkınma hızının yüzde 4,76-3,68 oranında azaldığını –yani ekonomik kalkınmanın hukukçuların tedbirlilikleri ile ters orantılı olduğunu– göstermiştir.[19]

Hukukçuların, kötü mülkiyet sistemlerinin günahlarını başkalarının üzerine yıkma tarzları, çoğu reformcuyu sinirlendirmektedir. Bir taraftan mevcut mülkiyet hukukunu överken, diğer taraftan yasal olarak çıkartılmış mülki-

yet tapularının kullanılmalarının zor, hattâ imkânsız olduğunu itiraf eden hukukçuları çok gördüm. Bu, elbette, kabul edilmezdir. Bir hukukçu, yasaları ve bunların uygulanması için gerekli olan prosedürleri tasarlayıp, sonra da başarısızlığın suçunu yasaları uygulayan alt düzey teknokratların yetersizliklerine veya yasalardan yararlananların eğitimsizlikleri üzerine atamaz. İyi görünen kanun taslakları hazırlamak yeterli değildir. Bunların, tasarlanmış oldukları idarî ve toplumsal gerçeklik için işlerliğe sahip olmaları da gereklidir.

Ne gariptir ki, hukukçuların mülkiyet reformunu yavaşlatma çabalarını en ağır eleştirenler, yine kendi meslektaşlarıdır. İşte, bir hukukçu ve arsa tescili konusunda dünyanın en ünlü yazarı olan S. Rowton Simpson'un, meslektaşları hakkında yazdıkları:

> Hukukçular, dünyanın her yerinde, geleneksel prosedürlerde yapılması teklif edilen en küçük bir değişikliği bile kabullenmekteki isteksizlikleri ile tanınırlar... Hukukçuların karşı olduğu (dünyanın en güvenli kayıt sistemlerinden birisini yaratan Avustralyalı) Torrens, Güney Avustralya'daki hukukçuların muhalefetinin üstesinden gelmiştir; fakat onun hikâyesi bir istisnadır. Elmas, ancak elmasla kesilir ve ülkelerin çoğunda bir hakkın tescili, kural olarak, uygulanmasını, bir hukukçunun gayretine borçludur; hem de hukukçu arkadaşlarının aktif muhalefetiyle veya kazanan veya kaybeden aktif muhalefetten bile daha kötü olabilecek pasif muhalefetle engelleniyor olmasına rağmen... Pasif muhalefet daha tehlikelidir, ilerlemeyi çürütebilir. Hukukçulardan boşa konuşan, hattâ "ölüm öpücüğü" olmaktan öteye geçmeyen bir takdir aldıktan sonra hızla ortadan kalkmış kanun sayısı hiç de az değildir; başka kanunlar, ilerlemeyi neredeyse fark edilemez hâle getirmek için, kendi içlerinde uzun prosedürler barındırmışlardır; bu tür kanunlar yerleşik pratik için kesinlikle bir tehlike oluşturmaz ve bu yüzden hukukçular için kabul edilebilirdirler; fakat bunların amaca hizmet ettikleri söylenemez; başarısızlıkların (failures) yazılı olduğu olmasa da, "başarılı olmayanların" (non-successes) yazıldığı listeyi kabartırlar.[20]

Hukukçular başka disiplinlerin dinamik olmaları gerektiğini çoğu kez itiraf etseler de, hukukun istikrarlı olması gerektiği üzerinde durular. Kanun hakimiyetinin, sonuçları ne olursa olsun, böylesine saygı duyulur olması, reformu destekleyen hukukçuların, meslektaşları nazarındaki bütün itibarlarını yitirmelerine sebep olacak raddeye bile varabilir. Ondokuzuncu ve erken yirminci yüzyılda, Almanca konuşulan ülkelerde, hukuk mesleğinin mülkiyet reformu-

na karşı tepkileri öylesine artmıştı ki, reformcu her hukukçu *Mestbeschmutzer* –kendi yuvasını pisleten hayvan– diye anılır olmuştu.

Reformcular için iyi haber şudur ki, en parlak (fakat en başarılı sayamayacağımız) hukukçular, yasaların hayata hizmet etmek için yapılmış olduğuna inanırlar; hayatın yasalara hizmet etmek için yaratılmış olduğuna değil... İleri görüşlü hukuk uzmanları, Batıda gördükleri tepkiler karşısında, sonunda zafer kazanmışlardır. Kuşkusuz, bu, çok kolay olmamıştır. Bunun başlıca sebebi, Peter Stein'ın da işaret etmiş olduğu gibi, hukukçuların, "Yasal kurumların doğru anlaşılmalarına yaptıkları katkının, statükocu tavırları ile Roma hukukunu tamamlanmış kabul etmeleri yüzünden gölgelenmiş olmasıdır".[21] Ama, zaman içinde, Avrupalı büyük hukukçular bu aşırı katılığın üstesinden geldiler; zira, Stein'ın işaret ettiği gibi, "(Onlar) Roma Hukuku'nun muğlaklıklarında uzmanlaşmayı ve Roma Hukukunun zaman içinde değişmiş olduğundan emin olmayı iş edinmişlerdi."[22] Meslektaşlarının aşırı duyarsızlıklarına rağmen, her Avrupa ülkesinde, fanusun kaldırılmasına yardımcı olacak, bir elit hukukçular grubu belirmiştir.

Bütünleştirilmiş bir mülkiyet sistemi oluşturmayı hedefleyen bir hükümet, hukukçularla ilgilenmek için dikkatli bir strateji belirlemelidir. Bunun anahtarı, doğru hukukçuları seçmektir. Politikacıları korkutarak, onları hareketsiz bırakabilen hukukçulardan uzak durup, onun yerine değişimi öngören bir gündeme –sisteme karşı gelecek olsa bile– yasal bir biçim verecek hukukçuları bulmak akıllı ve kurnaz bir politikacının yapması gereken en önemli işlerden biridir. Reformist zihniyetli politikacı, hukukçularını bulmadıkça, reformu destekliyor gözüken, ama onu çökerten hukukçuların insafına kalacaktır.

Cesur, reformist zihniyetli hukukçular her ülkede vardır ve bu vasıfların kriterleri belirlenince, doğru insanların teşhis edilebilmesi mümkün olacaktır. Birçok kimse, değişimin ana belirleyicilerinin, hukukun dışında aranması gerektiğinin farkındadır. Ziyaret ettiğim her ülkede yasal sistemle, yasadışı düzenlemeler arasında uyum sağlamaya çalışan, yasadışı sektörden haberdar hükümet hukukçuları gruplarıyla karşılaştım. Bazı akademisyen hukukçular da, yasal ve yasadışı hukuk sistemlerinin paralel düzenlerinin birlikte işlediklerinin tamamen farkındalar. Fakat, bu kimselerin çalışmaları, hükümetin gözünden kaçmaktadır ve bu yüzden onlar da görünmez kalmaya devam etmektedir. Gerçekten de, (bir değil) iki düzenin varlığından haberdar ve reforma sempati duyan hukukçuların, siyasî karar mekanizmasında yer alamadıkları görülür.

Siyasî liderlerin, statükoyu zaptetmeye ve mülkiyeti resmîleştirme amacıyla yürürlüğe koyacakları millî programı uygulamak için harekete geçirmeleri ge-

reken kimseler, bu insanlardır. Bununla beraber, böyle bir ordu kendiliğinden devreye girmez. Her bir hukukçu keşfedilmeli ve devşirilmelidir. Bu hukukçular, reformu diğer meslektaşlarına aktaracak öncü grubu oluşturacaktır. Dinazorları mağlup edecek ve hukukçuluk mesleğindekilere mesleğin kendi diliyle kendilerinin ve ülkenin geleceği açısından mülkiyeti bütün insanlara açık birleştirilmiş hukuk sistemine entegre etmenin ne kadar hayatî olduğunu anlatacak olan onlardır.

Yalnızca onlar, meslektaşlarının geri kalanlarına mevcut legal prosedürlerin sadece bir dert olmakla kalmadığını, fakat dünya insanlarının çoğunu sermaye yaratma konumundan uzak tutan aşılmaz bir engel olduğunu anlatabilirler. Hukukçular da insandır. Savundukları sistemin ıslah edilemez biçimde anlamsız olduğunu anladıklarında, pozitif reaksiyon göstereceklerdir.

Teknisyenler

Kalkınmakta olan ve eski komünist ülkeler, mülkiyet sistemlerini modernize etmek için haritalamaya (kadastro çalışmalarına) ve kompüterize kayıt tutma teknolojisine yüz milyonlarca dolar harcamalarına rağmen, kayıtdışı sektörlerini hâlâ bütünleştirebilmiş değiller. Bu, mülkiyet sisteminin öncelikleri üzerinde iyi düşünmüş bir kimse için şaşırtıcı değildir. 1993'te bir Dünya Bankası uzmanı "Toprakları tapulamayı teknik bir problem olarak görme eğilimi var. Çoğu zaman haritalar yapılır, araştırmalar gerçekleştirilir; fakat tapular, sistemlerdeki bir blokaj veya hukuk problemleri yüzünden üretilemez veya verilemez,"[23] uyarısında bulunmuştur.

Teknisyenlerin kendileri bile yeni teknolojilerden fazlasıyla etkilenmiş olabileceklerinden kaygılıdır. Kanada'nın toprak ve enformasyon sistemlerinde en önde gelen uzmanlardan biri, bazı devletlerin haritalandırmayı mülkiyetin temel taşı olarak görmeye devam etmelerinden endişe duyduğunu ifade etmiştir:

> Hâlihazırda, bir coğrafî enformasyon sistemi problemine (GIS) indirgeyerek bu mitin ömrünü azaltmak tehlikesi ile karşı karşıyayız. Teknoloji çekicidir; elle tutulur sonuçlar almak ister. Fakat teknoloji çözümün sadece bir parçasıdır...Müşavirler ve yardım kuruluşları, çoğu zaman, alıcı ülkelerin ihtiyaçlarına ve sınırlılıklarına yeterince dikkat etmeksizin, önceden tecrübe edilmiş sistemleri (genellikle kendi sistemlerini veya birlikte çalıştıkları sistemleri) ihraç ederler... Profesyonel danışmanların daha alçakgönüllü olmaları gerekmektedir; arada sırada doğ-

ru cevabı her zaman bilmediklerini veya sistemlerinin uygun olmayabileceğini itiraf etmeleri gerekmektedir.[24]

Mülkiyet yaratma programları, devletler mülkiyet yaratmak için yalnızca fiziksel şeyleri tanımanın –fiziksel varlıkların envanterini fotoğrafladıkları, araştırdıkları, ölçtükleri ve kompüterize ettikleri vakit, mülkiyet haklarını vermek için gerekli bütün enformasyona sahip olacakları fikri– yeterli geleceğini sandıkları sürece başarısız olmaya devam edecektir. Fotoğraflama ve bilanço çıkarmayla mülkiyet haklarını dağıtmak için gerekli bilgiye sahip olunamaz. Fotoğraflar ve envanterler sadece otoriteleri, varlıkların fiziksel durumları hakkında bilgilendirmeye yarar; bu varlıklara gerçekte kimin sahip olduğu veya insanların bu mülkleri idare eden hakları nasıl organize ettiği hakkında hiçbir şey söylemezler. Haritalar ve envanterler kadar önemli olan bir şey de ölçmek, fiziksel varlıkları mülkiyete yerleştirmektir; haritalar ve envanterler devletlere, onları yaygın mülkiyet yaratmaya muktedir kılacak millî sosyal mukavelenin nasıl inşa edileceğine ilişkin bir şey söylemez.

Bazı ülkelerdeki, mülkiyetle ilgili bu meseleleri haritalama ve enformasyon teknolojisi bölümlerine hapsetme eğilimi mülkiyetin gerçek içeriğini gölgeledi. Mülkiyet, gerçekten, fiziksel dünyanın bir parçası değildir: Mülkiyetin doğal ortamı yasa ve ekonomidir. Mülkiyet, görünmez şeyler hakkındadır, oysa haritalar, yeryüzündeki (zemindeki) fiziksel şeylerin benzerleridir. Haritalar varlıkların fiziksel bilgisini yakalar, fakat büyük resmi kaçırır. Yasadışı düzenlemelerle ilgili uygun kuramsal bilgi olmaksızın, haritalar, fanusun ötesindeki realiteyi göremez. Bu yüzden hakiki görevlerini yapmaya muktedir olamazlar ki, bu görev, fiziksel varlıkların mülkiyet taraflarını, zımnî olan ile fizikseli eş tutacak bir biçimde sabitlemeye yardımcı olmaktır.

Resmî mülkiyet sistemlerini kullanmanın önündeki engeller kaldırılıncaya ve yasadışı düzenlemelerin yeri hukuk tarafından doldurulunca kadar, insanlar haritaları ve bilgi stoklarını güncel ve güvenilir hâlde tutmak için gerekli bilgiyi sağlamak açısından pek az teşvik ediciye sahip olacaktır. İnsanlar haritalandırılmaya, kayıt altına alınmaya veya vergilendirilmeye hevesli olduğu için resmî mülkiyet sistemine girmez; sisteme, ekonomik faydaları onlara aşikâr göründüğü ve haklarının korunmasının süreceğine emin oldukları için dahil olurlar. Bu haklar bir yasadışı sözleşme tarafından korunduğu sürece, insanlar mülkiyet düzenindeki herhangi bir değişiklikten otoriteleri haberdar etmek için herhangi bir sebep görmeyecektir. Yalnızca resmî mülkiyeti korumanın kaynağı ola-

rak yasadışı düzenlemelerin yerini alırsa insanlar resmî hukukun meşruluğunu kabul edecek ve otoritelere haritalarını ve kayıtlarını aktüel tutmak için ihtiyaç duydukları bilgiyi sağlamakla ilgileneceklerdir. Sosyal sözleşmenin bulunduğu yer, kayıtların ve haritaların hâli hazırda korunduğu yeri belirler.

Bu önemsiz bir nokta değildir. Teknik amaçla yürütülen tapulama projeleri fiziksel stok, modası geçmiş Domesday Books veya tarihî bakiyeler için tespit sistemleri olacak şekilde yozlaşmaya eğilimlidir. Bunun bir sonucu olarak haritalama ve bilgisayar sistemleri zarar görmektedir. Bunlarla ilgili proje bütçeleri, bu yeni metotların, fakirleri birleştireceğini (incorporate) uman politikacılar tarafından onaylanır. Politikacılar bunun böyle olmadığını anlayınca, haritalama projeleri küçültülür veya sona erdirilir. Ekibim ve ben bunun tekrar tekrar vuku bulduğunu gördük.

Bu teknolojilerin, ileri ülkelerde, fazla yasal ve politik müdahale (kusur düzeltme) olmaksızın, böylesine iyi işlemesinin sebebi; müdahalenin yüz yıl önce yapılmış olmasıdır. Mülkiyet üzerinde herkesi kapsayan bir toplumsal sözleşme hâlihazırda sağlam bir şekilde tesis edilmiştir. Bilgi sistemleri, coğrafi bilgi sistemleri, uzaktan algılama global konumlandırma sistemleri ve bütün mükemmel bilgi teknolojisi araçları yalnızca geride kalan otuz yıl içinde elde edilebilir olmuştur. Bunlar iyi bütünleştirilmiş bilgi ve hukuk altyapısına uyarlar. Bu sayede, bilginin daha iyi depolanması, yenilenmesi ve manipülasyonu için gerekli olan yazılı ve grafik temsil cihazları gayet iyi şekilde kullanılabilir.

Demiyorum ki, mühendislik, sistemlerin entegrasyonu, bilgi teknolojisi şirketleri, ekipman satıcıları, kayıt danışmanları ve araştırma, haritalama ve kayıtların modernleştirilmesinde uzmanlaşmış mülkiyet dokümantasyon hizmetleri sağlayan diğerleri, önemsizdir; hattâ bunun tam tersi doğrudur. Büyük çapta kaydedildikleri ve yasadışı ortamda işlemeye münasip bir şekilde adapte edildikleri vakit, bunlar, bilgiyi işlemek ve bütün hâline getirmek kadar, fiziksel konumları tanımlamak için de vazgeçilmezdirler. Mülkiyet reformu için harcanan paranın çoğunu tüketeceklerdir; fakat, ancak yasadışı sektörü sisteme sokmanın yasal ve politik problemleri çözüldükten sonra.

* * *

Yalnızca gerçek bir siyasî liderlik, mülkiyet kanununu (hukukunu) geçmişle fazla meşgul olmaktan, mevcudun takdirine; teknolojiden çok etkilenmiş olmaktan, toplumun iyiliği ile ilgili olmaya yönlendirilebilir. Politikacılara ihti-

yaç vardır; çünkü, mevcut kurumlar statükonun lehine davranmak ve statükoyu muhafaza etmek durumundadır. Teknisyenleri vaziyeti kabullenip, değişimi denetlemeye ikna etmek siyasî bir görevdir.

Siyasal müdahale, fanus içindeki devlet organizasyonlarının, geniş reformlarla uğraşacak bir şekilde olmaması yüzünden de gereklidir. Devlet organizasyonları genellikle uzmanlaşmış departmanlar olarak organize edilir; bu öyle bir yapıdır ki, resmî mülkiyet ve hukuk, herkes için var olduğu ve işlediği için yalnızca derece derece değişikliğin gerekli olduğu gelişmiş ülkelerde, bir anlam taşımaktadırlar. Mülkiyet yaratma bir özelleştirme programına hiç benzemez; özelleştirme bir yıl içinde belli miktarda (bir düzine vs.) varlığın satılmasını olanak sağlar. Mülkiyet reformunun amacı, kısa sürede milyonlarca varlık için, milyonlarca insana mülkiyet hakkı vermektir. Bu demektir ki, işin en az yarısı iletişimle ilgilidir. Mülkiyet reformunun liderleri birçok farklı çıkar gruplarının mülkiyet reformundan nasıl etkileneceğini anlatmak, onlara reformdan kaynaklanacak yararları göstermek ve onları reformun toplumun her kesiminin kazançlı çıkacağı bir olay olacağına ikna etmek ihtiyacı içindedir. Yasadışı sektör için, bu liderler, onların büyüyen girişimsel kazançlarına hitap etmeli ve bütünleştirilmiş yeni bir hukukî sistem oluşturmanın avantajlarını göstermelidir. Yasal sektör için, liderler, teklif edilen reformların meşru ve tatbik edilebilir (enforcable) haklarını ihlâl etmeyeceğini ve bütün çıkar gruplarının menfaatine olacağını izah etmelidir.

Herkesin ulaşabileceği bir mülkiyet sistemi yaratmak, esas itibariyle, siyasî bir iştir, zira, bir mülkiyet sisteminin nihaî hedefinin zarif kanunlar yaratmak, gösterişli bilgisayarları birbirine bağlamak veya çok renkli haritalar basmak olmadığını bilen kimselerce rayında tutulması gerekir. Yasal mülkiyetin hedefi, sermayeyi bütün ülkenin kullanımına vermektir.

YEDİNCİ BÖLÜM

Bitirirken

Bilginin içinde kaybettiğimiz akıl nerede?
Verinin içinde kaybettiğimiz bilgi nerede?

T. S. Elliot, *"The Rock"tan korolar*

Küreselleşmenin Özel Kulübü

Kapitalizm, Batı haricinde, uluslararası küreselleşmenin başarısızlığından uğramakta olduğundan değil, kalkınmakta olan ülkeler ve eski komünist ulusların sermayeyi kendi ülkeleri dahilinde "küreselleştirmek"ten aciz olmalarından dolayı buhrandadır. Bu ülkelerdeki çoğu kimse kapitalizmi özel bir klüp, sadece fakir ülkelerde cam fanusların içinde yaşayan seçkinleri ve Batı ülkelerini mutlu eden ayrıcalıcı bir sistem olarak görmektedir.

Dünyanın dört bir yanında daha çok kimse Nike marka ayakkabı giyebilir ve Casio marka kol saati takabilir, fakat Batı ürünlerini tüketirken bile, kapitalist oyunun hâlâ kıyısında kaldıklarının farkındadırlar. Bu oyunda yetkin bir paya sahip değildirler. Küreselleşme mutlu azınlıkların cam fanuslarını birbirlerine bağlamaktan ibaret olmamalıdır. Bu şekilde bir küreselleşme eskiden de olmuştu. Ondokuzuncu yüzyılda, Avrupa'nın hüküm süren kralları birbirlerine kan bağıyla bağlı büyük bir ailenin fertleriydi ve bu krallar siyasî ve ticarî mevzularda İngiltere, Fransa, Hollanda, İspanya ve Rusya'daki kuzenleri ile sürekli temas hâlindeydiler. Kapitalizm ondokuzuncu yüzyılda büyük bir başarıya ulaşmış ve Rus Devrimi ve Büyük Buhran'a kadar, sanayileşmiş dünyanın dört bir yanında hüküm sürmüştür. Fakat İspanya'nın Ortega y Gasset'i ve Amerikalı uzman Walter Lippman'ın işaret etmiş oldukları gibi, kapitalist sistem her zaman savunmasız olmuştur. Amerikalı iktisatçı Lester Thurow 1941 gibi yakın bir tarihte bile şuna işaret etmiştir:

> Amerika Birleşik Devletleri ve Büyük Britanya esas itibarı ile yeryüzünde kalmış (belli başlı) son iki kapitalist ülkeydi... Dünyanın geri kalanı faşistlerden, komünistlerden ve üçüncü dünya feodal kolonilerinden oluşuyordu. 1920'li yılların son buhranı ve 30'lu yılların da Büyük Buhran'ı kapitalizmi yok olmanın eşiğine getirmişlerdi. Şu anda karşı konulmaz gibi görünen kapitalizmin, sadece yanlış atılacak birkaç adım yüzünden, yok olmasına ramak kalmıştı.[1]

Lâtin Amerikalıları hatırlatmaya gerek yoktur. 1820'de İspanya'dan bağımsızlıklarını kazandıklarından beri en azından dört kez küresel kapitalizmin parçası olmaya çalışmışlar ve başarısız olmuşlardır. Borçlarını yeniden yapılandırmışlar, enflasyonu kontrol altına alarak ekonomilerini istikrara kavuşturmuşlar, ticareti serbest bırakmışlar, hükümet varlıklarını (meselâ demiryollarını İngilizlere satarak) özelleştirmişler, borç özsermaye "swap"ları yapmışlar ve vergi sistemlerini gözden geçirmişlerdir. Tüketici olarak, Lâtin Amerikalılar İngiliz tüvit takım elbiseleri ve Church marka ayakkabılarından tutun da Model T Ford'lara varıncaya kadar her çeşit mamulü ithal etmişler, radyo veya plak dinleyerek İngilizce ve Fransızca öğrenmişlerdir; Çarliston ve Lambeth Walk dansları yapmışlar ve çiklet çiğnemişlerdir. Fakat hiçbir zaman hayatiyeti olan sermaye üretmeyi başaramamışlardır.

Şu anda hepimiz iletişim devriminden faydalanıyor olabiliriz, ve bazılarımız da Mısır Sfenksi'nin gözlerini bir Kentucky Fried Chicken bayiinin neon ışıklarına dikmiş olmasının ilerlemenin işareti olduğuna inanabilirler. Ama, dünyanın iki yüz ülkesinden ancak yirmibeşi, genişletilmiş küresel pazarda işbölümünden tam manası ile faydalanmaya yetecek miktarda sermaye üretebilmektedir. Kapitalizmin dolaşım sistemi öyle internet veya fast-food restaurant zincirleri değil; sermayenin ta kendisidir. Uzmanlaşmayı destekleyecek araçları ve varlıkların genişletilmiş pazarda üretim ve dolaşımını ancak sermaye temin edebilir. Artan verimliliğin ve dolayısıyla da ulusların servetinin kaynağı sermayedir.

Gelin görün ki, kalkınmakta olan ülkeler ile eski komünist ülkelerdeki az sayıda varlıklı insan ve Batılı ülkeler, varlıklarını ve potansiyeli temsil etme kapasitesine; dolayısıyla sermaye üretme ve sermayeyi etkin bir şekilde kullanma olanağına sahiptir. Kapitalizm, Batı haricinde, artan bir düşmanlıkla karşılanıyor ve kapıları çoğu kimseye kapalı bir ırk ayrımı rejimi olarak görülüyor. Sadece ve sonsuza dek dış sermayenin merhametine "kalacak" olurlarsa küresel kapitalist oyunun üretken oyuncuları olamayacakları inancı, bazı seçkinler arasında dahi

yayılmaktadır. Kendi kaderlerini tayin edememenin yol açtığı karamsarlığın içine gittikçe daha fazla düşmektedirler. Kendi halklarına sermaye üretme araçlarını temin etmeden küreselleşmeye kalkan uluslar, Amerika Birleşik Devletleri'ne benzetmekten ziyade yasadışı faaliyetleri olan merkantilist Lâtin Amerika'ya benzemeye başlamaktadırlar.[2] On yıl öncesine kadar, eski Sovyet bloğu uluslarını Lâtin Amerika ile pek az kimse kıyaslardı. Ama bugün aralarında şaşırtıcı bir benzerlik söz konusudur: Güçlü yeraltı ekonomileri, artan eşitsizlikler, yaygın mafya ağı, siyasî istikrarsızlık, sermaye kaçışı ve yasaların pervasızca hiçe sayılması.

Batı haricindeki kapitalizm taraftarı entelektüellerin inzivaya çekilmesinin sebebi işte budur. Bundan on sene öncesine kadar tırmanışta olmalarına rağmen, şimdi halklarının çoğunluğunu muzdarip eden sefalet ve adaletsizliklerden ötürü özür diler gibi bir hâlleri vardır. Meselâ, 1999 yılında, Mısır'ın muhafazakâr yüksek meclisi, hükümeti, "kapitalizm ve küreselleşme çağrılarına artık aldanmaması"[3] için ikaz etmiştir. Anahtar kavram, "mülkiyeti" unutmuş olmakla kapitalizm taraftarları, statükonun yazılı hukuk ayrımı yapıp yapmadığına bakmaksızın, körü körüne uygulamaya çalışan savunucuları olarak etiketlendirilmelerine izin vermişlerdir.

Ve bu ülkelerdeki hukuk da gerçekten ayrım yapmaktadır. II. bölümde anlatmış olduğum gibi, bu ülkelerdeki nüfusun en az %80'i kendilerini resmî mülkiyet sisteminin haricinde tuttuğundan, sermayeleri hayat zerk edememekte ve sermayenin yeniden üretimi mümkün olamamaktadır. Trilyonlarca dolar, ölü sermaye hâlinde durmaktadır, fakat bu, birikecek yerde çorak bir kum şeridi üzerinden suyun akıp, gözden kaybolmasına benzemektedir. Bu su, birleştirilmiş mülkiyet sistemi içine akıtılabilse, sermaye üretmek için gereken şekli de alacaktır. İnsanlar, varlıklarını; hesap sorulabilirliğin mahallî olarak yönetildiği, birbirleri ile rabıtasız sayılabilecek kadar çok gayriresmî düzenlemenin olduğu bir ortamda tutar ve kullanırlar. Hukukî mülkiyetin getirdiği müşterek standartlar var olmadan, varlıklarına dair birbirleri ile konuşabilmeleri için gereken dile sahip olamazlar. Kapitalizmin nimetlerini damla damla biriktirinceye kadar sabırla beklemenin bir faydası yoktur. Bu, resmî mülkiyet sağlam temellere dayandırılmadan asla gerçekleşmeyecektir.

Bu arada, kapitalizmin, komünizm karşısında kazanmış oldukları zaferin sarhoşluğundan kurtulamamış olan savunucuları, yapmakta oldukları makroekonomik reformların yeterli olmadığını anlamaları gerekmektedir. Küreselleşmenin, kalkınmakta olan ve eski komünist uluslar, uluslararası ticaret ve özel

yatırımı arttırmak için; bir zamanlar kapalı olan ekonomilerini dışa açmalarından, paralarına istikrar kazandırmalarından ve düzenleyici çerçeveler tasarlamalarından ötürü olduğunu unutmamamız gerekmektedir. Bütün bunlar iyidir. Bu kadar iyi olmayan ise; bu reformların, söz konusu ülkelerin nüfuslarının hukukî sistem içerisine çoktan bütünleştirilmiş ve kaynaklarını açık pazarda eşit kullanma kabiliyetine sahip olduklarını farz ediyor olmalarıdır. Gelin görün ki, işin aslı öyle değildir.

III. bölümde tartıştığımız gibi, çoğu kimse, bir genişletilmiş pazara, varlıklarını büyük ölçüde transfer edecek ve onları katlayarak temsil edecek, üzerlerine ipotek koydurarak borç alacak ve mal sahiplerini de sorumlu tutacak yasal mülkiyet hakları sistemine ulaşmaya imkânları olmadığından katılamamaktadırlar. Çoğunluğun elinde bulunan varlıklar, doğru dürüst belgelendirilmediği ve izleri de bir mülkiyet bürokrasisi tarafından sürülmediği sürece, bu varlıklar göze görünmez olmayas ve pazar yerinde de verimsiz kalmaya mahkumdur.

Tamamen "kitâbî bilgi"ye dayanarak yapılan uygulamalar ve istikrarın sağlanmasıyla, küreselleşmecilerin makroekonomik programları, gelişmekte olan ülkelerin ekonomi yönetimlerini dramatik bir biçimde akla uygun hale getirmiştir. Fakat bu kitaplarda, çoğu kimsenin mülkiyet hakkına sahip olmadığı gerçeğinden söz edilmediğinden, kapsamlı bir kapitalist sistem ve piyasa ekonomisi yaratmak için yapılması gereken işin sadece bir kısmını yapmış bulunmaktadırlar. Ellerindeki aletler, sistematize hukukun içsel olarak "küreselleştirilmiş" olduğu memleketlerde etkin paras ve yatırım araçları ile kapsamlı mülkiyet hakları sistemlerinin yerli yerinde olduğu zamanlarda (ki bunlar bu ülkelerde henüz söz konusu değildir), işe yarayacak şekilde tasarlanmıştır.

Çoğu politika mimarı küreselleşme sürecine âdeta Olimpos tanrıları gibi yukarıdan bakmışlardır. Makro seviyede, kayıtlı işletme ve yabancı yatırımcıların zenginleşmelerine ve ortodoks iktisatçıların da hazineyi kontrolleri altına almalarına izin verecek şekilde istikrar sağlayıp, bir de ayarlamalarını yaptılar mı, kesin sonuca ulaşacaklarını sanmışlardır. Sadece makroekonomik politikalara odaklandıklarından, insanların genişletilmiş piyasa sistemine katılımına imkân verecek araçlara sahip olup olmadıklarını hiç araştırmamışlardır. Değişimin ana unsurunun insan olduğu gerçeğini unutmuşlardır. Ve bu büyük ihmali kafalarında *sınıf* kavramı ile iş görmediklerinden yapmışlardır. En seçkin uzmanlardan birinin söylemiş olduğu gibi, "Başka insanların nasıl yaşadıklarını, yetersiz bile olsa anlama kabiliyetine" sahip olamamışlardır.[4]

Ekonomik reformcular, fakir fukaranın mülkiyet mevzusunu, statükoyu değiştirmek gibi bir derdi olmayan muhafazakâr hukuk kurulu düzeninin ellerine bırakmışlardır. Netice itibariyle, vatandaşlarının çoğunun varlıkları yasadışı sektöre yapışıp kalmış, ölü sermaye olmaktan kurtulamamıştır. Küreselleşme ve serbest piyasa reformları savunucularının, aslında cam fanusun hakimlerinin çıkarlarının savunucuları oldukları fikrinin giderek yaygınlaşması işte bundandır.

Marx'ın Hayaleti ile Yüzleşmek

Fakir ülkelerdeki çoğu ekonomik reform programı, Karl Marx'ın önceden işaret ettiği bir tuzağa düşüyor olabilir: Bu, kapitalist sistemin büyük çelişkisi olan, sermayenin sadece birkaç kimsenin elinde toplanmasına engel olamayarak kendi sonunu hazırlıyor olmasıdır. Çoğunluğa genişletilmiş piyasalara girme imkânı vermemekle bu reformlar, sınıf mücadelesini körüklemektedir. Yani, mülkiyet haklarını kullanabilen mutlu azınlık için serbest piyasa ekonomisi yaratırken, kendi varlıklarını teminat olarak gösteremeyip, sermaye yaratamayan çoğunluğa ise yoksulluk sunmaktadır.

"Bu çağda sınıf mücadelesi olur mu?" demeyin. Bu kavram Berlin Duvarı'nın yıkılması ile ortadan kalkmış değildir. Maalesef değildir. Bunu anlamak, gelişmiş ülkenin vatandaşları için zor olabilir, zira Batıda sisteme dahil olmayanlar yoksulluk içinde soyutlanmış bir biçimde yaşarlar. Kalkınmakta olan ve eski komünist ülkelerdeki yolsulluk ise, böyle sıradışı bir olay değildir; bu toplumların içine işlemiştir. Bu ülkelerde sıradışı olan zenginlerdir. Batıda "aşağı tabaka" diye adlandırılanlar, bu ülkelerde çoğunluğu teşkil etmektedirler. Ve geçmişte, artan beklentilerin karşılanamadığı zamanlar, bu,s öfkeli yoksul kitleler sözde sağlam temeli olan seçkinleri (meselâ İran'da, Venezüella'da ve Endonezya'da) dize getirmişlerdir. Batı haricinde çoğu ülkede, hükümetler güçlü istihbarat servisleri sayesinde ayakta durmaktadır ve bu toplumların seçkinleri de belli nedenlerle kale gibi, duvarlarla çevrili yerlerde yaşarlar.

Bugün, gelişmiş ülkeler ile dünyanın geri kalanı arasındaki fark, resmî mülkiyetin yaygın olduğu ülkeler ile sınıfların, mülkiyet haklarını belirleyerek sermaye üretebilme kriterine göre ayrıldığı ülkeler arasındaki farktır. Şayet, yasadışı mülkiyet haklarına göz yumulmazsa, bu topluluklar, yollarına –bir yanda yasal sektör, öbür yanda da yoksulluk içindeki yasadışı sektör– dual ekonomilerinde düşe kalka devam edeceklerdir. Fakat enformasyon ve iletişim gelişmeye

devam ettikçe ve yoksul insanlar nelere sahip olamadıklarını anladıkça, hukukî ayrımcılık sorunu büyüyecektir. Bir an gelecektir ki, cam fanusun dışındakiler siyasî gündemleri olanların teşvikiyle statükoya karşı eyleme geçecektir. Dünya Ekonomik Forumu'nun kurucusu Prof. Klaus Schwab, "Küreselleşmeyi daha kapsayıcı kılmanın yolarını bulamayacak olursak geçmişteki sosyal çatışmaların bu kez uluslararası seviyede görülme riski ile yüzleşmek zorunda kalırız".[5]

Soğuk Savaş bitmiş olabilir; fakat eski sınıf çatışmaları ortadan kalkmış değildir. Dünyanın dört bir yanında baş gösteren yıkıcı eylemler ve giderek artan etnik ve kültürel çatışmalar, insanların aşırı tatminsizlik içindeyken, ortak problemleri doğrultusunda sınıflara ayrıldığını göstermektedir. *Newsweek* dergisi, 1980'li yıllarda Amerika kıtasında "Bu kaygıların her birinin kendine özgü, farklı geçmişi olmakla birlikte, çatışanlar aynı düşmana karşı durmaktadır. Bu düşman, "Lâtin Amerika kapitalizminin yeni yüzü"dür.[6] Böyle durumlarda, sınıf mücadelesini açıklamak için karşılaştırmalı herhangi bir analize, hattâ yasadışı sektördeki yoksulluğu çözecek ciddî bir stratejiye sahip olmayan kapitalist ideolojiye kıyasla Marksist yaklaşım daha işlevseldir. Kapitalistler, genel olarak, aşağı tabakadaki insanların oraya nasıl mahkûm olduklarının ve sistemin onları oradan kurtarmak için nasıl dönüştürülebileceğinin sistematik bir açıklamasına sahip değildir.

Marksist teorinin gizli gücünü, umutsuz kitlelerin, ekonomik beklentilerini iyileştirmek için, bütüncül bir dünya görüşü arayışı içinde oldukları bir zamanda, hafife almamalıyız. Bir ekonomik genişleme döneminde, derin düşünmek için gereken zamanı kimse bulamayabilir. Buhran döneminde ise, aklın düzen ve açıklamalara karşı duyduğu gereksinim zorunlu hale gelir. Hangi biçimde yeniden ortaya çıkacak olursa olsun, Marksist düşünce, Batı dışında siyasî problemlerle boğuşmak için, kapitalist düşünceye kıyasla çok daha güçlü kavramlar içermektedir.

Marx'ın sermaye kavramına bakış açısı, George Soros'un da son zamanlarda işaret etmiş olduğu gibi, yer yer Adam Smith'inkinden daha derindir.[7] Marx, "Kendi başına para ve emtianın, üretim ve geçim aracı olmaktan başka niteliğinin olmadığı"nı ve "sermayeye dönüştürülmeye muhtaç olduğu"nu açıkça kavramıştı.[8] Şayet, varlıklar, emtiaya haline dönüştürülebilinir ve piyasada birbirleriyle etkileşim içinde olurlarsa, beş duyu ile algılanamayacak, fakat rant üretmek için ele geçirilebilecek bir değer ifade edilebileceklerini de anlamıştı. Marx için mülkiyet, önemli bir meseleydi, çünkü varlıkları ellerinde tutanların, on-

ların fizikî vasıflarından çok daha fazlasına sahip oldukları, onun için aşikârdı. Sonuçta, Marksist entelektüel bakış, kapitalizm karşıtı olanlara, özel mülkiyet sisteminde varlıkların neden, kaçınılmaz olarak zenginlere verileceğini açıklayabilecekleri güçlü araçlar sunmuştur.

Hâlâ farkında olmayanlara hatırlatmak gerekir ki, kapitalizm karşıtlığının cephaneliği gün geçtikçe artmaktadır. Bugün, kapitalizmin karşıtlarına, kapitalizmin, yoksul ülkelerden zengin ülkelere bir mülkiyet transferi olduğu ve Batının gelişmekte olan ülkelerde yaptığı özel yatırımların da, çokuluslu şirketlerin bu ülkelerin kaynaklarına el koymalarından başka bir şey olmadığını savunmaları için gerekli olan cephaneyi fazlası ile temin eden ciddî istatistikler mevcuttur. Son on yıl boyunca, çoğu kalkınmakta olan ülke ile eski komünist ülkede, lüks araba, ev ve Californiavari alışveriş merkezlerinin sayıları artmış olabilir; fakat yoksul insanların sayısı da artmıştır. Nancy Birdsall ve Juan Luis Londono'nun araştırması, son on yıl boyunca yoksulluğun daha hızlı büyüdüğünü ve gelir dağılımının da bozulduğunu gösteriyor.[9] Birleşmiş Milletler'in 1999 yılı "Beşerî Kalkınma Raporu"na göre, Rusya Federasyonu'nun GSYH'sı 1990 yılından 1997'ye varıncaya kadar %41 azalmıştır; ki bu, milyonlarca insanın yasadışı sektöre yönelmesine sebep olmuştur. Bir Rus erkeğinin ortalama ömür beklentisi dört yıl azalarak, ellisekize düşmüştür. Rapor kapitalizme geçişi ve küreselleşmenin tesirlerini suçlamaktadır.

Bu araştırmalar, bizi uyarmakla beraber, özelleştirme programlarını ve küresel kapitalizmi eleştirmede, bize entelektüel zemini hazırlamaktadır. Dolayısıyla, gizli Marksist paradigmaları tanımalı ve bunlara da Marx'ın ölümünden bu yana öğrenmiş olduklarımızı ilâve etmeliyiz. Marx, varlıkların, fizikî yapılarının yanı sıra, paralel bir ekonomik hayatlarının da olduğunu[10] açıkça görmüş olmasına rağmen, Marx'ın resmî mülkiyetin sadece tahsis edilecek bir araç olmadığını, aynı zamanda insanları, kullanılabilir ek değerler yaratmaya teşvik etme işlevi gördüğünü tam manasıyla kavrayamadığını artık söyleyebiliriz. Dahası, Marx, varlıklar ve onların üzerinde birikmiş emeğe, sermaye yaratmak için gerekli olan şeyin, mülkiyet sistemi içerisinde bulunan mekanizmalar olduğunu da görememiştir. Marx'ın, varlıkların mübadele edilebilir kılındıklarında nasıl herşeyi aşabildiklerinin ve daha geniş toplumsal amaçlara hizmet ettiklerinin analizi, servetin ne olduğunu anlamakta ne denli önemliyse de, kendisi hukukî mülkiyet sistemlerinin, mübadele değerinin arttırılmasında ne derecede kritik konumda olacaklarını öngörememiştir.

Marx, ekonomide, kaynakları sadece fiziksel nitelikleriyle değerlendirmenin yanlış olacağını, zamanındaki herkesten daha iyi anlamıştı. Para ve emtianın sırası ile önce sermaye şekline bürünüp, sonra da sermayeden sıyrıldıkları bağımsız bir değer olduğunun tam idraki içerisindeydi.[11] Fakat kendisi, resmî mülkiyetin temsilî belgeler aracılığıyla bu, aynı kaynakları nasıl ilâve fonksiyonlara hizmet eder ve artı değer üretir kıldığını görebilmek için, vaktin henüz çok erken olduğu bir çağda yaşamıştı. Böylece, Marx, mülkiyetten faydalanacakları arttırmanın herkesin menfaatine uygun olduğunu görememişti. Mülkiyet tapuları, büyüyen bir resmî mülkiyet buzdağının, su üzerinde görünen ucundan başka bir şey değildi. Bugün ise, buzdağının geri kalan kısmı, varlıkların ekonomik potansiyellerini açığa çıkartmaya yarayan, insan yapımı muazzam bir sistemdi. Marx'ın, hukukî mülkiyetin, sermayeyi belirleyen ve yaygınlaştıran vazgeçilmez bir süreç olduğunu; mülkiyet olmaksızın insanoğlunun, emeğinin meyvelerini türetilebilir, birleştirilebilir, bölünebilir ve artı değer üretmek için yatırım yapılabilir, esnek ve likit biçimlere dönüştüremeyeceğini tam manası ile anlayamamış olması, işte bundandır. İyi bir hukukî mülkiyet sisteminin, tıpkı bir İsviçre çakısı gibi, bıçaktan daha fazla işleve sahip olduğunu görememiştir.

Marx'ın düşüncelerinin çoğunun miadı, mevcut durum onun Avrupası'ndakiyle aynı olmayışından dolayı dolmuştur. Potansiyel sermaye artık azınlığın sahip olduğu bir imtiyaz değildir. Marx'ın ölümünden sonra, Batı, çoğu kimseye mülkiyete ve üretim araçlarına ulaşma imkânı veren bir hukukî çerçeve kurmayı, ne yapıp edip, becermiştir. Marx, gelişmekte olan ülkelerde ezilenlerin hiç de öyle sigortalı işçiler değil, yasadışı sektörün varlıklı küçük girişimcileri olduğunu görseydi, muhtemelen şok olurdu.

İyi bir mülkiyet sistemine duyduğumuz özlem, bizi, Marx'ın da işaret etmiş olduğu gibi, bu sistemlerin hırsızlık amacıyla kullanılabileceği gerçeğini görmekten alıkoymamalıdır. Dünya her zaman, mülkiyeti, hiçbir şeyin farkında olmayan insanlardan para aşırmak için kullanmakta uzmanlaşmış aç kurtlarla dolu olacaktır. Yine de, resmî mülkiyet sistemlerine bu gerekçe ile muhalefet etmek, otomobile trafik kazasına sebep oluyor gerekçesi ile muhalefet etmek gibi bir şey olur. Eğer bugün Marx hayatta olsaydı ve eski Demir Perde'nin her iki tarafındaki kaynak dağılımın oransızlığını görseydi, hırsızlığın mülkiyet olsa da olmasa da devam edeceğini ve hırsızlığı kontrol altında tutmanın mülkiyetten çok, kuvvet kullanımına bağlı olduğunu muhtemelen kabul ederdi. Dahası, Marx, "artı değer"e ne denli spesifik bir tanım vermişse de, bunun anlamı

onun kalemine bağlanmış değildir. İnsanlar, artı değeri her zaman üretmişlerdir: Piramitler, katedraller, pahalı ordular, buna verilebilecek örneklerden birkaçıdır. Açıktır ki, bugün Batıdaki artı değerin büyük bir kısmı, işçilerin emeklerinin sömürülmesinden değil, fakat mülkiyetin zihinlere vermiş olduğu varlıklardan ek değer yaratma mekanizmalarından kaynaklanmaktadır.

Hepimiz gibi, Marx da zamanının sosyal şartları ve teknolojisinden etkilenmişdi. Küçük işletmelerin ellerinden geçim vasıtalarının alınması, özel mülkiyet haklarına feodal mülkiyetten ileri gelen erişim, kamu arazilerinin gaspı, yerli halkın köleleştirilmeleri, fethedilen yerlerin yağmalanması ve "siyah derililerin" kolonyel sistem tarafından "ticarî maksatla avlanmaları," Marx'ın "ilkel sermaye birikimi" dediği durum için önkoşulları oluşturmuş olabilir. Bu koşulların bugün tekerrür etmesi zordur. Tutumlar bizzat Marx'ın yazmış oldukları sayesinde, oldukça değişmiştir. Çapulculuk, kölelik ve kolonyalizm artık hiçbir devletten destek alamamaktadır. Bugünkü ülkelerin çoğu, meselâ İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi gibi, antlaşmalara taraftırlar ve mülkiyet haklarına eşit erişimi insanoğlunun temel haklarından biri olarak tanıyan anayasalara sahiptirler.

Dahası, VI. bölümde görmüş olduğumuz gibi, gelişmekte olan ülkelerin makamları yoksullara, varlıklara erişim imkânı vermekte cimri davranmamışlardır. İkinci ve üçüncü dünyaların dört bir yanında mantar gibi bitmiş olan yasadışı bina ve işletmeler yığını, resmî olarak tapulandırılmış, ruhsatlanmış olmayabilir; fakat hükümetler onların mevcudiyet ve sahiplik düzenlemelerini (zımnen de olsa) kabul etmiş bulunmaktadır. Bu yüzyıl boyunca, gelişmekte olan birçok ülkede, geniş toprak parçaları yoksul çiftçilere, toprak ve tarım reformlarının birer uygulaması olarak (sermaye yaratmak için gerekli olan mülkiyet temsilleri ile beraber olmasa da) verildi. Bu ülkelerin makamları, mülkiyet meseleleri için bütçe tahsisatı yapmaktan da geri kalmadılar. Milyarlarca dolar, sahipliğin kayıt altına alınması ile ilgili faaliyetler için sarf edildi.

Mülkiyet Sermayeyi "Akla Uygun" Kılar

Kitap boyunca, kalkınma yolunda dev adımlar atılabileceğini gösterir yeterli delile artık sahip olduğumuzu göstermeye çalıştım. Bu elimizde olduktan sonra, mülkiyet konusunda bizi durgunluğa sürükleyen "*sağ-sol*" kavgalarının ötesine geçebilir ve eski savaşımların da yeniden verilmesi zorunluluğunu ortadan kaldırabiliriz. Resmî mülkiyet, tek başına sahiplikten daha fazla bir şeydir. III.

bölümde gördüğümüz gibi, onun, insanlara, düşüncelerini, varlıkların sermaye yaratma yönü üzerinde yoğunlaşmalarına yarayan araçları sağlayan, "olmazsa olmaz" bir süreç olarak görülmesi gerekir. Resmî mülkiyet, varlıkları tapulama, kayıtlarını tutma ve haritalarını çizme sisteminden daha fazla bir şeydir –o, varlıklardan artı değer üretmeye yönelik düşünmeyi sağlayan ve varlıkları temsil eden bir düşünce aracıdır. Resmî mülkiyetin, evrensel olarak erişilebilir olması, işte bundan ötürü gereklidir: Herkesi, işbirliği yaparak toplumun verimliliğini arttırmak amacıyla tek bir toplumsal sözleşme içerisine çekmek için...

İyi bir hukukî mülkiyet sisteminin ayırt edici özelliği, "akla uygun" olmasıdır. Böyle bir sistem, kaydedilmiş varlıklara dair bilgiyi, kontrol edebileceğimiz biçimlerde toplar ve organize eder. Varlıklar ve potansiyelleri hakkındaki verileri sadece toplamak, bütün hâline getirmek ve koordine etmekle kalmaz, aynı zamanda varlıklar hakkındaki düşüncelerimizi de buna dahil eder. Kısacası, sermaye, Batının, mülkiyet sistemlerini, kaynaklarını görünür bir bağlamda (= in a virtual context) temsîl edecek şekilde kullanma kabiliyetinden hasıl olmaktadır. Kıymetlerin insanlar için ne anlama geldiğinin zihinde şekillenmesi onu işlevsel kılar.

Bütünleştirilmiş mülkiyet sisteminin yaptığı katkıların en devrimci nitelik taşıyanı, temel idrak problemini çözmüş olmasıdır. Beş duyumuz, bırakın küreselleşmişi, bir genişletilmiş piyasanın bile karmaşık gerçekliğini analiz etmemize yetmez. Kendimiz ve kaynaklarımıza dair, zihinlerimizin kolaylıkla kavrayabileceği esaslara dönüştürülmüş ekonomik gerçeklere sahip olma ihtiyacı içindeyiz. İyi bir mülkiyet sistemi, işte bunu yapar –varlıkları, onların benzerliklerini, farklılıklarını ve diğer varlıklarla ortak noktalarını görebileceğimiz bir hâle sokar. Onları, sistemin, zaman ve mekan içindeki yolculuklarında izlerini sürebileceği temsilî belgeler içinde sabitler. Dahası, zihinlerimize, varlıkların, daha nitelikli üretimler için kolaylıkla birleştirebileceğimiz, bölebileceğimiz ve mobilize edebileceğimiz temsillerini sunmakla, varlıklara mislîlik kazandırır. Mülkiyetin, varlıkların yönlerini, onları daha da faydalı kılacak şekilde yeniden birleştirmemize izin veren biçimlerde temsil etme kapasitesi, ekonomik büyümenin arkasındaki itici güçtür; çünkü büyüme, düşük değerli girdilerden, yüksek değerli çıktılar elde edilmesinden ibarettir.

İyi bir hukukî mülkiyet sistemi, verimliliği arttırabilmemiz için birbirimizi anlamamıza, bağlantılar kurmamıza ve varlıklarımıza dâir bilgileri sentezlememize izin veren bir araçtır. Gerçekliği temsil etmede, beş duyumuzun getirdiği kısıtlamaları aşmamızı sağlayan bir yoldur. Temsilî mülkiyet belgeleri, kay-

nakların ekonomik potansiyellerini, onlarla yapabileceğimiz şeyleri arttıracak şekilde belirlememizi mümkün kılar. Onlar, "kağıt parçaları" değillerdir: Bize, varlığı açık olmayan şeylere dair faydalı bilgiler veren aracı cihazlardır.

Mülk kayıtları, nesneler hakkındaki bilgimizi, –Thomas Aquinas'ın sözcükleri ile ifade edecek olursak, "Okun okçu tarafından fırlatıldığı gibi"[12]– bir sonuca doğru yönlendirirler. Sahibi olduğumuz şeylerin ekonomik yönünü temsil etmekle ve onları zihinlerimizin hızla kavrayacağı kategoriler içerisine monte etmekle, mülkiyet belgeleri, varlıklarla uğraşmanın maliyetlerini düşürür ve onların değerlerini, bu düşüşle orantılı bir şekilde arttırır. Bu düşünce, yani nesnelerinin değerlerinin, bazı şeyleri bilmenin ve bunlarla işlem yapmanın maliyetlerini düşürmekle arttırılabileceği düşüncesi, Nobel ödülü sahibi Ronald Coase'nin iktisada yaptığı başlıca katkılardan biridir. *Firmanın Tabiatı* adlı eserinde Coase, işlem yapma maliyetinin, kontrol altında koordine edilen firmalarda hatırı sayılır ölçüde azaltılabileceğini ispatlamıştır.[13] Bu anlamda, mülkiyet sistemleri, Coase'nin firmaları gibidirler; yani, işlem maliyetlerini düşürmek için kontrol edilen ortamlardır.

Mülkiyetin, biriktirdiğimiz varlıkların içinde saklı bulunan sermayeyi açığa çıkarma kapasitesi, çevremizi "Refaha kavuşmak için kontrol etme entellektüel geleneğimizden" ileri gelir. Binlerce yıldır, bilgeler, bizlere hayatın, çoğu görünmez olan farklı gerçeklik derecelerinin olduğunu ve onlara erişimimizin ancak temsilî araçlar yaratarak mümkün olacağını, söyleyip durmuşlardır. Platon'un ünlü benzetmesinde, bir mağarada, sırtı mağaranın girişine dönük şekilde zincirlenmiş mahkumlara benzetiliriz. Ve dünya hakkında tüm bildiklerimiz, karşısında durduğumuz duvara yansıyan gölgelerden ibârettir. Bu benzetmenin ortaya koyduğu hakîkat, kaderimize yön veren çoğu şeyin âşikâr olmadığıdır. Medeniyetin, gerçekliğin zımnî olan tarafına nüfuz etmek ve kavramak amacıyla temsilî sistemler icat etmesi ve onların anlayabileceğimiz terimlerle temsil edilmesi için bu denli sıkı çalışmış olması, işte bundandır.

Margaret Boden'in dediği gibi, "İnsanların yarattıkları en önemli şeylerden bazıları, yeni temsilî sistemler olmuştur. Arap rakamları (sıfırı da unutmamak gerekir), kimya formülleri ve müzisyenler tarafından kullanılan nota ve çengel gibi simgeler bunlara dahildir. (Bilgisayar) programlama dilleri ise, daha yeni bir örnektir."[14] Matematik ve bütünleştirilmiş mülkiyet gibi temsilî sistemler, dünyanın karmaşıklıklarını anlayabileceğimiz bir tarzda maniple etmemize ve bunları bir düzene sokmamıza yardımcı olurlar. Bunlar, filozof Daniel

Dannett'in "zihnin noksanlarını telafi eden protez uzuvlar"[15] dediği şeylerdir. Temsilî sistemlerle, dünyanın belli başlı anahtar kavramlarını algılama şeklimizi değiştirecek şekilde var ederiz. Filozof John Searle, insanlar bir anlaşmaya varırsa, "Bazı fenomenlere öyle bir yeni statü tayin edebiliriz ki, bu statü, söz konusu fenomenin kendine ait fizikî özelliklerine dayanarak ifâ edilemeyecek bir fonksiyona sahip olur,"[16] demiştir. Bu, hukukî mülkiyetin, bugün yapmakta olduğuna çok yakın görünmektedir: Hukukî mülkiyet, varlıklara, kavramsal bir evrende, sermaye türeten fonksiyonlar yerine getirmelerine izin veren birer statü kazandırmaktadır.

Bu, gerçekliği kavramsal bir evrende organize etmekte olduğumuz düşüncesi, felsefenin merkezinde yer alan bir düşüncedir. Fransız filozof Michael Foucault, ona, toplumun potansiyelinin sürekli genişleyen sahasının (*les conditions de posibilité*)[17] belirlemiş olduğu gizli ağı teşkil eden anahtar bir sistemi (*codes fondamentaux*) karşılayan, *region mediane* adını takmıştır. Ben, resmî mülkiyeti, biriktirdiğimiz varlıkların potansiyellerini gittikçe geliştirmemize ve her seferinde sermayemizi arttırmamıza olanak tanıyan bir çeşit kontrol masası olarak görüyorum. Karl Popper'ın, maddî nesnelerden oluşan 1. Dünyadan ve zihinsel durumlardan oluşan 2. Düyadan farklı olan 3. Dünya fikrinden de hayli yararlandım.[18] Ve resmî mülkiyetin bizi götürdüğü kavramsal dünya işte bu dünyadır –Batının varlıklar hakkındaki bilgiyi organize ettiği ve onlardan sermaye türetme potansiyelini çekip çıkarttığı bir dünya.

Ve böylelikle resmî mülkiyet basit sahiplikten çok daha büyük ve olağanüstü bir şey olmaktadır. Topraklarını müdafaa etmek için dişlerini gösteren kaplan ve kurtların aksine, fizikî olarak çok daha zayıf bir yaratık olan insanoğlu, topraklarını müdafaa edecek yasal bir ortam –mülkiyet– yaratmak için zihnini kullanmıştır. Kimse farkında değilken, Batının toprak anlaşmazlıklarını hâllet-mek için yaratmış olduğu temsilî sistemin, kendine has bir yaşamı olmuş ve sermayeyi belirlemek ve gerçekleştirmek için gerekli olan bilgi tabanı ve kuralları, hep bu sistem temin etmiştir.

Temsillerin Düşmanı

Şu işe bakın ki, kapitalizmin düşmanları, sermayenin gerçek kaynağının her zaman kapitalistlerden daha çok farkında gibidir. Zaten kapitalizmin o denli sinsi ve tehlikeli buldukları yönü de budur. Viviane Forrester, en çok satanlar lis-

tesine giren kitabı *L'Horreur économique*'de kapitalizmi, "Fizikî alanı olduğu kadar, zımnî alanı da istila etmiştir. ...Servete görülmemiş bir biçimde el koymuş ve onu sembollerden örülmüş bir kılıfa sokarak, halkın erişiminden kaçırmıştır. Semboller kendi zımnî dünyalarından başka hiçbir yerde gerçekleşmeyen soyut el değişimlerine uğramışlardır" diye suçlamaktadır.[19] Bilincinde olsun ya da olmasın, Forrester, zımnî gerçekliğin ekonomik temsilî sistemlerinden –yani Marx'ın serveti anlamak ve biriktirmek için gerekli olduğuna inandığı şu "metafizik incelikler"den– rahatsız olma geleneğinin bir parçasıdır.[20]

Sermayenin zımnîliğinden duyulan bu korku anlaşılabilirdir. Medeniyet, temsil sistemlerini maddî dünyayı yönetmek amacıyla kullanmanın yeni bir yolunu bulduğunda, insanlarda da kuşkular uyanmıştır. Marco Polo, Çin'den döndüğünde, Avrupalıları Çinlilerin metal değil, kağıt para kullandıkları haberi ile şok etmiştir; ki, halk buna büyücülük demiştir. Avrupalı uluslar ise, kaydî paraya ondokuzuncu yüzyılda bile karşı durmuşlardır. Türevsel paranın en son biçimlerinin –yani elektronik para, elektronik transferler ve şimdi hepimizin cebindeki kredi kartlarının– kabullenilmeleri bile zaman almıştır. Mülkiyet türevlerinin (varlığa dayalı menkul kıymetler gibi) yeni biçimleri ek sermaye oluşturmaya yardımcı olabilir; fakat ekonomik hayatın anlaşılmasını daha da karmaşıklaştırır. Dolayısıyla insanlar, Sovyet ve Lâtin Amerika afişlerinde gördükleri, topraklarını sürmek veya makinelerini işletmek için ter döken soylu işçi imajlarıyla, bilgisayarlarının sanal gerçeklik dünyasında tapu, hisse senedi ve tahvil alıp satan kapitalist imajına kıyasla, kendilerini daha bir rahat hissetme eğilimindedir. Sanki, temsilî belgelerle çalışmak, insanın ellerini makine yağından daha çok kirletmektedir.

Yazı dilinden tutun da, para ve siber sembollere varıncaya kadar, bütün temsilî sistemlerin göstermiş oldukları gibi, mülkiyet belgeleri de, çoğu entelektüel tarafından bir dolandırıcılık ve baskı aracı olarak görülmüştür. Temsilî sisteme karşı oluşan olumsuz tavır, siyasî fikirlerin oluşturulmasında güçlü akımlar yaratmıştır. Fransız filozof Derrida, Jean Jacques Rousseau'nun, yazının insan eşitsizliğinin önemli sebeplerinden biri olduğunu nasıl savunduğunu hatırlatmaktadır. Rousseau'ya göre, okuma yazma bilenler, yazılı hukuku ve resmî belgeleri kontrol edebildiklerinden, insanların kaderlerini de kontrol edebilmektedirler. Claude Lévi Strauss da, "Yazılı iletişimin başlıca fonksiyonunun boyun eğdirmeyi kolaylaştırmak" olduğunu savunmuştur.[21]

Kapitalizminkiler başta olmak üzere, temsilî sistemlerin sömürü ve istila amacına yönelik kullanıldığının; çoğunluğu, azınlığın insafına bıraktığının, ben

de anti-kapitalistler kadar farkındayım. Resmî belgelerin, düpedüz hakimiyet kurmak için nasıl kullanıldığını, bu kitapta tartışmış bulunuyorum. Sanatın ve bilimin temsili, modern toplumun taşıyıcı sütunlarından biridir. Yazı, elektronik para ve mülkiyet belgesi aleyhinde ne kadar çok atılıp tutulsa da, bu sistemler yok olmayacaktır. Onun yerine yapmamız gereken, temsilî sistemleri daha basit ve saydam yapmak ve insanların onları anlamalarına yardımcı olmak için, daha fazla gayret sarf etmektedir. Aksi takdirde, yasal ayrımcılık sürecek ve servet yaratmaya yarayan araçlar cam fanusun içinde yaşayanların tekelinde kalacaktır.

Kapitalizmi Başarmak Bir Kültür Sorunu mu?

Bill Gates'i düşünün; dünyanın en başarılı ve en zengin girişimcisini... Kişisel dehası bir yana, başarısının ne kadarını kültürel geçmişine ve "Protestan ahlakı"na; ne kadarını Amerika Birleşik Devletleri'nin yasal mülkiyet sistemine borçludur?

Onları koruyacak patentler olmaksızın kaç tane yazılım icat edebilirdi? Uygulanabilir sözleşmeler olmadan kaç iş bağlayabilir ve kaç uzun vadeli proje yürütebilirdi? Sınırlı sorumluluk sistemleri ve sigorta poliçeleri olmasaydı, girişeceği bir işte risk alması nasıl mümkün olabilirdi? Sermayeyi belirleyebileceği ve saklayabileceği mülkiyet kayıtları olmasaydı, sermaye biriktirmesi nasıl mümkün olabilirdi? Temsilî mülkiyet belgeleri olmasaydı, toplayacağı sermayenin büyüklüğü ne kadar olabilirdi? Hisse senedi opsiyonları dağıtma imkânına sahip olmadan, kendinden başka kaç kişiyi daha dolar milyoneri yapabilirdi? Oraya buraya dağılmış ve bir araya getirilemeyen gecekondu imalathaneler temelinde faaliyet göstermek zorunda kalsaydı, ölçek ekonomisinden faydalanabilir miydi? İmparatorluğu üzerinde sahip olduğu haklarını, çocuklarına veya mesai arkadaşlarına, miras ve vasiyet hukuku olmadan devretmesi ne ölçüde mümkün olabilirdi?

Güçlü ve bütünleştirilmiş bir toplum sözleşmesine dayanan mülkiyet hakları sistemleri olmadan, ne Bill Gates'in ne de bir başka Batılı girişimcinin başarılı olabileceğine inanmıyorum. Bir cam fanus içinde yaşayan herhangi bir Brahman'ın bizi kapitalizmde başarılı olmanın bazı kültürel özelliklere sahip olmanın gerektiğine ikna etmesinden önce, kalkınmakta olan ülkeler ile eski komünist ülkelerde herkes için sermaye yaratabilen mülkiyet hakları sistemleri kurulduğunda ne olduğunu bizim görebilmemiz gerektiğini dile getirmek isterim.

Tarih boyunca insanlar, artı değer yaratmak için devraldıkları temsilî araçların etkinliği ile, kültürlerinin tabiatında var olan değerleri birbirlerine karış-

tırmışlardır. Bunlar, belli bir grup insanı farklı kılan şeyin, çoğu kez bir başka kültürün geliştirmiş olduğu temsilî sistemi yenilikçi bir anlayışla kullanmaları olduğunu unutmaktadırlar. Örneğin, Kuzeyliler, kendilerine bir düzen kurabilmek için eski Roma'nın hukuk kurumlarını kopya etmek; bilgileri iletmek ve hesap yapmak için de Yunan alfabesini ve Arap sayı sistemlerini öğrenmek zorundaydılar. Dolayısıyla, bugün çok az kimse, resmî mülkiyet sistemlerinin Batılı toplumlara neler kazandırdığının farkındadır. Sonuç olarak, çoğu Batıdaki başarılı kapitalist uygulamaların altında yatan şeyin, miras almış oldukları iş ahlâkı veya dinleri tarafından yaratılmış olan varoluşçu ızdırap olduğuna inanmaya –dünyanın her yerindeki insanların, şayet iş bulabilirlerse, sıkı çalıştıkları ve fedakâr annelerin hepsinin Kalvinist ve Musevi olmadıkları gerçeklerine rağmen– yönlendirilmişlerdir.

Dolayısıyla, kapitalizmin Batı haricinde neden başarılı olamadığını açıklaması gereken araştırmaların gündeminin büyük bir kısmı, adına "kültür" denen bir incelenmiş ve büyük ölçüde incelenemeyecek varsayımlar yığını çamuruna batmış olarak kalmaktadır ki, kültürün başlıca etkisi, bu dünyanın ayrıcalıklı mahallelerinde yaşayanların çoğunun üstünlük duygusunun keyfini çıkarmalarına izin vermesidir.

Gün gelecek, bu kültürel tartışmalar, iyi siyasî kurumlar ve mülkiyet yasalarının etkilerinin inkâr edilemez kanıtları anlaşıldığında unutulup gideceklerdir. Bu arada, *Foreign Affairs* dergisi yazarı Fareed Zakaria'nın tespit etmiş olduğu gibi:

> Kültür konusu hassastır. Kültür derken, Wagner ve Soyut Dışavurumculuğu –ki bunlar her zaman hassastırlar– değil, sosyal fenomenlerin bir açıklaması olarak algılanan kültürü kastediyorum. Kültürel açıklamaların kalıcı olmaları, entellerin onlara bayılmalarındandır. Ülkelerin tarihleri hakkında ellerinde çok sayıda olan ayrıntılı bilgilere değer verirler. Toplumların incelenmesine gizemli ve karmaşık bir hava verirler... Fakat kültürün kendisi biçimlendirilebilir ve değiştirilebilir. Birçok kültürel tavrın, beğeni ve tercihin gerisinde, onları biçimlendiren siyasî ve ekonomik güçler yatmaktadır.[22]

Bu, kültür hesaba katılmamalıdır demek değildir. Dünyadaki insanların hepsinin, kültürel olarak algılanabilecek kendilerine has tercihleri, becerileri ve davranış biçimleri vardır. Asıl mesele, bunlardan hangilerinin bir kişinin kişiliğine işlemiş ve değiştirilmesi mümkün olmayan özellikleri olduğunu, hangilerinin de ekonomik ve hukukî kısıtlamalar tarafından belirlendiğini anlayabilmek-

tir. Mısır ve Peru'da görülen, gayrimenkulün yasadışı işgâli, Arapların eski ve köklü göçebe geleneklerinin ve Quechuaların da And dağlarının farklı yüksekliklerinde hasat kaldırma âdetlerinin mi bir sonucudur? Yoksa, her iki ülkede de, çöl arazisi üzerinde yasal mülkiyet hakları elde etmenin on beş yıldan fazla zaman alıyor olmasından mıdır? Bana göre, yasadışı işgâlin asıl sebebi, bu ikincisidir. İnsanlar, toprak üzerine yerleşmek için toplumsal sözleşmeyi aksettiren düzenli bir mekanizmaya kavuştuklarında, yasal yolu tercih edecekler ve yasadışı mal-mülk edinmekte, her yerde olduğu gibi, ancak küçük bir azınlık ısrar edecektir. Bugün kültürel mirasa atfedilen davranışların çoğu, insanların etnik özelliklerinin veya mizacının kaçınılmaz sonuçları değil, yasal mülkiyet sistemine dahil olmanın maliyetiyle ve avantajlarıyla değerlendirmesinin sonucudur.

Yasal mülkiyet, hangi kültüre mensup olursa olsun bireyleri güçlü kılar. Kendi başına mülkiyetin, belli başlı herhangi bir kültüre aykırı olduğu iddiasını şüpheyle karşılarım. Vietnamlı, Kübalı ve Hintli göçmenler, ABD mülkiyet yasasına uyum sağlamakta, açıktır ki, fazla bir problemle karşılaşmamışlardır. Şayet doğru anlaşılırsa, mülkiyet yasası, kültürlerin ötesine, onlar arasındaki güveniarttırarak ve aynı zamanda da nesneleri ve düşünceleri bir araya getirmenin maliyetlerini azaltarak geçebilir.[23] Yasal mülkiyet, değişik kültürler arasındaki etkileşimi belirler ve böylece de onlara, sayesinde birbirleri ile iş yapabilecekleri ortak bir ekonomik prensipler zemini sağlar.

Şehirde Oynanan Tek Oyun

Kanaatim odur ki, kapitalizm kalkınmakta olan ülkeler ile eski komünist ülkelerde yolunu şaşırmıştır. Bu, adil bir durum değildir. En büyük seçmen kitlesini teşkil etmeye aday insanlarla temasını kaybetmiş durumdadır ve herkese fırsatlar vaat eden bir ülkü olacak yerde, giderek işadamları ve onların teknokratlarının, bir kendi kendine hizmet eden loncasının motifi olarak görülmektedir. Bu kitabın, bu durumu düzeltmenin –hükümetlerin şu aşağıdaki şeyleri kabul etmeye hazır olmaları koşuluyla– nispeten kolay olduğu konusundaki inancını aktarmakta başarılı olduğunu umuyorum:

1) Yoksulların içinde bulundukları durumun ve taşıdıkları potansiyelin daha iyi belgelenmesi gerektiği,

2) Herkesin tasarruf yapabildiği,

3) Yoksulların eksiğinin, çalışma ve tasarruflarını sermaye dönüştürecek yasal olarak bütünleştirilmiş mülkiyet sistemleri olduğu,

4) Günümüzde vatandaşların yasalara uymadığı ve mafyalar, marjinal olgular olmayıp, fakat milyonlarca insanın, küçük ölçekte teşkilatlanmış bir yaşamdan büyük ölçekte teşkilatlanmış bir yaşama doğru yönelmelerinin birer sonucu oldukları,

5) Bu bağlamda, yoksulların sorun değil, çözüm oldukları,

6) Sermaye yaratan bir mülkiyet sistemi uygulamanın, insanlarla temasa geçmeyi, toplumsal sözleşmeyi kavramayı ve hukuk sistemini de gözden geçirmeyi gerektirdiğinden, bir siyasî meydan okuma olduğu.

Komünizm karşısında kazanmış olduğu zaferi sonrasında kapitalizmin ekonomik kalkınma için eski gündemi tüketilmiştir ve bir dizi yeni taahhütte bulunması gerekmektedir. Yapılmakta olan ekonomik reformların, kapalı kapıları, sadece küçük ve küreselleşmiş seçkin gruplar için açmakta olduğu ve çoğunluğu dışarıda bıraktığı gerçeği ile yüzleşmeden, açık ekonomi çağrıları yapmaya devam etmenin bir anlamı yoktur. Şu anda, kapitalist küreselleşmenin tek kaygısı, cam fanuslar içerisinde yaşamakta olan seçkin gruplar arasında bir bağlantı kurmaktır. Cam fanusları kaldırmak ve mülkiyet ayrımcılığına son vermek, gerek ekonomi gerekse hukuk alanında mevcut sınırları aşmayı gerektirecektir.

Kapitalizme bayılıyor değilim. Kapitalizmi bir doktrin olarak görmüyorum. Özgürlük, yoksullara merhamet, toplumsal sözleşmeye riayet ve fırsat eşitliği benim için çok daha önemlidir. Fakat şu anda, bu amaçlara ulaşmanın tek yolu kapitalizmdir. Bize büyük çapta artı değer yaratmak için gerekli araçları temin eden bildiğimiz tek sistemdir.

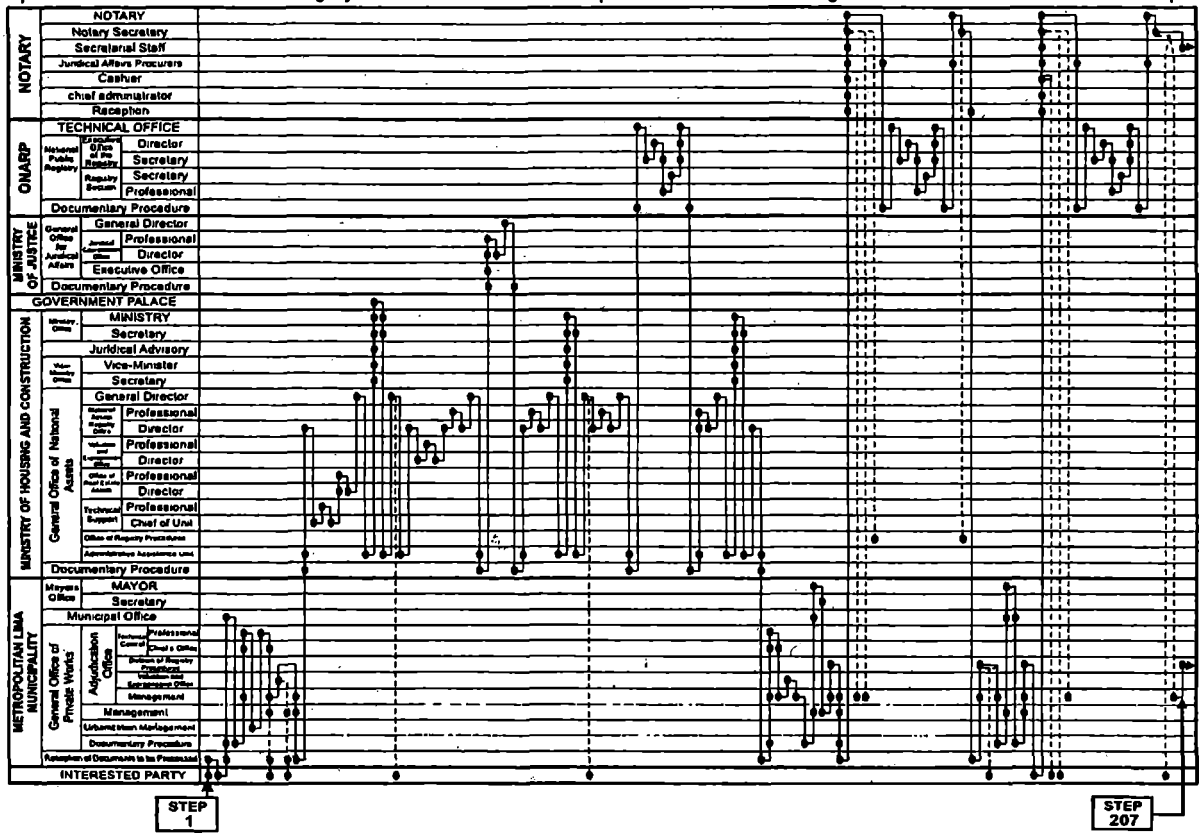
Üçüncü dünya vatandaşı olmaktan gurur duyuyorum çünkü bu coğrafya –insanların arzu ve inançlarına saygı duyan bir piyasa temelli kapitalist sisteme geçiş yapmak gibi– muhteşem bir meydan okumayı temsil etmektedir. Sermayenin sadece Batıda değil, her yerde bir başarı hikâyesi olacağı gün geldiğinde, maddi dünyanın sınırlarının ötesine geçebilir ve zihinlerimizi geleceğe doğru kanat çırpmak için kullanabiliriz.

Bu kitaptaki birçok fikir, dünyanın değişik ülkelerinde yapılmış uygulamalı araştırmalara dayanmaktadır. Yapılan çalışmalar hakkında daha fazla bilgi edinmek için lütfen Hürriyet ve Demokrasi Enstitüsü'nün web sitesini ziyeret ediniz:

www.ild.org.p

Ekler

Şekil: 1 Procedure to form a legally obtained home in Peru. The procedure consists of 5 stages. The first one alone involves 207 steps.

Şekil: 2 Urban and Rural Dead Capital in Real estate Worldwide[1] (1997)

Urban

	Total Population (millions)	Urban Population (%)	Urban Population (millions)	Urban Dwellings (millions)	Informal Urban Dwellings[2] (millions)	Value of Informal Urban Dwellings (trillion US$)
Asia	1,747	29	503	101	85	1.75
Africa	525	32	167	33	28	0.58
Middle East & North Africa	371	57	211	42	36	0.74
South America	328	78	256	51	44	0.89
Mexico, Central America, and the Carribean	161	64	103	21	18	0.36
China, NIS, and Eastern Europe	1,611	38	619	124	105	2.16
Subtotal	4,743		1,859	372	316	6.48
Other Developing Countries	191	39	75	15	13	0.26
Total	4,934		1,934	387	329	6.74

Rural

	Rural Area (thousand ha)	Informality in Rural Area (%)	Informal Rural Area (thousandha)	Informal Rural Area: Croplands (thousand ha)	Informal Rural Area: Grasslands (thousand ha)	Value of Informal Rural Area[3] (trillion US$)
Asia	489,586	44	215,164	147,798	67,365	0.59
Africa	738,639	50	368,792	88,166	280,626	0.39
Middle East & North Africa	444,665	40	177,866	59,66	118,206	0.25
South America	607,407	49	297,895	51,006	246,889	0.24
Mexico, Central America, and the Carribean	134,541	53	71,025	20,813	50,212	0.09
China, NIS, and Eastern Europe	1,151,280	47	540,142	188,721	351,421	0.80
Subtotal	3,566,118		1,670,884	556,164	1,114,719	2.36

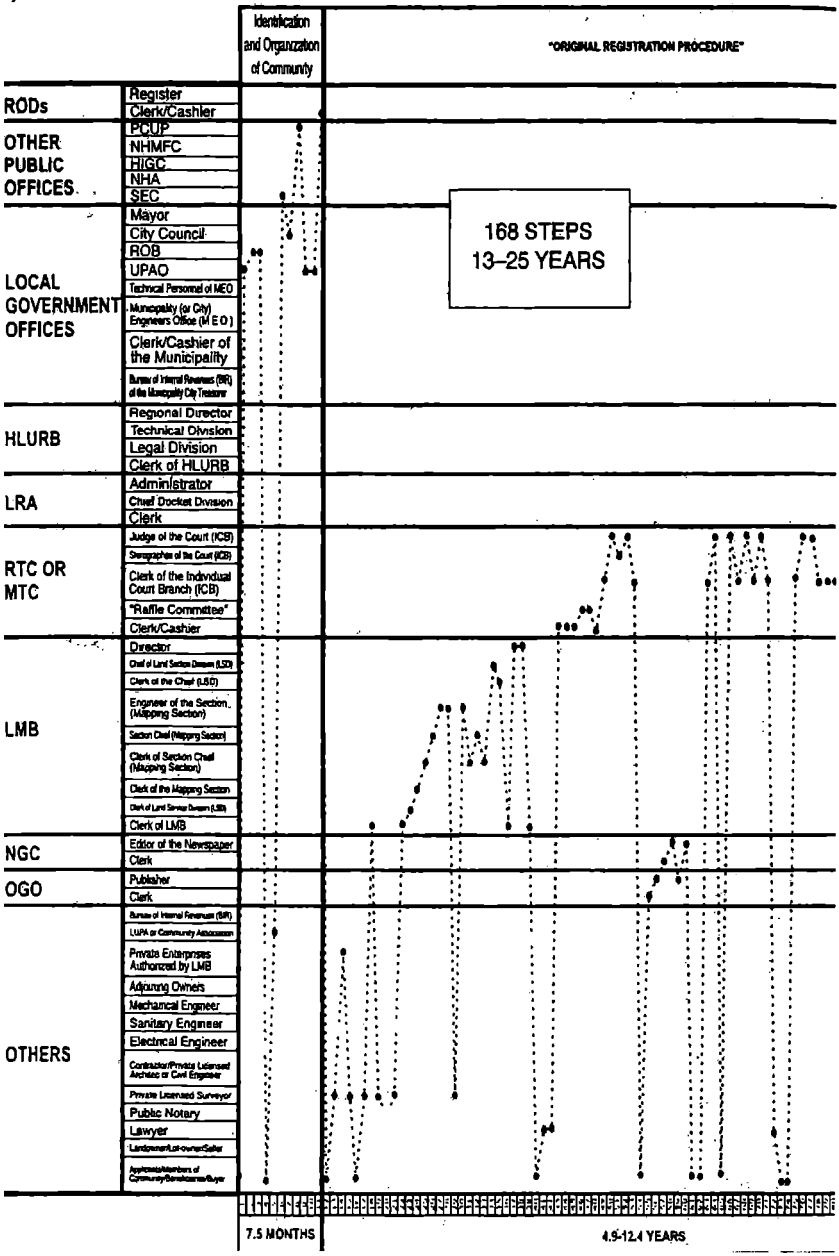
Total Informal **US$ 9.34 trillion**

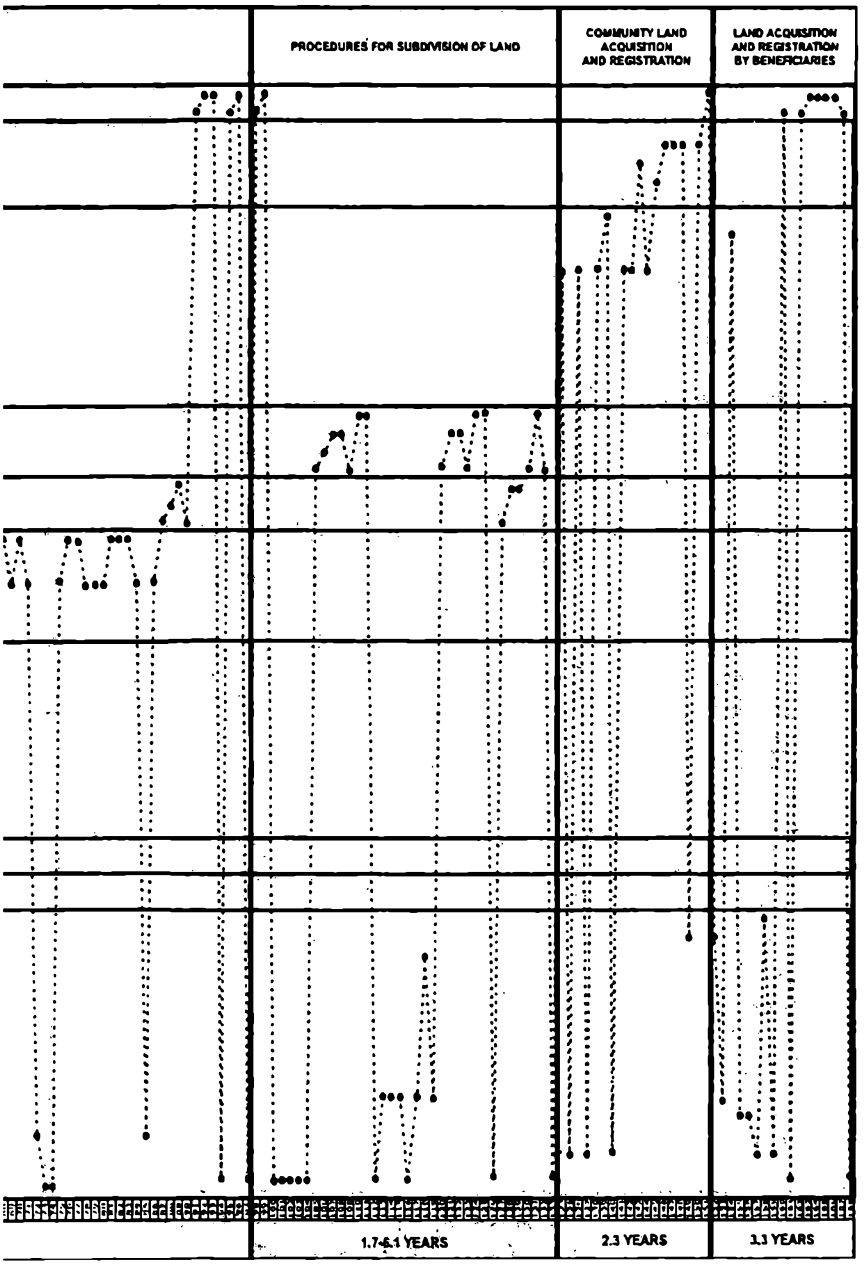
[1] 179 developing and former communist nations

[2] It is estimated that 85% of urban parcels is informal. They either: *I)* were built in violation of express laws; *II)* did not comply with requirements for access to land; *III)* were originally formal but became informal; or *IV)* were built by the goverment without complying with legal requirements.

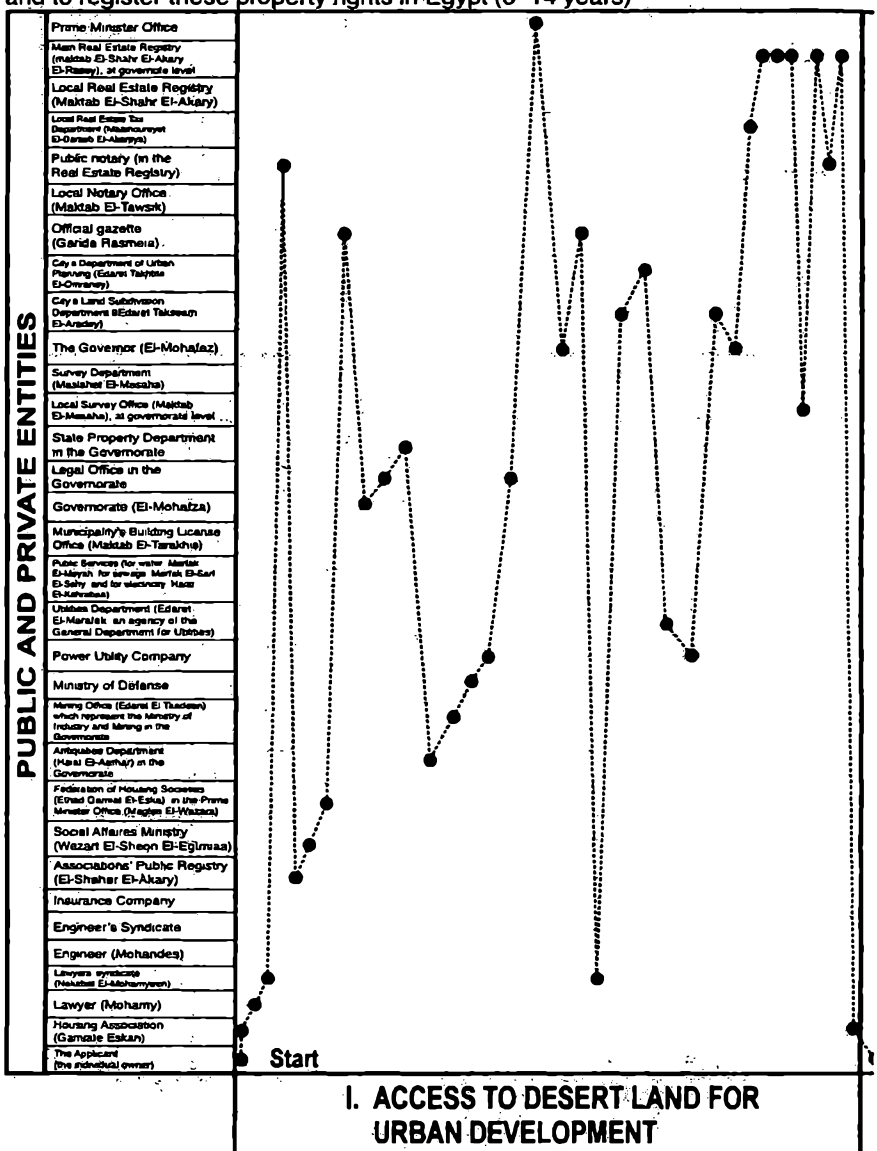
[3] A value of US$ 3,973 per hectare of croplands and of US$ 138 per hectar of grasslands were used.

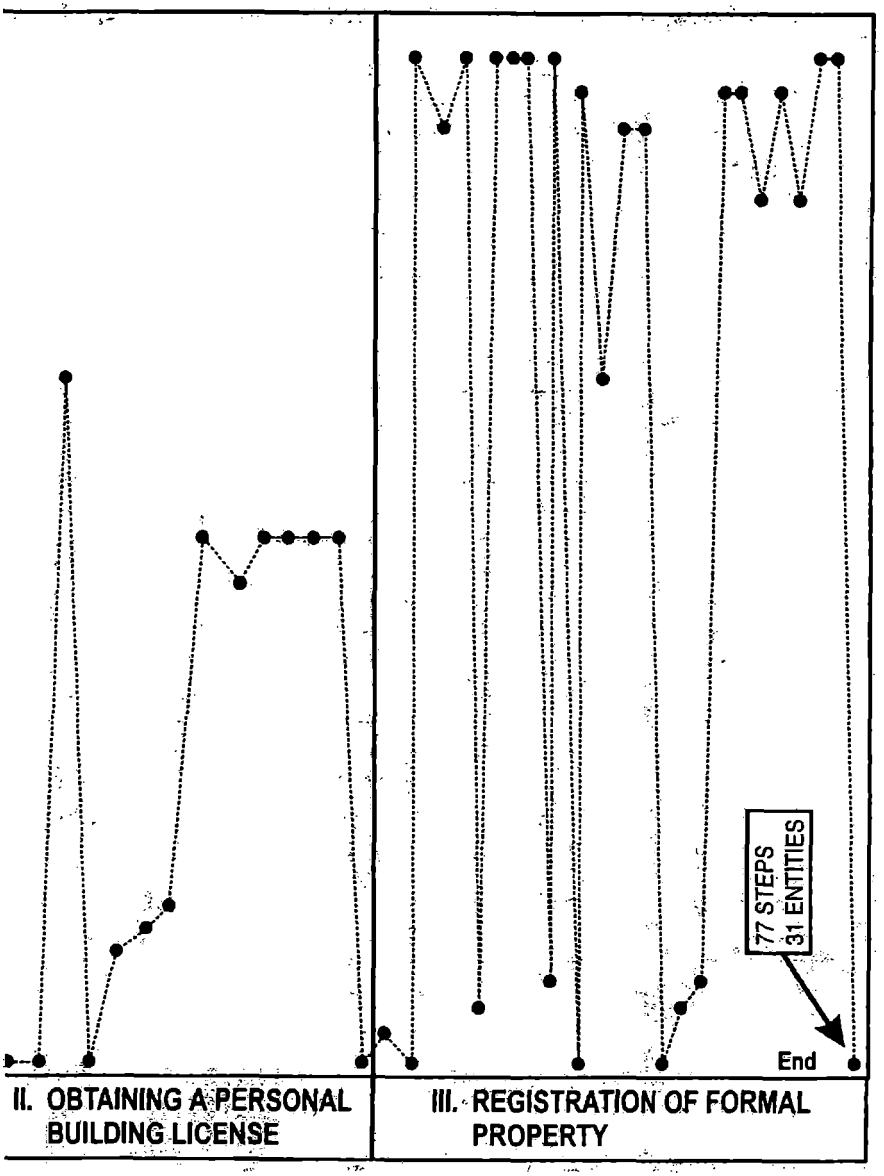
Şekil: 3 Procedure to formalize informal urban property in the Philippines

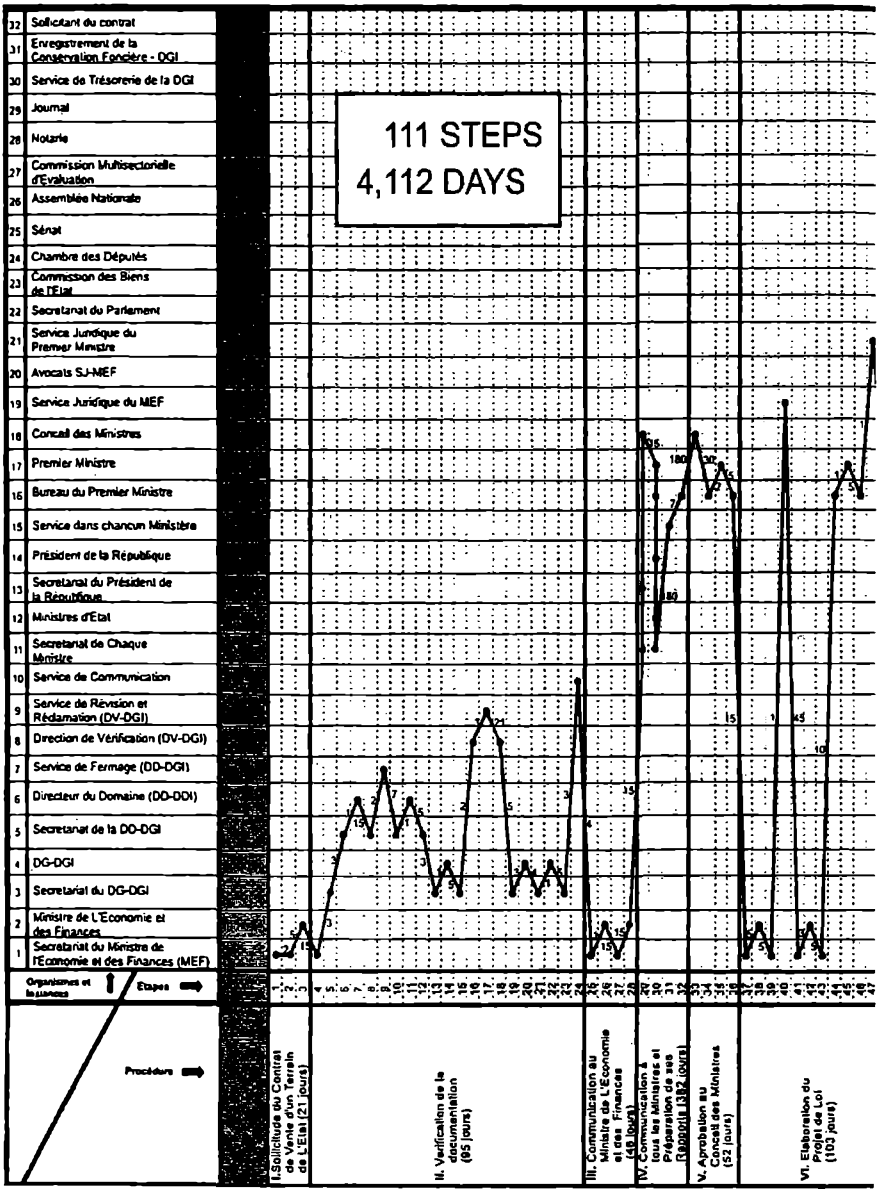

PROCEDURES FOR SUBDIVISION OF LAND
COMMUNITY LAND ACQUISITION AND REGISTRATION
LAND ACQUISITION AND REGISTRATION BY BENEFICIARIES
1.7-6.1 YEARS
2.3 YEARS
3.3 YEARS

Şekil: 4 Procedure to gain access to desert land for construction purposes and to register these property rights in Egypt (6–14 years)

77 STEPS
31 ENTITIES
End
II. OBTAINING A PERSONAL BUILDING LICENSE
III. REGISTRATION OF FORMAL PROPERTY

Şekil: 5 Procedure to obtain a sales (vente) contract following the five-year lease contract in Haiti

VII. Aprobation et Signature du Projet de Loi au Conseil des Ministres (75 jours)

VIII. Aprobation du Projet de Loi par le Parlement (755 jours)

IX Signature et Promulgation du Loi par le President de la Republique (126 jours)

X. Valorisation du terrain (236 jours) ???

XI. Préparation du Contrat et Paiement du valeur du terrain (93 jours)

XII. Expédition de l'Ecriture Publique et Signature et Enregistrement du Contrat (285 jours)

XIII. Livraison d'une copie du Contrat au Acquéreur (15 jours)

Şekil: 6
SERMAYENLENDİRME SÜRECİ
ÖLÜ SERMEYEDEN CANLI SERMAYEYE GEÇİŞ

A. KEŞİF STRATEJİSİ

A.1 Yasadışı varlıkları tanımlayın, yerlerini belirleyin ve sınıflandırın (ölü sermaye).

A.1.1 Yasadışı sektöre girmek isteyenlerde aranan yerel işe alım şartlarını belirleyin.

A.1.2 İşinize yarayacak örnekler bulmak üzere yasadışı varlıkların neden biriktiril diğini tespit edin.

A.1.3 Yasadışı faaliyetlerin en yoğun olduğu ekonomik sektörleri ve coğrafî alanları belirleyin.

A.2 Yasadışı varlıkların gerçek ve potansiyel değerlerini tespit edin (ölü sermaye).

A.2.1 Gerçek yaşamlardan toplanan mevcut bilgi ve verilerden yararlanarak yasadışı varlıkların değerini tahmin etmeye yarayacak yöntemler geliştirin.

A.2.2 Bilgi toplamaya, bilgileri işlemeye ve sonuçları doğrulamaya yarayan kriterleri belirleyin.

A.2.3 Yasadışı varlıkların değerinin önemini tespit edin.

A.3 Yasadışı sektör ile toplumun geri kalan kısmı arasındaki etkileşimi analiz edin.

A.3.1 Hükümet ile yasadışı varlıklar arasında, bu konuyla ilgili mevcut bağlantıları araştırın.

A.3.2 Yasal işletmeler ile yasadışı varlıklar arasında, bu konuyla ilgili mevcut bağlantıları araştırın.

A.3.3 Hükümetin yasadışı varlıklar ile ilgili olarak başarılı olduğu süreçleri tanımlayın.

A.4 Yasadışı mülkiyetin tabi olduğu yasadışı normları tanımlayın.

A.4.1 Ülkedeki farklı yasadışı toplumların mülkiyet haklarına sahip olma ve bunları kullanma şekillerini tanımlayan yasadışı normları tespit ve deşifre edin.

A.5 Yasadışı durumların ülkeye maliyetini belirleyin.

A.5.1 Yasadışı sektöre maliyeti nedir?

A.5.2 Yasal iş sektörüne maliyati nedir?

A.5.3 Hükümete maliyeti nedir?

B. SİYASÎ VE YASAL STATEJİ

B.1 En üst siyasî tabakanın, yoksulların sermayelendirilmesi sürecinin sorumluluğunu benimsenmesini sağlayın.

B.2 Hızlı değişime olanak tanıyacak aracıları devreye sokun

B.2.1 Sermayalendirme sürecini tanımlayın ve halen mülkiyet haklarını yöneten farklı kurumların bu süreç ile arasında bağlantı kurun, veya ek değer yaratma kabiliyetleri üzerinde bir etki alanı yaratın.

B.2.2 Sermayalendirme sürecinin çeşitli aşamalarındaki değişikliklerin hızla gerçekleştirilmesine olanak tanıyacak aracıları belirleyin, gerekli onayları alın ve bu aracıların faaliyete geçmesini sağlayın. Eğer mümkünse, varlıkların sermayeye dönüştürülmesinde tek yetkili olacak bir teşkilat kurun ve tüm ülkeye hizmet verecek merkezî bir sistem kurmaktan kaçının.

B.2.3 Sermayelendirme sürecinin hem hükümetin siyasî öncelikleri gözetmesini, hem de kolayca uygulanabilmesini teminen toplumun fikir birliğini yansıtmasını sağlayın.

3.3 İdarî ve yasal darboğazları ortadan kaldırın.

B.3.1 Yasadışı varlıkların sermayeye dönüştürülmesinin maliyetini hesaplayın. Bu hesaba aşağıda sıralanan maliyetleri de dahil etmelisiniz:

B.3.1.1 Hükümetin tüm seviyelerinde alınması gereken izinler.

B.3.1.2 Bu izinler için gerekli şartlar ve ödenecek meblağlar.

B.3.1.3 Doldurması gereken formların ve diğer gerekli belgelerin adedi.

B.3.1.4 Uygulamada yerine getirilmesi mümkün olmayan şartlar.

B.3.1.5 Gecikmeler de dahil olmak üzere tüm diğer işlem maliyetleri.

B.3.2 Gereksiz bürokrai yaratan kurumları, yasaları ve uygulamaları tanımlamak ve değiştirmek suretiyle idarî ve yasal darboğazları ortadan kaldırın.

B.4 Yasal ve yasadışı sektörler arasında fikir birliği oluşmasını sağlayın.

B.4.1 Yasadışı toplumların desteği ile yasadışı mülkiyetin kabul edilebilir yönlerini benimseyen yasalar hazırlayabilmek için yasadışı normların yasalar ile örtüştüğü noktaları belirleyin.

B.4.2 Yasadışı mülkiyeti kapsayan yasal norm taslaklarının yasal sektör tarafından kabul edilmesini sağlamak için, bu taslakların, mevcut yasal düzenin –mülkiyeti usulüne göre tescil ederek ve etkili bir şekilde kontrol altında tutarak- sağladığı mülkiyet güvencesinden taviz vermediğinden emin olun.

B.5 Varlıkların yasal mülkiyetinin maliyetini, yasadışı mülkiyetin maliyetinin altına düşüren yasa ve prosedür taslaklarını hazırlayın.

B.5.1 Ülkedeki tüm varlıkların tutarlı tek bir yasa ve prosedürler dizisine bağlı olması için gerekli yasaları çıkartın.

B.5.2 Mülkiyet kanıtlarının tanımını yeni sürece uygun şekilde genişletin, ve sermayelendirme sürecinin tabi olacağı yasa ve prosedürleri idarî açıdan yönetilebilir parçalar halinde konsolide edin.

B.5.3 Dağınık mevzuatı tek bir yasa çerçevesinde birleştirin.

B.5.4 Sermayelendirme sürecini oluşturan tüm faaliyetlerde büyük ölçekli tasarruf sağlanmasına olanak tanıyacak kurumlar ve prosedürler oluşturun.

B.5.5 İzinsiz ikamete ve diğer yasadışı mal edinme şekillerinne alternatif teşkil edecek elverişli ve düşük maliyetli çözümler üretin.

B.5.6 Anlaşmazlıkların yasalar çerçevesinde çözümünü teşvik etmek üzere , uygun olan durumlarda , yargı süreçlerinin yerini alacak idarî veya özel süreçler tasarlayın ve uygulayın.

B.6 Tapuların güvenirliliği ve temerrüd halleri de dahil olmak üzere özel yatırımlar ile ilgili riskleri azaltacak mekanizmalar oluşturun.

C. İŞLETME STRATEJİSİ

C.1 Hükümetin, yasadışı sektördeki bireysel mülkiyet haklarını tanıması ve işleme tabi tutmasına olanak atanmak üzere işletme stratejisini, prosedürleri, personeli, ekipmanı, ofisleri, eğitim programlarını ve el kitaplarını tasarımlayın ve uygulayın.

C.1.1 Sermayelendirme sürecinin maliyetlerini düşürmek amacıyla yasadışı yerleşim bölgelerinde yaşayanların toplu katılımını sağlayacak mekanizmalar tasarımlayın.

C.1.2 Sermayelendirme tugaylarının teşkilatlandırılması için , karşılarına çıkacak yasadışı durumları yansıtan eğitim programları hazırlayın.

C.1.3 Yasadışı yerleşim bölgelerinin liderleri ve insanları için, mülkiyet kanıtlarının seçilmesi ve toplanması sürecine nasıl katılabileceklerini açıklayan el kitapları hazırlayın.

C.1.4 Yasadışı tpolulukların sermayelendirilmelerine yönelik hazırlıkları tamamlayın.

C.1.4.1 Her topluluk içinde yerel destekçiler belirleyin ve bu kişileri eğitin.

C.1.4.2 Her topluluk içinde yerel bir destek kampanyası başlatın.

C.1.4.3 Her topluluğu gerekli mülkiyet kanıtları konusunda eğitin.

C.1.4.4 Yerel liderleri, mülkiyetle ilgili bilgilerin kayıt formlarına kaydedilmesi konusunda eğitin.

C.1.4.5 Toplulukların topladığı bilgileri doğrulayacak özel onay memurlarını belirleyin ve bu kişileri eğitin.

C.1.5 Maddî varlıklar ile ilgili bilgi toplayın ve bu bilgileri işleyin.

C.1.5.1 Bireysel parsellerin sınırlarını gösteren haritalar bulun veya hazırlayın (gerektiğinde sınırlarla ilgili bilgileri kaydetmek üzere dijital ortamda baz haritalar hazırlayın)

C.1.5.2 Bireysel parselleri gösteren haritaların, araziler üzerindeki gerçek durum ile örtüştüğünü doğrulayın.

C.1.5.3 Haritaları bilgisayar sistemine girin.

C.1.6 Mülkiyet ile ilgili bilgiler toplayın ve bu bilgileri kaydedin.

C.1.6.1 Mülkiyet ile ilgili bilgiler toplayın ve bunları kayıt formlarına işleyin.

C.1.6.2 Mülkiyet haklarının yeni yasalar çerçevesinde geçerli olduğunu doğrulayın.

C.1.6.3 Mülkiyet ile ilgili bilgileri bilgisayar sistemine girin.

C.1.6.4 Mülkiyet haklarını resmen tescil edin.

C.1.6.5 Kamuya açık bir törenle hak sahiplaerine belgelerini teslim edin.

C.2 Yasadışı sektörün katılımını, iş dünyasının ve hükümetin desteğini, ve statükoda kazanılmış hakları olanların kabul etmesini teşvik etmek üzere uygun medya araçlarından yararlanarak bir iletişim stratejisi uygulayın.

C.2.1 Sürece katılımlarını teşvik etmek üzere yasadışı sektördeki her farklı topluluk için bir kampanya başlatın.

C.2.2 Sermayelendirme sürecinden faydalanacaklara, varlıklarının, yerli ve yabancı özel yatırımcıların haklarını koruyan aynı kurumsal çerçeve tarafından korunacağını gösteren mekanizmalar oluşturun. Bu, söz konusu mal sahiplerinin resmî yasal düzene tabi sözleşmelere uymaları için bir neden teşkil edecektir.

C.2.3 Kendini tehlikelere açık hisseden her yasal topluluk için bir kampanya başlatın.

C.2.4 Sermayelendirme sürecinin yararlarını yasal sektöre ileten; risklerdeki azalmayı vurgulayan; sermayelendirme sürecinin varolan mülkiyet haklarını etkilemeyeceğini ve üçüncü şahısların haklarından taviz vermeyeceğini açıkça belirten araçlar tasarlayın.

C.2.5 Mülkiyet tanımları çerçevesinde kazanılmış hakları olan profesyonellere yönelik bir kampanya başlatarak ileride, sermayelendirme sürecinin ardından genişleyen yasal sektörde ne gibi görevler üstleneceklerini ve katılımlarının ne olacağını açıklayın.

C.3 Sicil dairelerini ve tescil işlemlerini yeniden yapılandırarak, yasadışı varlıkların ekonomik açıdan yararlı olan tüm tanımlarının bir araya getirilmesine ve tek bir veri/bilgi tabanına dayanan bir bilgisayar sistemi çerçevesinde bütünleştirilmelerine olanak tanıyın.

C.3.1 Sicil dairesinin ve bu dairenin dahili iş akışlarının düzenini yeniden yapılandırın; tescil süreçlerini basitleştirin, bilgilerin otomatikleştirilmesine yönelik şartları belirleyin; bir kalite kontrol sistemi tasarlayın ve uygulayın; personeli seçin ve eğitin; ve sicil dairesinin yoğun bir ulusal sermayelendirme programının altından kalkabilmesini sağlamak için gerekli prosedürleri belirleyin.

C.3.2 Uzaydan analiz yapma olanağı yaratmak için GIS'ye dayalı sistemler kurun.

C.3.3 Kayıt ve tescil hizmetlerinin maliyetinin yeteri kadar randımanlı ve maliyetler açısından verimli olmasını; ve dolayısıyla bu hizmetlerden yararlananların yasadışı yaşamlarına geri dönmeye niyetlenmemelerini sağlamak üzere kontrol mekanizmaları kurun.

C.3.4 Yasadışı mülkiyetlerin tanımlarını ve özelliklerini, özel olarak hazırlanmış bilgisayar dostu tescil formlarına girerek, mülkiyetler arasındaki farlılıkların tek bir bilgisayar ortamında belirlenmesini, yine aynı bilgisayar ortamında mülkiyetin tescil ve idare edilmesini sağlayın.

C.3.5 Mevcut bilgi toplama prosedürlerini yasal olarak onaylanmış bir güncelleme sürecinden geçirdikten sonra, geleneksel olarak tapu senetlerinde yer alan bilgileri, bunlara kolay erişilebilmesini teminen, bilgisayar yazılımlarına girebilecek ve bir sistem dahilinde toplanabilecek basit kümelere ayırın.

C.3.6 Hak sahiplerinin yakınında veri giriş merkezleri kurarak bilgisayara girilmiş mülkiyet bilgilerinin güncellenmesini kolaylaştırın. Bunun amacı, mülkiyetin ve mülkiyetle ilgili işlemlerin yasal olarak tescil edilmesine yönelik taşıma ve işlem maliyetlerini düşürmek ve bunların yasallığını korumaktır.

D. TİCARÎ STRATEJİ

D.1 Aşagıdaki hizmetlerin verilmesine olanak tanıyacak bilgi ve uygulama mekanizmalarını devreye sokun:

D.1.1 Bankacılık/İpotek/Kredi

D.1.2 Kamu Hizmetleri (Elektrik, su, kanalizasyon, telekomünikasyon)

D.1.3 Tahsilat Sistemleri (Kredi, taksitler, vergiler)

D.1.4 Veri Tabanları/Bilgi Hizmetleri

D.1.5 Sigorta Ürünleri (Mal hasarı, yaşam sigortası, kredi sigortası, rehinler, tapu sigortaları)

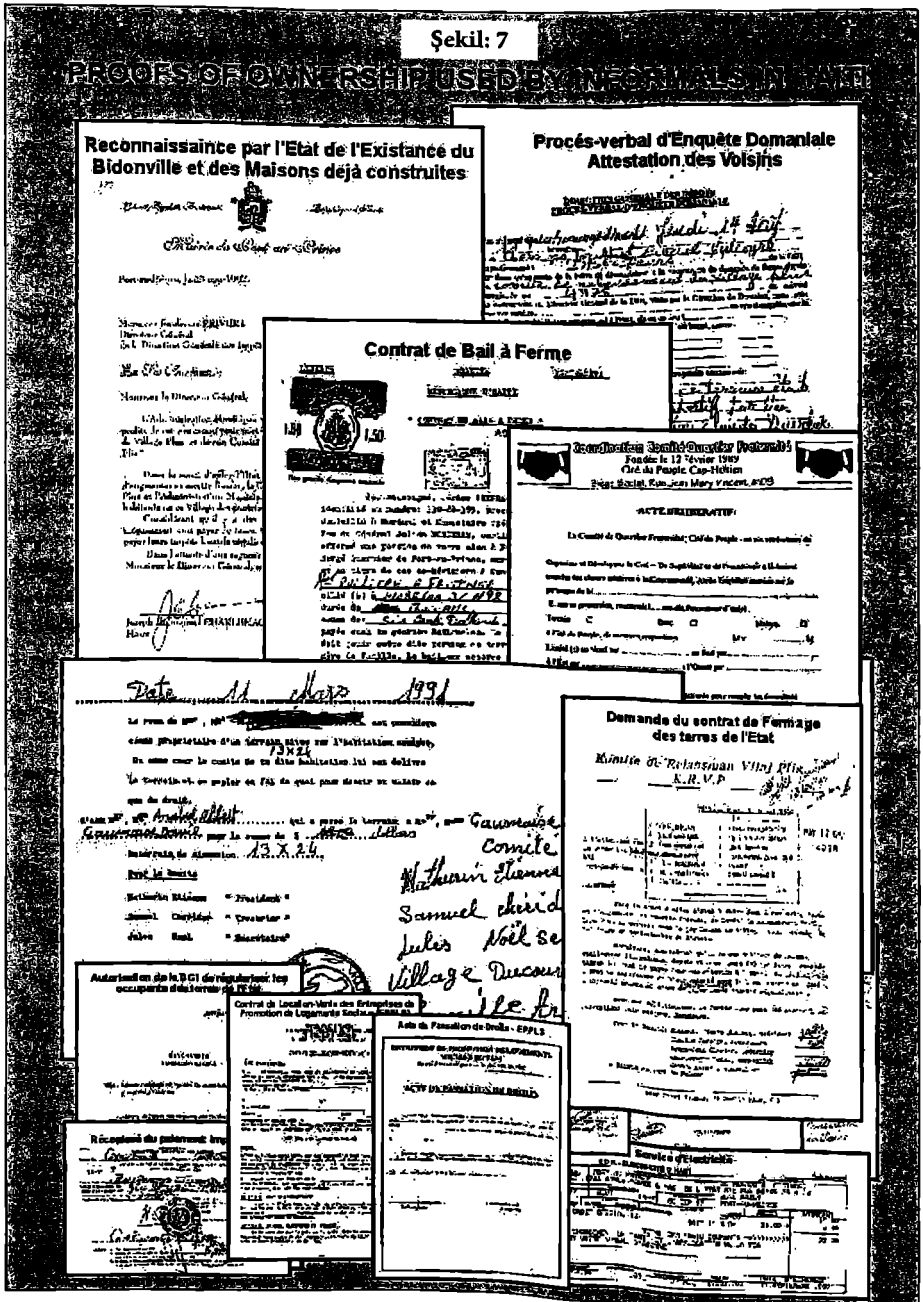
D.1.6 Ulusal Tanımlama Sistemleri

D.1.7 Konut ve Altyapı

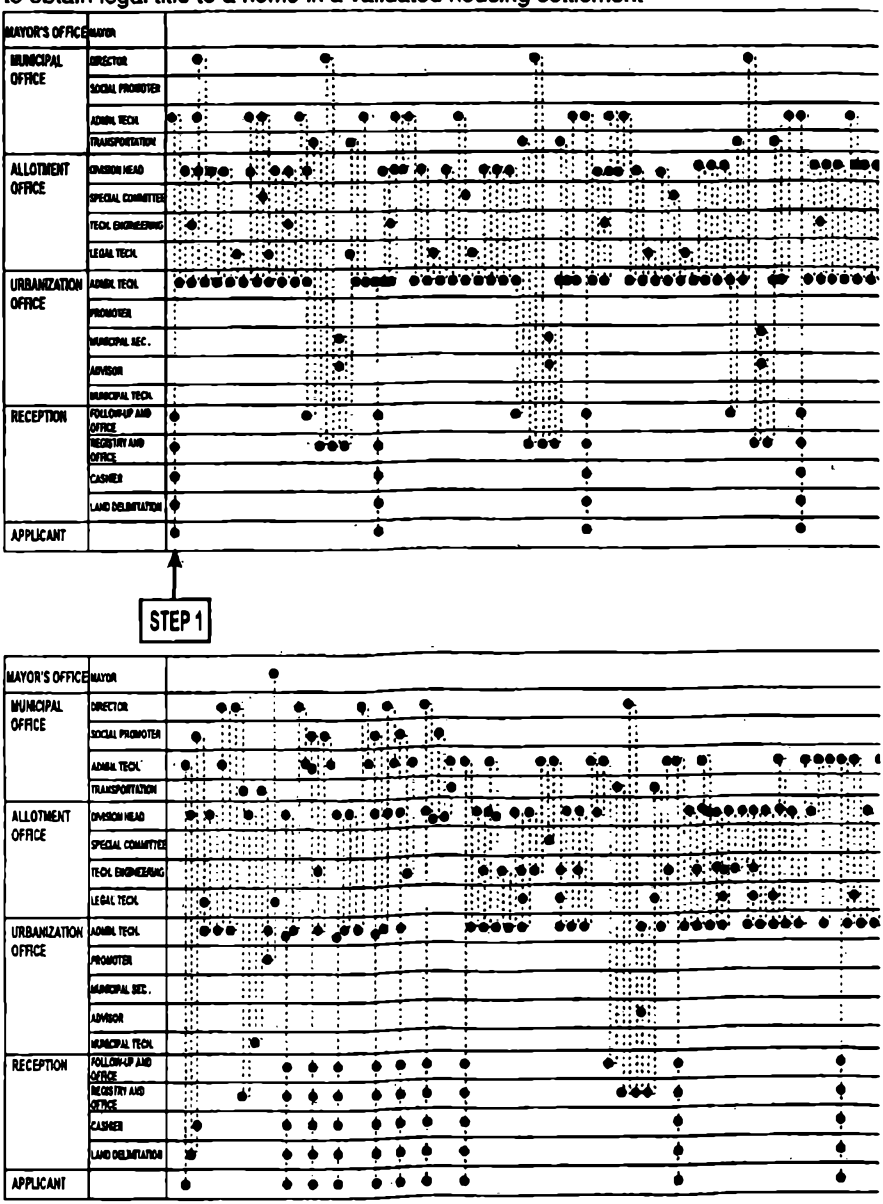
D.1.8 Ulusal Güvenlik

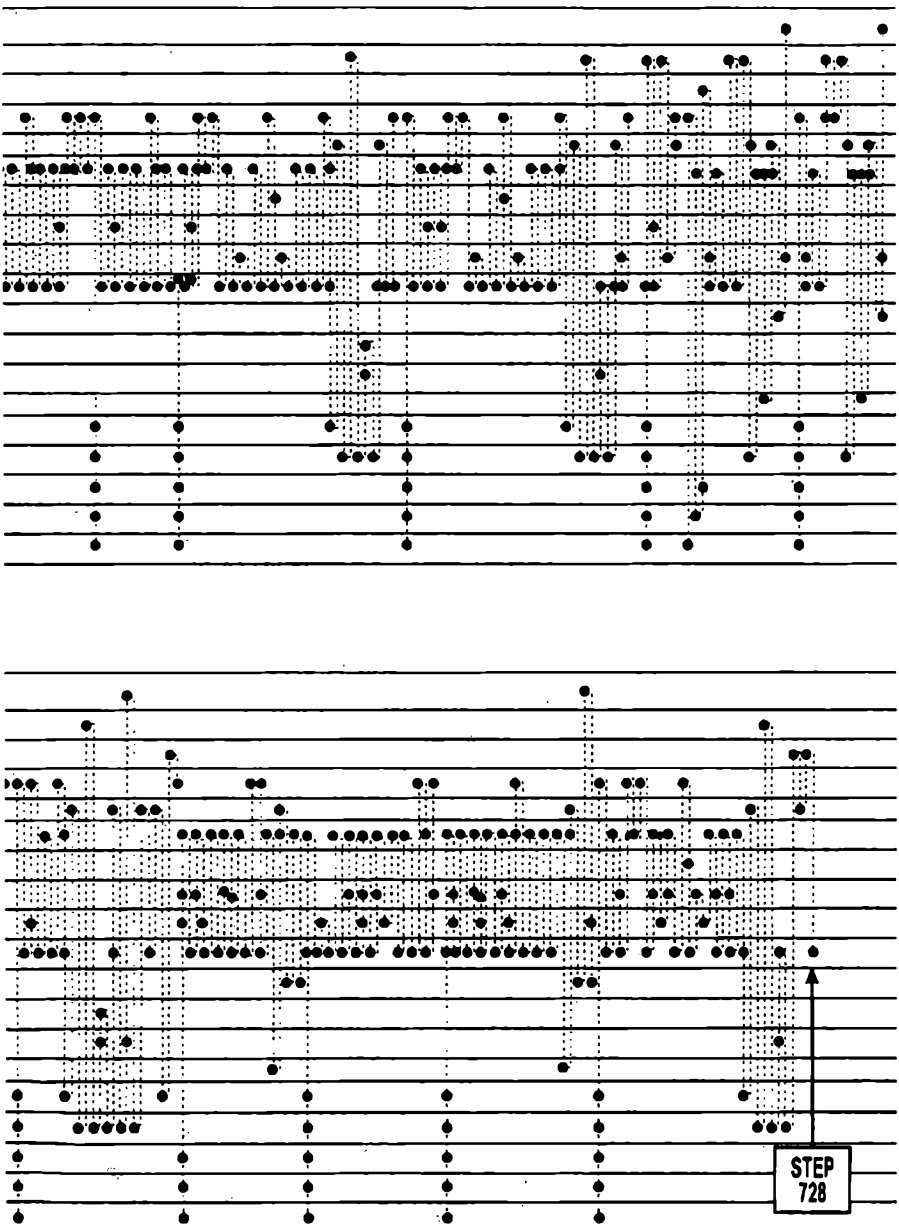
Şekil: 7

PROOFS OF OWNERSHIP USED BY INFORMALS IN HAITI

Şekil: 8 728 bureaucratic steps required by the municipality of Lima to obtain legal title to a home in a validated housing settlement

STEP
728

Şekil: 9

Filipinler (Nüfus: 68 milyon)

Ne kadar ölü sermaye?

132,9 milyar US$ tutarında ölü sermaye.

ÖLÜ SERMAYE

Kentsel	Milyar US$	Kırsal	Milyar US$
Metro Manila ve Mücavir alanlan	66,4	Satın alınamaz ve Kullanılabilir topraklar	40,8
Gayrı resmî Metro Manila	21,3	Tapusuz satılabilir Ve kullanılabilir topraklar	6,3
Eskiden resmî olan alanlar	39,8	Tapulu satılabilir ve kullanılabilir topraklar kısıtlama ile	13,7
Mücavir alanlar	5,3		
Filipinler'in diğer şehirleri	5,7		
Toplam	72,1	Toplam	60,8

Nüfusun %65'inin sahip olduğu

Resmî ve gayriresmî meskenlerin kentsel sektörde dağılımı (bin)

	Mesken sayısı (bin)	%
Mesken gayrı resmî	4.823	57
Mesken resmî	3.655	43
Toplam mesken	8.478	100

Resmî ve gayriresmî alanların kırsal sektörde dağılımı (bin)

	Hektar (bin)	%
Kırsal gayriresmî	20.623	67
Kırsal resmî	10.077	33
Kırsal toplam	30.700	100

Bunu ifade etmenin bir başka yolu 132,9 milyar US$ tutarında gayriresmî sermayenin nelerin kaç mislinden daha büyük olduğunu belirtmektir:

1997 yılı itibariyle Filipinler Menkul Kıymetler Borsası'nda kayıtlı olan 216 yerli firmanın değerleri toplamı olan 31,4 milyar US$'nın 4 mislinden fazla.

Son yirmi yılda (1979-1998) yapılan cevher ihracı toplam değeri olan 23,6 milyar US$'nın 5 mislinden fazla.

Ekim 1998 itibariyle Filipinler ticarî bankalarındaki tasarruf ve vâdelî mevduat toplamı olan 14,3 milyar US$'nın 9 mislinden fazla.

1973 ile Eylül 1998 tarihleri arasında Filipinler'de yapılmış olan dış kaynaklı doğrudan yatırımlar toplamı olan 9,6 milyar US$'nın ondört mislinden fazla.

Şekil: 10
Peru (Nüfus: 24 milyon)
Ne kadar ölü sermaye?

74,2 milyar US$ tutarında ölü sermaye.

ÖLÜ SERMAYE

Kentsel	Milyar US$	Kırsal	Milyar US$
Metro Lima	18,5	Sahil	21,5
Diğer şehirler	18,0	Dağlık	15,8
		Orman	0,4
Toplam	36,5	Toplam	37,7

Nüfusun % 65'inin sahip olduğu

Resmî ve gayriresmî meskenlerin kentsel sektörde dağılımı (bin)

	Mesken sayısı (bin)	%
Kentsel gayriresmî	1.700	53
Kentsel resmî	1.500	47
Kentsel Toplam	3200	100

Resmî ve gayriresmî alanların kırsal sektörde dağılımı (bin)

	Hektar (bin)	%
Kırsal gayriresmî	4.400	81
Kırsal resmî	1.000	19
Kırsal toplam	5.400	100

Bunu ifade etmenin bir başka yolu, 74,2 Milyar US$ tutarında gayriresmî sermayenin nelerin, kaç mislinden daha büyük olduğunu belirtmektir:

1995 yılında menkul kıymetler borsasında kayıtlı olan özel şirketlerin piyasa değerleri toplamının 2 mislinden fazla.

En büyük 1000 legal özel firmanın varlıkları toplamının 2 mislinden fazla.

1995 yılında Peru'daki ticarî bankalardaki tasarruf ve vadeli mevduat toplamının 8 mislinden fazla.

Peru'da özelleştirilebilecek en büyük kamu iktisadî teşekküllerinin sermayeleri toplamının 11 mislinden fazla.

1995 yılına kadar Peru'ya yatırılmış dış kaynaklı doğrudan yatırımlar toplamının 14 mislinden fazla.

Şekil: 11
Haiti (Nüfus: 7 milyon)
Ne kadar ölü sermaye?

5,2 milyar US$ tutarında ölü sermaye.

ÖLÜ SERMAYE

Kentsel	Milyar US$	Kırsal	Milyar US$
Port-au-Prince	1,8		
Diğer şehirler	0,2		
Toplam	2,0	Toplam	3,2

Nüfusun %82'sinin sahip olduğu

Resmî ve gayriresmî meskenlerin kentsel sektörde dağılımı (bin)

	Mesken (bin)	%
Kentsel gayriresmî	349	68
Kentsel resmî	163	32
Kentsel toplam	512	100

Resmî ve gayriresmî alanların kırsal sektörde dağılımı (bin)

	Hektar	%
Kırsal gayriresmî	1.527	97
Kırsal resmî	41	3
Kırsal toplam	1.568	100

Bunu ifade etmenin bir başka yolu 5.2 Milyar US$ tutarında gayriresmî sermayenin nelerin kaç mislinden daha büyük olduğunu belirtmektir:

En büyük 123 legal teşebbüsün varlıkları toplamının 4 mislinden fazla,

Haiti'deki özelleştirilebilecek en büyük kamu iktisadî teşebbüslerinin sermayeleri toplamının 9 mislinden fazla.

1995 yılında Haiti'deki ticâri bankalardaki tasarruf ve vâdeli mevduat toplamının 11 katından fazla.

1995 yılına kadar Haiti'ye yapılmış dış kaynaklı doğrudan yatırımlar toplamının 158 mislinden fazla.

Şekil: 12

MISIR (Nüfus: 63 milyon)

Ne kadar ölü sermaye?

241,2 milyar US$ tutarında ölü sermaye.

ÖLÜ SERMAYE

Kentsel	Milyar US$	Kırsal	Milyar US$
Büyük Kâhire	79,4	Aşağı Mısır	28,1
İskenderiye	23,1	Yukarı Mısır	18,1
Diğer şehirler	51,8		
Kırsal yerleşim yerleri	40,9		
Toplam	195,2	Toplam	46,2

Nüfusun % 85'inin sahip olduğu

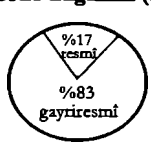
Resmî ve gayriresmî meskenlerin kentsel sektörde dağılımı (milyon)

	Mesken (milyon)	%
Kentsel gayriresmî	11,9	92
Kentsel resmî	1,0	8
Kentsel toplam	12,9	100

Resmî ve gayriresmî alanların kırsal sektörde dağılımı (milyon)

	Hektar (milyon)	%
Kırsal gayriresmî	2,4	83
Kırsal resmî	0,5	17
Kırsal toplam	1,568	100

Bunu söylemenin bir başka yolu 241,2 Milyar US$ tutarında gayriresmî sermayenin nelerin kaç mislinden daha büyük olduğunu söylemektir:

Mısır'daki bütün ticârî tasarruf ve vadeli mevduat toplamının 6 mislinden fazla.

1996 yılına kadar birikmiş net yabancı rezervlerin 13 mislinden fazla.

Mısır Hükümeti tarafından Yatırım Kanunu mûcibince verilen teşviklerle cezp edilmiş özel firmalarca kayıtlı varlıklara yapılmış kümülatif yatırımların 16 mislinden fazla.

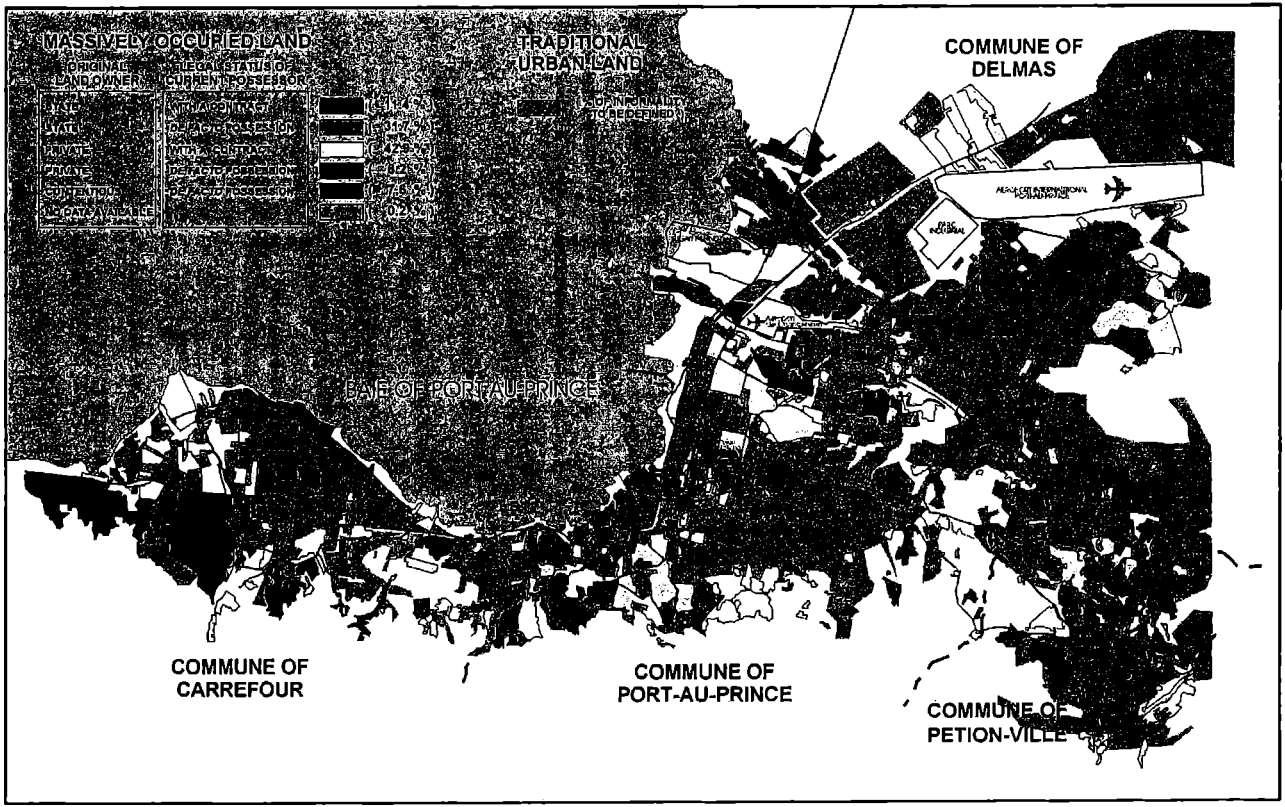
Kahire Menkul Kıymetler Borsası'na Sermaye Piyasası Kanunu'nun verdiği teşvikler sayesinde kayıt yaptırmış olan 746 firmanın piyasa değeri toplamının 30 mislinden fazla.

1996 yılına kadar Mısır'a yapılmış dış kaynaklı doğrudan yatırımların toplam değerinin 55 mislinden fazla.

1992 ile 1996 yılları arasında özelleştirilmiş 63 kamu iktisadî teşebbüsünün toplam değerinin 116 mislinden fazla.

Şekil: 13

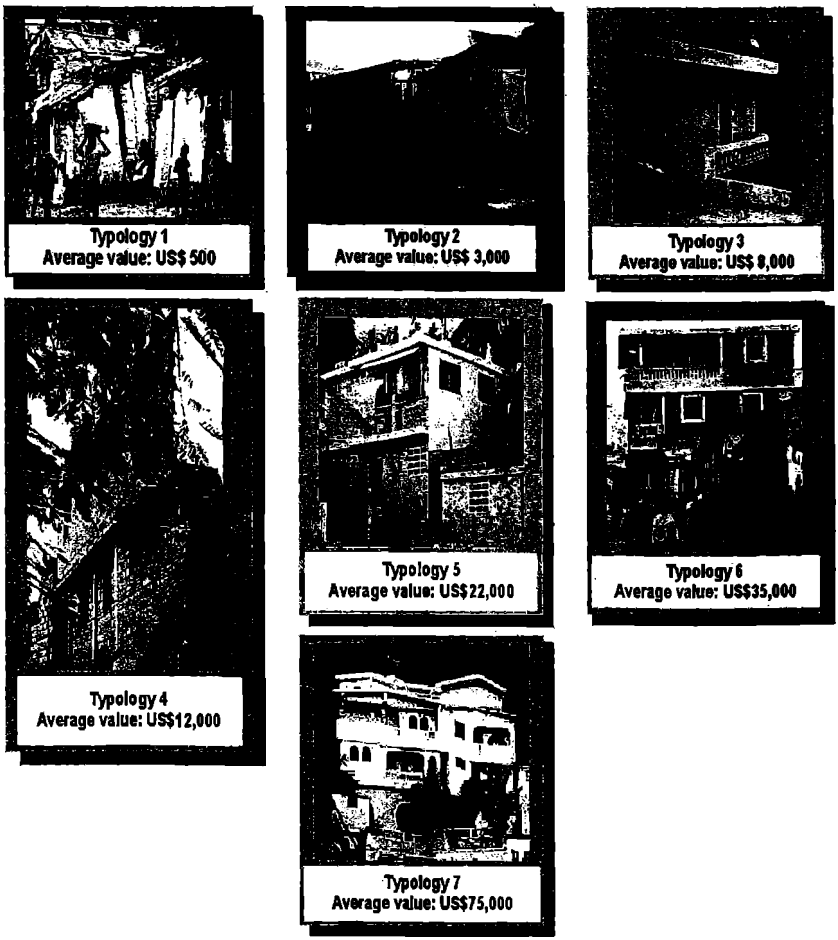
INFORMAL HUMAN SETTLEMENTS IN THE METROPOLITAN AREA OF PORT-AU-PRINCE

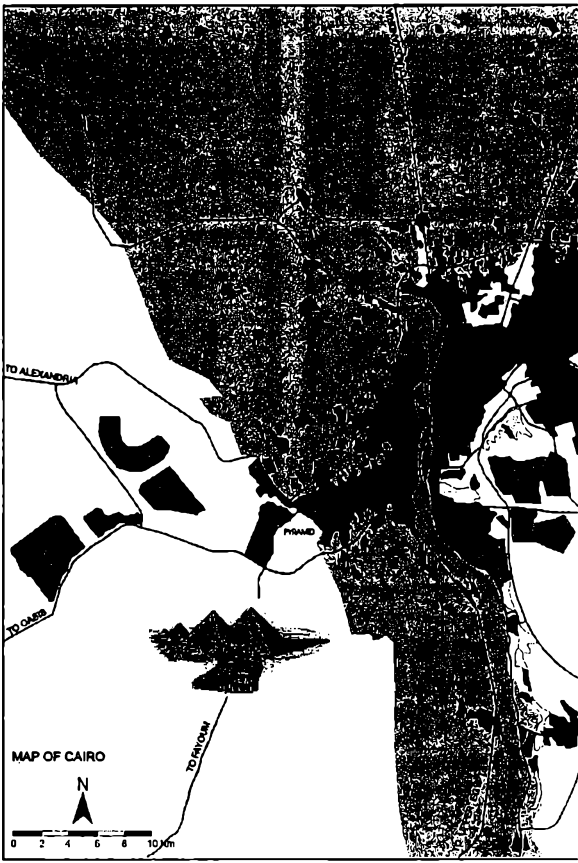
(%) The percentages show the relationship between the surface area of the settlement and the total informal surface area of the 4 communes

Şekil: 14

Types of Urban Informality in Port-Au-Prince and other Haitian Cities

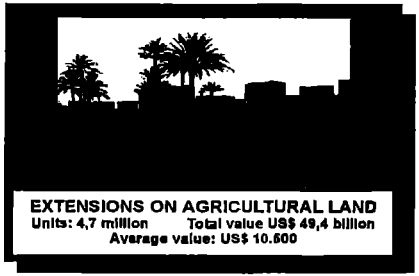
Şekil: 15

TO ALEXANDRIA
PYRAMID
TO OASIS
TO FAYOUM
MAP OF CAIRO
N
0 2 4 6 8 10 Km

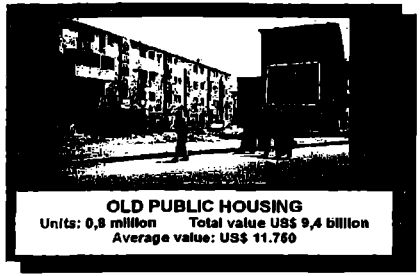

TO SUEZ
TO BURGES
AIRPORT
TO AIR BURMA
INTERNATIONAL HOUSING UNITS
INTERNATIONAL HOUSING UNITS
INTERNATIONAL HOUSING UNITS
INTERNATIONAL HOUSING UNITS
INTERNATIONAL HOUSING UNITS
INTERNATIONAL HOUSING UNITS
INTERNATIONAL HOUSING UNITS
INTERNATIONAL HOUSING UNITS

Şekil: I6

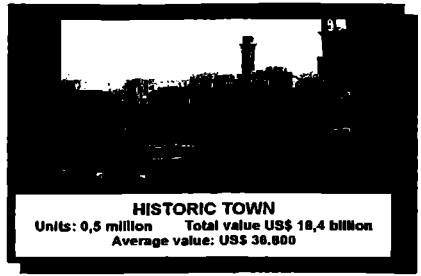
Types of Urban Informality in Cairo

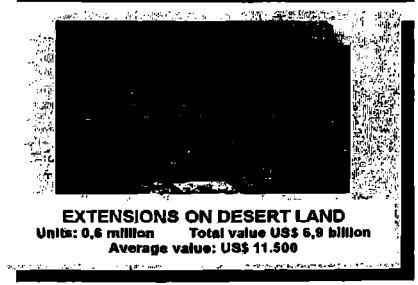
EXTENSIONS ON AGRICULTURAL LAND
Units: 4,7 million Total value US$ 49,4 billion
Average value: US$ 10.500

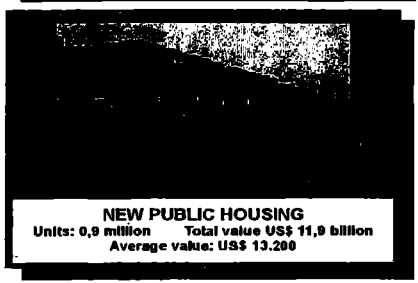
OLD PUBLIC HOUSING
Units: 0,8 million Total value US$ 9,4 billion
Average value: US$ 11.750

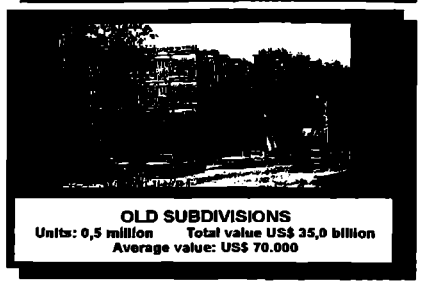
HISTORIC TOWN
Units: 0,5 million Total value US$ 18,4 billion
Average value: US$ 36.800

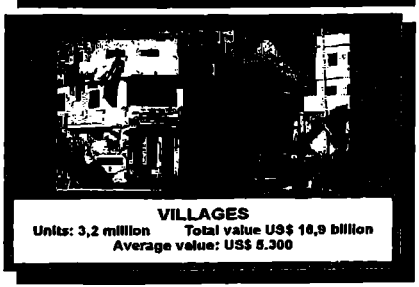
EXTENSIONS ON DESERT LAND
Units: 0,6 million Total value US$ 6,9 billion
Average value: US$ 11.500

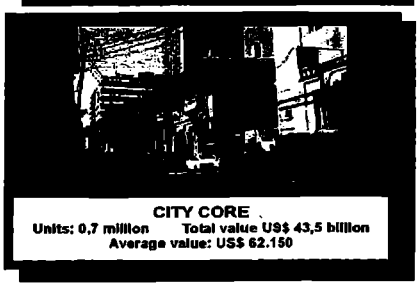
NEW PUBLIC HOUSING
Units: 0,9 million Total value US$ 11,9 billion
Average value: US$ 13.200

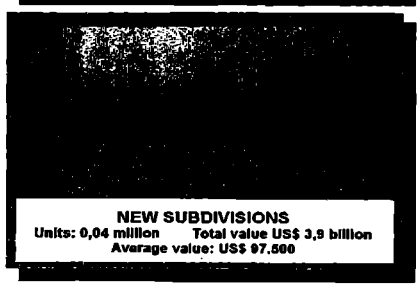
OLD SUBDIVISIONS
Units: 0,5 million Total value US$ 35,0 billion
Average value: US$ 70.000

VILLAGES
Units: 3,2 million Total value US$ 16,9 billion
Average value: US$ 5.300

CITY CORE
Units: 0,7 million Total value US$ 43,5 billion
Average value: US$ 62.150

NEW SUBDIVISIONS
Units: 0,04 million Total value US$ 3,9 billion
Average value: US$ 97.500

Notlar

BİRİNCİ BÖLÜM

1. Gordon S. Wood, "Inventing American Capitalism", *New York Review of Books* (Haziran 9, 1994), s. 49

İKİNCİ BÖLÜM

1. Donald J. Pisani, *Water, Land and Law in the West: The Limits of Public Policy, 1850-1920* (Lawrence: University Press of Kansas, 1996), s. 51
2. Mimar ve şehir plânlamacısı Albert Mangonese'in *Conjonction,* No.119, Şubat-Mart 1973, s.11'de yaptığı saptamalar.
3. Leonard J. Rolfes, Jr., "The Struggle for Private Land Rights in Russia", *Economic Reform Today*, No. 1, 1996, s. 12.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1. Adam Smith, *The Wealth of Nations* (London: Everyman's Library, 1997), former Vol. 1, s. 242.
2. Ibid., s. 295.
3. Simonde de Sismondi, *Nouveaux principes d'économic politique* (Paris: Calmann-Lévy, 1827), ss. 81-82.
4. Jean Baptiste Say, *Traité d'économie politique*, (Paris: Deterville, 1819), Vol. 2, s. 429.
5. Karl Marx, Frederick Engels, *Collected Works* (New York: International Publishers, 1996), Vol. 35, s. 82.
6. Smith, *The Wealth Of Nations*, former Vol. 1, s. 242.
7. Ibid., s. 286.
8. Herbert L. Dreyfus and Paul Rabinow, *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics* (Chicago: Harvester, University of Chicago, 1982), s. 211.
9. George A. Miller and Philip N. Johnson-Laird, *Language and Perception* (Cambridge: Harvard University of Press, 1976), s. 578.
10. Gunnar Heinsohn and Otto Steiger, "The Property Theory of Interest and Money", yayınlanmamış metin, 2. Taslak, Ekim 1998, s. 22.

11. Ibid., s. 43.
12. Ibid., s. 38.
13. Tom Bethell, *The Noblest Triumph* (New York: St. Martin's Press, 1998), s. 9.
14. Fernand Braudel, *The Wheels of Commerce* (New York: Harper and Row, 1982), s. 248.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1. "Survey the Internet", *Economist*, Temmuz 1,1995, ss. 4-5.
2. Jeb Blount, "Latin Trade", *News Finance*, Ocak 20, 1997.
3. Tony Emerson and Michael Laris, "Migration", *Newsweek*, Aralık 4, 1995.
4. Henry Boldrick, "Reaching Turkey's Spontaneous Settlements", *World Bank Policy*, Nisan-Haziran 1996.
5. "Solving the Squatter Problem", *Bussiness World*, Mayıs 10, 1995.
6. *Newsweek*, Mart 23, 1998.
7. *Economist*, Haziran 6, 1998.
8. Manal El-Batran and Ahmet El-Kholei, *Gender and Rehousing in Egypt* (Cairo: Royal Netherlands Embassy, 1196), s. 24.
9. Gerard Barthelemy, "L'extension des lotissements sauvages à usage populaire en milieu urbain ou Paysans, Villes at Bidonvilles en Haiti: Aperçus et reflexions", Haziran 1996, Port-au-Prince, ayrı basım, Haziran 1996.
10. Blount, "Latin Trade".
11. Leonard J. Rolfes, Jr., "The Struggle for Private Land Rights in Russia", *Economic Reform Today*, No. 1, 1996.
12. *National Geographic Society* (Millennium In Maps), No. 4, Ekim 1998.
13. Donald Stewart, *AIPE*, Aralık 1997.
14. Matt Moffett, "The Amazon Jungle Had an Eager Buyer, but Was It for Sale?", *Wall Street Journal*, Ocak 30, 1997.
15. Simon Fass, *Politicial Economy in Haiti: The Drama of Survival* (New Brunswick, N.J.: Transaction Publishers, 1998), ss. xxiv-xxv.
16. Ahmed M. Soliman, "Legitimizing Informal Housing: Accommodating Low-Income Groups in Alexandria, Egypt", *Environment and Urbanization*, Vol. 8, No. 1 (Nisan 1996), ss. 190-191.
17. Reuters, *Financial Review*, Mayıs 11, 1992, s. 45.
18. Mavery Zarembo, *Newsweek*, Temmuz 7, 1997.
19. *Economist*, Mart 5, 1994.
20. *Economist*, Mayıs 6, 1995.
21. "Terrenos de Gamarra valen tres veces más que en el centro de Lima", *El Comercio*, Nisan 25, 1995.
22. Jan De Vries, *Economy of Europe in an Age of Crisis, 1600-1750* (Cambridge: Camb-

ridge University of Press, 1976); D C. Coleman, *Revisions in Mercantilism* (London: Metheun, 1969); J. H. Clapman, *The Economic Development of France and Germany, 1815-1914* (Cambridge: Cambridge University of Press, 1963); Eli Heckscher, *Mercantalisim*, ed. E. F. Soderland (London: George Allen & Unwin, 1934).

23. Joseph Reid, *Respuestas al primer cuestionario del ILD* (Lima: Meca, 1985).
24. D. C. Coleman, *The Economy of England*, 1450-1750 (London: Oxford University Press, 1977), ss. 18-19.
25. Ibid., ss. 58-59.
26. Heckscher, *Mercantilism*, Vol. 1, s. 323.
27. Ibid., s. 241.
28. Robert B. Ekelund, Jr., and Robert Tollison, *Mercantilism as aRent-Seeking Society* (College Station: Texas A&M University Press, 1981), Bölüm 1.
29. Heckscher, *Mercantilism*, Vol. 1, ss. 239-244.
30. Coleman, *The Economy of England*, s. 74.
31. Heckscher, *Mercantilism*, Vol. 1, s. 244.
32. Clapham, *Economic Development of France and Gremany*, ss. 323-325.
33. Joseph Reid'ın Institute of Liberty and Democracy'nin düzenlediği ikinci ankete verdiği cevaplar, Memorandum tutanakları, ILD Libraray, 1985; Heckscher, *Mercantilism*, Vol. 1, ss. 247, 251.
34. Charles Wilson, *Mercantalisim* (London: Routledge & Kegan Paul, 1963), s. 27.
35. Coleman, *The Economy of England*, s. 105.

BEŞİNCİ BÖLÜM

1. Francis S. Philbrick, "Changing Conceptions of Property Law", *University of Pennsylvania Law Review*, Vol. 86, Mayıs 1938, s. 691.
2. Bernard Bailyn, *The Peopling of British North America: An Introduction* (New York, 1986), s. 5.
3. Peter Charles Hoffer, *Law and People in Colonial America* (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1998), ss. 1-2.
4. Ibid., s. xii.
5. David Thomas Konig, "Community Custom and the Common Law: Social Change and the Deveplopment of Land Law in Seventeenth-Century Massachusetts", *Land Law and Real Property in American History: Major Historicial Interpretations* içinde, ed. Kermit Hall (New York: Garland Publishing, 1987), s. 339.
6. Ibid., ss. 319-320.
7. Ibid., s. 320.
8. Ibid., s. 323.
9. Ibid., s. 324.
10. Ibid., s. 349.

11. Hoffer, *Law and People in Colonial America*, s. 15.
12. Amelia C. Ford, *Colonial Precedents of Our National Land System as It Existed in 1800* (Philadelphia: Porcupine Press, 1910), ss. 112-113.
13. Ibid., s. 114.
14. Konig, "Community Custom", s. 325.
15. Ibid., s. 325.
16. Aaron Morton Sokolski, *Land Tenure and Land Taxation in America* (New York: Schalkenbach Foundation, 19579, s. 191.
17. Ibid.
18. Henry W. Tatter, *The Preferential Treatment of the Actual Settler in the Primary Disposition of the Vacant Lands in the United States to 1841*, Doktora tezi, Northwestern University, 1933, s. 23.
19. Ibid.
20. Ford, *Colonical Precedents*, s. 103.
21. Ibid.
22. Ford, *Colonical Precedents*, ss. 89-90.
23. Ibid., s. 126.
24. Ibid.
25. Ibid., s. 128.
26. Ibid., s. 129.
27. Ibid., s. 130.
28. Tatter, *The Preferential Treatment*, ss. 40-41.
29. Stanley Lebergott'dan alıntı, "'O' Pioneers': Land Speculation and the Growth of the Midwest", *Essays on the Economy of the Old Northwest* içinde, ed. David C. Klingman and Richard K. Vedder (Athens: Ohio University Press, 1987), s. 29.
30. Ford, *Colonical Precedents*, s. 119.
31. Sokolski, *Land Tenure*, s. 192.
32. Ibid., s. 193.
33. Ibid.
34. Donald J. Pisani'den alıntı, *Water, Land and Law in the West: The Limits of Policy, 1850-1920* (Lawrence: University Press of Kansas, 1996), s. 51.
35. Sokolski, *Land Tenure*, ss. 193-194.
36. Lebergott, "'O' Pioneers", ss. 39-40.
37. Ibid.
38. Ibid., s. 40.
39. Act XXXIII, March 1642, *The Statutes at Large; Being a Collection of All The Laws of Virginia from the First Session of the Legislature*, ed. William Henning (New York, 1823), s. 134.
40. Richard E. Messick, "A History of Preemption Laws in the United States", ILD için hazırlanan taslak, s. 7.
41. Ford, *Colonial Precedents*, s. 124.

42. Ibid.
43. Ibid., s. 132.
44. Ibid., s. 134.
45. An Act for Adjusting and Settling the Titles of Claimers to Unpatented Land Under the Present and Former Government, Previos to the Establishment of the Commonwealth's Land Office, *The Statutes at Large: Being a Collection of All The Laws of Virginia*, ed. William Hening (Richmond, 1822), s. 40.
46. Douglas W. Allen, "Homesteading and Property Rights; or How the West Was Really Won", *Journal of Law and Economics,* Vol. 34, (Nisan 1991), s. 6.
47. Richard Current et al., eds., *American History: A Survey,* 7th ed. New York: Knopf, 1987), s. 149.
48. Terry L. Anderson, "The First Privatization Movement", *Essays on the Economy of the Old Northwest* içinde, ed. David C. Klingman and Richard K. Vedder (Athens: Ohio University Press, 1987), s. 63.
49. Current, *American History*, s. 150.
50. Roy M. Robbins, "Preemption: A Frontier Triumph", *Mississippi Valley Historical Review*, Vol. 18, Aralık 1931, ss. 333-334.
51. Ibid.
52. Ford, *Colonial Precedents*, s. 117.
53. Lebergott, "O'Pioneers", s. 40.
54. Ibid.
55. Messick, "A History of Preemption", s. 9.
56. Tatter'dan alıntı, *The Preferential Treatment*, ss. 91-92.
57. Messick, "A History of Preemption", s. 10.
58. Act of May 18, 1796, *Public and General Statutes Passed by the Congress of the United States of America: 1789 to 1827 Inclusive*, ed. Joseph Story (Boston, 1828).
59. Tatter, *The Preferential Treatment*, s. 118.
60. Ibid.'den alıntı, s. 125.
61. Patricial Nelson Limerick, *The Legacy of Conquest: The Unbroken Past of the American West* (New York: Norton, 1987), s. 59.
62. Ibid.
63. Ibid., s. 140.
64. Lebergott, "O'Pioneers", s.44.
65. Ibid.
66. Ibid.
67. Richard E. Messick, "Rights to Land and American Economic Development", Institute of Liberty and Democracy için hazırlanmış taslak, s. 44.
68. Richard White, *It's Your Misfortune and None of My Own: A New History of the American West* (Norman: University of Oklahoma Press, 1991), s. 146.
69. Ibid.
70. Stephen Schwartz, *From West to East* (New York: Free Press, 1998), ss. 105-110.

71. Lebergott'dan alıntı, "O'Pioneers", s. 40.
72. Anderson'dan alıntı, "The First Privatization Movement", s. 63.
73. Paul W. Gates, *Landlords and Tenants on the Prairie Frontier* (Ithaca: Cornell University Press, 1973), s. 13.
74. Ibid., s. 16.
75. Ibid.'den alıntı.
76. Gates'den alıntı, *Landlords and Tenants*, s. 24.
77. Lawrence M. Friedman, *A History of American Law*, 2nd ed. (New York: Simon & Schuster, 1986), ss. 241-242.
78. Friedman'dan alıntı, *A History of American Law*, s. 242.
79. Ibid.
80. G. Edward White, T*he American Judicial Tradition: Profiles of Leading Judges* (New York: Oxford University Press, 1976), s. 48.
81. Ford'dan alıntı, *Colonial Precedents*, s. 129 (vurgular benim).
82. Gates, *Landlords and Tenants*, s. 27.
83. *Green v. Biddle*, 8 Wheaton I (1823).
84. Ibid., s. 33.
85. Ibid., s. 66.
86. Gates, *Landlord and Tenants*, s. 37.
87. Current, *American History*, s. 149.
88. Ibid'den alıntı, s. 31.
89. Ibid'den alıntı.
90. Tatter, *The Preferential Treatment*, s. 265.
91. Gates, *Landlord and Tenants,* s. 33.
92. *Bodley v. Gaither*, 19 Kentucky Reports 57, 58 (1825).
93. *M'Kinney v. Carrol*, 21 Kentucky Reports 96, 97 (1827).
94. White, *It's Your Misfortune*, s. 139.
95. Gates, *Landlord and Tenants,* s. 46, *Congressional Record*, 43 Congress, I Session, 1603 (Şubat 18, 1874).
96. Pisani, *Water, Land and Law*, s. 63.
97. Tatter, *The Preferential Treatment*, s. 154.
98. Gates, *Landlord and Tenants,* s. 44.
99. Paul W. Gates, "California's Embattled Settlers", *The California Historical Society Quarterly*, Vol. 41, Haziran 1962, s. 115.
100. Messick, "A History of Preemption", s. 17.
101. Ibid.'den alıntı.
102. Ibid., s. 19.
103. Act of May 29, 1830, *Public Statutes at Large of the United States of America*, Vol. 4 (Boston, 1846).

104. Act of September 4, 1841, *Public Statutes at Large of the United States of America*, Vol. 5 (Boston: Little and Brown, 1856).
105. Messick, "A History of Preemption", s. 26.
106. Pisani, *Water, Land and Law*, s. 69.
107. Allan G. Bogue, "The Iowa Claims Clubs: Symbol and Substances", *The Public Lands: Studies in the History of the Public Domain* içinde, ed. Vernon Carstensen (Madison: University of Wisconsin Pres, 1963), s. 47.
108. Pisani, *Water, Land and Law*, s. 53.
109. Ibid., s. 63.
110. Bogue, "The Iowa Claims Clubs", s. 51.
111. Ibid., s. 50.
112. Ibid.'den alıntı, s.52.
113. Tatter, The Preferential Treatment, s. 276.
114. Bogue, "The Iowa Claims Clubs", s. 54.
115. White, It's *Your Misfortune*, s. 141.
116. Tatter, *The Preferential Treatment*, s. 280.
117. Terry Anderson and P. J. Hill, "An American Experiment in Anarcho-Capitalism: The Not So Wild West", *Journal of Libertarian Studies* 3 (1979), s. 15.
118. Ibid.
119. Bogue, "The Iowa Claims Clubs", s. 50.
120. Ibid., s. 51.
121. Ibid.'den alıntı, s. 54.
122. White, It's *Your Misfortune*, s. 141.
123. Bogue, "The Iowa Claims Clubs", s. 55.
124. Tatter, *The Preferential Treatment*, s. 273.
125. Ibid., s. 287.
126. John Q. Lacy, "Historical Overview of the Mining Law: The Miner's Law Becomes Law", *The Mining Law of 1872* içinde (Washington, D.C.: National Legal Center for the Public Interest, 1984), s. 17.
127. Robert W. Swenson, "Sources and Evolution of American Mining Law", *The American Law of Mining*, ed. Matthew Bender (New York: Rocky Mountain Mineral Law Foundation, 1960), s. 19.
128. Gates, "California's Embattled Settlers", s. 100.
129. Harold Krent, "Spontaneous Popular Sovereignty in the United States", Institute of Liberty and Democracy için hazırlanmış taslak, s. 2.
130. Pisani, *Water, Land and Law*, s. 52.
131. Limerick, *Legacy of Conquest*, s. 65; White, *It's Your Misfortune*, s. 147 de bakınız.
132. Pisani, *Water, Land and Law*, s. 69.
133. Ibid.
134. Gates, "California's Embattled Settlers", s. 100.

135. Ibid., ss. 22-26.
136. Lacy, "Historical Overview of the Mining Law", s. 26.
137. Charles Howard Shinn'den alıntı, *Mining Camps: A Study in American Frontier Government* (New York: Knogf, 1948), s. 107.
139. Ibid., s. 21.
140. Ibid., ss. 24-25.
141. Ibid.'den alıntı, s. 24.
142. Ibid., s. 29.
143. Ibid., s. 30.
144. Ibid.
145. Krent, "Spontaneous Popular Sovereignty in the United States", Institute of Liberty and Democracy için hazırlanmış taslak, s. 3.
146. Lacy, "Historical Overview of the Mining Law", s. 35.
147. 14 Stat. 252 (1866).
148. Swenson, "Sources and Evolution", s. 37.
149. Lacy, "Historical Overview of the Mining Law", s. 36.
150. Krent'ten alıntı, "Spontaneous Popular Sovereignty", s. 3.
151. Lacy, "Historical Overview of the Mining Law", ss. 37-38; 17 Stat. 91, 30 U.S.C. §§ 22-42.
152. Jennison v. Kirk, 98 U.S. 240, 243 (1878).
153. Swenson, "Sources and Evolution", s. 27.
154. Messick, "Rights to Land and American Development", s. 45.
155. White, *It's Your Misfortune*, s. 143.
156. Ibid., s. 145.
157. Gordon S. Wood, "Inventing American Capitalism", *New York Review of Books*, Haziran 9, 1194, s. 49.
158. White, *It's Your Misfortune*, s. 270.
159. White, *The American Judicial Tradition*, ss. 48-49.
160. Philbrick, "Changing Conceptions of Property Law", s. 694.

ALTINCI BÖLÜM

1. C. Reinold Noyes, *The Institution of Property* (New York: Longman's Green, 1936), ss. 2 ve 13.
2. Bu konu üzerinde derin ve güncel tartışmalar için bkz. William M. Landes and Richard A. Posner, "Adjudication as aPrivate Good", *Journal of Legal Studies*, Vol. 8, Mart 1979, ss. 235-284.
3. Noyes, *The Institution of Property*, s. 20.
4. John C. Payne, "In Search of Title", Part I, *Alabama Law Review*, Vol. 14, No. 1 (1961), s. 17.

5. Andrzej Rapaczynski, "The Role of the State and Market in Establishing Property Rights", *Journal of Economics Perspectives*, Vol. 10, No. 2 (Spring1996), s. 88.
6. Amerika'daki mülkiyet haklarıyla ilgili yasadışı uygulamalar hakkında ilginç tartışmaları görmek için bkz. Robert C. Ellickson, *Order Without Law: How Neighbors Settle Disputes* (Cambridge: Havard University Press, 1991).
7. Bkz. Richard A. Posner, "Hegel and Employment at Will: A Comment", *Cardozo Law Review*, Vol. 10, Mart-Nisan 1989.
8. Harold J. Berman, *Law and Revolution: The Formation of the Western Legal Tradition* (Cambridge: Harvard University Press, 1983), ss. 555-556.
9. Ibid., s. 557.
10. Robert Cooter and Thomas Ulen, *Law and Economics: An Economic Theory of Property* (Reading, Mass.: Addison-Wesley, 1997), s. 79.
11. Margaret Gruter, *Law and Mind* (London: Sage, 1991), s. 62.
12. Bruce L. Benson, *The Enterprise of Law* (San Francisco: Pacific Research Institute for Public Policy, 1990), s. 2.
13. Gayrİresmî organizasyonların resmî sektöre girme çabasını görmek için bkz. Hernando de Soto, *The Other Path: The Invisible Revolution in the Third World* (New York: Harper & Row, 1989), özellikle Bölüm 1-4.
14. Bruno Leoni, *Freedom and the Law* (Los Angeles: Nash, 1972), ss. 10-11.
15. Bkz. Robert Sugden, "Spontaneous Order", *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 3, No. 4 (Fall 1989), Özellikle ss. 93 ve 94; F. A. Hayek, *Law, Legislation and Liberty*, Vols. 1-3 (London: Routledge and Kegan Paul, 1973) de bkz.
16. Payne, "In Search of Title", s. 20.
17. Bkz. John P. Powelson, *The Story of Land* (Cambridge, Mass.: Lincoln Institute of Land Policy, 1988).
18. Richard Pipes, *The Russian Revolution* (New York: Vintage Books, 1991), s. 112.
19. Samar K. Datta and Jeffery B. Nugent, "Adversary Activities and Per Capita Income Growth", *World Development*, Vol. 14, No. 12 (1986), s. 1458.
20. S. Rowton Simpson, *Land, Law and Registration* (London: Cambridge University Press, 1976), s. 170.
21. Peter Stein, *Legal Evolution: The Story of an Idea* (Cambridge: CambridgeUniversity Press, 1980), s. 53.
22. Ibid., s.55.
23. Lynn Holstein, "Review of Bank Experience with Land Titling and Registration", working papers, Mart 1993, s. 9.
24. J. D. McLaughlin ve S. E. Nichols, "Resource Managment: The Land Administration and Cadastral Systems Component", *Surveying and Mapping*, Vol. 49, No. 2 (1989), s. 84.

YEDİNCİ BÖLÜM

1. Lester Thurow, *The Future of Capitalism* (New York: Penguin Books, 1996), s. 5.
2. Hernando de Soto, *The Other Path: The Invisible Revolution in the Third World* (New York: Harper & Row, 1989).
3. "Side Effects of Egypt's Economic Reform Warned", *Xinhua* (CNN), Şubat 4, 1999.
4. George F. Will, *The Pursuit of Virtue and Other Tory Notions* (New York: Simon & Schuster, 1982).
5. Klaus Schwab ve Claude Smadja, "Globalization Needs a Human Face", *International Herald Tribune*, Ocak 28, 1999.
6. Tim Padgett, Newsweek, Eylül 16, 1996.
7. George Soros, *The Crisis of Global Capitalism: Open Society Endangered* (New York: Public Affairs, 1989, s. xxvii.
8. Eugene Kamenka, ed., *The Portable Marx* (New York: Viking Penguin,1993), s. 463.
9. Nancy Birdsall ve Juan Luis Londoño, "Assets in Eguality Matters", *American Economic Review*, Mayıs, 1997.
10. Kamenka, *The Portable Marx*, s. 447.
11. Karl Marx, "Capital", *Collected Works*, Vol. 28, s. 235.
12. Thomas of Aquinas, Summa thelogica, Part I of Second Part Q. 12, Art. 4 (London: Encyclopaedia Britannica, 1952), s. 672.
13. Ronald H. Coase, "The Nature of the Firm", *Económica*, Kasım 1937.
14. Margaret Boden, *The Creative Mind* (London: Abacus, 1992), s. 94.
15. Daniel C. Dennett, "Intentionally", The Oxford Companion to the Mind içinde, ed. Richard L. Gregory (Oxford: Oxford University Press, 1991), s. 384.
16. John R. Searle, *The Construction of Social Reality* (New York: Free Press, 1995), s. 46.
17. Bkz. Michel Foucault, *Les Mots et les choses* (Saint Amand: Gallimond, 1993).
18. Karl Popper, *Knowledge and the Body-Mind Problem* (London:Routledge, 1994).
19. Viviane Forrester, *L'Horreur économique* (Paris: Fayard, 1996), s. 61 (benim çevirim).
20. Karl Marx, in Kamenka, ed., *The Portable Marx*, ss. 444-447.
21. Claude Lévi-Strauss, *Tristes tropiques* (Paris: Plon, Terre Humaine/Poche, 1996), s. 354.
22. Fareed Zakaria, "The Politics of Port", *Slate Magazine*, Internet, Mart 16, 1999.
23. Güvenlik fenomeni ve sosyal birliktelik için okunması gereken en önemli eser tabiî ki Francis Fukuyama'nın *Trust*'tıdır. (New York: Free Press, 1995).

İthaflar

Kimse bir kitabı tek başına yazamaz. O kadar çok kimsenin bilgisinden, kanaatinden, cesaretlendirme ve desteğinden yararlandım ki, her birine ayrı ayrı teşekkür etmem mümkün değil. Fakat, bunlardan bazıları olmasalardı bu kitap hiçbir zaman son şeklini alamazdı. Bu yüzden, ben de onlara olan şükran borcumu yazılı olarak ifade etmek istiyorum.

Önce, Lima'daki Hürriyet ve Demokrasi Enstitüsü'nden (ILD), hukukun herkese zengin olma şansı tanıdığı, ayrımcı olmayan bir piyasa sistemi yaratma arayışımızda hep yanımda ve arkamda olmuş mesaî arkadaşlarım var. Bu kitaptaki fikirler, ILD timinin dünyanın dört bir yanındaki projelerinde, yerinde keşfettiği gerçekler ve sayılar tarafından desteklenmektedir. Gerçekten de onların omuzları üzerinde yükselmekteyim. Baş işletme sorumlusu Manuel Mayorga La Torre, enerji santralı proje mühendisi olarak edindiği tecrübelerini, projelerimizin düzenlenmelerinde "kritik yol" yöntemini kullanarak uyguladı. Luis Morales Bayro, ILD'nin, çalıştığımız ülkelerdeki araştırmalarına ve maliyet-fayda analizlerine gözetmenlik yapan baş iktisatçısıdır. Luis'in çalışmalarının, kanun ve müesseselerin gizli maliyetlerini teşhis etmekteki başarımızda kritik bir önemi vardır. Luis'e, Mario Galantini yardım etmiş ve gerekli olduğunda Vittorio Carvo tarafından desteklenmiştir.

Çalışmalarımın hukuk kısmındaysa, çok güvendiğim ve sevdiğim iki mesaî arkadaşım var: Ana Lucia Camaiora ILD'nin hukuk timini yönetiyor ve bütün hukukî resmi bir araya getirmekten sorumlu. Kendisini, baş hukuk analistimiz olan Maria del Carmen Delgado yakînen destekledi. Onlar hukukî çoğulculukta bildiğim en keskin zekâlara sahiptir. Sadece hukuku değil, fakat istidlâllerini de iyi anlarlar. Onların bu çabaları, kitabın maksadı bakımından en büyük kahramanlar olan Gustavo Marini, Jackeline Silva, Luis Aliaga ve Guillermo Garcia Montufar da aralarında olmak üzere birçok ILD avukatı tarafından da desteklendi. Teknik yardım timinin lideri Daniel Herenica ve ekibinden Javier Robles ve David Castillo, bilgisayar sistemlerimizi kurmuştur.

İkinci olarak, elde etmiş olduğum bilgileri analiz etmeme olanak sağlayan entellektüel zemini oluşturanlar var. Bu kitabı yazma destanı sırasında kimse bana İskoçyalı eski dostum ve kozmik kılavuzum Duncan Macdonald'dan daha yakın olmadı. Kognitif bilime, özellikle de, zihin teorisinde yapılmakta olan araştırmalara vakıf olmamı sağlayan Duncan'dır. Bana okuttuklarını sahada yaptığım çalışmaların sonuçlarını tahlil etmekte kullanmak bana zevk veriyordu. Amerikalı antropolog Douglas Uzzell'den, antropolojinin "katılımcı gözlem" becerisini çalışmamda kullanmış olmamın faydasını öğrenmiş bulunuyorum. Ve Georgetown Üniversitesi hukuk profesörü Warren Schwartz bana, ekonomik prensiplerin hukukun analiz edilmesine nasıl tatbik edileceğini öğretti. Fakat bana mülkiyet ile kalkınma arasında aradığım ilişkiyi yakalamakta zihin filozoflarının nasıl yardımcı olabileceklerini öğreten kişi Duncan'dan başkası değildir. İnsanoğlunun çevresini, aklının bir uzantısı hâline nasıl getirdiği konusunda yapmış olduğum tartışmalarımız modern sermayenin nasıl yaratıldığını anlamamda kritik bir rol oynadı. Kafam karıştığında, köşeye sıkıştığımda veya bütünü ile karanlıkta kaldığımda imdadıma hep Duncan yetişti.

Başta Jacques Derrida ve Michel Foucault olmak üzere Fransız post-yapısalcılarının inceliklerine vakıf olmamı sağladığı için, Alman filozofu Dorothee Kreuzer'e de teşekkür etmek isterim. Derrida'dan, bir kültürden kategorilerin bir başkasını –kültürün kendine has karakterini ihlâl etmeden– herkesin anlayabileceği bir tarzda tasvir etmek için kullanılabileceğini öğrendim. Ve dolayısıyla yasadışı mülkiyet düzenlemelerini, resmî mülkiyet hukuku içine başarıyla nasıl bütünleştirmekte olduğumuzu daha iyi anlama imkânına kavuştum. Foucault'tan görünürle görünmeyeni, birbirine bağlayan "gizli mimari"nin esaslarını öğrendim ve yine yazılarından iyi kurulmuş bir temsiller sisteminin, bütün insanlığın *la condition de possibilité*'sini nasıl artturacağını çıkarttım. Temsillerin, ekonomik güç ve önemlerini anlayışım, semiotics ilmi hakkında başta Umberto Eco ve Ferdinand de Saussure'nin yazdıkları ve akıl felsefesi konusunda da özellikle John Searle ve Daniel Dennett'in çalışmalarını okumamla, daha da ilerledi.

Fakat fikirlerimin "ufukta karayı görme" testinden geçmelerini güvence altına alan dostum ve mesaî arkadaşım Mariano Cornejo'dan başkası değildir. Bir fikir ne denli dâhiyâne ve zarif olursa olsun, onun ILD projeleri arasına alınmasına şu iki koşula uygun olmadığı takdirde izin verilmez: fikir çalışmalıdır ve her Allah'ın kulu tarafından tatbik edilebilmelidir. Haklı çıktığımda, kendisi sadece gülümsedi ve tam da aşikâr olanın üzerine bastığımı söyledi. ("No es problema, no es problema"); yanıldığımda da, bana doğru yolu gösterdi.

Bundan sonra gelecek isimlerin bana verdikleri ilham, cesaretlendirme ve destek olmasa, hiçbir zaman bu kitabı yazamazdım. On iki yıllık ortaklığımızdan sonra, Stephan Schmidheiny sevgili dostlarımdan biri oldu. Bir entellektüel ve hümanist olmasının yanı sıra, çok başarılı bir iş adamı da olan Stephan, ILD'nin çalışmalarına birçok bakımdan katkıda bulundu. "Küresel hukuktan yoksun küresel piyasalar tehlikelidir" fikrimizi de destekledi. Fakat Stephan, ILD'nin çalışmaları üzerinde asıl etkisini gerçekçiliğe olan ihtiyaç konusundaki ısrarı ile yapmış oldu: Şayet idealizm, kişilerin kendilerine yönelik değilse, idealler sadece idealler olarak kalırlar ve yardım etmeye soyunduğumuz kimselere bir faydaları dokunmaz. Bir başka önemli ve sevgili dost da, San Fransisco'dan, parlak bir entellektüel olan Lawrence Chickering'dir. Lawrence, hem ILD'nin projelerimi ve serüvenlerimi başlatmasında yardımcı oldu, hem de şefkatli ve sakin kişiliğiyle bana proje boyunca destek oldu.

Uluslararası Kalkınma Ajansı'ndaki dostlarımı unutmam mümkün değildir: Brian Atwood, Dick McCall, Jim Michels, Norma Parker, Aaron Williams, Paula Goddard ve özellikle de Lâtin Amerika ve Karaipler Departmanı'ndaki müthiş insanlar Mark Schneider, Carl Leonard, Michael Deal, Timothy Mahoney, William B. Baucom, Donald Drga ve Jolyne Sanjak. Kendileri ILD'ye yıllar boyu destek ve cesaret vermekle kalmadılar, aynı zamanda bizim için birçok fırsat da yarattılar. Ve ne zaman faaliyetlerimle ilgili bir problemle karşılaşsam, Uluslararası Özel Teşebbüs Merkezi'ni yöneten eski dostum John Sullivan bana, ABD kurumlarının buna yaklaşımlarının nasıl olacağını izah etti. Bana doğru kurumların uyuşmazlıkları nasıl çalışır ve kârlı çözümlere dönüştürülebileceğini öğreten de odur. Brookings Institution'dan dostum Bob Litan'dan, yalnızca hukukun ekonomik davranışı nasıl etkileyeceğini değil, aynı zamanda Amerika Birleşik Devletleri'ndeki mâlî devrimin sermaye oluşumlarını nasıl arttırdığından dünyanın geri kalanı için çıkartılacak değerli dersler bulunduğuna kadar pek çok şey öğrendim. 1999 yılında bir Haziran günü Bob Lima'daki evime geldi ve "Kitabın için muhteşem bir ad buldum: *Sermayenin Sırrı*" dedi. Kendisine, bunun için de teşekkür ediyorum.

Bu kitap için yapılan işlerin çoğunu cömert bir bağışla desteklemiş olan Smith Richardson Vakfı'na özellikle teşekkür etmek istiyorum. Vakıf, ILD'nin 1990'lı yılların başlarında bombalanmasının ve kurşunlanmasının ardından, bize kurşun geçirmez bir araç sağlamış ve çalışmaya devam etmemizi olanaklı Hâle getirmiş, eski ve sadık bir dosttur.

Aynı zamanda, ABD mülkiyet tarihini araştırmak için harcamış oldukları Herkülvârî çabaları için Harold Krent, Saul Levmore, Rick Messick, Tom Romero ve Larry Stay'e de müteşekkürüm. Şükran borçlu olduğum başkaları da var: Bunlar, Londra'daki Majestelerinin Tapu Sicil Muhafızlığı'ndan başta John Manthorpe ve Christopher West olmak üzere dostlarımdır ki, bana İngiliz mülkiyetinin gelişimini anlamamda yardımcı olan kitaplar tavsiye etmişlerdir. Monika Bergmeier ve Klaus Joachim Grigoleit, Alman mülkiyetinin menşeilerini araştırmama yardımcı oldular ve Hans Urs Wili bana İsviçre mülkiyetinin menşeilerini, İsviçre ve Alman geleneklerindeki Roma Hukuku'nun katı kurallar sisteminden daha yumuşak bir sisteme dönüştürülmesi üzerine dersler vererek anlattı. Washington D.C.'den dostum Peter Schaefer fikirleri, notları ve müşahedeleri ile katkıda bulundu ve beni çalışmamız için çok değerli olan başka kişilerle tanıştırdı.

Merran Van Der Tak, benim mülkiyet hakları ile kamusal hizmet veren tesislerin gelişimi arasındaki ilişkiyi keşfetmemde bana yardımcı oldu. Oscar Beasley, bana tapu sigortası ve gayrimenkul varlıklarının depozito edilmelerinin nasıl yapıldığını öğretti. Robert Freedman, Marksizm konusundaki sığ bilgilerimi derinleştirdi. Lee ve Alezandra Benham, bu kitabın ilk taslaklarından birinin gözden geçirilmesinde bana çok yardımcı oldular.

Bu kitap, çeşitli hükümet ve hükümet hârici organizasyonların, kendi ülkelerinde yoksulların kapitalize edilmeleri amacına yönelik projeler tasarlama ve uygulama davetlerinden de yararlandı. Hemen hemen her kıtada bilgi toplama, kurumlar ve mevzuatı inceleme; gerek yasal gerekse yeraltı sektörleri mensupları ile mülakat yapma fırsatı bu kitabı dünyanın çoğu ülkesiyle ilişkili olacak şekilde yazmama yardım etti. Bu, çalışmakta olduğumuz ülkelerden sadece dördündeki mesâî arkadaşlarımıza alenen teşekkür edebiliyorum. Mısır'da Mısır Ekonomik Etütler Merkezi'nden dostlarım olan Ahmed Galal, Hisham Fahmy, Taher Helmy ve Gamal Mubarak ve kadrolarına teşekkürlerimi sunarım. Sherif El Diwany ILD'nin Mısır'da yaptığı bütün işlerde kilit rol oynamıştır.

Başkan René Preval ve eski Başkan Jean Bertrand Aristide ve kadrolarının sağlamış oldukları sürekli desteğe teşekkür ediyorum. Başta Georges Sassine, Lionel Delatour, Bernard Craan ve Jean Maurice Buteau olmak üzere Centre pour la Libre Enterprise et la Democratie'ye de müteşekkirim. Meksika'da, Başkan adayı Vincente Fox ve emrindekilerden Eduardo Sojo, Juan Hernandez, Fausto Alzati, Alfonso Galindo, Emilio Duhau ve diğer zekî araştırmacı-

lar da dahil olmak üzere, bizi desteklemiş olanlara şükranlarımı sunarım. Filipinler'de, Başkan Joseph Estrada ve İcrâ Sekreteri Ronaldo Zanora'dan aldığımız yardım ilerlememizde kritik bir rol oynamıştır. Araştırmamız Vic Taylor'ın yanı sıra Ernesto Garilao, Jose P. Leviste, Arturo Alvendia, Alex Melchor ve daha birçoklarının gayret ve destekleri sayesinde tamamlandı.

Bu kitabın taslağı, İngilizce'me sayısız taslaklarla kılavuzluk eden Iris MacKenzie olmasaydı, hiçbir zaman gün ışığına çıkamayacaktı; ilk okurum ve kopya editörüm olarak beni sürekli aydınlığa sevk eden Iris olmuştur. Asistanım Miriam Gago'ya kitabın taslağını dünyanın her yanındaki yayımcının okuyabileceği hâle getirmemize yardımcı olduğu için teşekkür etmek isterim. Fakat, daha önemlisi, zamanımın büyük bir kısmını bu kitabı yazabilmek için ofis dışında geçirebilmem, onun yaşantıma ve evrak işlerime göz kulak olmasıyla mümkün olmuştur.

Nihayet, bana birkaç iyi fikri bir kitaba dönüştürmemde yardımcı olmuş birçok kimseye de teşekkür etmek isterim. Ajansım Andrew Wylie bir kitabın uluslararası bir okur kitlesi için hayata nasıl geçirileceği konusunda dayanıklı ve akıllı kaynak olmuştur. Kendisi yüksek bir standart tutturmuştur ve onun altına inmeme asla izin vermemiştir. Taslağı tamamladığımda, dostlarım David Frum ve Mikro Lauer on gün içerisinde, mevcut taslağı almış, ters yüz etmiş ve Frum'un tâbiri ile "suyunu alarak" son şeklini vermişlerdir. Son taslağı potansiyel yayıncılarla buluşmaya hazır hâle getirirken, Edeard Tivnan'ı yanımda bulacak kadar şanslıydım. Felsefe alanında almış olduğu doktorası kendisini fikirlere olduğu kadar zaman sınırlamalarına saygılı kılmış olan gazeteci yazar Titvan, benimle birlikte Lima'da, elli gününü kitabı kelime kelime tekrar yazarak geçirdi.

ABD editörüm Bill Frucht pek çok önemli noktayı açıklığa kavuşturmama yardımcı olarak ve dolayısıyla da kitabı muazzam geliştirerek, onu yayına hazır hâle getirmek gibi zorlu işi başardı. Sally Graminara İngiliz editörümdü. Editoryal kabiliyetlerini ancak, zekâsı ve kitabı yayımlamadan ve tanıtmakta gösterdiği yaratıcılığı geride bırakabilir.

Kitabın başarısını yukarıda adı geçenlerin tamamına borçluyum. Eksik ve kusurlar ise bütünüyle bana aittir.

İndeks

Afrika, *4, 11, 20, 22, 54, 64, 124*
Almanya, *34, 71, 134, 139*
Altyapı, *7, 38, 50, 132, 143, 151*
Amerikan Devrimi, *82, 84, 87*
Asya, *2, 4, 20, 105, 124, 130*
Avrupa, *3, 7, 8, 10, 13, 34, 55, 66-68, 70, 73, 74, 76, 79, 80, 115, 122, 130, 134, 135, 138, 148, 153, 160, 165*
Bailyn, Bernard, *79*
Bangladeş, *47*
Barthelemy, Gerard, *54*
Batı Avrupa, *3, 73, 76, 79*
Batı, *2, 3, 6, 7, 10, 20, 25, 30, 34, 38, 41, 45, 48, 50, 73, 76, 78, 98, 110, 115, 120, 122, 127, 128, 133, 138, 153, 154, 155, 157, 158, 167*
Berlin Duvarı, *1, 157*
Berman, Harold, *128*
Beşeri Kalkınma Raporu (BM), *159*
Benthell, Tom, *43*
Birdsall, Nancy, *159*
Boden, Margaret, *163*
Bogue, Allan, *101-103*
Boldrick, Henry, *53*
Borç senetleri, *43*
Braudel, Fernand, *1, 45, 46, 113, 115*
Brezilya, *6, 15, 60*
Britanya, *12, 48, 121, 154*
Bütçe denkleştirme, *1*
California, *3, 34, 92, 99, 100, 103, 107, 108, 159*
California Yüksek Mahkemesi, *106*
Coase, Ronald H., *163*
Cooter, Robert, *129*
Çin, *6, 13, 47, 51, 53, 165*
Datta, Samar K., *146*
Demsetz, Harold, *43*
Deutsche Morgan Grenfell, *53*
Dow Jones, *2*
Dual ekonomi, *157*
Ekelund, Robert, *69*
Ekonomik kalkınma, *2, 9, 71, 75, 76, 111, 142, 146, 169*
Ekonomik reformlar, *45, 47, 155, 169*
Eksik kapitalize olmuş, *130, 136*
Endonezya, *45, 48, 119, 157*
Estonya, *3*
Fass, Simon, *63*
Faşizm, *3*
Ford, Amelia, *82-84*
Forrester, Viviane,*164*
Fransa, *3, 5, 8, 61, 69, 73, 153*
Fransız Devrimi, *68, 144*
Fujimori, Alberto, *142*

Garcia, Alan, *142*
Gates, Bill, *166*
Gates, Paul, *93, 96, 99*
Gecekondu fabrikalar, *51*
Gore vs. McBreyer, *106*
Green-Biddle Davası (1823), *96-99*
Gruter, Margaret, *130*
Guerrero, Antonio Montiel, *54*
Güney Afrika, *11, 54*
Gürcistan, *47*
Haiti, *5, 15, 17, 20, 54, 58, 61, 62, 136, 137*
Heckscher, E., *68, 69*
Heinsohn, Gunnar, *43*
Hesap sorulabilirlik, *38, 39, 59, 129, 145, 155*
Hindistan, *69*
Hollanda, *73, 153*
Holmes, Oliver Wendell, *113*
Huber, Eugen, *128, 139*
Hürriyet ve Demokrasi Enstitüsü, *118*
Internet, *2, 154*
İç savaş, *22, 107*
Japonya, *3, 34, 35, 75, 76, 78, 115, 122, 135*
Kaddafi, Muammer, 64
Kalkınmakta olan ülkeler, *8, 38, 40, 47, 49, 53, 55, 59, 60, 68, 109, 113, 124, 129, 130, 138, 153, 154, 166, 168*
Kanada, *122, 149*
Kentleşme, *51*
Komünizm, *1, 17, 21, 50, 51, 59, 113, 122, 125, 144, 155*
Kredi kartları, *165*
Kredi sicili, *5*
Küreselleşme, *2, 140, 153, 155-159, 169*
Lahey Uluslararası Konvansiyonu, *122*
Meksika, *2, 4, 16, 54, 61, 88, 91, 103-105*
Mısır, *5, 14, 15, 20, 21, 54, 58, 63, 154, 155, 168*
Mülkiyet enformasyonu, *34*
Mülkiyet kayıtları, *29, 33, 40, 132, 144, 166*
Müteşebbis, *4, 30, 33, 51, 60, 62, 67, 69, 73*
Ölçek ekonomisi, *58, 166*
Ölü sermaye, *9, 12, 18, 19-21, 23, 11, 155, 157*
Öz sermaye, *32*
Özel sektör, *17, 39, 54*
Özelleştirme, *2, 152, 159*
Peru, *14, 18, 19, 20, 52, 58, 59, 61, 65, 106, 114, 115, 122-125, 130, 141, 142, 168*
Rekabet, *1, 59, 61, 66, 68, 70, 99, 102*
Rusya, *1, 17, 47, 57, 58, 153, 159*
Sanayi Devrimi, *25, 48, 52, 66, 72, 74, 121*
Sermaye birikimi, *1, 25, 45, 161*
Sermaye kaçışı, *7, 155*
Sermaye üretimi, *8, 35, 79, 125, 129*
Sınıf, *7, 123, 156*
Sınıf çatışması, *157, 158*
Sigorta şirketleri, *36, 40 ,143*
Soğuk Savaş, *158*
Şehirleşme, *65, 111*
Tapu senetleri, *12, 28*
Tarım, *13, 15, 18, 25, 56, 64, 110, 117, 123, 135, 161*
Ticaret, *2, 3, 14, 16, 25, 37, 38, 54, 55, 59, 61, 65, 66, 67,69,70, 72, 73, 103, 117, 129, 137, 138, 144, 154, 155*
Toprak reformu programları, *131*
Uluslararası Çalışma Teşkilâtı (ILO), *47, 122*
Uluslararası Para Fonu (IMF), *3*
Umumî Toprak Ofisi, *91, 104*

Uyuşturucu kaçakçıları, *145*
"Üçüncü yol", *3*
Venezüella, *1, 157*
Yabancı yatırımcılar, *46, 156*
Yasadışı gayrimenkul, *60, 61, 131*
Yasadışı sektör, *16, 30, 31, 47, 50, 52, 53, 59-61, 64, 66, 68, 71, 111, 113-115, 119, 120, 124, 131-133, 137, 139, 142, 143, 151, 152, 157-160*
Yasadışı ticaret, *69*
Yatırım, *86, 87, 94, 95-97, 99, 108, 109, 116,144, 156*
Zambiya, *47*